پرديسي پادري

(ناول)

ليکڪ:

اليور گولڊ سمٿ

سنڌي ادبي بورڊ

پرديسي پادري

(ناول)

donated from
Suleman A. Memon's
personal library

ليکڪ:
آليور گولڊ سمٿ

مترجم:
احمد خان محمود خان ميمڻ

سنڌي ادبي بورڊ
ڄام شورو سنڌ
2006ع

[هن ڪتاب جا سڀ حق ۽ واسطا سنڌي ادبي بورڊ وٽ محفوظ آهن

چاپو پهريون　　سال 2006ع　　تعداد هڪ هزار

قيمت: هڪ سؤ پنجهتر رپيا
[Price Rs. 175-00]

خريداريءَ لاءِ رابطو:
سنڌي ادبي بورڊ ڪتاب گهر
تلڪ چاڙهي، حيدرآباد سنڌ
(Ph: 022-2633679, Fax: 022-2771602)
Email Address: sindhiab@yahoo.com
Website: www.sindhiab.com

هيءُ ڪتاب سنڌي ادبي بورڊ پرنٽنگ پريس ۾ مئنيجر سيد سڪندر علي شا
ڇپيو ۽ انعام الله شيخ سيڪريٽري سنڌي ادبي بورڊ، ان کي پڌرو ڪيو.

پاران ايم ايڇ پنهور انسٽيٽيوٽ آف سنڌ اسٽڊيز، ڄامشورو.
Digitized by M. H. Panhwar Institute of Sindh Studies, Jamshoro.

چپائيندڙ پاران

انساني سماج تغير پسند آهي. جنهن ۾ ٿيندڙ هر تبديليءَ جا ڪي نہ ڪي اسباب ٿين ٿا. انهن مڙني سببن جو تعلق ڦري گري وري بہ انسان سان ٿئي ٿو. انسان جيئن تہ هڪ شعوروند سماجي جانور آهي، تنهنڪري هن کي فطرت طرفان اهو ادراڪ حاصل آهي، تہ هو پنهنجي علم، عقل ۽ هوش ذريعي ڪائنات جي سمورن لڪائن ۽ ڳُجهن جي وسعتن کي نہ صرف سمجهي پر اُنهن تي ڪنهن نہ ڪنهن طرح سان قادر بہ رهي. قدرت، انسان کي عقل ۽ هوش اُن ڪري عطا ڪيو، تہ جيئن هو پنهنجي زندگي بي جيوت کان بهتر ۽ نرالي بڻائي ۽ ايندڙ نسل لاءِ رهنمائيءَ جا ڪي اهم اصل ۽ مثال قائم ڪري. هن دنيا ۾ زندگي تہ حيوان بہ گذارين ٿا، پر ڇاڪاڻ تہ اهي علم، عقل ۽ هوش کان قاصر آهن. تنهنڪري اهي پنهنجي ايندڙ نسلن لاءِ پنهنجا تجربا- عبرت ۽ سبق طور ڇڏي نہ ٿا وڃن. پر اهو انسان ئي آهي، جيڪو پنهنجي گذاريل زندگيءَ جا سمورا تجربا پوين جي لاءِ پيش ڪري هڪ نصيحت ڇڏي وڃي ٿو.

'ناول' بہ انساني سماج ۾ گذرندڙ حالات جو اهڙوئي جيئرو جاڳندو عڪس آهي، جنهن کي پڙهي ماڻهو عبرت حاصل ڪري سگهي ٿو. '**پرديسي پادري**' هڪ اهڙوئي ناول آهي، جيڪو انساني نفسيات جي تمام ويجهڙائيءَ کان جائزو وٺندي لکيو ويو آهي. هيءُ ناول اصل ۾ انگريزي ناول 'دي وِڪار آف ويڪفيلڊ' جو سٽي ترجمو آهي، جيڪو سنہ 1766ع ۾ آئرلينڊ جي جڳ مشهور ناول نگار 'آليور گولڊ سمٿ' لکيو. 'آليور گولڊ سمٿ' جو نالو انگريزي ادب ۾ هڪ وڏو مقام رکي ٿو. سندس لکتون زندگيءَ ۾ سندس ڪيل عرقريزيءَ جو نتيجو آهن. 'آليور' بنيادي طرح هڪ غريب عيسائي هو. جيڪو پنهنجي والد 'چارلس گولڊ سمٿ' جي مري وڃڻ کان پوءِ پنهنجي ڳوٺ 'اسمٿ هِل' جي هڪ ڪليسا جو پادري ٿيو. هو پنهنجي طبيعت ۾ خلق لاءِ

محبت، شفقت ۽ حساسيت رکندڙ شخص هو. فطرتاً حساس هئڻ ڪري هو پادريءَ مان هڪ مثالي ليڪڪ بڻيو ۽ ايڪويهن کان مٿي ڪتاب لکيائين. هيءُ ناول به انهن ڪتابن ۾ هڪ امتيازي حيثيت رکي ٿو.

مسٽر احمد خان محمود خان ميمڻ صاحب هن ناول کي سنڌي ويس ڊڪائي سنڌي ادب ۾ هڪ سٺي ۽ اصلاحي ناول جو اضافو ڪيو. اسان کي اميد آهي ته ميمڻ صاحب جي ڪيل هيءَ محنت لائق پڙهندڙ حضرات کي ضرور پسند ايندي.

چانڊ شورو، سنڌ
خميس ۱۹- ربيع الثاني ۱۴۲۷ھ
بمطابق 18- مئي 2006ع

انعام الله شيخ
سيڪريٽري
سنڌي ادبي بورڊ

فهرست

عنوان		صفحو
❖ ديباچو: مترجم پاران		7
❖ مقدمو		9
(الف)	گولڊ سمٿ جي سوانح حيات	9
(ب)	گولڊ سمٿ جون تصنيفون	13
(ج)	گولڊ سمٿ جا معاصر ۽ دوست	15
(د)	گولڊ سمٿ جي طرز تحرير	18
(هـ)	وکار آف ويڪفيلڊ جي آکاڻي	19
(و)	وکار آف ويڪفيلڊ ڪتاب جي تصنيف ۽ اشاعت	24
(ز)	ڪتاب بابت	25
❖ اظهار مصنف		28

باب پهريون:	ويڪفيلڊ شهر جي هڪ خاندان جو بيان	29
باب ٻيو:	ڪٽنب جون ڪمبختيون	34
باب ٽيون:	هجرت	39
باب چوٿون:	نصيب ۽ خوشي	47
باب پنجون:	هڪ نئين واقفيت. اميدون هميشہ برصواب نڪيون ٿين	51
باب ڇهون:	ڀهراڙيءَ جي خوشي	56
باب ستون:	هڪ شهري مذاق	61
باب اٺون:	عشق نہ آهي راند	67
باب نائون:	بن اعليٰ درجي وارين عورتن سان ملاقات	78
باب ڏهون:	وڏي درجي وارن ماڻهن سان ڪلهي رس ٿيڻ جي ڪوشش	82
باب يارهون:	ڪٽنب جو پنهنجي شان کي برقرار رکڻ جو ارادو	87

باب پارهون:	ويڪفيلد جي ڪتب سان نصيب جي ناهمواري	93
باب تيرهون:	مسٽر برجل جي باري ۾ هڪ غلط فهمي	99
باب چوڏهون :	تازيون پريشانيون	103
باب پندرهون:	مسٽر برجل جي بدمعاشيءَ جو ظاهر ٿيڻ	110
باب سورهون:	ڪتب جون حرفتون	116
باب سترهون:	حرص جي مقابلي ۾ اخلاق جي ناڪامي	122
باب ارڙهون:	گم ٿيل ٻار لاءِ پيءُ جي ڳولا	132
باب اوڻويهون:	هڪ غير مطمئن شخص	138
باب ويهون:	هڪ ورلو فيلسوف	148
باب ايڪيهون:	باهمي راضپي واري دوستي	165
باب ٻاويهون:	پيار ۽ ڏوهن جي معافيءَ بابت	174
باب ٽيويهون:	محض مجرم ئي ذليل ٿي سگهي ٿو	179
باب چوويهون:	نيون مصيبتون	184
باب پنجويهون:	ڪوبه مقام ڇڳائيءَ کان خالي نه آهي	190
باب ڇويهون:	جيل ۾ هڪ سڏارو	195
باب ستاويهون:	ساڳيو مضمون هلندڙ	201
باب اناويهون:	مُرڪَ ۽ لُڙڪَ	205
باب اٺتيهون:	خالق جو مخلوق سان هڪجهڙو ورتاءُ	216
باب ٽيهون:	خوشيءَ واريون اميدون	221
باب ايڪتيهون:	اڳئين ڪريم النفسي	230
باب بتيهون:	پُڇاڻي	246
❖	ڪتابن جي لسٽ، جي مترجم ترجمو ڪندي ڏٺا	250

—❖—

ديباچو

سنڌ يونيورسٽيءَ جي اختياريءَ وارن مون کي ايم - اي فائينل جي امتحان سال 1957ع لاءِ، "وڪار آف ويڪفيلڊ" (The Vicar of Wakefield) نالي هڪ انگريزي ڪتاب آگسٽ 1956ع ۾ سنڌيءَ ۾ ترجمي ڪرڻ لاءِ عنايت ڪيو. قياس هو، جيئن ته هيءُ هڪ ناول آهي، تنهنڪري ترجمي ڪرڻ ۾ ڪا تڪليف نه ٿيندي، پر اڳيان "آليور گولڊ سمٿ" جي شخصيت سان ڪم هو، سو اَڪَ جي ماکي لاهڻي کانه هئي. گهڻو ئي رت ولوڙڻو پيو، ۽ دماغ سوزي ڪرڻي پيئي، ۽ آخرڪار منهنجي پگهر جو پورهيو، موجوده ڪتاب جي صورت ۾ تيار ٿي ويو. مون هيءُ ترجمو "آڪسفورڊ يونيورسٽي پريس" جي 1952ع واري ڇپايل ڪتاب تان ڪيو آهي.

ڪن صاحبن جو رايو هو، ته انگريزي نالن جي بدران سنڌي نالا ڪم آڻجن، سندن راءِ کي دل ۾ ڏريندي ڪيترا ترجمي جا ڪتاب نظر مان ڪڍيم، مگر مون کي ڪثرت انهن ڪتابن جي ڏسڻ ۾ آئي جن ۾ نالا ڦيرايل نه آهن. مطالع ڪيل ڪتابن جا نالا پچاڙيءَ ۾ عرض رکيا اٿم. ازانسواءِ هن ڪتاب جو پس منظر سڄو مغربي طرز جو آهي، ۽ ڪردارن جي رهڻي ڪهڻي، ٻولي، گفتگو، رسومات ۽ عادات سڀئي مغربي آهن. انهن جي معاشي زندگيءَ ۾ ڪيترين ئي اهڙيون ڳالهيون نظر اچن ٿيون، جن کي اسان جي تهذيب ۾ جاءِ ڪانهي. جيڪڏهن سنڌي نالا استعمال ڪجن ها، ۽ اُهي پاڳا ڪڍي ڇڏجن ها، ته ڪتاب جي اصليت قائم رهي نه سگهي ها، ۽ ڪيترا ٽڪرا ترجمي کان سواءِ ڇڏڻا پون ها، جنهنڪري ڪتاب جو مفهوم مڪمل ٿي نه سگهي ها. اهوئي سبب آهي جو مون اصلوڪا نالا قائم رکيا آهن.

ترجمي ڪرڻ مهل مون کي تمام گهڻين تڪليفن کي منهن ڏيڻو پيو جهڙوڪ: ڪتاب ۾ جملن جون ترڪيبون تمام ناقص ۽ لنبيون آهن، ٻولي گهرو ۽ جهوني ڪتب آيل آهي، ان کان سواءِ غير مروج محاورا ۽ حرف جملا گهٽا ۽ متروڪ ٿيل فعلن جو انبار ڪم آيل آهي. مذڪوره دقتن کي پنهنجي ناقص وت آهر منهن ڏيئي، رندا روڙي هيءُ ڪتاب تيار ڪيو اٿم، ۽ اميد اٿم ته پڙهندڙن کي پسند ايندو.

آخر ۾ آءٌ سنڌ جي مايہ ناز اديب، سنڌ يونيورسٽيءَ جي سنڌي ۾ تعليمي شعبن جي سرواڻ، جناب ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ جو دلئون ٿورائتو آهيان، جنهن صاحب مون کي ڪتاب جي ترتيب ۾ ستاءِ ۾ گهڻي مدد ڪئي آهي.

آءٌ پنهنجي استاد محترم محبوب علي چنہ صاحب جن جو پڻ نهايت شڪر گذار آهيان، جن جي بدولت ئي بنده کي هن ڪتاب جي پيش ڪرڻ جي جرائت ٿي آهي.

هتي آءٌ پنهنجي سعادتمند شاگرد مسٽر ولي محمد ڪي ڪيئن وساريان، جنهن صاحب ڪتاب جي نقل ڪرائڻ ۾ مون سان ڪافي هٿ وندايو آهي.

احمد محمود ميمڻ

هالا نوان

مقدمو

(الف) مصنف جي سوانح حيات

"آليور گولڊ سمٿ" انگريزي ادبي دنيا جي انهن ممتاز ترين هستين مان آهي، جن انگريزي ادب جي هر پهلوءَ تي ڪاميابيءَ سان لکيو. ۽ پنهنجي قلم جي جنبش سان قوم جي سماجي، ذهني ۽ مذهبي خيالات ۾ قيرو آڻي ڇڏيو.

ولادت ۽ اوائلي زندگي:

"آليور گولڊ سمٿ" آئرلنڊ جي "راسڪامن" ضلع جي هڪ ڳوٺ "سمٿ هل" ۾ تاريخ 10 نومبر 1728ع ۾ ڄائو. سندس پيءُ جو نالو "چارلس گولڊ سمٿ" هو جو هڪ ڪليسا جو پادري هو. سندس ماءُ "اَن" هڪ اسڪول ماستر "آليور جونس" جي ڌيءُ هئي.

"چارلس گولڊ سمٿ" تمام سڀاجهيءَ ۽ وٽندڙ طبعيت وارو هوندو هو. هن پنهنجن ٻارن جي دلين تي پڻ مولیٰ جي محبت ۽ خلق خدا جي خدمت ڪرڻ جا خيال جاڳايا. جيتوڻيڪ هيءُ تمام غريب هو تہ بہ جيڪڏهن ڪو واٽهڙو يا غريب ماڻهو ڪانئس مانيءَ ۽ رهائش جي گهر ڪندو هو تہ هو ڪيس خالي هٿين نہ ڇڏيندو هو. "آليور" پڻ پنهنجي پيءُ جي فوت ٿيڻ بعد ساڳيو طريقو اختيار ڪيو.

تعليم:

"آليور" کي سندس والدين پهريائين هڪ ٻُڌيءَ عورت وٽ (A. B. C) پڙهڻ لاءِ موڪليو. جنهن جو چوڻ آهي، تہ هن جيڪي بہ ٻار ڏٺا هئا، تن سڀني ۾ "آليور" موڳن ۾ موڳو هو. پر ڏسو قدرت جا ڪرشما جو هيءُ ٻارڙو آخر اهڙيءَ تہ ڪڙيءَ تي پهتو. جو "وڪار آف ويڪفيلڊ" ۽ "سٽيزن آف دي ورلڊ" جهڙا بهترين ڪتاب ۽ "شي سٽوپس ٽُہ ڪانڪر" ۽ "ديزرٽيڊ وليج" جهڙا مشهور نظم لکيائين.

ٽورن مهينن بعد "آليور" کي اسڪول ڏانهن موڪليو ويو. پهريائين ڪليسائي حلقي جي ماستر وٽ ۽ پوءِ رفتہ رفتہ "ايلفن" اَئٽلون ۽ ايجورٽس شهرن جي اسڪولن ۾ تعليم ورتائين. سندس زندگي تڪليفن سان پرپور هئي. ۽ پنهنجي اسڪول ۾ نهايت ئي ناخوش هوندو هو. مُنهن تي ماتا جي نشان

هئڻ ڪري شڪل جو ڪوجهو هو. قد جو پڻ ڇوٽو هو. انهيءَ ڪري سندس هر ڪلاسي ڪيس گهٽو ڏڪارينداِ. مارينداِ ۽ ڪُٽيندا هئا. ۽ متائنس ٽنوليون ڪندا هئا.

سن 1745ع ۾ "آلِيوَر" "ڊبلِن" شهر جي "ٽرنٽي ڪاليج" ۾ داخل ٿيو. جنهن جي دروازي اڳيان هن وقت بہ سندس پتلو بينل نظر اچي ٿو. سندس پيءُ ڪاليج جي في پرڻ کان لاچار هو. انهيءَ ڪري ڪيس هن شرط تي داخل ڪيو ويو تہ هو باغيچي کي ٻُهاري ڏيندو ۽ مانيءَ وقت پليٽون وغيره کڻي ڏيندو.

مطلب تہ هڪ اهڙي شاگرد جي حيثيت ۾ داخل ٿيو جو ڪيس ڪاليج جي فيءَ جي گهٽتائيءَ جي عيوض هينانهين درجي جا ڪم ڪرڻا پيا. يونيورسٽيءَ ۾ پڻ هن پنهنجا ڏينهن ڏاڍا ڏکيا گذاريا. چاڪاڻ تہ ڪوبہ شاگرد ساٿس تعلق نہ رکندو هو. ۽ ڪيس ڇگيءَ نظر سان نہ ڏسندو هو. تنهن ڪان سواءِ هيءُ تمام غريب هو. ۽ انهيءَ ڪري نهايت پريشان حال رهندو هو. پنهنجن استادن جي آفرين حاصل ڪرڻ لاءِ بہ هو پاڻ کي هوشيار ثابت نہ ڪري سگهيو. ازانسواءِ سندس بي قاعدي عادتن ۽ غير مهذب حرڪتن پڻ ڪيس يونيورسٽيءَ اختياريءَ سان گهٽو ڪجهہ مقابلي ۾ آندو. انهن خامين سان گڏ منجهس کي خوبيون بہ هيون جن جي قدرداني ڪئي ويندي هئي. جيتوٽيڪ هو ڪجهہ وقت لاءِ "ڪارڪ" ڏانهن پڇي ويو. تہ بہ سن 1749ع ۾ هن يونيورسٽيءَ جي بي - اي امتحان جي سَنَد حاصل ڪئي.

يونيورسٽي ڇڏڻ کان پوءِ ساڍئي سال سندس پيءُ گذاري ويو. ۽ ان ڪري هو ڪجهہ وقت پنهنجيءَ ماءُ وٽ رهيو. هن پادري ٽيڻ چاهيو ٿي ۽ انهيءَ ڪري اهو عرصو پڻ انهيءَ نوڪريءَ جي آردِر جي انتظار ۾ گذاريائين. پر سندس درخواست رد ٿي ويئي. ان بعد هو بهراڙيءَ جي هڪ معزز شخص جي ٻارن جو استاد ٿيو ۽ اهو وقت ڏاڍيءَ خوشيءَ ۾ گذاريائين.

هن پوءِ لنڊن ۾ قانون پڙهڻ جو ارادو ڪيو ۽ پاڻ سان پنجاهہ پائونڊ کڻي اوڏانهن روانو ٿيو. ڪيس اهي پيسا سندس چاچي ڏنا هئا. پر "ڊبلن" شهر ۾ پهچندي ئي سيئي پيئسا جُوا ۾ هارائي ڇڏيائين. جنهن ڪري اڳتي وڃي نہ سگهيو. آخر سن 1752ع ۾ سندس چاچي ڪيس وري بہ پيسي جي مدد ڪئي. ۽ هو ڦوٽ ڇڏي طب پڙهڻ لاءِ "ايڊنبرا" شهر ڏانهن روانو ٿيو.

سيرو سياحت:

آلـيورَ "ايڊنبرا" ۾ ٻه سال رهيو. پر سمورو عرصو تعليم پرائـڻ کان وڌيڪ تفريح ڪرڻ ۾ گذاريائين. سن 1754ع جي ابتدا ۾ "هالنڊ" ڏانهن روانو ٿيو. ڪيس اميد هئي ته اتي ڊاڪٽريءَ جي سَنَد حاصل ڪري سگهندو. پر اها سندس اُميد پوري نه ٿي. ڪجهه وقت کان پوءِ سندس دل ۾ مسافريءَ ۽ سياحت جو شوق پيدا ٿيو. ۽ پيرين پنڊ يورپ جي سفر تي روا٠ ٿيو. ان سفر ۾ برابر ڪيس ٽي سال لڳي ويا. ۽ پهرين فيبروري 1756ع تي سن ٽورن پيسن ۽ هڪ طب جي سَنَد سان "ڊوور" جي بندر تي اچي لٿو.

مشغولي:

سفر تان واپس ورڻ بعد "آلـيور" پنهنجي پيٽ قُوتَ حاصل ڪرڻ لاءِ گهٽائي مٽا مونا هنيا. ۽ هڪ ٻُئي پنيان ڪيترا ڏندا اختيار ڪيائين. پهريائين هڪ دوا فروش جو استنٽ ٿيو. پوءِ وري حڪيم ٿيو ۽ ڪجهه وقت اهو ڏندو ڪري وري وڃي هڪ ڪتب فروش جو "پروف ريڊر [1]" ٿيو. ان بعد وري هڪ اسڪول جو نائب ماستر ٿيو. سن 1758ع ۾ هن مضمون ۾ تبصرا لکڻ شروع ڪيا ۽ فرينچ ٻوليءَ ۾ لکيل ڪتاب جو انگريزيءَ ۾ ترجمو ڪيائين. ساڳئي سال ڪيس "ايسٽ انديا ڪمپنيءَ" هندستان ۾ ڊاڪٽريءَ جي جڳهه جي آڇ ڪئي. پر اها جڳهه حاصل نه ٿي سگهيس.

"آلـيورَ" هاڻي اخبار نويسيءَ جو ڏندو اختيار ڪيو ۽ سن 1759ع ۾ ڪيس هڪ هفتيوار رسالي "دَ بـي" لاءِ ساري مواد ڏيڻ لاءِ مقرر ڪيو ويو. ڪجهه وقت گذرڻ بعد "سـمُوليٽ" جي رسالي "برٽش مئگزن" ۾ ٻُئي هڪ ميعاري رسالي "بـزي بادِي" جو باقاعدي مضمون نگار ٿيو. سن 1760ع ۾ هن "پبلڪ ليجر" رسالي ۾ پنهنجا مضمون "هڪ چينائيءَ جا خط" جي عنوان سان ڏنا. جي پوءِ سن 1762ع ۾ جمع ڪري هڪ ڪتاب تيار ڪيو ويو. ۽ سندس نالو "سـٽيزَنس آف دي وَرلڊ" رکيو ويو. هيءَ تصنيف "آلـيورَ" جي نصيب جي ڦيري جو سبب بني.

سن 1761ع ۾ سندس واقفيت "ڊاڪٽر جانسن" سان ٿي. جنهن ڪيس پنهنجي دوستن جي گروهه ۾ شامل ڪيو. ۽ سندس واقفيت ان وقت جي مايه

---

[1] Proof Reader.

ناز ادیبن سان کرائي. ہن سالن جي عرصي بعد سن 1763ع ۾ 'جانسن' جي اڳواڻيءَ هيٺ جيڪا جماعت "دي لٽرري کلب" جي نالي سان نهي، ان جو هيءُ اوائلي ميمبر ٿيو. ۽ ملڪ جي وڏن مصنفن مان هڪ ليکجڻ ۾ آيو.

سن 1765ع ۾ هن جو لکيل هڪ ڪتاب "دي ٽرئولر" (مسافر) ڇپيو. ٻئي سال "ڊاڪٽر جانسن" جي نوازش سان "وکار آف ويڪفيلڊ" نالي ڪتاب ڇپيو. جنهن جو ترجمو بنده پيش ڪيو آهي. اها ئي هڪ تصنيف آهي، جنهن کيس دنيا ۾ مشهور ڪيو آهي. سن 1768ع ۾ هن جي هڪ تصنيف بنام (نيڪ فطرت انسان) "دي گُڊ نيچرڊ مئن" ڇپي، ۽ سن 1770ع ۾ سندس هڪ نظم "دي ڊيزرٽيڊ وليج" شايع ٿيو.

'گولڊ سمٿ' غريب هو يا شاهوڪار، نامعلوم هو يا مشهور، مگر سندس خرچ هميشه آمدنيءَ کان زياده هوندو هو. هو فخر سان چوندو هو ته جيڪو به هن خرچ ڪيو ٿي سو سندس قلم جي ڪمائي هو. اهڙيءَ طرح هن پنهنجي تصنيفات جي مدد سان عزت حاصل ڪئي، پر رقم تمام قليل ڪمائي.

موت:

ٻئسي هٿ ڪرڻ لاءِ سخت ڪم ڪرڻ، ۽ بدني ورزش نه وٺڻ سبب هن جي صحت خراب ٿي پيئي. ۽ آخر 4- اپريل 1774ع ۾ 46 ورهين جي عمر ۾ مري ويو. سندس دوستن هن جي يادگار قائم رکڻ لاءِ، "ويسٽ منسٽر ايبي" نالي ديول ۾ هڪ تختي لڳائي، جنهن تي سندس تصوير ۽ 'جانسن' جو جوڙيل ڪتبو اُڪريل آهن.

*

(ب) آليور گولڊ سمٿ جون تصنيفون

(1) "دي بي" (ماڪيءَ جي مک) (1759ع - 1760ع)

(2) "دي ڪئٽيچوٽي" (اسيري) (1774ع)

(3) "دي سٽيزنز آف دي ورلڊ" (دنيا جا شهر واسي): هن ڪتاب ۾ جملي 3 2 1 خط آهن. هيءُ انهن خطن جو مجموعو آهي. جي "پبلڪ ليجر" اخبار ۾ ايندا هئا. ۽ "چينائي جا خط" جي عنوان سان 1759ع کان 1762ع تائين شايع ٿيندا رهيا.

(4) "دي ڊيزرٽيڊ وليج" (ويران ڳوٺ) 1770ع : هيءُ هڪ بهترين نظم آهي. جنهن رقت انگيز نموني ۾ هي نظم لکيل آهي تنهن جو مثال انگريزي ادب ۾ تمام ڇڏو ملي ٿو.

(5) "دي ڊبل ٽرانسفارميشن" 1765ع : هيءُ نظم ۾ چيل هڪ آکاڻي آهي.

(6) "دي ايڊونچرز آف اَئنڊرو اَئنجلينا" 1765ع: هيءُ هڪ گيت آهي، جنهن ۾ "ايڊونچرز آف اِئنجلينا" جي عشق جو احوال ڏنل آهي.

(7) " دي ايليجي آن مَئڊ ڊاگ" (چتي ڪتي تي مرثيه) 1765ع:- هيءُ مرثيه ڪتاب ۾ ڏنل آهي.

(8) "دي ايسئيز" 1758ع - 1765ع: هن ڪتاب ۾ جملي 24 مضمون آهن.

(9) "دي گڊ نيچرڊ مئن" (نيڪ فطرت وارو انسان) 1768ع.

(10) "دي هسٽنج آف وينزن" 1765ع: هيءُ هڪ خط آهي.

(11) دي هرمٽ" (راهب) 1765ع: هيءُ هڪ گيت آهي جوهن ڪتاب ۾ آزاد نظم ۾ ڏنل آهي.

(12) "دي هسٽري آف دي اَرٽ اَئنڊ اَئنيميٽيڊ نيچر " 1774ع.

(13) "دي لائيف آف بالنگ بُروڪ" (بالنبروڪ جي سوانح حيات).

(14) "دي لائيف آف رچرڊ ناش" (رچرڊ ناش جي سوانح حيات) 1762ع.

(15) دي لائيف آف ٽامس پارنيل " (ٽامس پارنيل جي سوانح حيات 1768ع.

(16) " دي لائيف آف والٽيئر" (والٽيئر جي سوانح حيات) 1768ع.

(17) "پريزنٽ اسٽيٽ آف لٽريچر اِن يُورَپ" (يورپ ۾ ادب جي موجوده حالت) 1759ع.

(18) "رِئَليئيشن" (انتقام 1774ع: هيءُ هڪ نظم آهي.

(19) "شي اسٽوپس ٿو ڪانڪر" 1773ع.

(20) "دي ٽرولَر" (سياح) 1764ع.

(21) "دي وِڪار آف ويڪفيلڊ" (پرديسي پادري) 1766ع: هيءُ ڪتاب ناظرين حضرات جي هٿن ۾ مطالعي لاءِ موجود آهي.

*

(ج) گولڊ سمٿ جا معاصر ۽ دوست

"گولڊ سمٿ" هڪ نهايت ئي اعليٰ ۽ خليق طبع جو مالڪ هو. انهيءَ ڪري مفلسيءَ سبب جيتوڻيڪ امير ۽ وڏا ماڻهو سندس دوستيءَ ۾ وڏي تعداد ۾ آيل نه هئا، تہ بہ سندس صحبت ۾ خوشدل دوستن جو ٽولو هميشہ موجود هو. دوستن بابت پنهنجي موجوده ڪتاب جي پهرئين باب ۾ چوي ٿو تہ، "جيڪڏهن اسان کي ڪٿي ساوا ستابا سڄڻ نہ هئا، تہ بہ عام طرح اسان جي چوڌاري خوشدل دوستن جو حلقو رهندو هو". هيءُ پنهنجن دوستن ۾ نهايت ئي پسنديده هو. ڇاڪاڻ تہ بانسري وڄائي، نظم ناهي ۽ ڳائي سگهندو هو. ۽ پنهنجي ڪچهريءَ کي پنهنجيءَ ظرافت سان رونقدار ۽ زندهہ رکي سگهندو هو. جئين تہ زماني جا گهٽائي لاها ۽ چاڙها ڏٺا هئائين، جدا جدا نموني جي ماڻهن سان لهہ وڇڙ ۾ آيو هو، ۽ گهڻو سير ڪيو هئائين، انهيءَ ڪري سندس واقف ڪارن جو تعداد پڻ ڪافي وڏو هو. ادبي دنيا ۾ قدم رکڻ کانپوءِ سندس واقفيت گهڻن اديبن ۽ شاعرن سان ٿي، ۽ انهن جي گروهہ ۾ ئي ڪيس گذارڻو پوندو هو، مگر سندس خاص تعلقات "جانسن" جي جماعت سان رهيا. هن جا چند دوست ۽ معاصر هيٺيان هئا:

(1) "تامَس پَرسِي" (1729 - 1811):- هن صاحب "آڪسفورڊ" شهر جي "ڪرائيسٽ چرچ" ۾ تعليم حاصل ڪئي ۽ سن 1782ع ۾ "ڊرومور" شهر جو وڏو پادري ٿيو. سن 1765ع ۾ قديم انگريزي نظم تي هڪ ڪتاب "ريلڪس آف اَئنشَنٽ انگلش پوئٽري" نالي لکيائين. "گولڊ سمٿ" جي ساڻس نهايت گهڻي محبت هئي، ۽ هميشہ سندس عزت ڪندو هو.

(2) "جان نيُوبَري" : هيءُ صاحب ڪتاب ۽ رسالا ڇپائيندو هو. سندس "پبلڪ ليجر" رسالو مقبول هو. ان رسالي ۾ "گولڊ سمٿ" جا مضمون خطن جي صورت ۾ "هڪ چينائيءَ جا خط" جي عنوان سان ڇپيا هئا. جي نيٺ گڏ ڪري سال 1762ع ۾ هڪ ڪتاب "دي سيٽيزَنز آف دي وَرلڊ" جي نالي ڇاپايو ويو.

(3) "شميول جانسن" (1709 - 1784ع): هيءُ هڪ ڪتب فروش جو پٽ هو ۽ "ليچفيلڊ" شهر ۾ ڄائو هو. هن پنهنجي اوائلي تعليم "ليچفيلڊ"

جي گرامر اسڪول ۾ ۽ اعليٰ تعليم "پيمبروڪ ڪاليج" ۾ ورتي. جڏهن باويهن ورهين جو نوجوان ٿيو. تڏهن سندس پيءُ مري ويو. ۽ پنهنجي ڪٽنب کي مفلسيءَ ۾ ڇڏي ويو.

"جانسن" پنهنجي گذران حاصل ڪرڻ لاءِ مصنفيءَ جو ڌنڌو اختيار ڪيو. ۽ سن 1735ع ۾ "لوبو" جي فرينچ بوليءَ ۾ چيل شعر جو ترجمو هڪ ڪتاب "وائيج ٽُو ائبسينيا" نالي ڇپايو. مگر گهٽو فائدو ڪونہ ٿيس.

ساڳئي سال "مسز ايلزبيٿ پورٽر" سان شادي ڪيائين. ۽ "ليچفيلڊ" جي قريب "ايڊل" نالي ڳوٺ ۾ اسڪول قائم ڪيائين. پر ڪامياب نہ ٿيو. ان بعد هن وري بہ ادبي دنيا ۾ قدم رکيو ۽ ٿوري ئي وقت ۾ تمام چگو نالو ڪڍيائين. سندس ڪيترين تصنيفون مشهور آهن. "گولڊ سمٿ" جي هن سان سن 1761ع ۾ واقفيت ٿي. ۽ سندس جماعت جي خاص ميمبرن مان هڪ ٿي پيو.

"جانسن" کي "گولڊ سمٿ" لاءِ دلي محبت هئي. ۽ ڪيس ضرورت وقت مدد ڪندو هو. هڪ دفعي جڏهن "گولڊ سمٿ" قرض سبب گرفتار ٿيو. تڏهن هن صاحب 60 پائونڊ ڏيئي ڪيس آزاد ڪرايو. جڏهن "گولڊ سمٿ" وفات ڪئي. تڏهن "جانسن" ئي هو. جنهن سندس دفن ۽ ڪفن جو سمورو خرچ پاڻ تي ڪنيو. جيتوڻيڪ "گولڊ سمٿ" هٿ ڦاڙ هو. ۽ سندس آخرين ساعتون نا ڪفايت شعاريءَ جي يادگيرين جي بادلن سان اونداهيون ٿيل هيون. تہ بہ "ڊاڪٽر جانسن" سندس خلاف هڪ لفظ بہ ٻڌڻ پسند نہ ڪندو هو. هو چوندو هو تہ، "اڇو تہ سندس اوڻايون ياد نہ ڪريون. هيءُ هڪ تمام اعليٰ انسان هو".

(4) "بَرڪ" (1729ع - 1797ع): هن صاحب پنهنجي تعليم "ٽرنٽي ڪاليج ڊبلن" ۾ حاصل ڪئي. سندس پهريان بہ ڪتاب هرهڪ "وندڊيڪيشن آف نيچرل سوسائٽي" ۽ "فلاسافيڪل انڪوائري ان ٽُو دي سبلائيم اينڊ دي بيوٽيفل" سال 1756ع ۾ شايع ٿيا. سن 1765ع ۾هيءُ صاحب پارليامينٽ جو ميمبر چونڊيو ويو. ۽ پهرين تقرير سن 1766ع ۾ آمريڪا جي سوال تي ڪيائين. هو توڙي گورنمينٽ تي تمام سخت اعتراض ڪندو هو. ۽ هڪ ڪتاب "آبزرويشنس آن دي پريزنٽ اسٽيٽ آف دي نيشن" جي نالي ڇپايائين. هن صاحب پيا بہ ڪيترا ڪتاب ڇپايا. ۽ ملڪي مڪيہ اديبن مان هڪ ليکجڻ ۾ ايندو هو. سندس ڪتابن مان هڪ

ڪتاب، جو هن فرينچ انقلاب بنسبت لکيو، سو نهايت گهٽو مقبول ٿيو. "برڪ"، "جانسن جي ادبي جماعت" جي اوائلي ميمبرن مان هڪ هو.

(5) ڊيوڊ گارڪ" (1717 - 1779ع): هيءُ "ايڊل" ۾ "جانسن" جو شاگرد هو، ۽ جڏهن جانسن اهو شهر ڇڏي لنڊن ۾ اچي رهيو، تڏهن هيءُ پڻ ساٿس گڏ لنڊن ۾ آيو. پهريائين هڪ ناٽڪي ڪمپنيءَ ۾ اداڪار ٿيو، ۽ "اورُو نوڪو" نالي ناٽڪ ۾ حصو ورتائين، پر سندس ناماچار "رچرڊ ٿيون" نالي ناٽڪ ۾ پارٽ ونڻ سبب وڏيو. هيءُ صاحب "جانسن" جي ادبي جماعت جو ميمبر هو.

(6) ايڊورڊ گبـبـن" (1737 - 1794ع): هن صاحب پهرين "ويسٽ منسٽر ديول" ۾ "مئگڊالن" شهر ۾ تعليم ورتي، مگر ڪجهه ڪونه پرايائين. سورهن سالن جي عمر ۾ ڪئٿولڪ مذهب اختيار ڪيائين. سندس پيءُ ڪيس "لاسين" شهر ڏانهن موڪليو، جتي هن ڪئٿولڪ مذهب ڇڏو ڪري پراٽيسٽنٽ مذهب اختيار ڪيو. هن جو اتي "مئڊم نيڪر" سان نينهن لڳو، پر سندس پيءُ سان اختلاف ٿيڻ سبب وهاڻ ٽٽي پيو. سن 1758ع ۾ هيءُ صاحب موٽي انگلينڊ ۾ آيو، ۽ سن 1764ع ۾ جڏهن اٽليءَ ۾ سير ڪري رهيو هو، تڏهن هڪ تصنيف "دي هسٽري آف دي ڊڪلائين ائنڊ فال آف دي رومن ايمپائر" لاءِ مسودو جوڙيائين. پيءُ جي مري وڃڻ ڪانپوءِ لنڊن ۾ اچي رهيو. هيءُ صاحب سن 1774ع ۾ پارليامينٽ ۾ گهڙيو، ۽ يڪدم "لارڊ نارٿ" جي طرف ووٽ ڪيائين. ان ووٽ ڏيڻ سبب ڪيس "واپار ۽ نوَ آبادين جي ڪمشنر" جو عهدو ملیو. سن 1776ع ۾ هن مٿي بيان ڪيل تاريخ جو پهريون جُلد شايع ڪيو. سن 1783ع ۾ هيءُ صاحب وري به موٽي "لاسين" ڏانهن ويو، ۽ اتي سڪونت پذير ٿيو. هن پنهنجيءَ تاريخ جا باقي ٽي جُلد سن 1788ع ۾ شايع ڪيا.

(7) "سَر جو شُوئا رنالـدس" (1723 - 1792ع): هيءُ صاحب "رايل اڪئڊمي آف آرٽس" جو پهريون پريزيڊنٽ ۽ هڪ وڏو نقاش هو. 'جانسن'، 'برڪ' ۽ 'گولڊ سمٿ' سان سندس گهاٽي دوستي هئي، ۽ جانسن جي برپا ڪيل اَدبـي جماعت جي ميمبرن مان هڪ هو. هن انهن ليڪچرن جو هڪ ڪتاب تصنيف ڪيو، جي ان وقت "رايل اڪئڊميءَ" جي شاگردن کي مصوريءَ جي فن جي اصولن تي ڏنا ويندا هئا.

* * *

(د) گولڊ سمٿ جي طرز تحرير

گولڊ سمٿ جي گهٽي ۾ گهٽي فضيلت سندس طريقۂ تحرير ۾ ئي مضمر آهي. سندس تحرير ۾ اعليٰ درجي جي مستند يوناني ۽ رومي طرز پنهنجيءَ نزاڪت، لطافت، خوش اسلوبيءَ، سليقه منديءَ، خوبيءَ ۽ شان سان نمودار آهي، جا ناقابل اعتراض ۽ سپ ڪنهن الزام کان پاڪ آهي. گهٽائي مصنف ٿي گذريا آهن، جن پنهنجي تصنيفن ۾ اعليٰ درجي جون لطافتون ۽ نزاڪتون رکيون آهن. مگر شايد ئي ڪو هن جهڙو مصنف ٿيو هجي، جنهن سپ ڪنهن قسم جي نزاڪتن جو اعليٰ ذخيرو پنهنجي تحرير ۾ ڪم آندو هجي.

هن جي تحرير صاف، سيليس ۽ سُٽري آهي، ۽ موزون وقتن تي زوردار پڻ آهي. سندس بيانَ، پڙهندڙ جي اکين اڳيان تصوير چٽيندڙ آهن، ۽ پڙهندڙ هرهڪ واقعي کي پنهنجي اکين اڳيان نقش ٿيل ڏسي سگهي ٿو. سندس خوش طبعي دلچسپ، مزيدار ۽ پُرمسَرت آهي. جيڪي به هن لکيو، سنجيده، مذهبي خيال سان پريور، خوش طبع يا خوش مزاج، مگر ان ۾ ڪاڻ ڪا لطافت ۽ شائستگي ضرور موجود آهي. اهڙين خاصيتن جي اميد هڪ اهڙي ماڻهوءَ کان رکي نٿي سگهجي، جنهن پنهجي زندگي چورن، گداگرن، گهومن، پَندَن ۽ نَقالن سان اهڙن قابل نفرت گند جي چُرن ۾ گذاري هجي، جي وڏن شهرن ۾ نفرت جا مرڪز بنيل هئا.

"گولڊ سمٿ" جي خيالات جا موضوع عام آهن، ۽ سندس احساسات اڪثر طرح ظاهر ۽ پڌرا آهن. سندس ٻولي رنگين، نفيس ۽ نزاڪت واري لباس ۾ ملبوس ٿيل آهي. جهڙيءَ طرح ڪو سفل طبع ماڻهو بادشاهي شان و شوڪت ۽ دبدبي سان تخت تي براجمان هجي، تهڙيءَ طرح ڪوبه خسيس موضوع سندس قلم جي ڪمال سان هڪ اعليٰ قسم جي موضوع جي ڏيکاري ڏئي ٿو.

سندس طرز تي هڪ اعتراض جذباتي امڪانات جي ڪَميءَ جو آهي. رومي ۽ يوناني طريقي تي لکندڙ مصنف، جهڙوڪ: "جانسن" ۽ "گولڊ سمٿ" جذباتيت پيدا ڪرڻ وارن بيانن ۾ لاثاني آهن. اهي ڪڏهن به اسان جي ذهن کي مطمئن ڪرڻ ۾ ناڪام نٿا ٿين. مگر ورلي ڪو اسان جي دل کي اثر انداز ڪن ٿا. انهيءَ ڪري اهوئي هڪ نقص، رومي ۽ يوناني طرز اختيار ڪندڙ مصنفن جي نثر ۾ موجود آهي.

هن ۾ ڪوبه شڪ نه آهي، ته هيءَ هڪ نهايت وڏو مرتبو رکندڙ انسان ۽ وڏي شان شوڪت وارو اديب هو.

(هـ) "وڪار آف ويڪفيلڊ" جي آڪاڻي

"ڊاڪٽر پرمروز ويڪفيلڊ" شهر جي هڪ ڪليسا جو پادري هو. سندس زال "ڊيبورا" هڪ اعليٰ پادري خاندان مان هئي. ڪيس جملي 6 ٻار هئا: وڏي پٽ جو نالو "جارج" هو، جنهن کي "لنڊن" ۾ اعليٰ تعليم ڏياري ويئي هئي. وڏي ڏيءُ "اوليويا" 18 ورهين جي هڪ زنده دل، شگفته خاطر ۽ خوش انداز چوڪري هئي. سندن ٽيون ٻار "صوفيا" هئي. جا پنهنجي لاءِ ٻين جي دلين ۾ محبت پيدا ڪرڻ جي ڪافي قابليت رکندي هئي. سندس ٻئي پٽ "موزز" پنهنجي گهر ۾ تعليم حاصل ڪئي هئي، انهيءَ ڪري ڪجهه موڪو ۽ پنهنجي متعلق ڪجهه دَم هٽندڙ ٿي پيو هو. سندن ٻه ننڍا ٻار "ڊِڪ" ۽ "بِل" اڃا پنهنجي ٻالڪپڻي ۾ هئا.

سموري گهر جو واحد گذارو انهن ڏهن هزارن پائونڊن تي هو، جي "ڊاڪٽر پرمروز" جي چاچي فوت ٿيڻ وقت ڇڏيا هئا. ديول جي پادريءَ هڻڻ ڪري ڪيس جيڪا رقم وظيفي طور ملندي هئي، سا هو پادري قبيلي جي يتيم ٻارن ۽ ٻيوهه عورتن کي ڏيئي ڇڏيندو هو. هن صاحب کي هڪ شاديءَ واري اصول سان دلي محبت هئي، ۽ ان لاءِ هو دل و جان سان لڙيو. هيءُ ان اصول لاءِ ڇڻ تي چريو هو، ۽ چاهيائين ٿي ته، ڪنهن به صورت ۾ اهو اصول رائج ڪجي، ۽ کوبه پادري پنهنجي هڪ زال جي فوت ٿي وڃڻ بعد بيءَ زال سان شادي نه ڪري. هن اصول سبب "مسٽر ولمات" سان سندس تڪرار ٿي پيو. جنهنڪري سندس پٽ "جارج"، جو "ولمات" جي گهران مگيل هو تنهن جو مگڻو ٿڻي پيو. ساڻئي وقت ٿي شهر جو واپاري جنهن وٽ "مسٽر پرمروز" جا پئسا ڏراوت طور رکيل هئا، سو ڀڄي ويو، ۽ کيس جيڪو نفعو اُن وٽان ملندو هو، سو بند ٿي ويو. انهيءَ مالي نقصان پهچڻ سبب هيءُ غريب ٿي پيو، ۽ ستر ميلن جي مفاصلي تي پنجويهن پائونڊن جي سالياني وظيفي سان هڪ ننڍڙي ڳوٺاڻي ديول جي پادريءَ جي جڳهه قبول ڪيائين. اتي هي ڪجهه ايڪڙ زمين خريد ڪري وڃي رهيو ۽ "جارج" کي پئسي ۽ اعليٰ درجي حاصل ڪرڻ لاءِ "لنڊن" ڏانهن روانو ڪيائين.

رستي تي هڪ غريب مگر شريف الطبع انسان "مسٽر برچل" سان سندس ملڻ ٿيو. جنهن "صوفيا" کي هڪ نهر ۾ ٻڏڻ کان بچايو.

"ڊاڪٽر پرمروز" جو ڪتب پنهنجي سڪونت گاهه تي وڃي رهاڪو ٿيو. ان کان پوءِ "مسٽر برچل" انهن وٽ اڪثر طرح ملاقاتي تي ايندو هو. ٿوري ئي وقت گذرڻ بعد سندن ڳوٺ جو زميندار "مسٽر ٽارنهل" پڻ سندس گهر اچڻ لڳو. هن جلدئي پنهنجي حسن ۽ دولت جي مدد سان "اوليويا" جي محبت حاصل ڪري ورتي ۽ "اوليويا" پڻ ساڻس محبت ڪرڻ لڳي.

"ٽارنهل" هڪ دليرعاشق هو ۽ وقتاً فوقتاً سندن گهر ايندو هو. هن "اوليويا" جي والدين اڳيان پڻ پنهنجي عشق کي ڪوڙ لڪايو. "اوليويا" خود عشق ۾ ٽمٽار هئي ۽ سندس ماءُ کيس محبت ۾ ڪامياب بنائڻ لاءِ گهٽائي جتن ڪيا.

هڪ ڏينهن زميندار بن شهري عورتن سان گڏ سندن گهر آيو. ۽ اهو فيصلو ڪيو ويو ته "اوليويا" ۽ "صوفيا" کي شائسته بنجڻ لاءِ ڪجهه وقت شهر ۾ رهڻ گهرجي. خرچ جي پورائي ڪرڻ لاءِ "موزز" کي ويجهڙائي ۾ لڳندڙ ميلي تي گهوڙي وڪڻڻ لاءِ موڪليو ويو. هيءُ ميلي تي پهتو. ۽ گهوڙو وڪڻي پئسا ڪٽي جيئن ٻئي گهوڙي جي ڳولا ۾ هلندو رهيو. تيئن هڪ زبردست دوڪي باز "مسٽر جينڪنسن" جي ور چڙهي ويو. هن کيس هڪ ٽامي جي ٻانهين سان جڙتو ساين عينڪن جو وڏو تعداد ڏيئي کانئس سيئي پئسا ڦري ورتا. انهيءَ سبب ٻئي دفعي خود "ڊاڪٽر پرمروز" باقي گهوڙي کي نيڪال ڪرڻ لاءِ ميلي تي ويو. گهوڙي ۾ ڪيترائي عيب هئا. ۽ جيڪو به خريدار آيو تي، سو انهيءَ تي ڪلي ننڍليون ڪري هليو ٿي ويو. ڪجهه وقت گذرڻ بعد کيس هڪ پادري گڏيو. جو هڪ ڪلاڪ خاني ۾ شراب ڇڪي پيئڻ ۽ تفريح ونڊ لاءِ ونڻي ويس. اتي هيءُ هڪ برزرگ سان مليو ان سان سندس گفتگو ٿي. ان بزرگ جي گفتگو سندس دل تي تمام گهٽو اثر ڪيو. هن بزرگ گهوڙو خريد ڪيو. پر جيئن ته ٽيهن پائونڊن جو نوٽ منجي نه سگهيو. انهيءَ ڪري کيس سندس پاڙيسري "فلمبرو" جي نالي در سني هنڌي لکي ڏنائين. جڏهن "پرمروز" موٽي پنهنجي ڳوٺ آيو. تڏهن پهريائين پنهنجي پاڙيسريءَ وٽ ويو. مگر معلوم ٿيس ته کيس دوکو ڏنو ويو هو. انهيءَ وچ ۾ "مسٽر برچل" ۽ "پرمروز" جي ڪتب جي وچ ۾ غلط فهميءَ سبب نفاق پيدا ٿيو. ۽ "مسٽر برچل" "صوفيا" جي ملاقات لاءِ اچڻ بند ڪري ڇڏيو.

جلدي "پرمروز" جي ڪٽنب لاءِ هڪ نهايت سخت بدبختي پيدا ٿي. "ٽارنهل" "اوليويا" کي پڃائي ويو. ۽ "پرمروز" ڪيس ڳولڻ لاءِ روانو ٿيو. جڏهن ڳولي لهڻ ۾ ناڪام ٿي واپس ٿي وريو. تڏهن موٽ تي ڪنهن ناٽڪي ڪمپنيءَ جي هڪ اداڪار سان سندس ملڻ ٿيو. هو ان سان گڏجي رستي جي پر واري ڳوٺ ۾ اچي پهتو. جتي "مس ولمات" ۽ "مسٽر ولمات" رهندا هئا. "ڊاڪٽر پرمروز" "مس ولمات" سان گڏجي ناٽڪ ڏسڻ ويو. سندس حيرت جي حد نه رهي. جڏهن ڏٺائين ته "جارج" ناٽڪ ۾ هڪ اداڪار جو پارٽ ادا ڪري رهيو هو. "پرمروز" نڪي "جارج" کي نڪي "مس ولمات" کي "اوليويا" جي نڪري وڃڻ جي احوال کان واقف ڪيو. "مس ولمات" اجاتائين "جارج" سان محبت ۾ قاتل هئي. مگر ڪيترين معاشرتي ڳالهيون سندن وچ ۾ رڪاوٽ وجهندڙ هيون. "جارج" کين پنهنجي سموري ڪهاڻي ٻڌائي ته جڏهن هيءُ لنڊن پهتو. تڏهن مصنف ٿيڻ جي ڪوشش ڪيائين. مگر ڪوبه ماڻهو سندس تصنيف کي نڪي پڙهندو هو ۽ نڪي کا تحسين ئي ڏيندو هو. ۽ سندس دوست پڻ ڪيس ڇڏي ويا. ان کانپوءِ هي يورپ ويو ۽ هڪ غريب رولوءَ پَنڊَ وانگر جدا جدا ملڪن ۾ رليو.

اڄا "پرمروز"، "جارج" ۽ "مس ولمات" پاڻ ۾ ڪچهري پئي ڪئي ته، "مسٽر ٽارنهل" پڻ اتي اچي سهڙيو. هن "جارج" کي باهرين ملڪ ڏانهن وڃڻ خاطر پئسا اڌارا ڏنا. "جارج" روانو ٿيو ۽ "پرمروز" واپس پنهنجي گهر ڏانهن راهي ٿيو. رستي تي هيءُ هڪ ڪلاڪ خاني ۾ ٽڪي پيو. جتي "اوليويا" سان سندس ملڻ ٿيو. "اوليويا" ڪيس ٻڌايو ته، ڪيس "مسٽر ٽارنهل" پڃائي ويو هو. ۽ مصنوعي شادي ڪرڻ بعد به هفتا کن گڏ رهي، پوءِ ڪيس ڇڏي ڏنائين.

"ڊاڪٽر پرمروز" "اوليويا" کي پنهنجي گهر وٺي ويو. ۽ ڪيس تسلي ڏيڻ جي ڪوشش ڪيائين. مگر سموري ڪوشش اجائي ويئي.

زميندار "ٽارنهل" جو "مسٽر پرمروز" کي پئسن اڌاري ڏيڻ جو سبب دوکو ڏيڻ هو. هڪ پاسي سندس خيال هو. ته ائين ڪرڻ سان "جارج" کي ميدان مان ڪڍي، "مس ولمات" سان شادي ڪريان. ۽ ٻئي طرف سندس خيال هو ته پادري سندس ڏٻاءَ هيٺ هجي. "جارج" جي وڃڻ کان پوءِ "ٽارنهل" پنهنجي مقصد کي ڪامياب بنائڻ جي ڪوشش ڪرڻ شروع ڪئي. هن "ڊاڪٽر پرمروز"

تي زور رکيو تہ هو کيس "مس ولماٽ" سان شادي ڪرڻ جي اجازت ڏئي، مگر هن ائين نہ ڪيو. ڇاڪاڻ تہ سندس چوڻ هو تہ، "اوليويا" سندس قانوني شادي شده زال هئي، ۽ هڪڙيءَ زال جي جيئري ٻيءَ سان شادي ڪرڻ غير قانوني آهي. "مسٽر ٽارنهل" کي ان تان مَڻيان لڳي ۽ کيس قرض جي ادائگي نہ ڪرڻ جي سلسلي ۾ جيل ڏانهن موڪليائين.

هاڻي "ڊاڪٽر پرمروز" جو سڄو ڪٽنب لڏي اچي انهيءَ ڳوٺ ۾ رهيو، جتي جيل هو. جيل ۾ سندس ملاقات فريبي "جينڪنسن" سان ٿي، جو هاڻي سندس هڪ سڻو مددگار ثابت ٿي پيو. "جينڪنسن" پنهنجي سموري ڪهاڻي کيس ٻڌائي، تہ پاڻ ابتدا کان وٺي تمام هوشيار ليکيو ويندو هو، جيڪي ٻہ هي چوندو هو ۽ جيڪي ڪندو هو، ان تي ماڻهو اعتبار نہ ڪندا هئا، انهيءَ ڪري پنهنجي بچاءَ خاطر کيس دوکيباز ٽيٽو پيو. هن پنهنجي بستري جو گهٽو حصو "ڊاڪٽر" کي ڏنو. جڏهن ڊاڪٽر قيدين جي اخلاق کي سڌارڻ لاءِ ڪوشش ڪئي، تڏهن هيءُ ساٿس ساڻي ٿي بيٺو.

هڪ ڏينهن پادريءَ کي ٻڌايو ويو تہ، "اوليويا" مري ويئي آهي. هن احوال سندس دل کي زبردست صدمو پهچايو. "مسٽر جينڪنسن" ۽ پنهنجي زال جي زور آٽڻ تي هن هڪ خط "مسٽر ٽارنهل" ڏانهن معافيءَ لاءِ لکيو ۽ کيس اجازت ڏني تہ، هو پلي "مس ولماٽ" سان شادي ڪري. "ٽارنهل" جواب ڏنو تہ، وقت گذري چڪو آهي ۽ هن وقت صلح ٿي نٿو سگهي. سُتتَ معلوم ٿيس تہ سندس ڏيءُ "صوفيا" کي پڻ ڪو بدمعاش کڻي ويو هو. اڃا ڪٽنب "صوفيا" جي کڃي وڃڻ تي ماتم ڪري رهيو هو، تہ بي مصيبت اچي مٿانئن نازل ٿي. "جارج" رَت ۾ ڳاڙهو ٽيل، قيديءَ جي صورت ۾ وٽن پهتو. پڇا ڪرڻ تي هن چيو، "جڏهن مون کي "مسٽر ٽارنهل" جي کيل ظلمن جي احوال بنسبت پنهجيءَ ماءُ کان خط پهتو، تڏهن مون پنهنجي والدين جي مٿان ٽيل ظلمن جي بدلي وٺڻ خاطر، "مسٽر ٽارنهل" کي ڦٽلينج موڪليو. هن منهنجيءَ للڪار جو جواب بَسَر خود نہ ڏنو، مگر پنهنجا چار ماڻهو موڪليائين، جن مون کي زخمي ڪري گرفتار ڪيو. جيئن تہ پهريائين مون ڦٽلينج ڏنو هو، انهيءَ ڪري آءٌ بي ڏوهي نہ آهيان ۽ مون کي معافي پڻ ملي نٿي سگهي".

حالتون هاڻي وڌيڪ تاريڪ نظر اچڻ لڳيون. "اوليويا" مري ويئي هئي، "صوفيا" زوريءَ کڃي ويئي هئي، "جارج" خون جي مقدمي ۾ قاتل هو، سڄو

کٹنب مسکينيءَ ۾ مبتلا هو ۽ "ڊاڪٽر پرمروز" جيل ۾ هو. ڪجهه وقت بعد "موزز" ڊوڙندو آيو، ۽ کين ٻڌايائين ته "صوفيا"، "مسٽر برچل" سان گڏ اچي رهي آهي. اهو جلدي معلوم ٿي ويو ته "مسٽر برچل" هن کي بچايو هو.

"صوفيا" کين ان ماڻهوءَ جون جملي نشانيون ٻڌايون، جيڪو ڪيس کڻي ويو هو. انهيءَ احوال ملڻ تي "مسٽر جينڪنسن" ڪيس سجاتو ۽ "سر وليم ٽارنهل" (جو هن وقت تائين "مسٽر برچل" جي لباس ۾ هو) جي ضمانت تي ان ماڻهوءَ کي هٿ ڪرڻ لاءِ جيل کان ٻاهر روانو ٿيو. "زميندار ٽارنهل" پڻ اتي آيو، ۽ پاڻ کي ٻي گناهه ثابت ڪرڻ لاءِ دليل ڏنائين. انهيءَ وقت "مسٽر جينڪسن" "بئڪسٽر" سان گڏ آيو. "بئڪسٽر" قبول ڪيو ته هو زميندار جي حڪم موجب "صوفيا" کي کڻڻ لاءِ آيو هو. "سر وليم" حڪم ڪيو ته "جارج" کي آزاد ڪيو وڃي. "جينڪنسن" هڪ لکيل شاهدي پيش ڪئي، ته "اوليويا" "ٽارنهل" جي سچي ٻچي ثابت ٿي. "مس ولمات" پڻ اچي ويئي هئي. جو هوءَ ٻئي ڏينهن ئي "مسٽر ٽارنهل" سان پرڻجڻي هئي. زميندار جي سموري بدمعاشي ٻڌري ٿي پيئي، ۽ هُن "جارج" سان شادي ڪرڻ جو فيصلو ڪيو. "اوليويا" پڻ اتي حاضر ٿي، جنهن تي پادريءَ کي تمام گهڻو تعجب لڳو ۽ سندس دل ۾ ڏاڍي خوشي پيدا ٿي. ائين ڏسو ويو ته "جينڪنسن" پادريءَ کي "اوليويا" جي فوت ٿيڻ جي کوڙي خبر فقط هن مراد سان ٻڌائي هئي، ته هيءُ "مسٽر ٽارنهل" کي معافيءَ لاءِ خط لکڻ تي مجبور ٿئي.

هن وقت سيني جي چهرن تي خوشي ڇانئجي ويئي هئي، فقط "مسٽر ٽارنهل" ئي هو جو اداس بينو هو. هو پنهنجي چاچي جي اڳيان گوڏن ڀر جُهڪي رحم لاءِ التجا ڪري رهيو هو. "مسٽر وليم ٽارنهل" ساڻس فقط سندس گذران جيترن پئسن ڏيڻ جو واعدو ڪيو، ۽ پڌرو ڪيو ته، زميندار جي ملڪيت جو ٽيون حصو "اوليويا" جو ٿيندو. "ڊاڪٽر پرمروز" سڄي ڪٽنب جي وري خوش ٿيڻ تي خدا جو شڪريو بجا آندو. جلدي پڇي ويل واپاريءَ جي هٿ اچڻ ۽ سندن ڏهن هزارن پائونڊن جي واپس ملڻ جو احوال پهتو. "صوفيا" کي "سر وليم" سان پرڻايو ويو، ۽"مس ولمات" کي "جارج" سان. هاڻي سڀڪنهن طرف خوشي ۽ مسڪراهٽ ڦهلجي ويئي ۽ سڀيئي تمام خوش ٿيا.

* * *

(و) "وِکا آ ويڪفيلڊ" ڪتاب جي تصنيف ۽ اشاعت

هيءُ ترجمو ڏيئين ڪتاب جيڪو ناظرين ڪرام ملاحظ ڪري رهيا آهن. ان جي اصل انگريزي ڪتاب "وڪار آف ويڪفيلڊ" جي تصنيف جي خاطريءَ واري تاريخ ڏيئي نٿي سگهجي، پر سمهجي ٿو تہ "گولڊ سمٿ" ان جي لکڻ جي شروعات 1761ع ڌاري ڪئي هئي. سن 1762ع ۾ جڏهن هيءُ لنڊن ۾ اهڙين حالتن ۾ پنهنجي زندگي بسر ڪري رهيو هو. جيڪي سندس لاءِ اوکيون ۽ تڪليف واريون هيون. تڏهن ان کي لکي ختم ڪيائين. ان کان پوءِ جلدي هو پنهنجي ادبنگيءَ هلت ۽ اجاين خرچن سبب جاءِ جي مالڪياڻيءَ کي مسواڙ پهچائي نہ سگهيو ۽ ان مائيءَ جي درخواست تي کيس گرفتار ڪيو ويو. مٿئين حالت ۾ هن يڪدم پنهنجي دوست "ڊاڪٽر جانسن" کي مدد لاءِ پيغام موڪليو. "جانسن" تڪڙو ئي تڪڙو سندس گهر پهتو ۽ سڌ پائونڊ ڏيئي کيس آزاد ڪرايو. انهيءَ وقت گولڊ سمٿ کيس مذکوره ڪتاب جو هٿ اکري نسخو ڏنو. ڊاڪٽر هڪ ئي نگاه سان ڏنو تہ اها هڪ اعليٰ تصنيف هئي. هن اهو ڪتاب "گولڊ سمٿ" وٽان کنيو ۽ هڪ پبلشر "مسٽر نيوبريءَ" کي سڌ پائونڊن ۾ وڪڻي پنهنجو قرض وصول ڪيو. هن روئداد جي تاريخ جي بہ پڪي خبر نہ آهي، مگر "پروفيسر مَئسَن" جي راءِ موجب اها سن 1764ع جي پچاڙي هئي.

مسٽر نيوبريءَ مارچ 1766ع ۾ هيءُ ڪتاب بن حصن ۾ ڇپايو ۽ سندس قيمت ڇهہ شلنگ رکي. ساڳئي سال مئي مهيني ۾ ٻيو ۽ آگسٽ ۾ ٽيون دفعو ڇپايو ويو. ان کان پوءِ هن جو وکرو گهٽجي ويو ۽ سن 1771ع تائين چوٿون ڇاپو شايع ٿيو. سندس چوٿون ڇاپو آهستي آهستي نيکال ٿيو. ۽ پنجون 1775ع ۾ ۽ ڇهون مصنف جي مرڻ کان پنج سال پوءِ سن 1779ع ۾ شايع ٿيو. "گولڊ سمٿ" جي حياتيءَ ۾ ئي هن ڪتاب جا ڪيترا ترجما ٿي ويا هئا ۽ سندس شهرت باهرين ملڪن ڏانهن پکڙجڻ لڳي.

سن 1786ع تائين هن ڪتاب جون گهٽ ۾ گهٽ 94 انگريزي اشاعتون ٿي چڪيون هيون، ۽ جيڪو تعداد ان تاريخ کان وٺي اڄ تائين ڇپجي چڪو آهي، سو ڳڻيتي کان ٻاهر آهي.

(ز) ڪتاب بابت

اصل ڪتاب 32 بابن ۾ ورهايل آهي. هر هڪ باب ڪي جدا جدا عنوان ڏنل آهي، جو سڄي باب جو حاصل مقصد نظر اچي ٿو. ۽ هڪ نصيحت يا اصطلاح يا هڪ قول جي ڏيکاري ڏئي ٿو.

ائين برابر آهي ته ڪن جاين تي آکاڻي رکجي وجي ٿي، ۽ اهي ڳالهيون وچ ۾ اچي پون ٿيون، جي آکاڻيءَ کي اڳتي هلڻ نٿيون ڏين. پر ساڳئي وقت اهي آکاڻيءَ جي متن سان لاڳاپو رکندڙ آهن. اهڙين جاين تي مصنف پنهنجا خيال ۽ ارادا نهايت خوش اسلوبيءَ سان بيان ڪري ٿو. عيسائي مذهب، سياست، ادبي رجحان ۽ ٻين ڪيترن موضوعن تي بحث ڪري. پنهنجي خيال کي صحيح ثابت ڪرڻ جي ڪوشش ڪري ٿو. انهيءَ ڪري ائين چوڻ غلط نه ٿيندو، ته هيءُ ڪتاب نه فقط اسان کي هڪ عشقيه قصو ٻڌائي ٿو، مگر ان سان گڏ ڪيترين نصيحتون ۽ اخلاق سڌارڻ لاءِ هدايتون پڻ ڪري ٿو.

پهريان باب اسان کي مکيه اداڪارن جي شخصيت، سندن طبعيت ۽ عشق جي آغاز کان واقف ڪن ٿا. ان کان پويان اهي باب آهن، جيڪي عشق جي اوج تي رسڻ بابت احوال ڏين ٿا. ٽئين نمبر ۾ اهي باب آهن، جي ڏيکارين ٿا ته، ظالم زميندار پنهنجي عشق کي ڪامياب بنائڻ لاءِ ڪهڙا ڪڌا ڪرتوت اختيار ڪري ٿو. چوٿين منزل تي اسين ڏسون ٿا، ته پادري جيڪو پنهنجي اصول ۽ ايمان تي پختو رهي ٿو، ان جي ڪٽنب تي ڪيترين نه مصيبتون اچي ڪڙڪن ٿيون. پنجين حصي ۾ "سر وليم ٽارنهل" جي نوازش سان، سمورو مونجهارو صاف ٿي وجي ٿو ۽ ظالم زميندار جي بيهودگين جي سزا ڪيس ملي ٿي، سروليم جي شادي 'صوفيا' سان ۽ 'جارج' جي 'مس ولمات' سان ٿئي ٿي، ۽ سڄي ڪٽنب تان مصيبتون لهي وجن ٿيون.

آکاڻي سان لڳو لڳ، مصنف، ڪتاب ۾ ڪيترن اهم مسئلن ۽ ملڪي حالات تي ڪافي تبصرو ڪيو آهي. ملڪ جي سياسي حالات تي دل کولي پنهنجا رايا ڏئي ٿو. باب 18 ۾ سمورو ذڪر ان باري ۾ آهي. سندس خيال آهي ته، ملڪ ۾ صرف شاهوڪار ماڻهو آزاديءَ جا خواهشمند آهن، مگر غريب

ماڻهو بادشاهي راڄ ۾ خوش وَ خرم آهن. شاهوڪارن جي ٽڪرن تي پلجندڙ انسان شاهوڪار مربين جي نوازش حاصل ڪرڻ لاءِ، سواءِ ڪنهن سوچ ويچار جي، آزاديءَ ۽ خودمختياريءَ جو نعرو بلند ڪن ٿا، مگر ائين نٿا سمجهن، ته اهو نعرو خود سندن آزاديءَ کي نقصان پهچائيندو.

اديبن ۽ ادبي طرز تحرير تي تبصرو ڪندي، هيءُ صاحب، 'جارج'جي واتان چوائي ٿو، ته ڪيس سندس سوٽ ٻڌايو، ته اهڙا موڪا ۽ ڪُند فهم ماڻهو، جي جيڪڏهن موچيءَ جي گهر ڄمن ها، ته به ساري ڄمار هوند صرف جُـتيون ڳنڊين ها، مگر نيون هرگز بنائي نه سگهن ها، سي به هن وقت مصنفيءَ جي ڏنڊي ۾ ڪامياب ٿي سگهيا آهن، ۽ پنهنجو روزگار سواءِ ڪنهن به تڪليف جي ڪمائي آسودگيءَ سان زندگي پيا گذارين.

ان وقت جي نظر بابت پنهنجا خيال پيش ڪندي چوي ٿو، ته انگريزي نظر، رومين جي آخرين دور واري نظر جو نقل آهي. شاعرن پنهنجي شعر ۾ صفتن جو تمام گهٽو انداز ڪم ۾ آڻي، ان کي بارگير بنائي ڇڏيو آهي. مرثيه گو شاعرن کي به ڪو سنئون سڏو عنوان نظر لاءِ ڪونه ٿو ملي، انهيءَ ڪري هو هر ڪنهن خسيس واقعي کي پنهنجي نظم ۾ آڻين ٿا. ان لاءِ دليل ڏئي ٿو ته جيڪڏهن ڪا حسين عورت پنهنجي ونجٽي يا ڪا بي اهڙي خسيس شيءِ وجائي ٿي ته شاعر پنهنجي گهر ڏوڙي وجي ٿو، ۽ ان واقعي کي پنهنجي شعر ۾ آڻي ٿو.

ملڪ جي ماڻهن جي مذاج تي تبصرو ڪندي ٻڌائي ٿو ته، ماڻهن کي انهيءَ ڳالهه موهي وڌو آهي ته، پنهنجي صحبت صرف وڏي درجي وارن ماڻهن سان رکن، مگر اها ڳالهه سمجهه ۾ ئي ڪانه ٿي اچي، ته ائين ڪرڻ سان هو نه فقط انهن ماڻهن وٽ ذليل ٿيندا، مگر اهي غريب جن سان هو پنهنجا تعلقات ٽوڙيندا، سي پڻ ڪين ڏڪاريندا. ازانسواءِ ناٽڪ يا نظم، بنسبت سندن مذاج پڻ گهٽا فرسوده آهن. هو ناٽڪ ۾ صرف وندر لاءِ وڃن ٿا، ۽ جڏهن ڪوبه ناٽڪ "جانسن" يا "شيڪسپيئر" جو جوڙيل ڏسن ٿا، تڏهن ڏاڍا خوش ٿين ٿا. ناٽڪ جي آکاڻيءَ يا خوبيءَ سان سندن ڪوبه واسطو ڪونهي، پر سندن مطلب صرف انهن جذباتن سان آهي جي هو منجهن جاڳائي ٿو.

هيءُ گهرو ادب جو پهريون شاهڪار ناول آهي. هن ۾ ڪيترائي خيال موجود آهن جن مان جيڪر نئون ادب روپ ونڌي. هن ۾ تبصري، ماضي بنسبت

فراست، شعور ۽ تصور جا رجحان پڻ موجود آهن. هن ڪتاب ۾ روحاني فيض پنهنجي نزاڪت، جذبي، خود ضابطگيءَ ۽ استقلال جي سڀني عنصرن سان نمايان آهي. ڪتاب جي بولي ڪري ۽ دلچسپ معلوم ٿئي ٿي. انهيءَ هوندي به ان زماني جي مروج فعلن جو گهٽو انداز سمائيندڙ آهي ۽ ان جو رستو علم بيان جي قانون بنسبت سنجيدگيءَ کان محروم ٿيل آهي.

ان ۾ شڪ نه آهي ته "وڪار آف ويڪفيلڊ" جو سٽاءُ لاڳيتن اتفاقن ۽ ناممڪن ڳالهين سبب شايد اٽوٽندڙ ڏسڻ ۾ اچي، مگر باريڪ بينيءَ جي فراست، بااصول قوت حيات ۽ اداڪارن جي ايمانداري ڪيس هميشه لاءِ مقبول بنائيندڙ آهن. حقيقت ۾ اها اداڪارن جي اندروني حقيقت، مقصد ۽ عمل ئي آهن جي پڙهندڙ کي دائمي خوشي ڏين ٿا، ۽ جي "وڪار آف ويڪفيلڊ" کي ڳوناٽي زندگيءَ متعلق تصنيف ڪيل ناولن ۾ اعليٰ ۽ اهم جڳهه ڏين ٿا.

"مئڪاولي" شڪايت ڪئي آهي، ته هُن جي آکاڻي انهن آکاڻين مان هڪ آهي، جيڪي بدترين نموني ۾ تيار ڪيون ويون آهن. هن جو اهو چوڻ آهي، ته "آکاڻيءَ جو آخرين حصو مُندِ واري حصي کان گهٽو گهٽ ترتيب ڏنل آهي. جيئن اسين مصيبتن جي احوال کي ويجها پوندا وجون ٿا. تيئن بيهودگي وڌندي وڃي ٿي، ۽ دلچسپيءَ جا واقعات گهٽ ٿيندا وڃن ٿا". ناول جي سٽاءَ تي اهڙي نڪته چيني ڪٽي موزون هجي ٻ، پر "گولڊ سمٿ" جي هرگز اها مرضي نه هئي ته سندس ڪتاب جو ڪو حصو غير دلچسپ ٿئي. سچ پچ ته، هي پاڻ ٻه ڪتاب جي اوٽاين کان باخبر هو، ۽ جيڪڏهن سندس گهر جي مالڪياڻيءَ جي سخت هلت ۽ سندس دوست "جانسن" جي تڪڙ نه هجي ها، ته خاطري آهي ته هيءُ صاحب ڪتاب تي وري ٻه نظر ثاني ڪري ها، ۽ آکاڻيءَ کي سهڻي ترتيب ڏئي ها.

ڪتاب ۾ ڪٿي ڪهڙا جهول هجن، مگر اهو قبول ڪرڻو پوندو ته انگريزي ادب جي ننڍن شاهڪارن ۾ هيءُ وڏي اهميت رکي ٿو. "واشنگٽن آئرونگ" چوي ٿو ته "هن ڪتاب هر هنڌ مقبوليت حاصل ڪئي آهي". "ٽئڪري" جي چوڻ موجب، هن ڪتاب جي مصنف يورپ جي هر ڪنهن قلعي ۽ مڙهيءَ ۾ باريابي حاصل ڪئي آهي. "گوئٽي" پڌرو ڪيو آهي ته، هيءُ انهن بهترين ناولن مان هڪ آهي، جي هر ڪنهن طبع لاءِ لکيا ويا آهن. متين سببن ڪري اسين پڻ هن ڪتاب جي مصنف کي نه صرف سندس ادبي قابليت تي تحسين ڏيون ٿا، مگر سندس دل جي نيڪيءَ ۽ مزاج جي پڻ تعريف ڪريون ٿا.

اظهار

هن تصنيف ۾ سوين نقص آهن، ۽ انهن جي خوبين جي ثابت ڪرڻ جي ضمن ۾ سوين ڳالهيون پڌائي سگهجن ٿيون، مگر اهو غير ضروري آهي. هڪ ڪتاب بيشمار غلطين سان به دلچسپ ٿي سگهي ٿو، يا ڪنهن به هڪ نقص ڪانسواءِ به خشڪ ٿي سگهي ٿو. هن ڪتاب جو سورمو پاڻ ۾ مڪمل ٿي ڪردار سمائي ٿو. هي پادري آهي، ڪاشتڪار آهي ۽ خاندان جو سرواڻ آهي. هو سيڪارڻ لاءِ اهڙو تيار آهي، جهڙو اطاعت لاءِ، ۽ جهڙو سادو آسودگيءَ ۾ آهي، تهڙو شاندار غريبيءَ ۾. هن شاهوڪاريءَ ۽ ترقي واري دور ۾ اهڙو اداڪار ڪير ٿي سگهندو؟ اُهي، جي اعليٰ زندگيءَ جا شوقين آهن، سي هن جي ڳوناٽي رهڻيءَ ڪهڻيءَ جي سادگيءَ کان ڏڪار سان مُنهن موڙيندا. اهي، جي گارگند کي غلطيءَ وچان چرچو ڪري تصور ڪن ٿا، سي سندس بي ضرر گفتگوءَ ۾ ظرافت نہ ڳولي سگهندا. ۽ اهي جن کي مذهب تي نئولي ڪرڻ سيڪاريو ويو آهي، سي هڪ اهڙي ماڻهوءَ تي ڪلندا، جنهن جي تسليءَ جا خاص سامان مستقبل مان ئي مهيا ڪيا وڃن ٿا.

- آليور گولڊ سمٿ

باب پهريون

"ويڪفيلڊ[1]" شهر جي هڪ خاندان جو بيان

آءٌ هميشه انهيءَ راءِ جو هئس تہ اهو انسان جنهن شادي ڪئي، ۽ پنهنجي وڏي ڪٽنب کي پاليو، تنهن ان ماڻهوءَ کان وڌيڪ خدمت ادا ڪئي، جنهن پنهنجي حياتي اڪيلائيءَ ۾ گذاري، ۽ صرف آدمشماريءَ بابت گفتگو ڪئي. اهو اصول دل ۾ ڏريندي، منهنجي پادري ٽيڻ کان هڪ سال اڳ مون شاديءَ بابت خيال سان سوچڻ شروع ڪيو هو، ۽ ان زال جي چونڊ ڪئي هُئم، جنهن پنهنجي شاديءَ جو لباس محض نمائشي ۽ ظاهري سينگار جي واسطي نہ پهريو هو، بلڪ انصاف کپو تہ، هوءَ هڪ سنو سياءُ رکندڙ نالي واري عورت هئي. تربيت ۽ پرورش جي لحاظ کان چئي سگهجي ٿو، تہ تمام ڪي ٿوريون ڳوٺاڻيون عورتون کانئس گوءِ ڪٽي ٿي سگهيون. اها پڻ هڪ حقيقت آهي، تہ هوءَ ڪوبہ انگريزي ڪتاب گهٽيءَ هجي کان سواءِ پڙهي ٿي سگهي. آچار ۽ مربي ناهڻ، شين کي حفاظت سان سانڊي رکڻ ۽ رڌ پچاءَ جي هنر ۾ ڪابہ عورت کانئس ڪٽر ڪٽي نٿي سگهي. ڪيس اهو پڻ فخر هو، تہ خانہ داريءَ ۾ هوءَ بهترين ڄاڻ رکندڙ هئي، حالانڪ سندس سڀني هنري قابليتن هوندي بہ آءٌ ڪڏهن بہ نہ سنبران تہ اسين کي شاهوڪار ٿياسون.

انهن سڀني ڳالهين هوندي بہ اسين هڪ ٻئي کي دلي پيار ڪندا هئاسون. ۽ جيئن عمر جون منزلون طئي ڪندا ٿي وياسون، تيئن اسان جو پيار وڌندو ويجهندو ٿي ويو. سچ پچ تہ ڪابہ اهڙي ڳالهہ ڪانہ هئي، جا اسان کي هڪ ٻئي سان ڪاوڙائي سگهي. اسان کي هڪ سهٽو ۽ سلوٽو گهر هو، جو ٻاجهہ پريءَ ٻهراڙيءَ پاسي پيار پري پاڙي ۾ واقع هو. سڄو سال اخلاقي يا ٻهراڙيءَ جي وندرن، سرمائيدار پاڙيسرين جي ملاقاتن ۽ غريبن جي مدد ڪرڻ ۾ گذري ويندو هو. انقلابن جو اسان کي خوف نہ هو. نڪي کي تڪائيندڙ ڪم هٿ جن کي برداشت ڪرڻو ٿي پيو. اسان جون سڀ سرگذشتون گهر پاسي هيون، ۽ اسان جي چرپر صرف هڪ ڪوٺيءَ کان ٻيءَ ڪوٺيءَ تائين محدود هئي. اسين

---

[1] ويڪفيلڊ: هيءَ انگلينڊ ۾ يارڪشائر ضلع ۾ هڪ سنو شهر آهي.

رستي جي پر تي رهندا هئاسون، جتي ڪيترا ئي مسافر ۽ اجنبي ماڻهو خارتوت مان تيار ڪيل اسان جي مشهور شراب جي ذائقي ونڊ لاءِ اسان وٽ ايندا هئا. ۽ آءٌ هڪ تاريخ نويس جي صداقت سان چوان ٿو ته، مون ڪنهن به صاحب کي ان شراب مان وڏو ڪيندي نه ڏٺو. اسان جا سوٽ جي "انين پيڙهيءَ ماکوڙو ماسات" جي مصداق وانگر هئا. ۽ جن کي نسلن جي داخلا رکڻ واري دفتر جي مدد کان سواءِ اسان واريءَ عزازت جي يادگيري هئي، سي اسان سان ملاقات لاءِ اڪثر ايندا هئا. انهن مان ڪن اسان جي گهٽي عزت افزائي نٿي ڪئي، چاڪاڻ ته منجهن ڪي انڌا، پنگلا ۽ لولا لنگڙا هئا، پر منهنجي زال زور رکندي هئي، ته جيئن ته اهي ساڳئي نسل جا آهن. تنهنڪري انهن کي پڻ اسان سان گڏجي ساڳئي دسترخواني تي ماني کائڻ گهرجي. انهن سببن ڪري جيڪڏهن اسان کي ڪٿي ساوا ستابا سڄڻ نه هئا، ته به عام طرح اسان جي چوڌاري هميشه خوشدل دوستن جو حلقو رهندو هو. چاڪاڻ ته هي رايو واقعي باوقار آهي، "جيئن مهمان غريب تيئن هو خدمت ڪرڻ سان دائمي وڌيڪ خوش". جيئن ماڻهو لال جي گل جي رنگن يا پوپٽ جي پرن ڏانهن پسنديءَ سان گهور ڪري نهارينداآهن، تيئن آءٌ پنهنجي فطرت موجب انسان جي خوشنما چهرن جو ٿنا خوان هئس. انهيءَ هوندي به جڏهن اسان جي مائٽن مان ڪوبه ماڻهو بد اخلاق ڏٺو ويندو هو. يا تڪليف ڏيندڙ مهمان هوندو هو. يا اهڙو هوندو هو جنهن مان پَلَو آجا ڪرڻ چاهيندا هئاسون، ته اسان جي گهر ڇڏڻ وقت آءٌ هن کي سواريءَ جو ڪوٽ، يا بوٽن جو جوڙو، يا ڪن وقتن تي ڪو ٿوريءَ قيمت وارو گهوڙو اُڌاري طور ڏيندو هوس. ۽ مان هن معلوم ڪرڻ تي راضي هوس. ته هو انهن شين کي موٽائڻ لاءِ وري ڪونه ايندو. انهيءَ طريقي سان انهن ماڻهن کان جن کي اسين پسند نه ڪندا هئاسون، گهر آجو ٿيندو هو، پر "ويڪفيلڊ" جو ڪٽنب، ڪڏهن به مسافرن يا محتاجن کي موٽائي ڇڏيندڙن ۾ شمار نه ڪيو ويندو هو.

اهڙيءَ طرح اسان کيترا سال تمام مسرت جي عالم ۾ گذاريا. نه فقط ائين، مگر اسان کي ڪن وقتن تي اهڙيون نديون مشڪلاٽون پيش ايندیون هيون، جيڪي پروردگار سندس نعمتن جي قدر وَ قيمت وڌائڻ لاءِ موڪليندو آهي. اِسڪولي جوڪرا منهنجي باغ کي لٽيندا هئا. ۽ منهنجيءَ زال جي ڪيرٽي

بليءَ ۽ بارن جي ور چڙهندي هئي. ڪن وقتن تي ڳوٺ جو زميندار منهنجي وعظ جي تمام دلسوز فقرن جي بيان ڪرڻ وقت ننڊ ۾ پئجي ويندو هو. يا سندس زال ديول ۾ منهنجي زال جي خلق جي جواب ۾ اڻ سهائيندڙ مروت جو مظاهرو ڪندي هئي. اسين اهڙن واقعن مان پيدا ٿيندڙ رنجيدگيءَ تي جلد قابض ٿي ويندا هئاسون. ۽ ٽن يا چئن ڏينهن جي دوران عجب ڪائڻ لڳندا هئاسون. ته هنن اسان کي ڪيئن نه تنگ ڪيو ٿي!

منهنجا بار پرهيزگاريءَ جا پليل هئا. ۽ ڪين جيئن ته نرميءَ کان سواءِ تعليم مليل هئي. تنهن ڪري اهي چگيءَ بيهڪ وارا ۽ تنومند هئا. منهنجا پٽ جانٿا ۽ چست. منهنجون ڏيئرون حسين ۽ شگفته هيون. جڏهن آءٌ پنهنجن انهن بارن جي وچ ۾ بيهندو هوس. جي منهنجي پيرسنيءَ جي عالم ۾ پٽيرائي ڪرڻ جو دلاسو ڏيندڙ هئا. تڏهن آءٌ "ڪائونٽ ائبنسبرگ" جي مشهور آکاڻيءَ کي ڏهرائڻ کانسواءِ رهي ڪين سگهندو هوس. "هينري ٻئي" جي جرمنيءَ ڏانهن ڪاهه وقت جڏهن ٻيا درباري خزانا کٽي آيا. تڏهن هو صاحب پنهنجا ٻٽيهه (32) بار پاڻ سان وٺي آيو. ۽ اهي پنهنجي حاڪم جي خدمت ۾ هڪ قيمتي نذراني طور پيش ڪيائين. ساڳيءَ طرح حالاڪ مون کي صرف ڇهه (6) بار هئا. ته به مون کين پنهنجي ملڪ لاءِ هڪ وڏو قيمتي تحفو ٿي سمجهيو.

اسان جي وڏي پٽ جو نالو "جارج" هو. جو سندس چاچي جي نالي پويان رکيو ويو هو. جنهن اسان جي لاءِ ڏهه هزار پائونڊ ڇڏيا هئا. اسان جو ٻيو بار هڪ ڇوڪري هئي. جنهن کي سنديس چاچيءَ جي نالي پويان "جِراسيل" ڪوٺڻ ٿي چاهيم. مگر منهنجي زال. جا اميد واريءَ جي سمي ۾ رومانوي افسانا پڙهندي رهندي هئي. تنهن زور رکيو ته کيس "اوليويا" ڪوٺيو وڃي. ٻئي سال اسان کي ٻي ڏيءَ عطا ٿي. ۽ مون پڪو فيصلو ڪيو. ته سندس نالو "جراسيل" رکڻ گهرجي. پر هڪ شاهوڪار عزيز عورت جنهن کي ان بار جي لاءِ عيسائي مذهب موجب نالي رکڻ وقت اقرار ڪندڙ ٿيڻ جو شوق هو. تنهن جي هدايتن موجب ان ڇوڪريءَ کي "صوفيا" ڪوٺيو ويو. اهڙيءَ طرح اسان جي ڪٽنب ۾ به رومانوي نالا هئا. مگر آءٌ ساڪ سان چوان ٿو ته. ان ۾ منهنجو هٿ ڪونه هو. "موزز" انهن کان بعد جو هو. ۽ بارنهن سالن جي وچوٽيءَ کان پوءِ اسان کي ٻه وڌيڪ پٽ تولد ٿيا.

جڏهن آءٌ پنهنجا ننڍڙا ٻار ڏسندو هوس. تڏهن جيڪا مون کي اڻ کُٽ خوشي ٿيندي هئي. ان کان نٽائڻ بيجا ٿيندو. مگر منهنجي زال جي آکڙ ۽ خوشي مون کان گهٽو وڌيڪ هئي. جڏهن اسان جا ملاقاتي چوندا هئا. "مسز پرمروز" سچ پچ ته اوهان کي سڄي ملڪ کان عمدا ٻار آهن". تڏهن هوءَ جواب ڏيندي هئي. "جي ها. منهنجا پاڙيسري! اهي اهڙا آهن جهڙو قدرت کين جوڙيو آهي. کافي حسين آهن. جيڪڏهن اهي کافي چڱا ٿين. چاکاڻ ته حسين اهو آهي جنهن جا عمل نيڪ آهن". پوءِ هوءَ پنهنجين ڏيئرن کي حڪم ڪندي هئي. ته هو پنهنجا مٿا مٿي جهلين. منهنجون ڏيئرون بنا ڪنهن لڪ لڪاءَ جي. سچ پچ ته تمام خوبصورت هيون. صرف ٻاهريون ڏيک ويک منهنجي لاءِ اهڙي خَسيس حالت آهي. جو جيڪڏهن سڄي ملڪ جي گفتگو جو اهو عام پهلو نه هجي ها. ته هوند مون کي بيان ڪرڻ لاءِ اصل ياد نه هجي ها. "اوليويا" هاڻي 18 ورهين جي هئي ۽ ڪيس حسن جي اها جهجهائي هئي. جنهن سان مصور حسن جي ديوي هيبيءَ" جو نقش چٽيندا آهن. هوءَ هڪ فراخ دل. خوش مزاج. ڪڙي ڙي ۽ حڪمران طبعيت رکندڙ چوڪري هئي.

"صوفيا" جون روَشون پهريائين اهڙيون دل کي چڪيندڙ نه هيون. مگر اکثر وڌيڪ خاطريءَ وارو عمل ڪنديون هيون. چاکاڻ ته اهي نرم. حليم ۽ دل لڀائيندڙ هيون. "اوليويا" هڪ ئي ضرب سان جيتجي ويندي هئي. مگر "صوفيا" اهڙين کافي کوششن کان پوءِ ئي اثر هيٺ ايندي هئي.

عورت جو سياڻ سندس روَشن جي تبديليءَ سان ئي جُڙندو آهي. ڪم از ڪم منهنجي ڏيئرن سان اهو اصول لاڳو هو. "اوليويا" گهٽن طالبن لاءِ تمنا رکندڙ هئي. مگر "صوفيا" جو ارادو فقط هڪ کي هٽ ڪرڻ جو هو. خوش ڪرڻ جي تمام گهڻي خواهش "اوليويا" کي متاثر ڪندي هئي. پر "صوفيا" پنهنجي ڪنهن اتفاقي زيادتي جي خوف ڪري پنهنجين چڱاين کي بـ دبائي ڇڏيندي هئي. هڪ مون کي پنهنجي فطري سادگيءَ سان وندرائيندي هئي. جڏهن آءٌ خوش هوندو هوس. ته پي وري مون کي پنهنجي فهم سان مسرور ڪندي هئي. جڏهن آءٌ غمگين هوندو هوس. اهي خاصيتون پنهي ۾ بلنديءَ تائين پهتل نه هيون. ۽ آءٌ اکثر انهن کي سارو ڏينهن پنهنجين خصلتن کي متائيندو ستائيندو ڏسندو هوس. اَلَمَ جي پوشاڪ منهنجيءَ البيليءَ "اوليويا"

کي نخريلي بنايو. ۽ ربينن جي نئين جوڙي سندس ننديءَ ٻيڻ کي فطري سادگيءَ کان وڌيڪ ٻيو ڪجهه عطا ٿي ڪيو. منهنجي خواهش هئي، ته منهنجو وڏو پٽ "جارج" وڏن تعليمي ماهرن مان هڪ ٿئي، تنهن ڪري ڪيس "آڪسفورڊ" ۾ تعليم ڏياري ويئي. منهنجو ننڍو پٽ "موزز" جنهن لاءِ مون ڏاڍي ڪرائڻ جو فيصلو ڪيو هو، تنهن پنهنجي گهر ۾ متفرقه تعليم حاصل ڪئي. مگر اهي نوجوان شخص، جن دنيا جو تجربو اڃا پوريءَ طرح نه پرايو آهي، انهن جي خاص اخلاقن کي بيان ڪرڻ غير ضروري ٿيندو.

المختصر، ڪٽنب جي هڪجهڙائي سڀني جي متان غالب هئي، ۽ سچ پچ ته ائين ڪٿي چئجي، ته انهن جو اخلاق هڪڙو ئي هو. ۽ اُهو اِهو هو، ته هو سڀئي هڪجهڙا مروت ڪندڙ، خوش اعتقاد ۽ سادا هئا. ۽ هڪ ٻئي تي پيش قدمي ڪندڙ نه هئا.

*

باب ٻيو

ڪتنب جون ڪمبختيون

اسان جي ڪتنب جا سيئي دنيوي ڪاروبار منهنجيءَ زال جي هٿ هيٺ هئا. ۽ روحاني ريجهه وارا ڪم مون پنهنجيءَ سنيال ۽ نظرداريءَ هيٺ رکيا هئا. اسان جي اتي رهڻ جو اُجورو جملي 35 پائونڊ ساليانو هو. آءٌ اهي پئسا ديول جي پادري فرقي جي يتيم ٻارن ۽ بيوه عورتن کي ڏيئي ڇڏيندو هوس. مون کي پنهنجي ڪافي ملڪيت هئي. آءٌ انهن وظيفن کان بي نياز هوس. ۽ سواءِ ڪنهن عيوضي ملڻ جي پنهنجي فرض ادا ڪرڻ ۾ مون کي نهايت گهٽي ۽ ڪجهي خوشي حاصل ٿيندي هئي. مون کوبه نائب نه رکيو. مون ديول جي سموري علاقي جي هر ماڻهوءَ سان واقفيت هئڻ سبب شادي ڪيل مردن کي تحمل ڪرڻ، ۽ ڇوڙهن کي شاديءَ ڪرڻ جي ترغيب ڏيڻ جو ڪم شروع ڪيو. ايتريقدر جو ٿورن ڏينهن ۾ اها هڪ عام چوٽي ٿي پيئي، ته "ويڪفيلڊ" ۾ ٿي عجيب گهرجون آهن. هڪ پادري بنا غرور وارو، يي: جوان مرد جوين جي جستجو ۾، ۽ ٽين: شراب خانا گراهڪن جا گهرجائو.

شادي هميشه منهنجي دل گهريو مضمون هوندو هو. ۽ مون ڪيترا خطبا ان جي خوشين کي ثابت ڪرڻ لاءِ لکيا. مگر هڪ خاص اصول هو جنهن جي حمايت ڪرڻ مون ضروري سمجهي. آءٌ "وهسٽن [1]" سان شامل راءِ ٿيس، ته انگلنڊ جي ديول جي پادريءَ لاءِ پنهنجي هڪ زال جي فوت ٿي وڃڻ بعد يي شادي ڪرڻ غير قانوني آهي، يا ان کي بين لفظن ۾ ائين چئجي، ته مون پاڻ کي ان اصول تي پڪو رکيو، ته هڪ شاديءَ کان وڌيڪ ڪنهن به حالت ۾ يي شادي نه ڪجي.

ابتدائي ڏينهن ۾ مون کي ان مذڪوره جهڳڙي ڏانهن شوق ڏياريو ويو. جنهن بابت ڪيترين ئي ضخيم تصنيفون لکيون ويون آهن. مون ان مضمون تي ڪجهه نندڙا ڪتاب ڇپايا. ۽ جيئن ته اهي فروخت نه ٿيا، تنهنڪري مون

---

[1] وهسٽن: 1667ع- 1756ع) هيءَ هڪ يي شاديءَ جو مخالف ۽ ساڳئي وقت هڪ نامياروَ مصنف هوندو هو. هن جا ڪتاب "سوانح حيات" فاسفوس (Fosephus)، اوائلي نصرانيت، (Primtive Christiening) ڏرتيءَ جو اصول (Theory of Earth) مشهور آهن.

کي ائين معلوم ڪرڻ تي اطمينان آهي. تہ اهي صرف ڪن جزوي خوش نصيب صاحبن پڙهيا هوندا. منهنجي دوستن مان ڪن ان کي منهنجو هڪ ضعيف پهلو سڏيو. مگر افسوس! انهن مون وانگر ان موضوع کي گهٽي غور لائق نہ سمجهيو. جيترو گهٽو مون ان تي ويچار ڪيو. اوترو گهٽو اهو مکيہ نظر ڏي آيو. پنهنجن اصولن کي پڏري ڪرڻ ۾ آءٌ "وهسٽن" کان بہ مورڳو هڪ قدم اڳتي وڌي ويس. "وهسٽن" پنهنجيءَ زال جي قبر مٿان ڪُتبو اُڪرايو هو تہ. "صرف هوءَ ئي هڪ "وليم وهسٽن" جي زال هئي". مون پڻ اهڙو ساڳيو ئي ڪتبو پنهنجيءَ زال لاءِ لکايو. جيتوڻيڪ هوءَ اڃا زنده هئي. ان ڪتبي ۾ مون سندس ڏاهپ، ڪفايت شعاريءَ ۽ حياتيءَ ۾ وفاداريءَ جي حد ڪان وڌيڪ تعريف ڪئي. ۽ ان کي سهڻي نموني ۾ نقل ڪرائي هڪ سهڻي فريم ۾ وجهي، بخاري جي مٿئين جاري مٿان رکيم. جتي اهو ڪيترن ڪارائتن ڪمن کي پورو ڪري سگهيو ٿي. ان منهنجيءَ زال کي پنهنجي خاوند جي خواهشن کان ۽ مون کي پنهنجيءَ گهر واريءَ جي سڃائيءَ کان آگاهہ ڪيو ٿي. ان منهنجيءَ زال جي دل ۾ ناموس جو شوق جاڳايو ٿي. ۽ سندس پچاڙيءَ جو خيال هميشہ سندس دل ۾ ڇمايو ٿي.

شايد اڪثر شاديءَ بابت سفارشون ٻڌنديءَ ائين ٿيو. جو منهنجي وڏي پٽ ڪاليج ڇڏڻ کان پوءِ هڪ پاڙيسريءَ جي ڏيءُ سان پنهنجو نينهن لڳايو. هو ديول ۾ هڪ وڏو درجو رکندڙ آفيسر هو. ۽ پنهنجي ڏيءُ کي گهٽي دولت ڏيئي ٿي سگهيو. مگر دولت ان ڇوڪريءَ جي گڻن جي مقابلي ۾ هڪ تمام خسيس شيءِ هئي. "مس ارابيلا ولمات" سيني جي راءِ موجب. (منهنجي ٻن ڏيئرن کان سواءِ) سيني کان حسين هئي. سندس جواني، صحت ۽ معصوميت، سندس بيحد شفاف چهري ۽ مسرت بخش نگاه ڪري اجا بہ وڌيڪ دوبالا ٿي ٿي، ۽ اُن تي عمر رسيده بزرگ پڻ لاغرضيءَ سان نظر وجهي نٿي سگهيو. "مسٽر ولمات" کي پڻ معلوم هو. تہ آءٌ پنهنجي پٽ کي وڏي جائداد ڏيئي ٿي سگهيس. انهيءَ ڪري هو انهيءَ مائٽيءَ جي خلاف نہ هو. اسان جا ٻئي ڪٽنب اهڙي صلح ۾ گڏ رهڻ لڳا. جهڙو عام طرح رشتيداريءَ کان اڳ ۾ پيدا ٿيندو آهي. پنهنجي تجربي جي ان يقين تي تہ شاديءَ لاءِ محبت جي اظهار وارا ڏينهن اسان جي زندگيءَ جا نهايت خوشي ڏيندڙ ڏينهن آهن. آءٌ انهيءَ عرصي کي

وڏائڻ لاءِ ڪافي ڇاهنا رکي رهيو هوس، ۽ ڏٺو ويو. ته طرحين طرحين جون وندرون جن ۾ هيءُ جوڙو روزانو هڪ ٻئي جي صحبت ۾ حصو وٺندو هو. تن سندن محبت کي وڌايو ٿي. اسين صبح جو سوير موسيقيءَ جي آواز تي جاڳندا هئاسون. ۽ وٺندڙ ڏينهن ني شڪار تي روانا ٿيندا هئاسون.

نيرن ۽ منجهند جي وچ وارو عرصو منهنجي زال ۽ چوڪريون پوشاڪ ۽ مطالعي ڪرڻ ۾ صرف ڪنديون هيون. اُهي هميشه هڪ صفحو پڙهي پوءِ آرسيءَ ۾ پاڻ کي ڏسنديون هيون. جنهن بابت هوند فيلسوف پڻ ائين دعويٰ ڪن. ته هنن اڪثر بهترين حسن جو صفحو پيش ڪيو آهي. منجهند وقت منهنجي زال مهمانداري ڪندي هئي. ڇاڪاڻ ته هوءِ هميشه پنهنجيءَ ماءُ وانگر سڀ ڪجهه پاڻ ڪرڻ تي زور ڏيندي هئي. ۽ انهن موقعن تي هوءِ اسان کي هرهڪ طعام جي تاريخ ٻڌائيندي هئي. جڏهن اسين کاڏو ختم ڪندا هئاسون. تڏهن عورتن کي روڪڻ لاءِ ته متان اهي اسان کي ڇڏي وڃن. آءٌ اڪثر ميزن کي اتان پري ڪرڻ لاءِ حڪم ڪندو هوس، ۽ ڪن وقتن تي راڳ جي استاد جي مدد سان چوڪريون اسان کي تمام سٺا گانا ٻڌائيندیون هيون.

آءٌ سواءِ چوڙ راند جي، جنهن ۾ آءٌ ۽ منهنجو جهونو دوست ڪن وقتن تي بہ ٽڪا في ڏڪ جي حساب سان راند ڪندا هئاسون. بين سپني راند جي نمونن کي ڏکاريندو هوس. تنهنڪري ڏينهن ڪٽائڻ لاءِ پتي راند نہ ڪندا هئاسون. مگر باهر گهمڻ، چاءِ پيئڻ، دهقاني ناڇ ۽ ڏندن پرڻ واري راند اسان جي ڏينهن کي گهٽائي چوٽو ڪري ڇڏيندا هئا.

اهڙيءَ طرح ڪجهه مهينا گذري ويا. جيستائين اسو سهوليت وارو سمجهيو ويو. ته انهن نوجوانن جي شاديءَ جو ڏينهن ٻڌو رڄي. جيڪي دل سان انهيءَ ڏينهن جا مشتاق ڏٺا ٿي ويا. شاديءَ جي تيارين واري عرصي ۾ آءٌ نڪي پنهنجي زال جي مشغول هڻڻ جي اهميت. ۽ نڪي پنهنجي ڏيئرن جي شرميلين نگاهين جي بيان ڪرڻ جي ضرورت سمجهان ٿو. درحقيقت منهنجو ڏيان هڪ چوڙيءَ لکي پوري ڪرڻ ڏانهن لڳل هو. جنهن کي مون ٿوريئي وقت ۾ پنهنجي دل گهرئي اصول جي بچاءَ خاطر ڇپائڻ جو ارادو ڪيو هو. مون ان ڪتاب کي دليلن جي خيال کان. توڙي طريقي جي لحاظ کان هڪ بهترين پيشڪش ٿي سمجهيو. مون اها چوڙي پنهنجي دلي فخر باعث جهوني دوست

"مسٽر ولمات" کي ڏيکاري. مون کي خاطري هئي ته مون وٽان تحسين ملندي، مگر گهڻو وقت ئي ڪونہ لڳو. جو مون معلوم ڪيو. ته هو تمام شدت سان ان جو مخالف ٿي پيو هو. ۽ ان لاءِ هن کي ڪافي سبب پڻ هئا، جاکاڻ ته هو ان وقت چوٽين زال سان وهاڻ ڪرڻ لاءِ قربداريءَ جا رستا رکي رهيو هو. جيئن اميد ڪئي ٿي ويئي تيئن سندس ان رَوَش، نفرت سان گڏ اسان جي وچ ۾ نفاق پيدا ڪيو. جنهن اسان جي متوقع رشتيداريءَ ۾ دخل انداز ٿيڻ جو خوف ڏياريو. مگر شاديءَ لاءِ جيڪو ڏينهن مقرر ڪيل هو. ان جي اڳئين ڏينهن ٿي اسان انهيءَ موضوع تي مفصل طرح بحث ڪرڻ قبول ڪيو.

بحث لاءِ بنهي طرفن کان پوريءَ دلچسپيءَ سان تياري ڪيل هئي. "مسٽر ولمات" ان ڳالهه تي زور ڏنو. ته آءٌ پختو مذهبي ماڻهو نه هوس. مون ساڳيو الزام مٿس رکيو. هن ان جو جواب ڏنو. ۽ آءٌ ساٿس ڳڙجي پيس. انهيءَ وقت جڏهن مخالفت گرما گرم ٿي. تڏهن منهنجن عزيزن مان هڪ مون کي ٻاهر سڏ ڪيو. ۽ مون کي انهيءَ تڪرار کي ڪم از ڪم منهنجي پٽ جي شاديءَ ٿيڻ تائين ڇڏڻ جو مشورو ڏنو. مون چيو. "حق جي دامن کي هٿان ڇڏي هڪ اهڙي ماڻهوءَ کي شاديءَ جي ڪيئن اجازت ڏيان، جو اڳيئي بيهودگيءَ جي حد تائين پهچي چڪو آهي؟ اهڙي طرح تون شايد اها به صلاح ڏيندين. ته آءٌ پنهنجيءَ ملڪيت تان به هن پنهنجيءَ حجت وانگر دست بردار ٿيان". منهنجي دوست جواب ۾ چيو. "مون کي هن اطلاع ڏيڻ ۾ ڏک تو ٿئي. ته تنهنجي ملڪيت هن وقت ڪجهه به نه آهي. شهر جو واپاري، جنهن وٽ توهان جا پئسا پيل هئا. سو ڏيوالي جي اعلان کان بچڻ خاطر باهر هليو ويو آهي. ۽ سمجهيو ٿو وجي ته پائونڊ جي بدران هڪ شلنگ به نه ڇڏيو اٿس. مون نٿي چاهيو. ته اوهان کي يا اوهان جي ڪٽنب کي شادي ٿيڻ تائين هن احوال کان آگاهه ڪريان. پر هاڻي هيءَ خبر شايد اوهان جي گرمجوشيءَ کي گهٽائڻ لاءِ ڪارائتي ثابت ٿئي. آءٌ سمجهان ٿو. ته توهان جي شخصي سياٽپ پڻ اوهان کي تيستائين ڊوڱ ڪرڻ تي آماده ڪندي، جيستائين توهان جي پٽ کي هن نوجوان عورت جي دولت قبضي ۾ اچي." مون جواب ڏنو. "ٺيڪ. جيڪا ڳالهه تون ڪرين ٿو. سا جيڪڏهن ڪٿي درست هجي. ۽ جيڪڏهن آءٌ ڪٿي فقير ٿيان. ته به نڪي اها مون کي ڪڏهن به ڪم ذات بنائيندي. ۽ نڪي مون کي پنهنجي اصول کان

ڦيرائڻ لاءِ پُلاڻيندي. آءٌ يڪدم ويندس ۽ پنهنجي حالتن کان ٻيءَ ڏر کي واقف ڪندس. جيستائين منهنجي حجت جو سوال آهي، آءٌ مورڳو پنهنجيون اهي سپيئي رعايتون جي پيرسني جي فائدي ۾ هيم، سي واپس وڃندس، ۽ آءٌ هاڻي هن کي شادي ڪرڻ جي ڪنهن بہ معنيٰ ۾ هرگز اجازت نہ ڏيندس."

جڏهن مون پنهنجي بدبختيءَ جي خبر پڏري پَٽ بيان ڪئي، تڏهن ٻنهي ڪٽنبن جا جيڪي مختلف جذبا هئا، انهن جو بيان ايڏو تہ وڏو آهي، جو ڪري ڪين سگهبو. پر جيڪي ٻين محسوس ڪيو. سو جيڪي عاشق برداشت ڪرڻ لاءِ تيار ٿيا، ان جي مقابلي ۾ گهٽ هو.

"مسٽر ولمات" جو اڳيئي منهنجي پٺ ۽ "مس ولمات" جي وهاڻ ٽوڙڻ جي پوريءَ طرح شائق هو. سو هن ضرب سبب جلدي پڪو ارادو رکندڙ ٿي پيو. سياڻپ جو گڻ منجهس تمام مڪمل هو. اهائي صرف هڪ وصف آهي، جا اسان وٽ باهتر ورهين جي عمر ۾ موجود هوندي آهي.

*

باب ٽيون

هجرت

اسان جي ڪٽنب جي هاڻي صرف اها تمنا هئي، ته اسان جي بد نصيبيءَ واري خبر شال بغض واري يا قبل از وقت هجي، پر جلد ئي منهنجي شهر واري ايلچي جو هڪ خط آيو، جنهن ۾ ساري تفصيل جي تصديق ڪيل هئي. ملڪيت جو نقصان مون لاءِ شخصي طرح تمام خسيس ٿئي ها، مگر جيڪا ڏکيائي مون محسوس ڪئي، سا منهنجي گهر جي پاتين بنسبت هئي، جن کي حقارت کان بي نياز ٿيڻ جي تعليم نه هوندي، هيناڻون ٽيٽو پيو هو.

جيئن ته اڳواٽ آڇت صرف غم جي يادگيري ڏيارينڊڙ آهي، انهيءَ ڪري پن هفتن گذرڻ تائين مون سندن رنج روڪڻ جي ڪوشش نه ڪئي، انهيءَ عرصي ۾ منهنجا خيال سندن پرورش ڪرڻ لاءِ ڪن مستقبل جي ذريعن سوچڻ ۾ مصروف هئا، ۽ آخر سالياڻو 15 پائونڊن جي قليل وظيفي سان مون کي نائب پادريءَ جي جڳهه پرانهينءَ پسگردائيءَ ۾ آڇي ويئي، جتي آءٌ اجا تائين پنهنجا اصول ڪنهن به اهنج کان سواءِ برقرار رکي ٿي سگهيس. هڪڙي ننڍڙي ٻني جي بندوبست دوران پنهنجي ڪمائي وڌائڻ جي ارادي سان مون اها رٽ خوشيءَ سان قبول ڪئي.

انهيءَ تجويز کي قبول ڪرڻ بعد منهنجو ٻيو فڪر پنهنجي دولت جي باقي پڳ ٽوٽ کي گڏ ڪرڻ ڏاڻهن هو. ۽ سڀني قرضن گڏ ڪرڻ ۽ ادا ڪرڻ بعد اسان وٽ ڇوڏهن هزار پائونڊن مان باقي صرف چار سؤ بچيل هئا. تنهنڪري هاڻي منهنجو خاص ڌيان پنهنجي ڪٽنب جي وڏائيءَ کي سندن حالتن مطابق هيٺ آڻڻ جو هو، ڇاڪاڻ ته مون کي ڇڱيءَ ۾ پروڙ هئي، ته خواهشات جو وڌائڻ بجاءِ خود هڪ عذاب آهي. مون چيو، "منهنجا ٻچا، اوهان ان ڳالهه کان بي خبر ٿي نٿا سگهو، ته اسان جي ڪاب سياٽ اسان جي گذريل بدبختيءَ کي روڪي نه سگهي ها، مگر ان جي اثرن کي بيڪار بنائڻ ۾ سياٽ شايد گهٽو ئي ڪي ڪري. پاڻ هاڻي مسڪين آهيون، منهنجون خواهشون ۽ سياٽ اسان کي پنهنجيءَ هيٺيءَ حالت سان موافقت پيدا ڪرڻ جو اَمر ڪن ٿيون. پوءِ اچو ته سواءِ ڪنهن ڇُون وَ ڇرا جي انهن عياشين کي ڇڏي ڏيون، جن جي

اختيار ڪرڻ ڪري ڪيترا ماڻهو ذليل ٿي پيا آهن ۽ انڪساريءَ وارين حالتن ۾ اهو آرام ڳوليون جنهن سان سڀئي خوش ٿيون. غريب اسان جي مدد ڪان سواءِ گذارين تا. پوءِ چو نہ اسان کي پڻ انهن جي مدد ڪان سواءِ زندگي گذارڻ جو سبق سکڻ گهرجي؟ منهنجا پچا، اچو تہ هن ساعت کان وٺي پنهنجا فرضي حق ڇڏي ڏيون. جيڪڏهن اسين سياڻا آهيون تہ اجا تائين اسان وٽ خوشيءَ حاصل ڪرڻ لاءِ ڪافي بقايا ڇڏيل آهي، ۽ اچو تہ نصيب جي اوٽاين کان راضي رهڻ لاءِ ڪمر ڪشيون".

منهنجو وڏو پٽ هڪ تربيت ورتل تعليم يافتہ هو. تنهنڪري مون کيس شهر ڏانهن موڪلڻ جو ارادو ڪيو. تہ جيئن اني سندس لياقتون اسان جي ۽ سندس پنيرائي ڪن. دوستن ۽ ڪٽنب جي جدائي شايد تمام الم انگيز ڪيفيتن مان هڪ آهي، جا مفلسيءَ جي خدمتگار آهي. اهو ڏينهن جلد آيو. جنهن تي اسان کي پهريون دفعو ڏار ٽيڙو پيو. منهنجو پٽ پنهنجيءَ ماءُ ۽ ٻين گهر جي ياتين کان موڪلاڻڻ بعد مون وٽ دعا لاءِ آيو. جنهن پنهنجين مٽين سان پنهنجا لڙڪ ۽ ملايا هئا. مون کيس دلي طرح دعا ڪئي. جا پنجن گينين سميت اباڻي ميراث هئي جيڪا ان وقت آءٌ مٽس عنايت ڪري ٿي سگهيس. مون چيو، "منهنجا پچا تون پنهنجي وڏي ڏاڏي "هوڪر" وانگر پيرين پنڌ لندن ڏانهن وڃين ٿو. مون کان اهو ساڀيو گهوڙو جو کيس نيڪ پادريءَ "جويل" ڏنو هو، ۽ هيءَ لٽ وٽ، ۽ هيءُ ڪتاب پڻ وٺ، جو تنهنجي لاءِ رستي تي تسلي بخش ثابت ٿيندو. هن جون هي ۽ سٽون ڏهن هزارن سٽن کان ۽ وڏيڪ قيمتي آهن. "آءٌ جوان هوس ۽ هاڻي ٻڍو آهيان، تڏهن ۽ مون ڪڏهن ۽ حق تي هلندڙ ماڻهوءَ کي وساريل يا سندس اولاد کي پنهنجي پيٽ پالڻ لاءِ ٻنندڙ ڪونہ ڏٺو. جيئن تون مسافري ڪندو رهين تيئن پلي هيءَ تنهنجي لاءِ دلداري ٿئي. منهنجا پٽ وچ ۽ تنهنجو نصيب ڪهڙو ۽ ٿئي، تڏهن ۽ ائين ڪج جيئن آءٌ تو کي سال ۾ هڪ دفعو ضرور ڏسان. انهيءَ هوندي ۽ دل وڏي ڪر. شال خدا تنهنجو نگهبان ٿئي". هو وڏي درجي ۽ عزت جو طالب هو. تنهنڪري زندگيءَ جي هن کيل ۾ کيس بي سرو سامان موڪلڻ ۾ مون کي ڪوبہ خطرو ڪونہ ٿيو. مون کي معلوم هو. تہ هو ڪامياب ٿئي يا ناڪام، پر هو پنهنجو پارٽ تمام سٺو ادا ڪندو.

هن جي روانگيءَ اسان لاءِ پڻ اهوئي جدائيءَ جو رستو تيار ڪيو جنهن جو وقت ان کان ٿورا ڏينهن پوءِ آيو. اهو پاڙو جنهن ۾ اسان ڪيترين ئي ساعتون آرام ۽ سک سان گذاريون هيون. ان کي ڳوڙهن ڳاڙڻ کان سواءِ ڇڏي ڪين سگهياسون. ان سان گڏ اهو ڪٽنب جنهن کڏهن به پنهنجي گهر کان ڏهه ميل پري مسافري نه ڪئي هئي، ان لاءِ ستر ميلن جي مسافري واقعي صبر آزما هئي، ۽ اهي غريب جي ڪجهه ميل اسان جي پويان آيا. تن جي آهن ۽ دانهن پڻ غم وڏائڻ ۾ حصو ورتو. پهرئين ڏينهن جي مسافريءَ اسان کي سلامتيءَ سان اسان جي مستقبل واري پناهه گاهه کان ٽيهن ميلن جي مفاصلي تائين پهچايو. اسان اها رات هڪ رستي جي پرتي هڪ ڳوٺ جي گمنام مهمان سراءِ ۾ گذاري. جڏهن اسان کي ڪوئي ڏيکاري ويئي، تڏهن مون پنهنجي دستور موجب مڪان جي مالڪ جي ڪچهريءَ جي طلب ڪئي، جا هن خوشيءَ سان قبول ڪئي، چاڪاڻ ته جيڪي به هن پيتو تي، ان ٻئي صبح جو اسان جو بل وَڌايو تي. هن کي ان سڃيءَ پسگردائيءَ جي خبر هئي، جنهن ڏانهن آءٌ لڏي پئي ويس، ۽ خاص طرح زميندار تارنهل" کي سڃاڻندو هو. جو منهنجو زميندار ٽيٽو هو، ۽ ان جاءِ کان ٿورن ميلن جي مفاصلي تي رهندو هو. هن ٻڌايو ته اهو سڪر ماڻهو خاص طرح صنف نازڪ سان ناتي رکڻ ۾ مشهور هئڻ سبب دنيوي خوشين کان وڌيڪ ٻي ڪنهن به قسم جي دنيوي ڇاڻ جي خواهش نه رکندو آهي. هن ڇيو ته ڪوبه اخلاق سندس هنرن ۽ اورڇائيءَ کي روڪي نٿو سگهي ۽ ڏهن ميلن جي گهيري ۾ ورلي ڪا هاريءَ جي ڏيءَ هوندي، جنهن کيس سواءِ ڪامياب ٽيڻ ۽ بي وفا هئڻ جي ڏٺو هوندو. جيتوڻيڪ هن احوال مون کي ڏڪ پهچايو. مگر منهنجي ڏيئرن تي ان جو تمام مختلف اثر پيو. سندن چهرا قريب ڪاميابيءَ جي اميد ۾ روشن ٽيندا پئي ڏٺا ويا. منهنجي زال پڻ ڪا گهٽ خوش ڪين تي ۽ کيس سندن ڪشش ۽ اخلاق تي يقين هو. جڏهن اسان جا حيال انهيءَ طور مشغول هئا، تڏهن ميزبانڻ ڪوئيءَ ۾ پنهنجي مڙس کي اطلاع ڏيڻ لاءِ اندر گهڙي ته اهو اجنبي سڪر ماڻهو جو سندس گهر ۾ به ڏينهن رهيو هو، تنهن وٽ ٻئسا ڪونه هئا ۽ کين سندس ليکي سان مطمئن ڪري نٿي سگهيو. "ٻئسا ڪونه اٿس؟" ميزبان وراڻيو. "اهو ضرور ناممڪن آهي. چاڪاڻ ته اڄا کالهو کي ڳالهه آهي ته هڪ ٻڌي زخمي ٽيل سولجر کي، جنهن کي

ڪتي جي چوريءَ ۾ شهر جي وڃان ڦٽڪا لڳڻا هئا. بچائڻ لاءِ هن اسان جي سزا ڏيندڙ چپڑاسيءَ کي ٽي گينيون ڏنيون". ان هوندي بہ جيئن تہ ميزبانڻ پنهنجيءَ ڳالهہ تي اڃا بہ زور رکڻ لڳي، تنهنکري هن قسر کنيو تہ هو ڪنهن بہ طريقي مطمئن ٿيندو ۽ ڪوٽي ڇڏڻ جي تياري ڪرڻ لڳو. مون کيس عرض ڪيو تہ، منهنجو تعارف مذکوره سخي ماڻهوءَ سان ڪرايو وڃي. هن مون کي اهو سکر ماڻهو ڏيکاريو، ۽ منهنجي عرض جي ادائگي ڪئي. هو اٽڪل ٽيهن ورهين جو ڏسڻ ۾ ٽي آيو ۽ انهن ڪپڑن ۾ ملبوس هو، جن تي ڪنهن وقت زري لڳل هئي. سندس بدن جي بناوت سٽي هئي ۽ سندس چهري تي ويچار جا سَرَ هئا. هن جي ڳالهائڻ ۾ ڪجهہ ڪمي ۽ ڪهراڻ هئي ۽ آداب مجلس جي پابنديءَ جو ڇاڻو يا نفرت ڪنڊڙ ڪونہ هو. جاءِ جي مالڪ جي ڪوٽيءَ ڇڏڻ بعد آڻ هڪ معزز ماڻهوءَ کي اهڙين حالتن ۾ ڏسي، ان اجنبيءَ سان پنهنجي ڪاروبار کي بيان ڪرڻ ڪان پاڻ کي روڪي ڪونہ سگهيس، ۽ ان وقت جي ضرورت کي پوري ڪرڻ لاءِ ڪيس پنهنجو ٻڌون آڇيم. هن جواب ڏنو. "سائين آڻ دل وَ جان سان ونان ٿو، ۽ مون کي خوشي آهي، جو مون جيڪا پنهنجن پئسن ڏيڻ ۾ نظر ڇُوڪ ڪئي آهي، تنهن مون کي ڏيکاريو آهي، تہ اجا تائين کي ماڻهو توهان جهڙا آهن، تنهن هوندي بہ آڻ ضرور التجا ڪندس تہ مون کي منهنجي محسن جو نالو ۽ رهڻ جي جاءِ معلوم ڪرائي وڃي، جيئن جيترو جلد ممکن ٿي سگهي اوترو جلد کيس اهي واپس ڪيا وڃن".

اهڙيءَ طرح مون کيس نہ فقط پنهنجي نالي ۽ گذريل بدبختين پر پنهنجي مقصود جڳهہ بہ ٻڌائڻ سان پوريءَ طرح مطمئن ڪيو. "هي" هن دانهن ڪري چيو، "منهنجي اميد کان وڌيڪ نيڪ شگون آهي جو مان پڻ ساڳئي رستي تان هلڻو آهيان ۽ هت اٽل سبب ترسيو پيو هوس، جا اميد تہ سپاڻي تائين لنگهڻ جي قابل ٿي ويندي". سندس رفاقت ۾ مون کي جيڪا خوشي ٿيڻ ڪيندي هئي، سا ظاهر هئي ۽ منهنجي التجا ۾ منهنجيءَ زال ۽ ڏيئرن جي شامل ٿيڻ سبب هو رات جي مانيءَ لاءِ ترسڻ تي مجبور ٿي پيو. ان اجنبيءَ جي گفتگو جا ساڳئي وقت وٺندڙ ۽ نصيحت آميز هئي، تنهن مون کي ان جي جاري رکڻ جي تمنا ڪرڻ لاءِ آماده ڪيو. پر هاڻي آرام ڪرڻ ۽ ايندڙ ڏينهن جي ٽڪ خلاف تفريح ونڻ جو نيڪ وقت هو.

ٻئي ڏينهن صبح جو اسين سپ اڳتي روانا ٿياسون. منهنجو ڪٽنب گهوڙن تي سوار هو. "مسٽر برچل" اسان جو نئون ساٿي رستي جي پاسي کان فوٽ پاٽ تان پئي هليو ۽ مشڪ سان چوندو پئي هليو ته اوهين خراب نموني سوار ٿيل آهيو. آءٌ اهڙو ته مهربان ٿيندس جو اوهان کي پوئتي ڇڏڻ جي ڪوشش نه ڪندس. جيئن ته اڄا اڪل ماني کائ ٿي هئي. تنهن ڪري اسان کي هڪ بورائو" روز تي رکٽو پيو. جو اڳيان ڊُگ پئي هليو. مسٽر برچل ۽ آءٌ سپني جي پويان پئي آياسون. اسان رستي جي ٽڪ کي فلسفيانہ بحثن سان هلکو پئي ڪيو. جي ڏسڻ ۾ ٿي آيو ته هو پوريءَ طرح سمجهي سگهيو ٿي. مگر جنهن ڳالهہ مون کي گهٽي ۾ گهٽو عجب ۾ وڌو سا اها هئي. ته جيتوڻيڪ هو پئسا اُڌارا ونندڙ هو تڏهين بہ پنهنجي راءِ کي ايتري گهٽي ضد ۽ هوڏ سان ٿي بچايائين. جو چڙ ته هو منهنجو مربي هو. جيئن اسان رستو ونيو پئي وياسون. تيئن هو وقت بہ وقت مون کي آگاهہ ڪندو پئي هليو ته اهي جدا جدا جايون اسان جي اڳيان نظر ۾ آيون ٿي سي ڪنهن جون هيون. هن ڪجهہ مفاصلي تي بينل تمام عاليشان گهر ڏانهن اشارو ڪري چيو. "هيءَ هڪ نوجوان سکر ماڻهوءَ "مسٽر ٽارنهل" جو گهر آهي. جو هڪ وڏيءَ دولت جو مالڪ آهي. ليڪن مڪمل طرح پنهنجي ان چاچي تي مدار رکي ٿو. جو پاڻ گهٽو ڪري شهر ۾ گذاري ٿو. ۽ ٿوري تي راضي رهي. باقي سمورو ڏن پنهنجي پائٽي جي حوالي ڪري ٿو. ته پلي هو ان مان لطف حاصل ڪري". مون چيو. "چا! منهنجو نوجوان زميندار تڏهن ان ماڻهوءَ جو پائٽيو آهي. جنهن جا اخلاق. سخاوت ۽ خاص گڻ ساري علاقي ۾ مشهور آهن؟ مون ٻڌو آهي ته "سر وليم ٽارنهل" سموريءَ حڪومت ۾ تمام سخي مگر پورالن ماڻهن مان هڪ جي نمائندگي ڪري ٿو ۽ هڪ مڪمل فيض وارو ماڻهو آهي". مسٽر برچل وراڻيو. "شايد ڪم وَ بيش ائين ئي آهي. ڪم از ڪم جڏهن هو جوان هو. تڏهن پنهنجيءَ سخاوت کي تمام ڪثرت سان هلايائين. جيئن ته ان وقت سندن سرگرميون تمام مضبوط هيون. ۽ اهي سپ اخلاق جي طرف هيون. انهيءَ ڪري انهن هن جي سخاوت کي عجب جي حد تائين پهچايو. هن شروعات ۾ سولجر ۽ عالم جي سَنَدُن حاصل ڪرڻ کي پنهنجو مقصد بنايو. جلد لشڪر ۾ هڪ نامور سولجر ٿي پيو. ۽ علم وارن ماڻهن ۾ ڪجهہ ناموس ٿيس. چاپلوسي

هميشه لالچي ماڻهوءَ جي پٺ ونندي آهي، چاڪاڻ ته صرف اهڙي ماڻهوءَ کي خوشامد مان خوشي حاصل ٿئي ٿي. هيءَ انهن ماڻهن جي ميڙن سان گهيريل هو، جي کيس پنهنجي هلت جو صرف هڪ پاسو ڏيکارينڊڙ هئا. انهيءَ ڪري هن عالم گير همدرديءَ ۾ پنهنجي خانگي دلچسپيءَ جو لحاظ وڃائڻ شروع ڪيو. هن سڃيءَ انسانذات کي پيار ڪيو ٿي، چاڪاڻ ته دولت کيس ان ڇاڻڻ کان روڪيو ٿي ته اهي انوري هئا. حڪيم اسان کي بدن جي هڪ بي اعتداليءَ بابت ٻڌائيندا آهن. جنهن ۾ سڃو بدن ايترو ته حد درجي جو حساس ٿيندو آهي جو تمام ٿورو ڇهڻ ۾ ايذاءُ ڏيندو آهي.

اهڙيءَ طرح جيڪي ڪن ماڻهن جسماني طرح سَنو ٿي. ان کي هن معزز انسان پنهنجي دل ۾ محسوس ڪيو ٿي. تمام ٿوري ۾ ٿوريءَ پزيشانيءَ، پوءِ اها سڃي هئي يا ڪوڙي، مگر ان سندس دل تي تمام تڪڙو اثر ڪيو ٿي ۽ هن جي روح ۾ين ماڻهن جي اهنجن جي ناساز احساس هيٺ تمام گهٽو پاڻ پتوڙيو ٿي. اهڙيءَ طرح دستگيري ڪرڻ ڏانهن راغب هئڻ سبب سولائيءَ سان اندازو لڳائي سگهجي ٿو، ته هن ماڻهن جو ڪيترو انداز ڏنو هوندو، جي منٽ ڪرڻ ڏي مائل هئا. هن جي فضول خرچيءَ سندس دولت کي ڪمزور ڪرڻ شروع ڪيو، پر نه سندس نيڪ فطرت کي، اها سڃ پڃ ته وڌندي ويجهندي ڏٺي ويئي. جيئن هي غريب ٿيندو ٿي ويو، تيئن بي احتياط پڻ ٿيندو ٿي ويو، ۽ جيتوڻيڪ هن هڪ سمجهو ماڻهوءَ وانگر ڳالهايو ٿي، مگر سندس ڪم بي عقلن وارا هئا. تنهن هوندي به اجا تائين تقاضا ڪندڙن سان وکوڙيل هو، ۽ جيڪو عرض کيس ڪيو ٿي ويو، ان هرهڪ کي جيئن ته وڌيڪ وقت لاءِ پورو ڪري نٿي سگهيو، تنهن ڪري پئسن بدران انجام ٿي ڏنائين. اهي ئي سڀ ڪجهه هئا، جي هي ۾ين ته عنايت ڪري سگهيو ٿي، ۽ کيس ڪنهن به ماڻهوءَ کي انڪار سان ڏک ڏيڻ جو ڪافي پڪو ارادو نه هو. ان نموني هن پنهنجي چوڌاري انهن محتاجن جا ميڙ ڪٺا ڪيا، جن کي نا اميد ڪرڻ جي جيتوڻيڪ کيس خاطري هئي، ته به سندن دستگيري ڪرڻ جي خواهش ٿي ڪيائين. اهي ڪجهه وقت لاءِ سندس پويان لڳندا رهندا هئا، پر نيٺ مناسب عتابن ۽ حقارت سان کيس ڇڏي ويندا هئا. پر نسبتاً جيئن هي ماڻهن ۾ حقارت جي قابل ٿيو، تيئن پاڻمرادو به ڏاڍو ڏکار جوگو ٿي پيو. سندس دل انهن ماڻهن جي چاپلوسيءَ

تي مدار رکيو هو ۽ ان چاپلوسيءَ جي پٺ پرائيءَ نکري وڃڻ سبب، هي پنهنجيءَ دل جي ان تحسين مان، جنهن جو هيءُ کڏهن بہ احترام کرڻ نہ سکيو هو، خوشي حاصل کري نہ سگهيو. دنيا هاڻ نئون ڏيک ونڻ شروع کيو، سندس دوستن جي چاپلوسي سادگي پسنديءَ ۾ گهٽجڻ لڳي. پسنديءَ هاڻي مشوري جو وڌيڪ دوستانہ روپ ورتو ۽ جڏهن مشورو نامنظور کيو ويو، تڏهن ان عتاب پيدا کيو. هن هاڻي ڏٺو، تہ اهي دوست جي فائدن لاءِ سندس چوڌاري اچي گڏ تيا هئا. سي عزت لائق نہ هئا. هن "هاڻي اهو پڻ محسوس کيو تہ ٻئي جي دل ونڻ لاءِ هميشہ پنهنجي دل ڏيڻ گهرجي. هن سوچيو، آءٌ هاڻي ڏسان ٿو تہ، جيکو آءٌ رهيو هوس، سو وساري رهيو آهيان."

المختصر سائين، هن پاڻ کي تعظيم ڏيڻ جو قصد کيو ۽ پنهنجي کرندڙ نصيب کي وري حاصل کرڻ لاءِ هک رٽ رٽي. هن مقصد حاصل کرڻ لاءِ هن پنهنجي وهمي طريقي سان ساري "يورپ" جو پيرين پنڌ سفر کيو ۽ هن وقت جيتوڻيڪ ٽيهن ورهين جي عمر کي مس پهتو آهي، تہ بہ سندس حالتون هميشہ کان وڌيڪ عاقلاڻ ۽ وچٽريون آهن، پر ان هوندي بہ هو هک خوش مزاج انسان آهي ۽ سودائيءَ طبعيت مان خوشي حاصل کري ٿو.

"مسٽر برجل" جي احوال ۾ منهنجو ڏيان ايترو تہ محو ٿي ويو، جو جيئن هو اڳتي پئي هليو تيئن مون ورلي کو اڳيان نهاريو. جيستائين اسين پنهنجي کٽنب جي واکن تي خبردار ٿياسون. ان وقت مون پنهنجيءَ ننڍي ڏيءُ کي تيز وهندڙ نهر جي وچ ۾ گهوڙي تان کريل ۽ نهر سان کشمکش کندڙ ڏٺو. هن بہ دفعا غوطو کاڌو، مگر اهو منهنجي وس ۾ نہ هو، جو آءٌ ان جي مدد کري سگهان. منهنجا حواس اهڙا تہ باختہ ٿي ويا جو آءٌ سندس دستگيريءَ لاءِ کابہ کوشش کري نہ سگهيس. يقين آهي تہ هوءَ ناس ٿي وڃي ها. جيکڏهن منهنجو دوست هن کي خوف ۾ ڏسندي يکدم سندس بچاءُ ۾ ٽپو نہ ڏئي ها، ۽ کجهہ تکليف برداشت کرڻ کان پوءِ کيس سلامتيءَ سان ٻئي کناري تي نہ آڻي ها. نهر سان گڏ کجهہ اڳتي وڌڻ سان. باقي کٽنب سلامتيءَ سان اُکري پار پيو، جتي اسان کي هن سان پنهنجي واقفيتن کي ملائڻ جو موقعو مليو. سندس احسانمندي بيان کرڻ کان وڌيڪ جلد تصور کري سگهجي ٿي. هن (منهنجي ڏيءُ) پنهنجي بچائيندڙ جو شڪريو لفظن کان وڌيڪ پنهنجي نگاهن

سان ڪيو. سندس ٻانهن تي ليٽي رهي، ڇڪ ڪانئس مدد ملڻ جي اڃا تائين خواهش پئي رکيائين. منهنجيءَ زال پڻ ڪنهن ڏينهن پنهنجي گهر ۾ هن جي احسان موٽائڻ جي.خوشيءَ حاصل ڪرڻ جي خواهش ٿي ڪئي. اهڙيءَ طرح ۾ واريءَ مهمان سراءِ ۾ تفريح ونڻ لاءِ گڏجي طعام تناول ڪرڻ بعد "مسٽر برجل" اسان کان موڪلائي ويو. ڇاڪاڻ ته ڪيس ملڪ جي ٻئي حصي ڏانهن وڃڻو هو ۽ اسان پنهنجي مسافري اڳتي وڌائي. جيئن هو ويو. تيئن منهنجيءَ زال چيو. "آءٌ هن کي حد کان وڌيڪ پسند ڪريان ٿي ۽ دعويٰ سان چوان ٿي ته جيڪڏهن هن جو نسل ۽ دولت اهڙا هجن جي ڪيس اسان جهڙي ڪٽنب مان شاديءَ ڪرڻ جو حقدار بنائين ته پوءِ مون کي ٻيو ڪوبه ماڻهو ڪونه ٿو سجهي جنهن کي آءٌ ان ڪم لاءِ جلد ۾ جلد انتخاب ڪريان". سندس اهڙي بلند مرتبي واري طريقي ۾ ڪيل گفتگو ٻڌڻ تي آءٌ مشڪڻ کان سواءِ ٻيو ڪجهه به ڪري نٿي سگهيس. مگر سندس اهڙن بي ضرر وهمن کان. جي اسان کي گهٽو خوش ڪرڻ ڏانهن مائل ٿين تا. ڪڏهن به ناراض نه ٿيس.

*

باب چوٿون

نصيب ۽ خوشي

اسان جي رهائش جي جڳهه هڪ ننڍڙي پاڙي ۾ هئي، جنهن ۾ هاري رهندا هئا، جيڪي پنهنجيون زمينون پوکيندا هئا. کين نڪا شاهوڪاريءَ جي خبر هئي ۽ نڪي غريبيءَ جي سُڌ. هنن کي زندگيءَ جون سيئي سهوليتون پنهنجن گهرن ۾ پاڻ ۾ موجود هيون، تنهنڪري ٻاهر ٻئي ڪنهن شهر ڏانهن نه ويندا هئا. اهي پاڻ وٽ اڃا تائين اخلاق جي قديم سادگي سانڍيندا ٿي آيا، ۽ عادت موجب ٿور خرچائو هئا. کين اها ٻه خبر ڪانه هئي ته ٻُرد باري ٻه ڪو هڪ گڻ آهي.

پورهئي وارن ڏينهن تي هو خوشيءَ سان ڪم ڪندا هئا، مگر وڏن ڏينهن کي آرام ۽ خوشيءَ جا تهوار ڪري ملهائيندا هئا. هو ڪرسمس راڳ جاري رکندا ٿي آيا. وَئلنٽائين [1] ڏينهن تي هو پنهنجي محبت جون ڳنڍيون سوڪڙيءَ طور موڪلِيندا هئا. ڏوهه ٻاس وارن ڏينهن [2] تي ٽئيءَ ۾ ٽريل پکوڙا کائيندا هئا. پهرين اپريل تي هو پنهنجيون حرفتون ڏيکارِيندا هئا، ۽ مذهبي طرح ميڪالِمَس [3] جي اڳئين ڏينهن جي شام تي سوپاريون پڄيندا هئا. اسان جي ويجهي پهچ جي اطلاع ملڻ تي سڄي پاڙي جا ماڻهو عاليشان وڳن سان ملبوس ٽيل شرنائي وڄائيندا، پنهنجي مذهبي رهنما سان ملڻ لاءِ ٻاهر آيا. اسان جي اعزاز ۾ دعوت جو پڻ انتظام ڪيل هو، جنهن ۾ اسين خوشيءَ سان شريڪ ٿياسون. انهيءَ مجلس ۾ جا گفتگو، خيال ۽ ويچار سان ٽيڻ ڪپندي هئي، سا کل پوڳ ۽ چرچي ۾ پئي ڪئي ويئي.

اسان جي رهائش واري ننڍڙي جاءِ، هڪ هيٺ جهڪندڙ ٽڪريءَ جي دامن ۾ واقع هئي، جا پويان سهڻن ننڍڙن ٻوٽن سان ڇانيل هئي. ان جي اڳيان هڪ نهر هئي جا گڙگڙ ڪري پئي وهي. ان نهر جي هڪ پاسي چراگاهه ٻئي پاسي ساوڪ هئي. منهنجي ٻني اٽڪل ويهارو ايڪڙ هئي. اهو بهترين زمين جو

---

[1] عاشقن جو ڏينهن ڪرسٽافر ۾ هي هڪ پاڪ ڏينهن ڪري ملهايو ويندو آهي.

[2] ڏوهه ٻاس وارا ڏينهن: (Shrove tide) هنن ڏينهن تي عيسائي پنهنجن پادرين جي اڳيان وڃڻا ڏوهه ٻاسيندا آهن ۽ معافيون گهرندا آهن.

[3] ميڪالِمس شام (Mechaelmas eve) هي عيسائين جو وڏو ڏينهن آهي. ۽ سينٽ ميڪائيل جي ياد ۾ ملهايو ويندو آهي.

ٽکرو مون پنهنجي مالڪ کان هڪ وڏي رقم لونگيءَ طور ڏيئي ورتو هو. منهنجي ننڍڙي احاطي جي صفائي بي مثال هئي. ان ۾ ايلمس [1] جهڙا جهنگلي ٻوٽا بينل هئا ۽ لوڙهن جي قطارن ۾ هيج روز[2] بهترين رونق لڳايو بينا هئا. منهنجي گهر کي صرف هڪ طبقو هو، جو چپر سان ڍڪيل هو. ۽ منجهس نهايت فرحت بخش هوا هئي. اندرين پتين کي عمدي چُن جي اڇي پوچي ڏنل هئي، ۽ منهنجي ڏيئرن انهن کي پنهنجي خيال موجب مورتن سان سينگاريو جو ڪم پاڻ تي کنيو هو. اها ساڳي ڪوني اسان کي ويهڻ جي صفحي ۽ رڌڻي طور ڪم آئي ٿي، جنهن کري اها گرم رهي ٿي. ازانسواءِ جيئن ته اها ڪوني تمام گهٽي صاف رکي ويندي هئي. ۽ منجهس پليٽون، ساسريون ۽ ٽامي جا سيپيئي چمڪندڙ تانوَ سلسليوار قطارن ۾ رکيل هوندا هئا. ۽ دلفريب منظر لڳايو بينا هوندا هئا. تنهن کري کنهن به وڏيڪ قيمتي فرنيچر جي ضرورت محسوس نٿي ٿي. ان ۾ ٻيا به ٽي ڪمرا هئا. هڪ مون ۽ منهنجي زال لاءِ ۽ ٻيو اسان جي ٻن ڏيئرن لاءِ ۽ ٽيون جو اسان جي ڪوني اندر ٻن بسترن سان هو، سو ٻين باقي ٻارن لاءِ هو.

اها ننڍڙي جهموري رياست جنهن ۾ مون قانون رائج ڪيا، سا هينئين طريقي انتظام هيٺ رکي ويئي. سج اُپرڻ وقت اسين سڀ پنهنجي وڏي صفحي ۾ گڏ ٿيندا هئاسون، جتي نوڪر ٻاهه اڳيئي ٻاري ڇڏيندو هو، جو ته مون چگي نسل جي پرورش لاءِ ڪجهه اهي غير ارادي طريقا جاري رکڻ نٿي سمجهيا. جن کان سواءِ آزادي هميشه دوستيءَ کي ناس ڪري ڇڏي ٿي. تنهنکري هڪ ٻئي کي مناسب رسم موجب سلام ڪرڻ کان پوءِ اسين سيپيئي شڪرگذاريءَ لاءِ ان هستيءَ ڏي جهڪندا هئاسون. جنهن اسان کي (زندگيءَ جو) ٻيو ڏينهن عنايت ٿي ڪيو. هن فرض ادائگيءَ کان پوءِ آءٌ ۽ منهنجو پٽ دستوري پورهئي تي ٻاهر ويندا هئاسون. ۽ منهنجي زال ۽ ڏيئرون نيرن تيار ڪرڻ ۾ مشغول رهنديون هيون. اسان جي نيرن مقرر وقت تي تيار ٿيندي هئي. آءٌ هڪ ڪلاڪ سيني کي پورهئي کان رخصت ڏيندو هوس. اهو وقت منهنجي

---

[1] ايلمس (Elms): ولايتي جهنگلي ٻوٽو آهي. جنهن جا پن ننڍا ۽ ڏاڙن وارا ٿيندا آهن.

[2] هيج روز (Hedge rose): هي ٻوٽا عام طرح ولايت ۾ گهرن جي ٻاهران پوکيا ويندا آهن. ۽ سڄي احاطي جي جوڙاري لوڙهن جو ڪم ڏيندا آهن.

زال ۾ ڏيئرون انتهائي خوشيءَ ۾ گذاريندیون هیون ۽ آءٌ ۾ منهنجو پٽ فلسفيانہ دليل و دلائل ۾ صرف ڪندا هئاسون.

اسين سج اُپرئي اتندا هئاسون. ۽ سج لٿي کان پوءِ پورهيو بند ڪري گهر ڏانهن پنهنجي منتظر ڪٽنب وٽ واپس ايندا هئاسون. جتي مشڪندڙ نگاهون، گرم چلهہ، ۽ وٽندڙ باهہ اسان جي استقبال لاءِ تيار هوندا هئا. اسان وٽ هميشہ مهمان خانو لڳو پيو هوندو هو. ڪڏهن ڪڏهن اسان جو پاڙيسري گهٽ ڳالهائو هاري فلمبرو ۽ اڪثر ڪري معذور شرنائي وڄائندڙ ملاقات تي ايندا هئا، ۽ اسان جي شراب مان مزو حاصل ڪندا هئا. جنهن جي تيار ڪرڻ ۾ نہ اسان رسد وجائي هئي ۽ نہ پنهنجي واکاڻ. هنن ماڻهن کي سڻي ساڻيءَ بنجڻ جا گهٽي ئي طريقا ايندا هئا. جڏهن هڪ ساز چيڙيندو هو، تہ ٻيو وري ڪو دل ڏکوئيندڙ گيت ڳائيندو هو. رات جي وقت منهنجن ننڍڙن پٽن کي ڏينهن وارو سبق پڙهايو ويندو هو، ۽ انهن مان جيڪو بہ بلند آواز، چٽو ۽ سڻو پڙهندو هو، ان کي آڇر جي ڏينهن اڌ پيني غريبن جي خيرات واريءَ پيتيءَ ۾ وجهڻ لاءِ ڏني ويندي هئي.

آڇر جو ڏينهن گهر جي پاتين لاءِ سڄ پڄ تہ ڏيڪ ويڪ جو ڏينهن هوندو هو. ان ڏيڪ ويڪ کي منهنجون سيٻيئي عيش عشرت جي برخلاف کيل فهمائشون روکي نٿي سگهيون. جيتوڻيڪ مون سمجهيو ٿي تہ وڏائيءَ جي خلاف ڏنل منهنجين سمجهاڻين منهنجي ڏيئرن جي غرور تي فتح حاصل ڪئي هئي، مگر مون ڏٺو تہ هو اجا تائين پنهنجن اڳئين ڏيکن ويکن ڏانهن ڳجهيءَ طرح مائل هيون. هنن اجا تائين بہ زريءَ، ربين، شيشي جي ڪشن (هارن) ۽ ٽاٽ وارن ريشمي ڪپڙن کي پسند ڪيو ٿي. منهنجي زال پڻ اجا تائين قرمچي رنگ جي ريشمي ڪپڙي پهرڻ جو شوق رکندڙ هئي، ڇاڪاڻ تہ آءٌ اڳي چوندو هوس تہ اهو ڪيس ڏاڍو نهيو ٿي.

خاص طرح پهرئين آڇر تي منهنجي ڏيئرن جي هلت مون کي شرمنده ڪيو. اڳئين رات تي مون کين چيو، تہ ٻئي ڏينهن صبح جو سوير ڪپڙا پائي تيار ٿين، ڇاڪاڻ تہ آءٌ هميشہ ٻيءَ جماعت کان ڇڪو وقت اڳ ديول ۾ پهچڻ پسند ڪندو هوس. هنن منهنجن حڪمن جي پوريءَ طرح بجا آوري ڪئي، پر جڏهن صبح جو اسان سپني کي نيرن جي مانيءَ لاءِ وڏي صفحي ۾ گڏ ٽيٹو هو، تڏهن هو پنهنجين اڳين رونقن سان زَرق برق وارن ڪپڙن ۾ ملبوس ٽيل نظر آيون. وارن جي سُرهي تيل سان سندن وار چمڪايل، وٽندڙ ڪاري سلڪي

کپڑي سان نقاب نکتل، چوڻ جون دامنيون پويان هڪ وڏي ڍڳ وانگر گڏ ٻڌل، ۽ سڀ کنهن تحرڪ تي ڪڙڪڙ ڪندڙ هيون. آءٌ سندن وڏائيءَ تي ڪلڻ کان پاڻ کي روڪي نه سگهيس، خاص طرح پنهنجيءَ زال تي مون کي گهٽو تعجب لڳو، جو مون کي اميد هئي ته ڪيس وڏيڪ شعور هوندو. هن نازڪ وقت تي مون وٽ فقط اهو اُپاءُ هو، ته پنهنجي پٽ کي هڪ تمام ضروري نموني جي آواز ۾ حڪم ڪريان، ته گاڏي وٺي اچي. چوڪريون منهنجي حڪم تي حيران ٿي ويون. مون وري به اڳئين کان به وڏيڪ سنجيدگيءَ سان پنهنجي اڳئين حڪم کي دُهرايو. منهنجيءَ زال چيو، "پيارا، مون کي خاطري آهي ته توهين چرچو تا ڪريو. اسان تمام چڱيءَ طرح پنڌ هلي سگهون ٿيون، ۽ اسان کي هاٿي گاڏيءَ جي طلب نه آهي". "ٻار جهڙي! تون پليل آهين"، مون وراٽيو. "اسان کي گاڏي گهرجي، چاڪاڻ ته اسين جيڪڏهن هن نَـڻَ ناڻگر سان پنڌ ديول ڏانهن هلنداسون، ته هن ديول جي علاقي جا چوڪرا اسان کي 'اهو اهو' ڪندا". "تحقيق"، منهنجيءَ زال جواب ڏنو، " مون هميشه اهو تصور ڪيو ٿي، ته منهنجو "چارلس" پنهنجي اردگرد پنهنجن ٻارن کي صاف ۽ حَسين ڏسڻ جو شائق آهي". مون هن جي ٻگالهه کي وچ ۾ روڪي چيو، "توهين پلي اهڙا صاف ۽ سُٿرا ٿيو، جهڙا اوهان ٿيڻ چاهيو، ۽ آءٌ اوهان کي ان لاءِ وڏيڪ پيار ڪندس. پر هي سڀ ڪجهه صفائي نه آهي، مگر بيهودي نمائش آهي. هي چُـٽيون، گلابي رنگ جي لالائي ۽ نقاب اسان کي پاڙي وارن جي زالن وٽ متنفر ڪندا". مون وڏيڪ سنجيدگيءَ سان چيو، "منهنجا ٻچا، اهي چوڳا ڪنهن سني اڳهه واريءَ شيءِ ۾ تبديل ڪيا وڃن، چاڪاڻ ته اسان جي فضيلت وارا طريقا طلبيندڙ آهيون، انهن وٽ اهي بلڪل اڻ سونهندڙ آهن. آءٌ نٿو سمجهان، ته ڪپڙن تي اهڙيون جهالرون ۽ نَـڻُ ناهه کو شاهوڪارن ۾ به سُـهائيندڙ آهي. جيڪڏهن اسين ويچار ڪريون، ته ٿلهي ليکي به هنن خود نمائيءَ جي پَـٽِـيُـن سان دنيا جي غريبن جي اوگهڙ ڏکجي سگهي ٿي.

هيءُ اعتراض حقيقي رنگ ۾ اثرائتو ٿيو. هو گهٽيءَ جميعت سان يڪدم پنهنجي لباس کي بدلائڻ ويون ۽ ٻئي ڏينهن مون ڏٺو. ته منهنجون ڏيئُرُوٺ پنهنجي دامنين کي ٻنهي ننڍڙن ٻارن "ڊِڪ" ۽ "بل" جي لاءِ آڇر جي ڏينهن پائڻ وارن واسڪوٽين ناهڻ ۾ مشغول هيون، ۽ اڃا به جا ٻگالهه تسلي بخش هئي، سا اها، ته هن چند ڇاڻ بعد سندن چوغا وڏيڪ وٽندڙ ڏسڻ ۾ آيا.

باب پنجون

هڪ نئين واقفيت، اميدون هميشہ برصواب نڪيون ٿين

گهر کان تورو پري منهنجي اڳئين جاءِ نشين هڪ اوطاق ها تارن [1] ۽ هَنِي سَڪِل [2] نالي انگريزي ولَيِنَ سان ڏکيل نهرائي هئي. جڏهن موسم عمدي هوندي هئي ۽ اسان جو پورهيو جلد پورو ٿيندو هو، تڏهن اسين اتي بدستور گڏجي شام جي سناٽي ۾ هڪ وسيع نظاري مان حظ حاصل ڪرڻ ويهندا هئاسون. اتي اسين چانهن پڻ پيئندا هئاسون، يا وقتي طرح ماني کائڻ جي محفل پڻ ٿي پوندي هئي. جيئن ته اهڙي مجلس ڪڏهن ڪڏهن ٿيندي هئي، انهيءَ ڪري تيارين جي چگي خاصي گوڙ گهمسان سبب، اها هڪ نئين خوشي ڦهلائي ڇڏيندي هئي. انهن موقعن تي اسان جا ۾ ننڍڙا ٻار اسان جي مانيءَ کائڻ وقت ويهي ڳائيندا هئا. ۽ اسان جي مانيءَ ختم ڪرڻ کان پوءِ کين باقاعدي کارايو ويندو هو. ڪن وقتن تي پنهنجي وندر ۾ ڦير گهير ڪرڻ لاءِ چوڪريون ستار تي ڳائيندڙيون هيون. اهي جيستائين ننڍڙي راڳ جي مجلس تيار ڪنديون هيون، تيستائين منهنجي زال ۽ آڻون هيٺ "بِلو بيل" ۽ "سينٽاري [3]" نالي گلن سان سينگاريل سلاميءَ واري بنيءَ ۾ گهمڻ ڦرڻ ويندا هئاسون. اتي اسين بيحد خوشيءَ سان پنهنجي ٻارن بابت ڳالهائيندا، ۽ ان هير جو مزو ماڻيندا هئاسون، جا تندرستي ۽ سکون پاڻ سان آڻيندي هئي.

هن نموني گذارڻ سان اسان ائين معلوم ڪرڻ شروع ڪيو، ته زندگيءَ جو هرڪو درجو پنهنجيون خاص خوشيون ڏئي ٿو. هرڪو صبح اسان کي محنت جي وري ڪرڻ لاءِ جاڳائيندو هو، پر هر شام اسان کي ان جو عيوضو ڪل ۽ خوشيءَ ۾ ڏيندي هئي.

اها اڃا بهار جي شروعات هئي، هڪ موڪل جي ڏينهن، جيئن ته آءُ اهڙن ڏينهن کي پورهئي کان آزاديءَ جا لمحا ڪري سمجهندو هوس، انهيءَ ڪري پنهنجي سڄي ڪٽنب کي پنهنجي مٿئين بيان ڪيل دستوري وندر جي جڳهه

---

[1] ها تارن:- هڪ ڪنڊن واري ول آهي جنهن ۾ عجيب قسم جا گل ٿيندا آهن. هن قسم جون وليون انگلنڊ ۾ عام جام آهن.

[2] هني سڪل: هي به هڪ ٻوٽو آهي جو انگلينڊ ۾ جام ٿيندو آهي.

[3] بلو بيل، ۽ سينٽاري: هي ٻئي جهنگلي ٻوٽا آهن جن ۾ سهڻا ۽ وڏندڙ گل ٿيندا آهن.

تي وڃي ويو هوس، ۽ اسان جي موسيقارن پنهنجي راڳ جي مجلس شروع ڪئي هئي. جيئن اسين راڳ ٻڌڻ ۾ مشغول هئاسين، تيئن اسان هڪ هرڻ، پنهنجي ويهڻ واريءَ جاءِ کان اٽڪل ويهن قدمن اندر تڪڙو لاٽگهائو ٽيندو ڏٺو. سندس سهڪڻ مان ائين ٿي معلوم ٿيو، ته ڪيس شڪارين تمام گهٽو تنگ ڪيو هو. اسان کي ان غريب جانور جي مصيبت تي ويچار ڪرڻ لاءِ اڃا گهٽو وقت ئي نه مليو هو، ته اسان کتن ۽ گهوڙي سوارن کي پويان ڪجهه مفاصلي تي تمام گهٽي ڇوهه ۾ ساڃيو رستو وڃي لاٽگهائو ٽيندو ڏٺو. مون يڪدم پنهنجي ڪتب کي موٽائي گهر وڃي هلڻ جو ارادو ڪيو، مگر منهنجي زال ۽ ڏيئرون هُرڪُر، يا عجب، يا ڪنهن ڳجهي مقصد سبب ويٺيون رهيون. شڪاري، جو سيني جي اڇيان هو. سو پاڻ جهڙن ڇٽن يا پنجن ماڻهن سان تڪڙو اسان جي اڇيان لنگهي ويو. ان کان پوءِ هڪ اميراٽيءَ شڪل وارو نوجوان اڇتي وڃي آيو، ۽ ڪجهه وقت اسان بنسبت ويچار ڪرڻ کان پوءِ، شڪار جي پويان پوڻ بدران بيهي رهيو. هن پنهنجي هڪ حاضريءَ واري نوڪر کي پنهنجو گهوڙو ڏنو، ۽ بي پرواهيءَ ۽ شانائتي نموني سان اسان ڏانهن وڌي آيو. ڪيس تعارف جي ڪابه گهرج نه رکندڙ ڏٺو ويو. هن اهڙي نموني منهنجي ڏيئرن کي سلام ڪيو جو ڇڙ ته ڪيس مهرباني‌ءَ واري استقبال جي خاطري هئي، پر منهنجون ڏيئرون اڇيئي شڪل مان انومان ڪيڏ جو سبق سکيل هيون. جنهن تي هن اسان کي ٻڌايو ته، سندس نالو "ٽارنهل" هو ۽ جيڪا زمين اسان جي چوڌاري پکڙيل هئي، تنهن جو هو مالڪ هو. هن وري ٻيهر ڪتب جي زناني عالم کي سلام ڪيو، ۽ دولت ۽ عمدن ڪيڙن کي اهڙو ته زور ٽيو جو سندس سلام جو انڪار نه ڪيو ويو. سندس خطاب بي باڪ ۽ تحسين بخش هو، تنهنڪري اسان وڌيڪ گهرا ٿياسون. موسيقيءَ جا ساز قريب پيل ڏسي هن هڪ راڳ سان لطف اندوز ٿيڻ لاءِ عرض ڪيو. آڻ اهڙيءَ نامناسبت واريءَ واقفيت کي پسند نه ڪندو هوس، ۽ مون پنهنجي ڏيئرن کي ائين نه ڪرڻ لاءِ اک جو اشارو ڪيو. مگر منهنجو اشارو منهنجي زال کان مليل اشاري سان رد ٿي ويو. ۽ ان جو نتيجو اهو نڪتو جو هنن تمام مسرت بخش آواز ۾ هڪ شاعر "ڊرائيڊن"[1] جو دلپسند راڳ گائي ٻڌايو. "مسٽر ٽارنهل" سندس ادائگيءَ ۽ پسند کان

---

[1] ڊرائيڊن: هيءَ انگلينڊ جو هڪ نامور شاعر ٿي گذريو آهي.

تمام گھٹو خوش ڏسڻ ۾ آيو. هن پوءِ پاڻ ستار ڪنئي. جيتوڻيڪ هن ستار گھڻي لاپرواهيءَ سان وڄائي، تہ بہ منهنجيءَ وڏي ڏيءَ سندس اڳئين ڏنل داد جي موٽ گھڻي چاھ سان ڪئي، ۽ ڪيس خاطري ڏني، تہ سندس آواز مرڳو سندس استاد جي آواز کان بہ وڌيڪ بُلند هو. اھڙي داد تي هن ڪنڌ هيٺ نمايو، جنهن جي واپسي منهنجيءَ ڏيءُ گھڻي خاطر تواضع سان ڪئي. هن هُنَ جي پرک کي ساراهيو ۽ هن سندس سمجھ جي واکاڻ ڪئي. ڪيترو بہ گھٹو عرصو کين ان کان وڌيڪ واقف بنائي نہ سگھي ها سندن ساده دل ماءُ پٽ پنهنجي زميندار جي اندر اچڻ ۽ شراب مان ذائقي ونڊ تي اصرار ڪيو. ائين ڇئجي تہ سڄو ڪٽنب ڪيس خوش ڪرڻ ۾ سرگرم ڏٺو ويو. منهنجي ڏيئرن انهن مسئلن سان هن کي وندرائڻ جون ڪوششون ڪيون، جن کي پاڻ تمام جديد ڄاڻي سمجھيائون ۽ منهنجي پُٽَ وري ان جي برعڪس ڪيس هڪ بہ سوال قديم مسائل مان ڏنا، جن لاءِ ڪيس ڪلڻ هاب ٿيٽو پيو. منهنجا ننڍڙا ٻار پڻ ان ڪم ۾ پوئتي نہ پيا ۽ تمام گھڻي چاھ سان ان اجنبيءَ جي ويجھو چُھٽيا رهيا. سندس خراب هٿن کي زميندار جي ڪپڙن تي جا زري لڳل هئي، ان کي جھلڻ ۽ داغ ڪرڻ، ۽ جيڪي اندر هو ان جي ڏسڻ لاءِ ڪيسي جي ڦڙڪين کي ڇڪڻ کان روڪڻ لاءِ، سڀيئي منهنجون ورتل ڪوششون ناڪام ٿيون. شام ٿيڻ تي هن موڪلايو، مگر تيستائين نہ جيستائين هن وري بہ ملاقات کي تازي ڪرڻ لاءِ اجازت نہ گھري، جا جيئن تہ هو اسان جو زميندار هو، تنهنڪري اسان يڪدم قبول ڪئي.

اڃا هو باهر نڪتو ئي مس هو، تہ منهنجيءَ زال ان ڏينهن تي جيڪا سرگذشت ٻڌي هئي، ان بابت مجلس سڏائي. هوءَ انهيءَ راءِ جي هئي، تہ اهو هڪ سپاڳو داءُ هو، هن نہ ٿيڻ جھڙيون ڪيتريون عجيب ڳالهيون سمجھيون هيون. هن وري بہ ان ڏينهن ڏسڻ جي اميد تي ڪئي، جڏهن اسين پنهنجا ڪنڌ انهن بهترين ماڻهن سان گڏ مٽي جهلي سگھياسون ٿي. هن صداءِ احتجاج بلند ڪندي چيو تہ، ڪيس ڪوبہ ڊپ ڏسڻ ۾ ڪونہ ٿي آيو تہ چو بہ "رنڪلر" جون ڪڪيون وڏن دولت مندن سان شاديون ڪن ۽ سندس بارن کي ڪوبہ لائق مڙس نہ ملي. جيئن تہ هيءُ پويون دليل مون ڏانهن خطاب ڪيل هو، تنهن ڪري مون اعتراف ڪيو تہ، ان لاءِ آءٌ پڻ ڪو سبب ڏسي ڪونہ ٿو سگھان.

نکي ان لاءِ تہ چو "مسٽر سمڪنس" خوبصورتيءَ ۾ ڏهہ هزار پائونڊ انعام طور حاصل ڪيا، ۽ اسان نلهائي نلها رهجي وياسون. منهنجيءَ زال واڪو ڪري چيو، "چارلس" آءٌ دعويٰ سان ٿي چوان، تہ هن ئي نموني تون منهنجين ڏيئرن ۽ مون کي خوشيءَ وقت دل شڪستو ڪرين ٿو. "صوفيا" منهنجي پياري، مون کي ٻڌاءِ تہ تنهنجو اسان جي نئين ملاقاتي بابت ڪهڙو رايو آهي؟ چا تون نٿي سمجهين تہ هو تمام سٺي طبيعت وارو ڏسڻ ۾ ٿي آيو؟" "امان، سچ پچ تہ گهڻي قدر ائين هو". صوفيا وراڻيو. "آءٌ سمجهان ٿي تہ هر شيءِ تي هن کي گهڻو ئي ڪجهہ چوٽو آهي، ۽ ڪڏهن بہ شڪست کائڻ وارو نہ آهي. حبئن کا شيءِ وڏيڪ خسيس تيئن هن کي وڏيڪ ڳالهائڻو آهي". "اوليويا" چيو، "هيءَ مرد ٽيڻ جي لائق آهي، مگر آءٌ ڪيس گهڻو پسند نٿي ڪريان. هي حد کان بي ادب ۽ گستاخ آهي، پر ستار تي ضرب رسائيندڙ آهي". هنن ٻنهي جوڪرين جيڪي ڪجهہ چيو، تنهن جي مون ابتڙ تشريح ڪئي. مون معلوم ڪيو تہ صوفيا اندروني طرح هُن کي ايترو ئي ڏکاريو ٿي، جيترو ڳجهيءَ طرح اوليويا کيس پسند ٿي ڪيو. مون چيو، "منهنجا ٻچا، هن بابت اوهان جا ڪٿي ڪهڙا بہ رايا هجن، مگر حق جي ڳالهہ اها آهي، تہ هن مون کي سندس فائدي ۾ پاڻ ڏانهن راغب نہ ڪيو آهي. نامناسبت واريون دوستيون هميشہ نفرت ۾ ختم ٿين ٿيون. هن جي ايتري نرم مزاجيءَ جي باوجود مون سمجهيو، تہ هو اسان جي وچ ۾ جيڪو ويڇو آهي، ان کان پوريءَ طرح واقف آهي. مون کين چيو، اچو تہ پاڻ کي ساڳئي درجي وارن ماڻهن سان رفاقت ۾ رکون. ڪوبہ شخص ان ماڻهوءَ کان وڏيڪ حقارت جوڳو نہ آهي، جيڪو دولت جي ڳولا ۾ آهي، ۽ مون کي ڪوبہ اهڙو سبب ڏسڻ ۾ ڪونہ ٿو اچي، تہ چو نہ دولت ڳولينڊڙ عورتون بہ ڏکار جوڳيون هئڻ گهرجن. اهڙيءَ طرح جيڪڏهين سندس خيال شريفاڻا آهن، تہ اسين نفرت جوڳا ٽيندا سون، مگر جيڪڏهن اهي ٻئي نموني هجن تہ پوءِ.....! مگر مون کي ان تي ويچار ڪرڻ کان بہ ڪنبڻ گهرجي. ائين صحيح آهي، تہ مون کي پنهنجن ٻارن جي هلت مان ڪوبہ خطرو نہ آهي، مگر مون کي هُن جي اخلاق مان گهٽو انديشو آهي". آءٌ ڪجهہ وڏيڪ چوان ها، مگر زميندار کان آيل نوڪر رڪاوٽ جو سبب بنيو. هن پنهنجي سلامن سان گڏ اسان کي شڪار جو هڪ حصو بہ موڪليو هو، ۽ انجام ڪيو

هو تہ ڪجھ ڏينهن ڪان پوءِ هو اسان وٽ ماني ڪائيندو. جيڪي ڪجھ مون ڪي زميندار ڪي دفع ڪرڻ لاءِ چوٽو هو، ان ڪان وڌيڪ سندس پوري وقت تي موڪليل سوغات سندس فائدي ۾ تمام زور سان وڪالت ڪئي، انهيءَ ڪري پنهنجي ڏيئرن ڪي ايندڙ خوف ڪان آگاھ ڪرڻ ۽ ان جي دور ڪرڻ جو ڪم سندن ئي اختياريءَ ۾ ڇڏڻ تي راضي ٿي، صبر ۾ رهڻ جاري رکيم. 'اهو اخلاق جو هميشہ سنيال جي ضرورت رکي ٿو، سو ڪڏهن بہ ڪنهن سنپالينڊڙ جي قيمت لائق نہ آهي'.

*

باب ڇهون

بهراڙيءَ جي خوشي

جيئن ته اسان اڳيون تڪرار پئي ڪيو، تيئن انهن معاملن کي وڌيڪ موافق بنائڻ لاءِ اهو قبول ڪيو ويو، ته اسان کي انهيءَ شڪار جو ڪجهه حصو رات جي ماني طور واپرائڻ گهرجي. ڇوڪرين اهو ڪم پاڻ تي ڪنيو. مون چيو، "مون کي ارمان آهي، ته اسان جي هن عمديءَ دعوت ۾ پائيوار ٽيڻ لاءِ اسان وٽ ڪوبه پاڙيسري يا اجنبي ماڻهو نه آهي. هن نموني جون دعوتون مهمان نوازيءَ مان ٻٽو مزو حاصل ڪن ٿيون". منهنجيءَ زال چيو، "مون کي دعا ڪر، اجهو اسان جو دوست "مسٽر برچل" جنهن اسان جي "صوفيا" کي ٻڏڻ کان بچايو، ۽ توکي بحث ۾ گهٽي قدر ڪُٽايو، اچي پيو". مون چيو، "مون کي مناظري ۾ ڪوڙو ڪيائين! منهنجي پياري تون ان ۾ غلطي ٿي ڪرين. مون کي يقين آهي ته ڪي تمام جزوي ماڻهو هوندا جي ائين ڪري سگهن ٿا. آءٌ ڪڏهن به تنهنجي شراب تيار ڪرڻ جي قابليتن بابت تڪرار ڪرڻ ٿو ڪريان، ۽ عرض ٿو ڪريان ته توهين پڻ بحث کي مون تي ڇڏي ڏيو". جيئن مون ڳالهايو، تيئن "مسٽر برچل" گهر ۾ گهڙيو. ۽ سڄي ڪٽنب ان جو آڏرپاءُ ڪيو. هنن ڪيس هٿ ڏيئي ڪيڪاريو. مگر "ڊِڪ" اڳرائي ڪري هن کي ڪرسي ڏني.

آءٌ هن غريب ماڻهوءَ جي دوستيءَ کان ٻن سببن ڪري راضي هوس. هڪ ته مون کي خبر هئي، ته هن کي منهنجي دوستيءَ جي ضرورت هئي ۽ ٻيو ته مون سمجهيو ٿي، ته جيتري قدر ڪانئس ٿي سگهيو ٿي، اوتري قدر هو اسان سا دوستاڻي سلوڪ ۾ هو. هو اسان جي پاڙي ۾ "غريب سکر ماڻهو" جي نالي سان ڪوٺيو ويندو هو. هن جوانيءَ ۾ ڪوبه پاڻ لاءِ ڇگو ڪم نه ڪيو هو. جيتوڻيڪ هو اڃا ٽيهن ورهين جو مس هو. هو ڪن وقتن تي نهايت عقل سليم سان ڳالهائيندو هو، مگر گهٽو ڪري ٻارن جي ڪچهريءَ جو شوقين هوندو هو، ۽ ڪين "ننڍڙا ماڻهو" ڪوٺيندو هو. مون کي معلوم ٿيو، ته هو ٻارن کي راڳ ڳائي ٻڌائڻ لاءِ مشهور هو، ۽ هميشه ڪاڪا جو شيءِ، جنجر ڪيڪ جا ٽڪرا يا

هڪ پيني جي توتاري پنهنجي ڪيسي ۾ ڪٽي وڃڻ کان سواءِ ٻاهر نه نڪرندو هو. هو گهٽو ڪري سالیانو هڪ دفعو ڪجھ ڏينهن لاءِ اسان جي پاڙي ۾ ايندو هو. ۽ پاڙي وارن جي مهمانداريءَ تي گذاريندو هو. هو اسان سان گڏ رات جي مانيءَ تي وينو ۽ منهنجيءَ زال ڪيس خارتوتي شراب پيارڻ ۾ ڪابه ڪثر نه ڇڏي. ڳالهه چوڌاري پکڙجي ويئي. هن اسان کي جهونا راڳ ٻڌايا ۽ ٻارڻن کي صابر جراسيل [1] جي تاريخ، بيوَرلَئنڊ جي هرڻ جي آکاڻي، ڪَئنٽسڪَن جا حيرت انگيز ڪارناما، ۽ سوپياوان روزامنڊ [2] جي خلوت گاهه جي آکاڻي ٻڌائي. اسان جو ڪڪڙ، جو هميشه يارهين بجي ٻانگ ڏيندو هو، تنهن هاڻي اسان کي اطلاع ڏنو ته اهو آرام ڪرڻ جو وقت هو. اوچتو "برجل" جي سمهڻ جي جاءِ بنسبت تڪليف پيدا ٿي. اسان جا جملي بسترا اڳيئي وڇيا پيا هئا، ۽ ايتري ته دير ٿي ويئي هئي، جو ڪيس پر واريءَ سراءِ ۾ موڪلي نٿي سگهياسون. هن مشڪلات جي وقت "ڊِڪ" ڪيس پنهنجي بستري جو حصو آڇيو، بشرطيڪ هن جو پاءُ "موزز" ڪيس پاڻ سان گڏ سمهڻ ڏيندو. "بل" دانهن ڪري چيو، "جيڪڏهن منهنجيون پيرون مون کي پاڻ سان گڏ سمهارينديون ته آءٌ "مسٽر برجل" کي پنهنجو بسترو ڏيندس. مون چيو، "شاباس منهنجا ٻالڪ! مهمانداري عيسائن جي اولين فرضن مان هڪ فرض آهي. حيوان پنهنجي اجهي ۾ پناهه ونڊي ٿو، ۽ پکي پنهنجي آکيري ڏي اڏامي وڃي ٿو، مگر محتاج انسان صرف پاڻ جهڙي مخلوق کان ئي پناهه حاصل ڪري ٿو. مون پنهنجيءَ زال کي چيو، "ڊِبورا! هنن ٻارن مان هر هڪ کي هڪ لپ ڪنڊ جي ڏي، ۽ پلي ته "ڊِڪ" جي لَپَ وڏي ۾ وڏي هجي، ڇاڪاڻ ته هن پهريائين ڳالهايو آهي".

---

[1] صابر جراسيل: چاسر جي ڪئنٽربري ٽيلس (Chaucer's Centerbury Tales) مان هڪ آکاڻي ڪلرڪس ٽيل (The Clerk's Tale) ۾ هينئينءَ طرح احوال اچي ٿو. هيءَ هڪ ٻهراڙيءَ جي ڇوڪري آتي جا مارڪئس آف سليوسز (Marquis of Seluees) سان شادي ڪري ٿي. سندس مڙس هن کان ٻار کسي ونڊي ٿو ۽ کيس مفلسيءَ جي اوڙاهه ۾ قٽو ڪري ٿو ۽ کيس حڪم ڪري ٿو ته هو ٻيءَ شاديءَ ڪرڻ ۾ مدد ڪري. هي عورت سيڪجھ صبر سان سهي ٿي ۽ ڪنهن به قسم جي دانهن نٿي ڪري. هن نالي سان هڪ ڪتاب به لکيل آهي، جو "چيٽل ۽ ڊيڪر" Chettle and Dekher 1606ع ۾ ڇپايو.

[2] سوپياوان روزامنڊ: (وفات 1176ع) والٽر - ڊي - ڪئليفورڊ (Walter - de- califord) جي ڏيءُ هئي. چيو وڃي ٿو، ته سن 1174ع ۾ هيءَ هينري ٻئي جي سريت هئي ۽ رائي ايليئنز (Queen Eleans) کيس زهر پيٽاري مارايو. سندس موت جي حڪايت انگريزي شاعرن جدا جدا نظمن ۾ بيان ڪئي آهي.

صبح جو سويل مون پنهنجي ڪٽنب کي پاڻاتي گاهه جي اوڙ ڪان چوٽڪاري حاصل ڪرڻ جي ڪر ۾ مدد ڪرڻ لاءِ سڏيو ۽ برجل جي آڇ ڪرڻ تي کيس ڪر ۾ لڳايو ويو. اسان جي محنت بي توجهيءَ سان پئي هلي، ۽ اسان ڏانتي سان لُٽيل گاهه جو رخ هوا ڏانهن ڦيرايو. آءٌ سيني کان اڳ ويس ۽ ٻين واري وٽيءَ سان منهنجي پٺ ورتي. "مسٽر برجل" جيڪا منهنجي ڏيءُ کي مدد ڪئي، اها آءٌ آسانيءَ سان ڏسي سگهيس ٿي. پنهنجي ڪر پوري ڪرڻ کان پوءِ هو منهنجي ڏيءُ جي ڪر ۾ شامل ٿي ويو. ۽ ان سان گفتگو ۾ مشغول ٿي ويو. مگر مون کي "صوفيا" جي سمجهه بابت اهڙو ته سٺو رايو هو ۽ سندس دلي طلب کان ايترو ته مطمئن هوس، جو هن ڪريل بخت واري ماڻهوءَ کان ڪابه بي چيني محسوس ڪري نه سگهيس. جڏهن اسان ڏينهن جو ڪر ختم ڪيو، تڏهن "مسٽر برجل" کي اڳئين رات وانگر مدعو ڪيوسون، مگر جيئن ته هن کي هڪ پاڙيسريءَ جي گهر ۾ رهڻو هو، جنهن جي بار لاءِ هو توتاري ڪٽي آيو هو، تنهنڪري هن انڪار ڪيو. جڏهن ويو تڏهن رات جي مانيءَ تي اسان سندس بابت گفتگو ڪئي. مون چيو، "هيءُ غريب ماڻهو انهن پريشانين جو هڪ مثال آهي، جيڪي هڪ هلڪائي واري نوجوان کي حصي ۾ مليل آهن. هيءُ ڪنهن به نموني شعور جو گهرجائو نه آهي، جو صرف سندس اڳئينءَ غلطيءَ کي وڌيڪ سنگين ڪرڻ جو ڪر ڪري ٿو. هيءَ هڪ غريب ڏتڙيل مخلوق آهي. ڪٽي آهن هاڻي اهي عيش عشرت ۾ ساڻي ٽيندڙ، چاپلوسي ڪندڙ، جن کي هي ڪنهن وقت همٿائي ۽ حڪر هيٺ رکي سگهيو ٿي! اهي هن جي فضول خرچيءَ مان شاهوڪار ٿي، شايد بدڪاريءَ جي اڏن جي مجيرين وٽ ڏُنُ ڏيڻ ويا آهن. اهي ڪڏهن هن جي تعريف ڪندا هئا، مگر هاڻي ڏوتن جي تعريف ڪن ٿا. هنن جون اڳيون خوشيون سندس ظرافت باعث هيون، سي هاڻي هن جي بي عقليءَ ڪري طعني ۾ تبديل ٿي ويون آهن. هيءَ غريب آهي، ۽ شايد غربت جو لائق به، پر ته نڪي هن کي پاڻ تي پاڙڻ جي تمنا آهي ۽ نڪي ڪارائتي ٽيڻ جو هنر اٿس". شايد ڪن ڳجهن سببن جي روح افزائيءَ ڪري، مون هي پنهنجا تاثرات تمام تيزيءَ سان (ٻين تائين) پهچايا. منهنجي ڏيءَ "صوفيا" نرميءَ سان چيو، "بابا، هن جي اڳئين هلت ڪهڙي به هجي، مگر سندس موجوده حالات کي گهرجي ته اهي هاڻي کيس

ڪنهن بہ ملامت ڪان بَري ڪن. هن جي هاڻوڪي تنگدستي سندس اڳئينءَ غلطيءَ جي ڪافي سزا آهي، ۽ مون پنهنجي پيءُ ڪي خود چوندو ٻڌو آهي، تہ اسان ان مظلوم ڪي غير ضروري ضرب نہ رسايون، جنهن تي الله تعاليٰ پنهنجي ناراضگي ظاهري ڪري ڇڪو آهي". منهنجي پٽ "موزز" چيو، "صوفي"! تون صحيح آهين، جهونين آکاڻين مان هڪ ۾ ان بهراڙيءَ واري ماڻهوءَ بابت احوال ڏنل آهي، جنهن "مرسياس [1]" جي جيئري کل لاٿي هئي. اها آکاڻي اسان کي ٻڌائي ٿي، تہ انهيءَ جي کل وري ٻئي جي هٿان ٽڪرا ٽڪرا ٿي لٿي. آءٌ نٿو سمجهان تہ هن غريب ماڻهوءَ جو درجو اهڙو ڪو ڪريل آهي، جهڙو اسان جو پيءُ ان کي پيش ڪري ٿو. اسين ٻين ماڻهن جي احساس جو فيصلو انهن احساسن سان ڪري نٿا سگهون، جيڪي هوند اسان محسوس ڪريون، جيڪڏهن هنن جي حالت ۾ هجون. ڪاري انڌي ڪُئي جي رهڻ جي جاءِ اسان کي ڪيتري بہ ڪٽي اونداهي نظر اچي، تہ بہ ان جانور کي اها ڪوٺي ڪافي روشن ڏسڻ ۾ اچي ٿي. حق جي ڳالهہ اها آهي، تہ هن ماڻهوءَ جي دل سندس درجي سان پوريءَ طرح نهڪي اچي ٿي. ڇاڪاڻ تہ اڄ جنهن وقت هن توسان گفتگو ٻڌي ڪئي، ان وقت هو اهڙو تہ خوش ڏسڻ ۾ ٿي آيو. جنهن جهڙو مون ڪنهن بہ ماڻهوءَ کي ڪڏهن ڪونہ ڏٺو". جيتوڻيڪ "موزز" متئين ڳالهہ سواءِ ڪنهن مقصد جي ڪئي، تہ بہ انهيءَ صوفيا جي حياءَ کي پڙڪايو، جنهن حياءَ کي مصنوعي ڪل سان ڍڪڻ لاءِ هن ڪوشش ڪئي. هن خاطري ڏني تہ هن جيڪي بہ ڪيس چيو هو، ان ڏانهن پاڻ ورلي ڪو توجهہ ڏنو هئائين. هن اهو پڻ قبول ڪيو تہ ڪيس يقين هو، تہ هو ڪنهن وقت هڪ باوقار شريف ماڻهو هو. جنهن ڦُڙتائيءَ سان "صوفيا" پاڻ کي بي ڏوهي نهرائڻ جي ڪوشش ڪئي، ۽ جيڪي سندس شرمساريءَ جون علامتون هيون، تن کي مون اندروني‌ءَ طرح پسند نہ ڪيو، مگر پنهنجن شڪن کي دٻائي ڇڏيم. جيئن تہ اسان کي اميد هئي، تہ زميندار ٻئي ڏينهن تي اسان وٽ ايندو. تنهنڪري منهنجي زال شڪار واري گوشت جو سَنبوسو تيار ڪرڻ ويئي. ان وقت "موزز" پڙهڻ ويٺو ۽ مان ننڊن

---

[1] مرسياس: يوناني ڏند ڪٿائن ۾ چيو وڃي ٿو. تہ مرسياس هڪ مشهور بانسري وڄائيندڙ هو، جنهن اپالو (Apollo) کي موسيقيءَ ۾ چئلينج ڏنو. ٻنهي جي وچ ۾ چٽا پيٽي ٿي، جنهن ۾ اپالو ڪامياب ٿيو ۽ مرسياس جي جيئري کل لهرائي ڇڏيائين.

ٻارن کي سيکارڻ ويندس. منهنجون ڏيئرون پڻ ٻين وانگر مشغول ڏٺيون ويون. هنن کافي وقت لاءِ باهر تي کا شيءِ پي پچائي. مون پهريائين سمجهيو ته انهن پنهنجيءَ ماءُ کي مدد پئي ڪئي، پر ننڍڙي "ڊِڪ" مون کي آهستي ٻڌايو، ته اهي مُنهن ڏوئڻ جو ڏوپُ ناهي رهيون هيون. سڀني قسمن جي ڏوپن لاءِ مون کي فطري طرح نفرت هوندي هئي. ڇاڪاڻ ته آءٌ سمجهندو هوس، ته اهي چهري کي سنوارڻ جي عيوض ان کي بگاڙين ٿا. مون پنهنجي ڪرسيءَ کي مخفي طرح آهستي آهستي باهر ڏانهن ويجهو ڪيو. ۽ باهر چورڻ واري سيخ کنئي ۽ بظاهر اتفاقاً سڄي ڏوپَ کي اونڌو ڪري ڇڏيم. ۽ ايتري دير ٿي ويئي هئي جو ٻيو تيار ٿي نڪي سگهيو.

*

باب ستون

هڪ شهري مذاق

اهو آسانيءَ سان سمجهي سگهجي ٿو. ته جنهن ڏينهن اسان کي پنهنجي نوجوان زميندار جي مهماني ڪرڻي هئي. تڏهن پاڻ کي ڪنڌ ڪٽڻ جهڙو ڪرڻ لاءِ ان تي ڪيترو سيڏو ڪپائڻو پيو. ۽ منهنجي زال ۽ ڏيئرن انهيءَ موقعي تي پنهنجي بهترين نمائشي زرق بَرق واري لباس جي ڪيتري نمائش ڪئي. "مسٽر ٽارنهل" پنهنجن ۾ رفيقن سان آيو. جن مان هڪ سندس پادري هو. ۽ ٻيو سندس ماني ڪارائيندڙ. ساٽس ٻيا جيڪي بيشمار نوڪر هئا. تن کي هن مهذب طريقي ٻڌي ڪلاڪ خاني ڏانهن روانو ڪيو. ليڪن منهنجيءَ زال پنهنجيءَ فراخ دليءَ ڪري. انهن سڀني کي مهماني ڪرڻ تي اصرار ڪيو. جنهن ڪري اسان جي ڪٽنب پويان ٽي هفتا تڪليف ۾ گذاريو. جيئن ته "مسٽر برجل" اڳئين ڏينهن تي اسان سان اشارتاً ظاهر ڪيو هو. ته زميندار "ٽارنهل" "جارج" جي اڳئين محبوبہ "مس ولمات" کي شاديءَ جون درخواستون ڪري رهيو هو. تنهنڪري ان احوال سندس استقبال جي خلوص کي گهٽي پاڳي شڪسته ڪري وڌو. ۽ هڪ اوچتي واقعي اسان جي پريشانيءَ کي ڪجهہ قدر گهٽايو. چاڪاڻ ته سندس ساٽين مان هڪ ماڻهوءَ جڏهن مس ولمات جو نالو زبان تي آندو. تڏهن "مسٽر ٽارنهل" قسر ڪٽي چيو. ته اهڙيءَ خوفائتيءَ کي حسين سڏڻ کان وڌيڪ واهيات بيءَ ڪنهن بہ ٻالهہ جي ڪيس اصل خبر نہ هئي. هن سلسلہ ڪلام جاري رکندي چيو. "جيڪڏهن آءٌ "سينٽ ڊَنسٽن" جي ديول واري گهڙيال هينان رکيل بتيءَ جي معلومات سان پنهنجيءَ محبوب جي چوند ۾ ايتري گهٽي خوشي حاصل نہ ڪريان. ته پوءِ مون کي هڪ بداطوار لاءِ نشان ڪيو وجي". ائين چئي هن ڪليو. ۽ اسان پڻ ڪلياسين. ڇو ته شاهوڪارن جا چرچا هميشہ ڪامياب ٿيندا آهن. "اوليويا" پڻ ڪافي بلند آواز سان پُـڻِ پُـڻِ ڪرڻ کان پاسو ڪري نہ سگهي. ته "ٽارنهل" تمام خوش مزاج هو.

رات جي مانيءَ کان پوءِ مون ديول جي سلامتيءَ جي دستوري صحت جام پيڻ جي شروعات ڪئي. جنهن لاءِ پادريءَ منهنجي شڪرگذاري ڪئي. هن چيو ته ديول ئي سندس اڪيلي محبوب هئي. زميندار پنهنجي دستوري عياريءَ سان

چيو، "جرمن نسل وارا اڇ، سمجھ ۾ ھڪ طرف تنھنجي موجوده محبوب ديول ريشمي چوغن ۾ ملبوس ٽيل ۽ ٻئي طرف "مس صوفيا" مذکوره چوغن کان سواءِ بينل آھي، اسان کي ايمانداريءَ سان ٻڌاءِ، ۾ تون کنھن کي پنھنجو کندين؟" "يقيناً ٻنھي کي"، پادريءَ واکو ڪري چيو. زميندار وڏي آواز ۾ چيو، "نيڪ، ڇاڪاڻ ۾ ھڪ خوبصورت ڇوڪري سڄي ڪائنات ۾ پادريءَ جي شايان شان حڪمت عمليءَ جي قيمت رکي ٿي. جيڪڏھن ائين نہ ھجي ۾ پوءِ پلي ھيءَ گلاس مون کي گھٽي وجھي، ڇاڪاڻ ۾ ھي ڏھون حصو ڏُنُ ۽ حرفتون ڇا آھن؟ محض محصول، اھا صرف پَڪي مڪاري آھي، ۽ آءٌ اھو ثابت ڪري سگھان ٿو"... منھنجي پٽ موزز چيو، "آءٌ ڇاھيان ٿو، ۾ تون اھو ثابت ڪرين، ۽ آءٌ سمجھان ٿو، ۾ مان توکي ان جو جواب ڏيئي سگھندس". زميندار چيو، "سائين تمام چگو"، ۽ يڪدم ھن ڏانھن غور سان نھارڻ شروع ڪيائين، ۽ اسان کي تماشي جي واسطي تيار ڪرڻ لاءِ اک جو اشارو ڪندي چيائين، "جيڪڏھن تون انھيءَ موضوع تي ٿڌي سيني سان بحث ڪرڻ جي فائدي ۾ آھين، ۾ آءٌ تنھنجي للڪار قبول ڪرڻ لاءِ تيار آھيان، پر پھريائين ٻڌاءِ ۾، تون پنھنجي بحث جي ترتيب منطقي طرح ڪندين يا غير منطقي طرح؟"

منھنجي پٽ مناظري جي اجازت تي خوش ٿي چيو، "آءٌ ان کي عقلي طور تي ترتيب ڏيڻ جي فائدي ۾ آھيان". "زياده چگو" زميندار چيو، "پھريائين مون کي اميد آھي ۾ تون ان کان ڪوبہ نٽائيندين، ۾ جيڪي آھي تنھن کي وجود آھي. جيڪڏھن تون اھا ڳالھ قبول نہ ڪندين، ۾ آءٌ اڳتي نہ ھلندس". "موزز" وراڻيو، "چو، منھنجو خيال آھي، ۾ آءٌ اھو قبول ڪريان، ۽ ان مان بھترين فائدو حاصل ڪريان". زميندار جواب ڏنو، "آءٌ اُميد رکان ٿو، ۾ تون اھو پٽ قبول ڪندين، ۾ ھڪ حصو سڄي کان گھٽ آھي". موزز جواب ڏنو، "آءٌ اھو پٽ قبول ڪريان ٿو. اھو چوڻ بلڪل صحيح ۽ مناسب آھي." زميندار چيو، "مون کي اميد آھي، ۾ تون ان کان پڻ انڪاري نہ ٿيندين، ۾ ھڪ ٽڪندي جون ٽي ڪُنڊون بن گوني ڪُنڊن جي برابر آھن". ٻئي جواب ڏنو، کابہ ان کان وڌيڪ صحيح ۽ پڏري ڳالھ تي نٿي سگھي، ۽ چوڌاري پنھنجي دستوري فوقيت سان نھاريائين. زميندار تڪڙو ڳالھائيندي چيو، "تمام چگو، مقدمات جي ان نموني ۾ فيصل ٿيڻ تي، آءٌ ھن چوڻ سان اڳتي وڌان ٿو. ۾ شخصي وجود جو

هڪ ٻئي تي مدار رکندڙ شين جو سلسلو نقل واريءَ نسبت ۾ هوبهو وڏندي فطري طرح بحث مباحثي لائق گفتگو پيدا ڪري ٿو. جا ڪجهه قدر ثابت ٿي ڪري ته روحانيت جو جوهر "ارسطوءَ[1]" جي منطقي محمول[2] جي سپرد ڪيو وجي". ٻئي چيو، "جهل جهل، آءٌ ان کان انڪاري آهيان. ڇا تون سمجهين ٿو ته آءٌ ائين ڊرائيءَ سان اهڙن بي ديني‌ءَ جي اصولن اڳيان جهڪندس"؟ زميندار جذبات ۾ اچي جواب ڏنو، "ڇا تون قبول نه ڪندين! مون کي هڪ سئين سڏي سوال جو جواب ڏئي، ڇا تون ارسطوءَ کي صحيح ٿو سمجهين، جڏهن هو چوي ٿو ته سڀ رشتيدار پاڻ ۾ هڪ خاص نسبت رکندڙ آهن؟" "بيشڪ"، ٻئي جواب ڏنو. زميندار چيو، "جيڪڏهن ائين، ته پوءِ جيڪي آءٌ پيش ڪريان ٿو، ان جو سڏيءَ طرح جواب ڏي. جيڪڏهن تون منهنجي قياس استثنائيءَ واري نامڪمل نسبت جي طور تي يا به لحاظ مُنفي پهرئين جي تجزي جي طريقي واريءَ تحقيقات سان فيصلو ڪرين ٿو، ته آءٌ چوان ٿو ته، سڏيءَ طرح مون کي پنهنجا دليل ڏي. موزز چيو، "آءٌ اعتراض طور چوان ٿو ته آءٌ توهان جي بحث جي معنيٰ پوريءَ طرح سمجهي نٿو سگهان، مگر جيڪڏهن ان کي ڪنهن سوليءَ ٻوليءَ ۾ ترتيب ڏنو وجي، ته آءٌ پانئيان ٿو، ته پوءِ شايد ان جو جواب ڏيئي سگهان ٿو". زميندار چيو، "او سائين، آءٌ اوهان جو نماڻو خادم آهيان، آءٌ سمجهان ٿو ته توهين چاهيو ٿا ته آءٌ اوهان کي دليل ۽ فهم و فراست پهچايان. نه، آءٌ دعويٰ سان ٿو چوان ته توهين مون سان بحث ۾ تمام سخت آهيو". هن مؤثر طريقي ۾ غريب موزز جي مٿان ڪل کي اُپاريو، جو ئي صرف خوش مزاج ڇهرن جي ٽوليءَ ۾ غم جو مجسمو بنيو وينو هو. هن سڃيءَ وندر جي عرصي ۾ هڪ به وڏيڪ پٽڪو نه ڪيو.

---

[1] ارسطو (Aristotle): (384-322 ق.م) وڏو يوناني فيلسوف هو. اٿينس ۾ پلئٽو (Plato) جي زير نظر تعليم حاصل ڪيائين. اتي ويهه سال رهيو. جلد فلپ مقدونيا جي بادشاهه ڪيس پنهنجي پٽ سڪندر جو استاد مقرر ڪيو. جڏهن سڪندر (335 ق.م) تخت تي ويٺو. تڏهن ارسطو اٿينس ڏانهن واپس آيو. اتي هن وڏن تعليمي ماهرن کي ڪيترا خطبا ڏنا. ۽ پنهنجي تصنيفن جو وڏو انداز جوڙيائين. هن جون تصنيفون جن جو ذهن تي تمام گهڻو اثر پوي ٿو اهي جدا جدا ڪيترن علمن تي آهن. منطق، اخلاق، علم نفسيات، نظر، علم طبعي، علم حيوانات ۽ علم انشا. هن جون نهايت ئي اعليٰ تصنيفون علم اخلاق ۽ سياست تي آهن. جيتوڻيڪ سندس سياست جي عمل جو دائرو صرف شهري حڪومت تائين محدود آهي.

[2] يوناني منطق ۾ محمولات (Predicables) جي سلسلي ۾ ارسطوءَ (384-322 ق.م) کان اڳ محض محمول اول رواج ۾ هو. ۽ پيو نمبر محمول ثانيه دليل کي چئو ڪرڻ لاءِ ارسطوءَ رواج ۾ آندو.

جيتوڻيڪ هن سڄي روئداد مون کي ڪوبہ مزو ڪونہ ڏنو. پر "اوليويا" تي ان جو تمام منفرد اثر پيو. هُـن غلطيءَ کان ان گفتگوءَ کي خوش طبعي ڪري سمجهيو. ۽ انهيءَ ڪري زميندار کي هڪ نهايت شريف ماڻهو ڪري سمجهيو. اهي جي سهڻي صورت، عمده ڪپڙن ۽ دولت کي ڪنهن بہ شخص لاءِ تمام طاقتور شيون سمجهن ٿا، سي ڪيس سهوليت سان معاف ڪندا. مسٽر "ٽارنهل" باوجوديڪ سندس اٽڪاٽائپ جي آزاديءَ سان ڳالهايو، ۽ تمام معمولي موضوعن تي بيحد تڪڙائيءَ سان تفصيل وار بيان ڪرڻ لڳو. اها چوڪري جيڪا تعليم سان شڪل شبيهہ جي پنهنجي اندر ۾ قيمت ڪرڻ سکي آهي، سا ٻئي ۾ پڻ ان جي قيمت رکي سگهي ٿي. ۽ جيڪڏهن مٿي بيان ڪيل لياقتون سندس پيار حاصل ڪن تہ ان ۾ ڪوبہ شڪ ڪونهي.

نوجوان زميندار جي رواني ٽيڙ تي. اسين وري سندس خوبين بنسبت بحث مباحثي ۾ لڳي وياسون. جيئن تہ هن پنهنجيون نگاهون توڙي گفتگو "اوليويا" ڏانهن مخاطب ٿي ٿي ڪئي. تنهنڪري گهٽو وقت شڪ ڪرڻو نہ پيو. مگر خاطري ٿي تہ هوءَ ئي هڪ مقصد هئي، جنهن ڪيس اسان جي ملاقاتي ٽيڙ لاءِ آماده ڪيو هو. "اوليويا" سندس پاءِ ۽ پيڙ مٿان ان موقعي تي ٽيل ناحق ننڍوليءَ تي گهٽو ناراض ڏسڻ ۾ نہ آئي، مورڳو "ديبورا" پڻ ان ڏينهن جي خوشين ۾ حصو وٺندڙ ڏٺي ويئي، ۽ پنهنجي ڏيءُ جي ڪاميابيءَ تي گهڻي خوشي ڪرڻ لڳي. هن مون کي چيو. "پيارا، آءٌ دعويٰ سان چوندیس، تہ اها آءٌ ئي هيس، جنهن پنهنجي ڏيئرن کي زميندار جي خطابن جي حوصلي افزائي ڪرڻ لاءِ هدايت ڪئي هئي. اها ئي منهنجي دلي تمنا هئي، ۽ هاڻي تون ڏسين ٿو، تہ آءٌ صحيح هيس، ڇاڪاڻ تہ ڪنهن کي خبر تہ آخر ڇا ٿيڻو آهي؟" مون ڪنجهڪار ۾ جواب ڏنو. "ها، بيشڪ، اهو ڪير ڄاڻي ٿو، آءٌ پنهنجي سر پڻ ان کي پسند نٿو ڪريان". آءٌ هن خوبصورت، دولتمند ۽ بي دين سکر ماڻهوءَ کان وڌيڪ ان ماڻهوءَ کان خوش ٿي سگهان ها، جو غريب ۽ ايماندار هجي. ڇاڪاڻ تہ اها خاطري ڪر تہ جيڪڏهن هيءُ اهڙو آهي جهڙو مون کي هن ۾ شڪ آهي. تہ پوءِ ڪوبہ آزاد ماڻهو منهنجي بارن کي پنهنجو نہ ڪندو".

"موزز" چيو. "تحقيق بابا توهان انهيءَ ۾ مڪمل طرح غلط آهيو. ڇاڪاڻ تہ آسمان ڪڏهن بہ انسان کي ان لاءِ ڏوهي نہ نهرائيندو جيڪي هو

ويچاري تو. پر ان لاءِ ڏوهي نهرائيندو جيڪي هو ڪري تو. هر ڪنهن ماڻهوءَ کي دل ۾ هزارين خيال پيدا ٿين ٿا. جي سندس دباءُ جي طاقت نہ هئڻ سبب آپرن ٿا. دين بابت آزاديءَ سان خيال ڪرڻ. هن سڪر ماڻهوءَ لاءِ شايد بغير ڪنهن خواهش جي هجي. انهيءَ ڪري جيڪڏهن ڪٽي هنجي جذبن جو غلط هئڻ قبول ڪجي. تہ بہ جيئن تہ هي انهن کي دبائي ڇڏڻ کان مجبور آهي. انهيءَ ڪري هو انهيءَ شهر جي گورنر کان وڌيڪ مياري نہ آهي. جنهن شهر کي بچاءُ جون ديوارون نہ آهن ۽ گورنر دشمن کي اجهي ڏيڻ لاءِ مجبور ٿي پوي تو.

مون چيو. "منهنجا پٽ. سچ. پر جيڪڏهن گورنر دشمن کي اتي مدعو ڪري. تہ پوءِ انصاف جي تقاضائن مطابق قصور وار آهي. ۽ اهائي حالت هميشہ انهن ماڻهن جي آهي. جيڪي غلطيءَ کي اختيار ڪن ٿا. جيڪي ثابتيون. هو ڏسن ٿا. انهن کي قبول ڪرڻ ۾ خرابي نہ آهي. مگر جيڪي ثبوت سندن اڳيان پيش ٿين ٿا. انهن مان گهٽن ڏانهن غور چشميءَ ۾ آهي. انهيءَ لاءِ جيتوڻيڪ اسان جا غلطين وارا رايا جڏهن جڙن ٿا تڏهن ڪٽي غير ارادي هجن. تہ بہ جيئن تہ اسين عمداً خراب ٿي پيا آهيون. يا انهن جي بنائڻ ۾ تمام بي توجهه ٿيا آهيون. تہ پوءِ پنهنجي بچڙاين سبب اسين سزا يا پنهنجي ڇُڪن سبب حقارت لائق آهيون".

منهنجيءَ زال هاڻي پنهنجي گفتگو شروع ڪئي. حالانڪ ان لاءِ ڪيس ڪوبہ موزون دليل نہ هو. هن چيو. "اسان جي واقفيت وارن ماڻهن مان ڪيترا ماڻهو آزاد خيال رکندڙ هئا. تہ بہ اهي چگا خاوند ٿي پيا. ۽ مون کي ڪن سمجهدار چوڪرين جي خبر آهي. جن پنهنجن مڙسن کي دينيءَ ڳالهين ۾ قيرايو. ۽ منهنجا پيارا ڪنهن کي خبر. تہ اسان جي "اوليويا" ڇا ڪري سگهندي". هن پنهنجي ڪلام جو سلسلو جاري رکندي چيو. "چوڪريءَ کي گهٽو مواد هرڪنهن موضوع تي چوڻ لاءِ آهي. ۽ منهنجي ڄاڻ موجب هوءَ مڪيہ نازڪ مذهبي مباحثن ۾ تمام قابل آهي".

مون واکو ڪري چيو. "چو. منهنجي پياري! هوءَ ڪهڙي مباحثو جو مطالعو ڪري سگهندي؟ مون کي ڪڏهن بہ ياد نٿو اچي. تہ مون کو اهڙا ڪتاب هن جي هٿ ۾ ڏنا. تون سچ پچ. تہ هن جي لياقت جو وڌيڪ اندازو لڳائين ٿي. "اوليويا" جواب ڏنو. "بابا سائين. سچ پچ. تہ هوءَ منهنجي بنسبت

وڌيڪ اندازو نٿي لڳائي. مون مباحثن جو ڪافي مواد مطالعو ڪيو آهي. مون "ٽواڪر ۽ شڪائر [1]" ۽ "رابنسن ڪروزو جهنگلي فرائيڊي [2]" جي مباحثن جو احوال پڙهيو آهي، ۽ مان هاڻي ديني شادين جي آغازي محبت [3] جي مطالعي ۾ مصروف آهيان". مون واڪو ڪري چيو، "تمام چڱو، تون سڀني ڇوڪري آهين. مان سمجهان ٿو ته تون مڙسن جي فطرت کي ڦيرائڻ جي اهل آهين، پر هاڻي وڃي پنهنجيءَ ماءُ کي شراب ناهڻ ۾ مدد ڪر.

*

[1] ٽواڪر ۽ شڪائر: فيلڊنگ جي ناول ٽام جونس (Tom jonus) جا ٻه اداڪار آهن، جي پاڻ ۾ جدا جدا مسئلن تي دليل دلائل ڪن ٿا.

[2] رابنسن ڪروزو ۽ فرائيڊي: هڪ ناول رابنسن ڪروزو نالي "ڊينئل ڊيفو" (1660-1731) جو لکيل آهي. ان ۾ ڏيکاريل آهي ته هي هڪ ڏينهن سفر تي نڪتو. جهاز جي پڇي پوڻ ڪري هڪ ٻيٽ تي اچي پهتو. ڪيترا ڏينهن تنها گذارڻ بعد هن اتي هڪ "ريڊ انڊين" کي ڏٺو. جنهن کي آدم خورن اتي آندو هو. هن کيس آزاد ڪرايو. اهو ڏينهن جمعي جو هو. انهيءَ سبب هن جو نالو فرائيڊي "Friday" رکيائين ۽ کيس پنهنجو ساٿي نوڪر ڪري رکيائين.

[3] ديني شادين جي آغازي محبت: هن نالي تي هڪ ڪتاب 'ڊينئل ڊيفو' (Danial Defoe) (1660ع-1731ع) جو لکيل آهي، جنهن ۾ شادين جي ابتدائي محبت بنسبت نهايت ئي گهٽي خوش اسلوبيءَ سان منطقي بحث ٿيل آهي.

"ڊينئل ڊيفو" Danial Defoe: (1660ع-1731ع): هي لندن جي هڪ ڪاسيءَ 'جيمس فو' (James foe) جي گهر ۾ پيدا ٿيو. 1703ع ۾ پنهنجو نالو بدلائي ڊيفو (Defoe) رکيائين. منمائوٿ انقلاب ۾ بهرو ورتائين ۽ 1688ع ۾ وليم ٽئين جي لشڪر ۾ داخل ٿيو. سن 1701ع ۾ هڪ ڪتاب (دي ٽرو بارن انگلش مئن) (The true born Englishman) "خلف الصدق انگريز" نالي تصنيف ڪيائين. 1704ع ۾ (دي شارٽ وي وٽ دي ڊسينٽرس) (The short way with the Dessenters) 'ڪليسا جي مخالفن سان ڇوٽي ۾ ڇوٽو پنڌ' لکيائين. هڪ بهترين خيالي ناول رابنسن ڪروزو نالي (1719ع ۾ سندس قلم مان نڪتو. (The religious courtship) پڻ هڪ چڱو ممتاز درجو رکي ٿو.

باب اٺون

عشق نہ آهي راند

ٻئي ڏينهن مسٽر "برجل" اسان وٽ آيو. جيتوڻيڪ آءٌ ڪن سببن ڪري هن جي بار بار اچڻ تي ناراض ٿيس، تہ بہ پنهنجيءَ صحبت ۾ گهر کان هن کي روڪي نہ سگهيس. ائين صحيح آهي تہ ان ڏينهن هن جيڪو اسان سان گڏ پورهيو ڪيو، ان اسان کي سندس ڪيل مهمانيءَ کان وڌيڪ اُجورو ڏنو. هن اسان سان گڏ تمام گهڻي محنت سان ڪم ڪيو ۽ چراگاهن توڙي سڪل گاهہ جي دَنِ ناهڻ جي ڪم ۾ پاڻ کي سيني کان اڳيرو رکيو. ان کان سواءِ هو هميشہ کانہ کا اهڙي دلچسپ ڳالهہ ڪندو هو. جا اسان جي محنت کي گهٽائيندي هئي، ۽ هڪڙي پيري هن اهڙي تہ غير رواجي پر عاقلاڻہ هلت ڪئي جو آءٌ ڪيس پيار ڪرڻ کان رهي ڪين سگهيس. سندس اهڙيءَ هلت تي مون کي مٿس ڪل آئي ۽ قياس پڻ ٿيم. هن منهنجي ڏيءُ سان ويجهي ٿيڻ جي ڪوشش ڪئي، ۽ سندس اهڙيءَ ڪوشش منهنجي دل ۾ هُن لاءِ ناپسنديدگي پيدا ڪئي. هيءُ چرچي طور ڪيس پنهنجي "ننڍڙي خانم" کوڻيندو هو. ۽ جڏهن منهنجي ڏيئرن مان هرهڪ لاءِ ربينن جو سيٽ خريد ڪري آيو، تڏهن اهو سيٽ، جو هن "صوفيا" کي ڏنو، سو تمام عمدو هو. مون کي خبر نہ آهي تہ ڪيئن، مگر هي ڏينهان ڏينهن وڌيڪ سنجيده ٿيندو ڏسڻ ۾ آيو. سندس سمجهہ سُڌرڻ لڳي ۽ سندس سادگيءَ مٿانهين درجي جي سياڻپ جو روپ ورتو.

اسان جي ڪٽنب ٻنيءَ ۾ ماني کاڌي، ۽ اسين مانيءَ جي چوڌاري وينا هئاسون، ۽ اسان جو دسترخوان سڪل گاهہ مٿان وڇايل هو، ان وقت "مسٽر برجل" اسان جي کاڌي جي مجلس کي مسرت ٻڌي ڏني. اسان جي تسڪين کي اوج تي پهچائڻ لاءِ بن انگريزي ڪوئلن آمهون سامهون لوڙهن تا هڪ ٻئي کي جواب ٻڌي ڏنا، ۽ ڳاڙهيءَ چاتيءَ واري چيهي پکي اسان جي هٿن مان اچي پورَ چوندیا ٿي. انهيءَ مسرت بخش عالم ۾ سندس هرڪو آواز صرف آسائش ۽ آسودگيءَ جو پڙاڏو ڏسڻ ۾ ٿي آيو. "صوفيا" چيو، "آءٌ ائين ڪانہ وينديءَ آهيان پر آءٌ "مسٽر گي" جي تمام سڻي طريقي سان بيان ڪيل انهن بن عاشقن بابت ويچار پيئي ڪريان جيڪي هڪ ٻئي جي ٻانهن ۾ ماريا ويا. ان احوال ۾ اهڙي

کا دلسوز ڳالهه آهي. جو مون ان کي وري وري سوين دفعا نئين شوق سان پڙهيو آهي. منهنجي پٽ چيو. "منهنجي راءِ ۾ ان جا بهترين ضرب "اوود" جي "ائڪس" ۽ "ڪئليٽا" واري نظم ۾ آيل ضربن کان گهٽو گهٽ آهي. رومي شاعر تضاد جو استعمال بهتر ڄاڻي ٿو. ۽ هنر سان سنواريل انهيءَ صنعت تي دلسوزيءَ جي سموري طاقت مدار رکي ٿي. مسٽر برجل چيو. "اها قابلِ ذکر ڳالهه آهي ته جن ٻنهي شاعرن جو ذکر اوهان کري رهيا آهيو. انهن ٻنهنجن سيني نظمن کي صفاتي جملن سان بارگير کري ٻنهنجن جدا جدا ملکن ۾ غلط طرز کي رواج ڏيڻ لاءِ هڪ جيترو حصو ورتو آهي. ٿوري استعداد وارن ماڻهن انهن کي ٻنهنجيءَ غلط فهميءَ سبب آسانيءَ سان نقل ٿيندو ڏٺو. ۽ انگريزي نظم روم جي آخرين شهنشاهيت واري وقت جي نظر وانگر هن وقت بغير آکاڻيءَ يا لاڳاپي جي صرف عيش عشرت جي عڪسن جي ملاوٽ کان سواءِ، ٻيو ڪجهه به نه آهي. هن وقت جو انگريزي نظر ڪنهن به مطلب برآمد ٿيڻ کان سواءِ صرف هڪ صفاتي جملن جي لڙهي آهي، جا آواز کي سُڌاري ٿي. محترم خاتون، تون شايد ائين واجبي سمجهندينءَ ته جهڙيءَ طرح آءٌ ٻين تي الزام رکان ٿو. تهڙيءَ طرح مناسب آهي ته آءٌ کين پڻ اهو وجهه ڏيان ته هو مون کان ٻنهنجو عيوضو ونڊي سگهن سچ پچ ته مون هي رايو صرف مجلس کي هڪ گيت ٻڌائڻ جي وجهه ملڻ لاءِ ڏنو آهي. ان گيت ۾ ٻيون ڪٿي ڪهڙيون به خاميون هجن. مگر آءٌ سمجهان ٿو ته ڪم از ڪم جيڪي نقص مون متي بيان ڪيا آهن انهن کان پاڪ آهي.

گيت

(1)

موٽ شريف سنياسي ماڻريءَ وارا،
رهنمائي ڪر منهنجي اکيلائي واري رستي جي،
اوڏانهن جتي مٻوم بتي ماڻريءَ کي روشن کري ٿي،
ساڻ مهمان نواز کرڻي.

(2)

چاکاڻ ته هتي وساريل ۽ وڃايل آئون هلان ٿو،
ساڻ ماندن قدمن ۽ دلو،
جتي جهنگل بيشمار پکڙجن تا،
پسجن تا وڏا ٿيندا، جيئن آئون هلان ٿو.

(3)

"صبر کر منهنجا پٽ" راهب دانهن کري ٿو،
ترغيب ڏيڻ کان ان خوفناڪ ماڻريءَ کي،
چاکاڻ ته پريان بي ايمان وهمي صورت اڏامي ٿي،
لالچائي ڦاسائڻ لاءِ توکي تنهنجي آخرت ڏانهن.

(4)

هتي ضرورت واري بي گهر بار لاءِ،
منهنجو دروازو کليل آهي اجا تائين،
ءِ جيتوڻيڪ منهنجو حصو آهي مگر ٿورو،
آءٌ ڏيان ٿو اهو گهٽي خوشيءَ سان.

(5)

پوءِ موت اڄ رات ءِ آزاديءَ سان حصو وٺ،
جيڪي کي منهنجو غار عنايت کري ٿو،
منهنجو گاه وارو غار ءِ غريباڻو، منهنجي دعا ءِ آرام.

(6)

نکي ڏڻ جي قرن گهرن ٿا ماڻريءَ ۾ آزاد،
کوس کرڻ کي آءٌ ڏکاريان ٿو،
ان طاقت کان جو مون تي رحم کري ٿو،
اهيءَ لاءِ ته رحم کرڻ سکان ٿو.

(7)

پر جبل جي گاهه واري پاسي کان،
هڪ حلال کاڏو آءٌ آڻيان ٿو،
هڪ جهولي گاهه ءِ ٻوٽن جي ميون سان پربور،
ءِ پاڻي ان چشمي مان.

(8)

تڏهين، زيارتي، هڻ، پنهنجون ڳٽتيون چڏي ڏي،
سيئي دنيوي ڳٽتيون غلط آهن،

ماڻهو ضرورت رکي ٿو مگر ٿورڙي هتي هيٺ،
نکي ضرورت رکي ٿو ان جي کجهه وقت لاءِ.

(9)

جيئن نفيس ماڪ آسمان کان هيٺ لهي ٿي،
تيئن سندس دل لُڀائيندڙ الفاظ لهن ٿا،
اُهو باشعور اجنبي هيٺ نمي ٿو،
ءِ پنيان هلي ٿو ان جو رُڌَنهن.

(10)

پري هڪ گمنام ويرانيءَ ۾،
اهو اڪيلائي وارو محلات بيٺل آهي،
هڪ پناه گاه پاڙي وارن غريبن لاءِ،
ءِ اجنبي پٽڪيلن لاءِ.

(11)

نکي سامانن ان جي غريباڻي پکي هيٺان،
ضرورت رکي هڪ مالڪ جي سنيال جي،
اها ڪُڙڪي هڪ تاڙيءَ سان کلندي،
استقبال کيو ان بي ضرر جوڙي جو.

(12)

ءِ هاڻي جڏهين پورهيت حشام ماڻهن جا موٽن ٿا،
وٺڻ لاءِ پنهنجي رات جو آرام،
ان سنياسي نيڪ ناڪ کيو پنهنجيءَ نندڙيءَ باه کي،
ءِ دلداري ڏنائين پنهنجي ڪُکي مهمان کي.

(13)

ءِ پکيڙيائين پنهنجي نباتاتي سامان کي،
ءِ البيلائيءَ سان نپوڙيائين ءِ مشڪيائين،
ءِ قابل هجڻ سان داستاني روايات ۾،
اهي انگهندڙ ساعتون پنيلايائين.

(14)

چوڏاري خوشيءَ واري نموني ۾،
پنهنجون حرفتون ٻليءَ جو ٻچو آزمائي ٿو،
تڏ چُلهه ۾ چون چون ڪري ٿي،
ٽڪو ڪنڊ ڦوڙانيءَ جون چٽگون اڏامن ٿيون.

(15)

مگر ڪجهه به خوشي عنايت ڪري نه سگهيو،
تسلي ڏيڻ کاڻ ان اجنبيءَ جي مصيبت کي،
چاکاڻ ته دک سخت هو سندس دل کي،
ءِ لُڙِڪَنِ شروع ڪيو وَهَڻُ.

(16)

هن جون وڏندڙ ڳٽتيون ان سنياسيءَ ڏٺيون،
واپسي کاروائي کنڊ ڳٽتيءَ سان ڏٻايل،
"ءِ ڪٽان دلگير نوجوان"، هن چيو،
"اهي غم تنهنجي سيني جا آهن چا؟"

(17)

بهتر آبادين کان ٿڏجي،
ناخوش تون رليون ٿو؟
يا ڏک ڪرين ٿو دوستيءَ نه واپس ڪيل لاءِ،
يا اڻ توجه ڪيل، پيار تي.

(18)

افسوس! اهي خوشيون جي نصيب آٽي ٿو،
آهن خسيس ءِ تباه ڪُن،
ءِ اهي جي عزت کن ٿا خسيس شين جي،
وڏيڪ خسيس آهن اجا به انهن کان.

(19)

ءِ چا آهي دوستي صرف هڪ نالو،
هڪ جادو، جو لولي ڏئي ٿو ننڊ ڏيارڻ لاءِ،

هڪ پاڇو دولت يا ناموس پويان هلي ٿو،
پر ڇڏي ٿو ان کمبخت کي رُئڻ لاءِ.

(20)

ءِ عشق اجا به وڏيڪ خالي آواز آهي،
هڪ مه جبين جو نئون مذاق،
ڏرتيءَ تي اڻ ڏٺل يا صرف معلوم ڪيل،
يا گرم ڪرڻ لاءِ هڪ ڪُميءَ جي گهرڙي ڪي.

(21)

"شرم ڪر. اي نادان نوجوان تنهنجا ڏک ڏيڻجي وڃن ٿا،
ءِ هڪالي ڪدن ٿا جنس کي"، هن چيو،
پر جيئن هن ڳالهايو. تيئن هڪ اُپرندڙ رعنائيءَ جو،
هن جي پيار کان ڏکاريل مهمان دلبو ڏنو.

(22)

حيران ٿي هيءَ نوان حسن اُپرندا ڏسي ٿو،
تکڙو پوش ڏيندا ان لقاءَ کي،
رنگن وانگر مٿان صبح واري آسمان جي،
جهڙا روشن تهڙا پٺ بي جٽا.

(23)

هڪ شرميلي نگاهه. اها اُپرندڙ چاتي
واري تي پکيڙين ٿا خطرا،
قبولينديءَ اهو حسين اجنبي بيهي ٿو،
پنهنجي سموريں رنگنيں ۾ هڪ نوجوان دوشيزه.

(24)

"ءِ افسوس ! معافي ڏي هڪ اجنبيءَ بي ادب کي،
هڪ کمبخت ويڳاڻي کي، هن چيو،
جنهن جا ناپاڪ پير بي جاءِ داخل ڪن ٿا،
جتي بهشت آهي ءِ توهين رهو ٿا.

(25)

پر پلي تہ هڪ نوجوان دوشيزه تنهنجي رحم ۾ حصو وٺي،
جنهن کي پيار سيکاريو آهي پٽڻ،
جا ڳولا ڪري تي آرام لاءِ، پر لَهي تي نا اميديءَ کي،
ساڻي پنهنجي رستي جو.

(26)

منهنجو پيءُ رهندو هو پر ۾ "ٽائين" جي،
هڪ دولتمند امير هوندو هو هيءَ،
۽ سڀ هن جي دولت منهنجي نالي نشان ڪيل هئي،
هن کي هوئس صرف آءٌ.

(27)

حاصل ڪرڻ لاءِ مون کي سندس پيار پرين بانهن مان،
بي شمار طالبو آيا،
جن ساراهه ڪئي منهنجي بنسبت غير حقيقي سونهن جي،
۽ محسوس ڪيائين يا بهانو ڪيائين هڪ شعلي جو.

(28)

هر ڪنهن ساعت ڏن جي لالچ تي شادي ڪندڙ جي ميڙ،
ساڻ تمام وڏيڪ دلفريب نذرانن ڪوشش ڪئي،
بچيلن جي وچ مان نوجوان "ايڊون" نمي سلام ڪيو،
مگر ڪڏهين بہ پيار جي ڳالهہ نہ ڪيائين.

(29)

حليم، ۽ تمام سادي لباس ۾ ملبوس ٿيل،
نڪي دولت نڪي طاقت هن کي هئي،
ڏاهپ ۽ لياقت ئي هئا جي. هن کي هئا،
مگر منهنجي لاءِ اهي سڀ ڪجهہ هئا.

(30)

۽ جڏهين منهنجي پرسان ان ماتريءَ ۾،
هن ڳاتا راڳ پيار جا،

هن جي آواز اُڏاري ڏني سرهاڻ هوا کي،
ڇ سرور وٽن جي جهڳٽي کي.

(31)

اها مکڙي ان ڏينهن تي کلندڙ،
اها ماڪ آسمان جي صاف ڪيل،
اصل نه ڏيکاري سگهي پاڪائي،
سبقت ڪرڻ لاءِ سندس دل کان.

(32)

اُها ماڪَ ڇ اُها مُکڙي وَڻَ تي،
حُسنَ ناپائدار سان چمڪن ٿا،
اُنهن جي سونهن هن جي هئي مگر افسوس منهنجي حال تي،
هُنن جي پائداري منهنجي هئي.

(33)

پَر تنهن هوندي بہ مون هرهڪ ناپائدار هنر جي،
سَخت کوشش سان مگر اجائي، آزمائش ڪئي،
ڇ جيستائين هن جي سرگرميءَ منهنجيءَ دل کي موثر ڪيو،
مون هن کي دردن ۾ ڏسي ناز ڪيو.

(34)

جيستائين پوريءَ طرح اُداس منهنجي نَفرت سان،
هن ڇڏيو مون کي منهنجي فخر ۾،
ڇ حاصل ڪيائين هڪ بيڪار ڇ غير آباد اڪيلائي،
لڪل جاءِ تي، ڇ اُتي ئي مَري وِيو.

(35)

پَرَ منهنجو اهو غَرُ، منهنجي اها غلطي،
ڇ منهنجي زندگي ان جو عوض ڏينڌا،
آءٌ ڳولينديس اها اڪيلائي جا هن ڳولي لڏي،
ڇ پاڻَ کي لٽائيندیس ان جاءِ تي جتي هو ليٽيل آهي.

(36)

ڀ اتي ويڳاٽو، نا اميد لڪل،
آڻ پاڻ کي لٽائيندیس هيٺ ڀ مرندیس،
اهو ائين هو جيئن "ايدون" منهنجي لاءِ کيو،
ڀ انهيءَ کري هن جي لاءِ آڻ کنديس.

(37)

(شال) آسمان ان کي روڪ کري! ان سنياسيءَ چيو،
ڀ لڳايائين ان کي پنهنجي ڇاتيءَ سان،
حيرت ۾ پيل حسينہ ڪئي طعنہ بازي،
اها هئي ايدون جي شخصيت جنهن زور ڏنو.

(38)

مُڙ، اينجلينا، هميشہ لاءِ پياري،
مون تي جادو ڪندڙ! مُڙ ڏسٽ لاءِ،
تنهنجو پنهنجو، تنهنجو گهٽو وقت اڳي گر ٽيل ايدون هتي
وري محبت ۾ تو ڏانهن آيل.

(39)

اهڙيءَ طرح چڏ تہ آڻ توکي پنهنجي دل سان جهليان،
ڀ هرڪا ڳٽتي ڦٽي کريان،
ڀ اسين ڪڏهين بہ اصل نہ جدا ٽيندا سون،
منهنجي زندگي، منهنجا سپ ڪجهہ ڀ جيڪي منهنجو آهي.

(40)

نہ ڪڏهين بہ نہ، هن ساعت کان وٺي جدا ٽيٺ،
اسين رهنداسون ڀ پيار ڪندا سون اهڙو سچو،
اهڙو ٽڏو شوکارو جو ڏاري ٽو تنهنجيءَ پختيءَ دل کي،
ٽوڙينڊو تنهنجي ايدون جي دل کي پٺ.

جيئن هن گيت پيئي ڳاتو، تيئن صوفيا کي پنهنجي خواهش سان ڪوملتا جي تانَ کي ملائيندي ڏٺو ويو. اسان جو آرام اسان جي پر ۾ ٽيل بندوق جي

آواز سبب بگڙجي پيو. ان کان پوءِ اسان هڪڙو ماڻهو پنهنجي کيل شڪار کي ڪٽڻ لاءِ لوڙهي مٿان لنگهندي ڏٺو. هيءُ شڪار جو ڪوڏيو، زميندار جو پادري هو. هن انهن بنهي ڪوئلن مان هڪ کي ماريو هو، جي تمام گهٽي خوشيءَ سان اسان کي وندرائي رهيون هيون. بندوق جي ايڏي وڏي ۽ ايتري قريب آواز، منهنجي ڏيئرن کي ڊيڄاري ڇڏيو. مون ڏٺو ته "صوفيا" خوف ۾ پاڻ کي مسٽر برجل جي بانهن ۾ ڪٽي اُڇليو هو. اهو ماڻهو اڳتي وڌي آيو ۽ اسان کي يقين ڏياريائين ته ڪيس اسان جي ايتري ويجهي هئڻ جي خبر نه هئي، ۽ اسان جي مجلس ۾ جيڪو خال پيو هو، تنهن جي معافي گهرياٿين. هو منهنجيءَ ننڍي، ڏيءُ جي پاسي ۾ ويهي رهيو، ۽ شڪار باز جي شان مطابق، جيڪو ان ڏينهن شڪار ڪيو هئائين، سو سندس اڳيان پيش ڪيائين. هوءَ انڪار ڪرڻ تي هئي، مگر سندس ماءُ جي اشاري تي هن جي تحفي کي ڪجهه بي دليءَ سان قبول ڪرڻ لاءِ آماده ٿي، منهنجيءَ زال دستور موجب ان بابت پنهنجو فخريه خيال ظاهر ڪيو. هن چيو ته "صوفيا" پادريءَ تي ۽ سندس پيڙ زميندار تي فتح حاصل ڪئي هئي. ان هوندي به مون کي شڪ هو، ته ڪيس ڪنهن ٻئي لاءِ پيار هو. پادريءَ پنهنجي زميندار وٽان پيغام آندو هو ته: "مسٽر ٽارنهل" ان رات اسان جي گهر جي اڳيان چاندوڪيءَ ۾ گاهه واري ميدان تي منهنجي گهر جي نوجوان عورتن کي گاني جي مجلس ۾ شريڪ ٿيڻ جو ارادو ڪيو هو، ۽ ان لاءِ راڳ ۽ ناشتي جو بندوبست به پاڻ ڪيو هئائين. هن وڌيڪ ٻڌايو، ته مون کي ان پيغام پهچائڻ ۾ پنهنجو هڪ شخصي مقصد پڻ آهي، چاڪاڻ ته مون کي اُميد آهي، ته هن پيغام پهچائڻ جي عيوضي ۾ "صوفيا" مون سان گڏ ناچ ڪندي. منهنجي ڏيءُ جواب ڏنو، "جيڪڏهن آءٌ اهو ڪم آبروءَ سان ڪري سگهيس، ته مون کي ان لاءِ ڪوبه اعتراض ڪونهي."

هن ڪلام جي سلسلي کي جاري رکندي مسٽر برجل ڏانهن نهارينديچيو، "مگر هي هڪ شريف ماڻهو آهي جو اڃوکي ڏينهن جي ڪم ۾ منهنجو ساٿي ٿي رهيو آهي. ۽ مناسب ائين آهي، ته ان جي وندر ۾ پڻ هو منهنجو پائيوار هجي". "مسٽر برجل" سندس متئين ارادي لاءِ ڪيس آفرين ڏني. مگر ڪيس سرڪاري پادريءَ جي سپرد ڪيائين. هن چيو، "مون کي ان رات مانيءَ جي دعوت هئڻ سبب پنج ميل پري وڃڻو آهي. هن جو انڪار مون کي ڪجهه

قدر غير معمولي لڳو. مون کي خيال ۾ به نه اچي سگھيو ته ڪيئن "صوفيا" جھڙي سمجھو چوڪري ۽ برجل جھڙي ڪريل بخت واري ماڻھوءَ کي ھڪ اعليٰ اميدن واري ماڻھوءَ تي ترجيح ڏيئي سگھي. مگر جيئن ته مرد عورتن جي لياقتن کي سجاڻڻ لاءِ تمام گھٽو اھل آھن. تيئن عورتون پڻ اڪثر مردن لاءِ تمام صحيح فيصلو ڪري سگھن ٿيون. ٻئي جنسون ھڪ ٻئي جي مٿان جاسوسن جيان مقرر ڪيل ڏسجن ٿيون. ۽ جدا جدا لياقتن سان سينگاريل ۽ باھمي جانچ جونچ لاءِ ھڪ ٻئي جي پيٽ پيل آھن.

*

باب نائون

بن اعليٰ درجي واڙين عورتن سان واقفيت

"مسٽر برجل" اڃا مس رخصت ورتي. ۽ "صوفيا" سرڪاري پاڙيءَ سان ڪ
ڪرڻ قبول ڪيو. تہ منهنجا ننڍا ٻار ٻاهران ڊوڙندا مون کي ٻڌائڻ آيا. تہ زمينڊ
پنهنجي رفيقن جي ٽولي‌ءَ سان آيو آهي. اسان جي موٽي اچڻ تي اسان پنهنجي
زميندار کي بن سکر ماڻهن سا گڏ ايندو ڏٺو. سائس گڏ قيمتي ڪپڙن ۾ ملبوس
ٽيل ۾ عورتون ٻڌ هيون. هن اسان کي ٻڌايو تہ اهي ٻئي ويڳي موتبي ۽ ٽئ واريون
شهري عورتون آهن. جيئن تہ اسان وٽ سيني ماڻهن جي ويهڻ لاءِ ڪافي ڪرسيون
موجود نہ هيون. انهيءَ ڪري "مسٽر ٽارنهل" رٽ ڏني تہ هر هڪ مرد هر هڪ عورت
جي گود ۾ ويهي. مون انهيءَ رٽ جي پنهنجيءَ زال جي ناپسنديدگيءَ جي باوجود
قطعي طور مخالفت ڪئي. ڪرسين جي پورائي لاءِ "موزز" کي بن ڪرسين جي
اُڌاري وٺڻ لاءِ موڪليو ويو. اسان وٽ جيئن تہ ٻهراڙيءَ جي ناچ واسطي عورتن جو
پورو انداز موجود نہ هو. تنهنڪري زميندار سان گڏ آيل ٻہ نوجوان "موزز" سان
گڏجي عورتن جي تلاش ۾ ويا. گهربل عورتون ۽ ڪرسيون جلد ميسر ڪيون ويون.
ٻئي نوجوان اسان جي پاڙيسري فلمبرو جي بن ڏيئرن سان موٽي آيا. انهن ڇوڪرين
جو رنگ گلاب جهڙو هو ۽ سندن ڳاڙها چوٽا هوا ۾ ڦڙ ڦڙ ڪري رهيا هئا. انهن
نوجوان ڇوڪرين جي چوند ڪرڻ ۾ هڪ تشويش پيدا ڪندڙ حالت ڏانهن ڏيان نہ
ڏنو ويو هو. جا اها هئي. جو جيتوڻيڪ فلمبرو جون ڇوڪريون سڄي ڪليسا جي
حلقي جي بهترين ناڇڻين ۾ شمار ڪيون ويندیون هيون. ۽ ناچ ڪرڻ لاءِ گهربل ساز
۽ قيري ۽ چڪر وارو ناچ اعليٰ درجي جو ڄاڻندیون هيون. تہ بہ هو "ٻهراڙيءَ جي
ناچ"[1] کان پوريءَ طرح ناآشنا هيون. هن حالت ڀهريائين اسان کي تشويش ۾ وڌو
مگر ڪجهہ ڏڪ سڪ گيهل ٻيهل کان پوءِ ڇگو ناچ ڪرڻ لڳيون. اسان جي سازن
۾ بہ باجا. هڪ توتاري ۽ هڪ ڍُهل هو.

---

[1] ٻهراڙي جو ناچ: (Country dance) هن ناچ ۾ مرد ۽ عورتون جوڙا ناهي. هڪ ٻئي جي سامهون
قطار ۾ بيهي نچندا آهن.

چند پنهنجي پوري آب ۽ تاب سان روشن هو. "مسٽر ٽارنهل" ۽ منهنجي وڏي ڏيءَ تماشبينن کي گهٽي مسرت پهچائيندا ۽ ناچ جي مجلس کي گرم ڪندا رهيا. ڪيترائي پاڙيسري اهو ٻڌي تہ اسان وٽ ڇا ٿي رهيو هو، جوق درجوق اسان جي چوڌاري اچي مڙيا هئا. منهنجيءَ چوڪريءَ سونهن ۽ فطري سادگيءَ سان اهڙو تہ سٺو ناچ ڪيو. جو منهنجي زال فخر سان مون کي خاطري ڏني، تہ جيتوڻيڪ نندڙي چوڪري هوشياريءَ سان ڪم ڪيو ٿي، تہ بہ سيئي قدم ڪانئس مخفي ٻئي ڇريا. شهري عورتن آرامده ٽيڻ ۾ تمام گهٽي ڪوشش ڪئي، مگر ڪين ڪاميابي نصيب نہ ٿي. اهي تريون، ڇُريون، پوئتي هٽيون ۽ ٽپا ڏنائون مگر سندن ڪابہ ڪوشش ڪارگر ٿي نہ سگهي. ڏسندڙن اعتراف ڪيو تہ منهنجي ڏيءُ، جو ناچ بهترين هو، پر پاڙيسريءَ فلمبرو رايو ڏنو تہ "مس لويءَ"، جا پير ساز سان اهڙا تہ نهڪي ٿي آيا، جهڙو ان جو پڙاڏو. ناچ اٽڪل هڪ ڪلاڪ مسلسل هليو. ان کان پوءِ انهن ٻنهي شهري عورتن، جن کي ڏڏ لڳڻ جو خطرو هو، ناچ جي مجلس کي ختر ڪرڻ لاءِ اشارو ڪيو. مون ڏنو، تہ انهيءَ موقعي تي انهن عورتن مان هڪ جڏهن ڏنو تہ روح رڇندڙ ناچ ڪري هوءَ سڄي پگهر ۾ شل ٿي ويئي هئي، تڏهن پنهنجا جذبا نهايت اٿوٽڏڙ نموني ۾ ظاهر ڪيائين.

گهر واپس اچڻ تي اسان هڪ تمام پسنديده رات جي ماني پنهنجي اڳيان رکيل ڏني. اها ماني "مسٽر ٽارنهل" پاڻ سان آڻڻ جو بندوبست ڪيو هو. مانيءَ تي اسان جي گفتگو دستور کان وڌيڪ رکي هئي. اهي ٻئي عورتون منهنجي ڏيئرن کان آب ۽ تاب ۾ سرس هيون. سندن گفتگو اميراڻي زندگي، بلند معيار واريءَ صحبت ۽ انهيءَ سان گڏ ٻين فيشني عنوانن جهڙوڪ، مورتون، مذاق، "شيڪسپيئر" ۽ سازيندڙ شيشن کان سواءِ ٻي ڪانہ هئي. اها حقيقت آهي، تہ انهن بہ دفعا قسم جي تکڙي ڪٽڻ سان اسان کي شرم کان ڪنڌ هيٺ ڪرايو. مگر اها مون کي سندن مرتبي جي پَکي ۽ پُختي نشاني ڏسڻ ۾ آئي. (جيتوڻيڪ مون کي هن وقت معلوم ٿي ويو آهي، تہ قسم ڪٽڻ فيشن جي بلڪل برخلاف آهي) سندن ڏيڪ ويڪ سندن ڪيل گفتگوءَ جي سيڪنهن ناشائستگيءَ تي نقاب وجهي تي ڇڏيو. منهنجون ڏيئرون انهن جي اعليٰ فضيلت تي رشڪ ڪري رهيون هيون، ۽ جيڪي بيجا ڏسڻ ۾ ٿي آيو. انهيءَ کي عمديءَ تربيت جي خوبيءَ جو نتيجو سمجهيو ٿي ويو. انهن عورتن

جي غريب پروري ۾ين گڻن کان وڌيڪ اعليٰ هئي. انهن مان هڪ چيو ته "مس اوليويا" کي جيڪڏهن دنيا جو ڪجهه وڌيڪ تجربو هجي ها، ته اهو ڪيس گهٽي قدر سڌاري ڇڏي ها. جنهن تي ٻيءَ چيو ته، ننڍي "صوفيا" جيڪڏهن شهر ۾ هڪ سيارو گذاري، ته اهو هوند ڪيس اصل منفرد شيءِ بنائي ڇڏي. منهنجيءَ زال ٻنهين عورتن جي ڳالهه قبول ڪئي، ۽ چيو ته هن جي پڻ مرضي هئي ته سندس ڏيئرن کي هڪ سياري لاءِ شهر ڏانهن ڪجهه بهتري واسطي موڪليو وڃي. اهائي هڪ تمنا هئي، جنهن لاءِ هن تمام گهٽي چاهت رکي ٿي. آءٌ سندن ڪيل گفتگو جي جواب ڏيڻ کان پاسو ڪري ڪين سگهيس. مون چيو، "سندن پرورش سندن دولت کان اڳي ئي اعليٰ آهي، ۽ اها گهٽي شُستگي صرف سندن غريبيءَ کي وڌيڪ ڏکار جوڳي بنائڻ جو ڪم ڪندي ۽ کين انهن عيش عشرتن ڏانهن مائل ڪندي، جن تي قبضي رکڻ جو کين ڪوبه حق حاصل نه آهي". "مسٽر ٽارنهل" واکو ڪري چيو، "اهي ڪهڙيون عيش عشرتون آهن، جن تي قبضي رکڻ جو، انهن عورتن کي ڪوبه حق حاصل نه آهي، جي ۾ين تي نوازش ڪرڻ جي طاقت رکندڙ آهن؟" جيتري قدر منهنجو ان ڳالهه سان واسطو آهي ته منهنجي دولت ڪافي وڏي آهي ۽ پيار، آزادي ۽ عيش منهنجي زندگيءَ جا اصول آهن. جيڪڏهن منهنجيءَ ملڪيت جي اڌ جو انتقال منهنجيءَ مٿي مهٽيءَ "اوليويا" کي خوش رکي سگهي، ته آءٌ ان جي ڏيڻ لاءِ تيار آهيان. آءٌ ان جي بدلي ۾ صرف اها نوازش طلبيندس ته آءٌ پڻ ان مان خوشيءَ حاصل ڪرڻ ۾ ساٿس پائيوار ڪيو وڃان. آءٌ انهن دنيوي ڳالهين کان ايتري قدر بي خبر نه هوس، جو هن ڪميڻي تجويز جي گستاخيءَ کي لکائڻ لاءِ اها جيڪا نئين نموني جي چوراٽي ٻولي ڪم آندي ويئي هئي. ان کان غير واقف هجان، پرمون پنهنجي ناراضگيءَ روڪڻ جي ڪوشش ڪئي. مون چيو، "سائين، اهو ڪٽنب جنهن تي توهين پنهنجي نوازش ڪندا رهو ٿا، سو اهڙي ئي عزت جي احساس سان پليل آهي، جنهن سان توهين. ان کي ڏکوئڻ جي ڪابه ڪوشش خوفناڪ نتيجن جي حامل ٿيندي. هن وقت صرف عزت ٿي آهي جنهن کي اسين پنهنجي سمجهون ٿا. ۽ ان آخرين خزاني جي اسان کي خاص نگهباني ڪرڻي آهي. منهنجي ايتري چوڻ تي ان نوجوان منهنجو هٿ جهلي ساک تي چيو، "جيتوئيڪ آءٌ توهان جي گمانن کي پسند نٿو ڪريان، ته به توهان جي جذبات جي ساراهه

ڪريان ٿو". اهو بُڌي مون کي ساڻس جوش سان ڳالهائڻ جو جلدي ڏک محسوس ٿيو. هن سلسلي ڪلام جاري رکندي چيو. "توهان جي هن اشاري بنسبت آءٌ دعويٰ سان چوان ٿو. ته اهڙي ڳالهه منهنجي خواب و خيال ۾ به ڪانه هئي. انهن سڀني ترغيبن جي باوجود منهنجيءَ دل کي اهڙي فضيلت مرغوب نه آهي، جا انتهائي جدوجهد سان به حاصل ٿي نه سگهي. چاڪاڻ ته منهنجي عشق جو جذبو ناگهاني بلا آهي."

شهري عورتن اسان جي گفتگوءَ کان بي خبر هجڻ جو مڪر ڪيو. ۽ جنهن آزاديءَ سان مون گفتگو ڪئي هئي. ان تي تمام گهڻو ناراض نظر آيون. هُنن موقعي پٽاندڙ اخلاق تي فهميدائيءَ سان قابل ذڪر گفتگو شروع ڪئي. منهنجي زال، پادري ۽ آءٌ جلدي ساڻن ان گفتگو ۾ شامل ٿي وياسون. ۽ خود زميندار کي به سندس ڪيل زيادتين تي پشيمان ٿيڻو پيو. اسان پرهيزگاريءَ جي لطف ۽ گناهن کان پاڪ دل جي سُرور بابت گفتگو ڪئي. آءٌ ايترو ته خوش ٿيس، جو مون پنهنجن نندڙن کي اهڙيءَ سڻي گفتگو مان روحاني ۽ ديني فائدي حاصل ڪرڻ لاءِ دستوري وقت کان به وڌيڪ سجاڳ رکيو. "مسٽر ٽارنهل" ته مورڳو مون کان به گوءِ ڪٽي ويو. ۽ مون کي مولا جي حمد وَ ثنا ڪرڻ لاءِ عرض ڪيائين. مون سندس رٽ خوشيءَ سان قبول ڪئي. جيستائين باهرين رفيقن واپس ورڻ بابت خيال ظاهر ڪيو. تيستائين رات خوشيءَ جي لمحات ۾ گذري ويئي. ٻئي شهري عورتون منهنجي ڏيئرن کان جدا ٿيڻ ۾ ناراض نظر اچڻ لڳيون. چاڪاڻ ته ڪين ساڻن تمام گهڻي محبت هئي. هنن مون کي عرض ڪيو ته، آءٌ ڪين اجازت ڏيان. ته هو بنهين چوڪرين کي پنهنجي گهر وڃي وڃن. ۽ سندن محبت مان خوشي حاصل ڪن. زميندار ان رٽ جي تاعيد ڪئي. منهنجيءَ زال پنهنجون التجائون ان سان شامل ڪيون. ۽ چوڪرين اهڙيءَ گهور سان مون ڏانهن نهاريو. جو ڇڻ ته انهن پٽ وڃڻ جي خواهش ٿي ڪئي. هن مونجهاري جي وقت ۾ مون به ٿي عذر ڏنا. جي منهنجي ڏيئرن جلد رد ڪري ڇڏيا. ۽ آءٌ قطعي طور انڪار ڪرڻ تي مجبور ٿي پيس. انهيءَ ڪري ٻئي ڏينهن تي اسان وٽ غمگين نگاهن ۽ مختصر جوابن کان سواءِ ٻيو ڪجهه به نه هو.

*

باب ڏهون

وڏي درجي وارن ماڻهن سان ڪلهي رس ٽيڙ جي ڪوشش

مون کي هاٽي ڏسڻ ۾ آيو ته منهنجا پرهيزگاريءَ، سادگيءَ ۽ قناعت بابت سمورا ڀڳا ۽ پُر تکليف خطبا پوريءَ طرح نظرانداز ڪيا ويا هئا. پاڻ کان وڏي درجي وارن جيڪي مرتبا تازو اسان کي ڏنا هئا، انهن اسان جي دلين ۾ اها وڏائي جاڳائي، جنهن کي مون دٻائي ڇڏيو، مگر موقوف نه ڪري ڇڏيو هو. اسان جون دَرِيون وري به اڳيئن وانگر ڳچيءَ ۽ مُنهن جي صفا ڪرڻ وارن ڏوپَن سان پريل هيون. ٻاهر سڄ کي چمڙيءَ جو دشمن سمجهي ان جو خوف ڪيو ٿي ويو، ۽ اندر وري ٻاهه کي شڪل جو خراب ڪندڙ تصور ڪيو ٿي ويو. منهنجيءَ زال چيو ته، تمام سوير جاڳڻ سندس ڏيئرن جي اکين کي تکليف پهچائيندو ۽ منجهند جي مانيءَ کان پوءِ ڪم ڪرڻ سندن نَڪَن کي ڳاڙهو ڪري ڇڏيندو. هن مون کي خاطري ڏياري ٿي ته هٿن جي اڇائي فقط تڏهن قائم رهي سگهي ٿي، جڏهن کوبه ڪم ڪيو نڏو وڃي. انهيءَ ڪري "جارج" جي قميصن کي سبي پوري ڪرڻ بدران، هاٽي منهنجون ڏيئرون اڳين ريشمي ڪپڙن کي نئين نموني ۾ تبديل ڪري رَهيون هيون. يا لباسَ جي وڏيڪ سوييا لاءِ ٽُلهن ڪپڙن تي پرت ڪرڻ جو ڪم ڪري رهيو هيون. هنن پنهنجين اڳين دل گهرندڙ سَهيلِيُن "فِلَمبَرو" جي ڪَڪَين کي معمولي واقفڪارن وانگر نظر انداز ڪري ڇڏيو. ۽ سندن سموري گفتگو اميراٽي زندگيءَ، مٿانهين درجي واريءَ صحبت، مورتن، مذاق، "شيڪسپيئر" ۽ سازيندڙ گلاسن بابت ٽيڙ لڳي.

اسين اهو سڀ ڪجهه برداشت ڪري سگهون ها، جيڪڏهن هڪ اڳڪٿي ڪندڙ خانه بدوش عورت ڪين بلند پروازيءَ تي پهچائڻ لاءِ اُتي نه اڇي ها. اڇا اها ڪاري رنگ واري جوڳياٽي آئي ئي مس، ته منهنجون چوڪريون ڊوڙنديون مون وٽ آيون، ۽ ڪيس نذراني ڏيڻ لاءِ مون کان هڪ شلنگ طلب ڪيائون. حق جي ڳالهه اها آهي، ته آءٌ هميشه لاءِ سياٽي ٽيڙ کان بيزار هوس، ۽ سندن عرض

بول ڪرڻ کان ڪنڌ ڪيائي نہ سگھيس: چاڪاڻ تہ مون کين خوش ڏسڻ چاهيو ٿي. مون هر هڪ کي هڪ شلنگ ڏنو. اهو ٻڌائڻ ٻہ غير ضروري نہ هيندو. تہ خاندان جي مرتبي برقرار رکڻ لاءِ هو ڪڏهن ٻہ پئسي کان سواءِ ٻاهر نہ ويندڙ هيون. جڏهن ٻہ اهي ٻاهر نڪرنديون هيون. تڏهن منهنجي زال هميشہ هر هڪ کي کيسي ۾ وجهڻ لاءِ هڪ گني ڏيندي هئي. ۽ کين سخت هدايت ڪندي هئي، تہ هو ان کي ڪنهن ٻہ حالت ۾ نہ مڃائين. منهنجين ڏيئرن ان عورت ساڻ ڪجهہ وقت خلاصو ٿي ڳالهہ ٻولهہ ڪئي ۽ سندن موٽڻ تي مون معلوم ڪيو. تہ کين ڪنهن وڏي مرتبي جو دلاسو ڏنو ويو هو. (مون کين چيو) "چا، اوهان پنهنجي مقصد ۾ ڪامياب ٿيون؟" "لوي" ان نصيب ٻڌائيندڙ توکي پيٽيءَ جي قيمت جيترو کي ڏنو؟ "بابا، جيڪي هُن چيو ان جي آءٌ مخالفت ٿي ڪريان"، چوڪريءَ چيو. "مون کي يقين آهي. تہ اها ڳالهہ ڪنهن ٻيءَ چوڪريءَ سان تعلق رکي ٿي، چاڪاڻ تہ هن ڇٽيءَ طرح پڌرو ڪيو تہ آءٌ بارَنهن مهينن کان اڳ ڪنهن زميندار سان شادي ڪنديس". مون چيو. "ڇگو "صوفي" منهنجا ٻچا هاڻي ٻڌاءِ تہ توکي کهڙي مڙس جو دلاسو مليو آهي؟" هن جواب ڏنو. "بابا "لوي" جي زميندار سان شاديءَ ٽيڻ کان جلدي پوءِ منهنجي شادي هڪ امير سان ٽيٽي آهي. مون چيو. "ٻچا! اهوئي سڀ ڪجهہ آهي جو اوهان کي ٻن شلنگن عيوض ملڻو ٽيو آهي! ٻن شلنگن ۾ صرف هڪ اميرُ ۽ هڪ زميندارُ! بي وقوف چوڪريون، آءٌ اوهان کي اڃ پئسن ۾ هڪ شهزادو ۽ هڪ نواب ڏيئي سگهان ها".

منهنجي ڏيئرن جو اهو انتظام تمام نازڪ نتيجن جو سَبَبُ بنيو. اسان هاڻي سمجهڻ لڳاسون تہ نصيب جي ستارن اسان کي ڪنهن اعليٰ درجي لاءِ تجويز ڪيو هو. ۽ پنهنجي مستقبل جي اقتدار جي اڳواڻ ٿي اميد رکڻ لڳاسون. اهو هزارين دفعا چيو ويو آهي. ۽ آڻون ضرور هڪ دفعو وڌيڪ چوندس. تہ اهي ساعتون جي اسين خوشيءَ واريُن اُميدن کي نظر ۾ رکي گذاريون ٿا. سي انهن کان وڌيڪ خوشيءَ واريون آهن. جي ڪاميابيءَ سان نتيجہ خيز آهن. پهرينءَ حالت ۾ اسان پنهنجي خوراڪ پنهنجي اشتياق موافق پچايون ٿا. ٻيءَ ۾ قدرت اها اسان جي لاءِ تيار ڪري ٿي. اُهو دلنواز خيالن جو سلسلو جو اسان پنهنجي وندر لاءِ بنايو آهي. ان کي وري ڌهرائڻ ناممڪن آهي.

اسان پنهنجي نصيب کي وري به هڪ دفعو چڙهندڙ سمجهيو. ۽ جيئن ته سڄي ديول جي پسگردائيءَ وارن ماڻهن جو چوڻ هو ته زميندار منهنجي ڏيءَ جو عاشق آهي. تنهنڪري هوءَ پڻ سڄ پڄ ساڻس محبت ڪرڻ لڳي. ڇاڪاڻ ته انهن ماڻهن جي ڳالهين ڪيس شوق ۾ ترغيب ڏني هئي. هن خوشگوار وقت ۾ منهنجي زال نهايت خوش بخت خواب ڏسندي هئي. جو هوءَ اسان کي صبح جو تمام گهٽيءَ خبرداريءَ، سنجيدگيءَ ۽ دُرستگي سان ٻڌائيندي هئي. هن هڪ خواب ۾ لاشي واري پيتي ۽ صليب جا هڏا ايندڙ شاديءَ جي نشاني طور ڏٺا. ٻئي وقت تي هن پنهنجي ڏيئرن جا ڪيسا پئسن سان پريل ڏٺا. جا سندن جلدي سون سان مالا مال ٿيڻ جي خاطريءَ واري نشاني هئي. ڇوڪرين کي وري خود پنهنجا ويڇار ٿيڻ لڳا. هنن شمع ۾ گول ڇلا. باهه مان ٽپا ڏيندڙ ٻٽئون. ۽ هرهڪ ڇانهه جي ڪوپ ۾ سڄيون محبت جون ڳنڊيون پيل ڏٺيون ٿي.

هفتي جي آخر جي ويجهڙائيءَ ۾ اسان کي شهري عورتن وٽان هڪ چٺي پهتي. جنهن ۾ پنهنجي دعائن سان گڏ هُـنن ايندڙ آچر تي اسان جي سڄي ڪٽنب کي ديول ۾ ڏسڻ جي اُميد ڪئي هئي. ان جي نتيجي ۾ مون ڏٺو. ته سڄو ڇنڇر جو ڏينهن منهنجيءَ زال ۽ ڏيئرن هڪ ٻئي سان تمام رازدارانه صلاحون پئي ڪيون. ۽ هر وقت مون ڏانهن اهڙين نگاهن سان پئي نهاريائون. جن جڻ ته سندن ڳجهي منصوبي بابت چغليون پئي هنيون. حقيقت اها آهي. ته مون کي پڻ شَڪُ هو. ته ايندڙ ڏينهن تي شان سان ڏسڻ ۾ اچڻ جي تياريءَ لاءِ ڪا بيهودي تجويز تيار پئي ڪئي ويئي. شام جو هنن پنهنجو ڪم باقاعده ڪرڻ شروع ڪيو. ۽ منهنجيءَ زال مون کي وکوڙڻ جو ڪم پاڻ تي کنيو. ڇانهه کان پوءِ جڏهن منهنجو رخ ڇگو ڏٺائين. تڏهن هن هيٺينءَ طرح شروعات ڪئي: "منهنجا پيارا چارلس! آءٌ پانئيان ٿي ته سُـپاڻي ديول ۾ پاڻ سان گڏ هڪ وڏي جماعت هوندي". مون جواب ڏنو. "شايد هجي. پر منهنجي پياري. توهان کي ان لاءِ ڪو به انتظار نه هئڻ گهرجي. اتي وڏي جماعت هجي يا نه. مگر اوهان کي ديني نصيحت اُتي ملندي". هن جواب ڏنو. "اهائي ڳالهه آهي. جنهن جي مون کي اُميد آهي. مگر منهنجا پيارا. اسان کي گهرجي. ته جيترو ممڪن ٿي سگهي اوترو فضيلت سان اتي هلون. ڇاڪاڻ ته ايندڙ وقت جي ڪنهن کي ٿي خبر پوي؟" مون جواب ڏنو. "تنهنجا انديشا سڄ پڄ ته نهايت

قابلِ تعريف آهن. فضيلت واري هلت ۾ ديول ۾ حاضري ئي آهن، جي مون کي خوش ڪن ٿيون. اسان کي ديندار، حليم، خوش مزاج ۽ بردبار ٿيڻ گهرجي". هن واکو ڪري چيو، "ها، اها مون کي به خبر آهي، مگر منهنجو مطلب آهي، ته جيتري قدر ممڪن ٿي سگهي، اوتري قدر ڪنهن مناسب طريقي ۾ اُتي هلون ۽ پنهنجي پسگردائيءَ وارن نيچ ماڻهن جهڙا ڏسڻ ۾ نه اچون". مون وراڻي ڏني، "منهنجي پياري، تون انهيءَ ۾ صحيح آهين، ۽ آءٌ پڻ ساڳيءَ تجويز ڏيڻ تي هوس. هلڻ جو صحيح طريقو اهو آهي، ته جيترو ممڪن ٿي سگهي، اوترو سوير اُتي پهچجي، ۽ عبادت شروع ٿيڻ کان اڳ ڪجهه وقت مُراقبي ۾ هلي ويهجي". هن وچ ۾ چيو، "او چارلس" ! اوهان جو چوڻ بلڪل درست آهي، پر ان جي اها معنيٰ نه آهي، جيڪا منهنجي خواهش آهي. منهنجو مطلب آهي، ته اسان اتي مهذب نموني ۾ هلون. توهان کي خبر آهي ته ديول به ميل پري آهي، ۽ آءٌ احتجاجن چوان ٿي، ته آءٌ پنهنجي ڏيئرن کي ائين ڏسڻ نٿي چاهيان. ته اُهي ديول ڏانهن پيرين پنڌ گهلجندیون هلن، ۽ پنڌ ڪرڻ سبب خراب نموني ۾ ملبوس ٿيل ۽ پگهر ۾ شل هجن، ۽ سپني ماڻهن جي اڳيان ائين ڏسڻ ۾ اچن، جو ڇڻ ته اهي زناني ڪڙتي وارو شرط ڪٽندڙ آهن. هاڻي منهنجي تجويز هيءَ آهي ته، اسان کي هر ڪيڙڻ جا به گهوڙا آهن، هڪ ٻهاڻ جو اسان جي ڪٽنب ۾ نَوَ سال رهيو آهي، ۽ ٻيو ان جو ساٿي "بلئڪ بيري [1]" جنهن گذريل مهيني ۾ ورلي کو ڪر ڪيو آهي. اهي ٻئي ٽُلها ۽ سُستَ ٿي پيا آهن. اهي به ڇو نه اسان وانگر کو نه کو ڪر ڪن؟ آءٌ اوهان کي يقين سان ٻڌايان ٿي، ته جڏهن "موزز" کين ٽورو ئي سنوارينڈو، تڏهن اهي نهايت پسنديده ڏسڻ ۾ ايندا."

جيئن ته "بلئڪ بيري" اڪين ڪان انڌو هو، ۽ ٻهاڻ کي پُڇ ڪونه هو، اهي ڪڏهن به لغام تي هريل ڪونه هئا، مگر سوين گنديون عادتون هئن، ۽ اسان کي سڃي گهر ۾ فقط هڪ هَنو ۽ هڪ ٽيڪ هئي. تنهنڪري مون هن رٽ تي اعتراض ورتو، ته پيرين پنڌ ڪرڻ اهڙي خسيس مسافريءَ جي طريقي ڪان ويهه دفعا وڌيڪ تعظيم وارو ٿيندو. تنهن هوندي به منهنجا اهي سيئي اعتراض رد ٿي ويا، ۽ آءٌ سندس تجويز جي ادائگي لاءِ مجبور ٿي پيس، ايندڙ صبح جو کين اهڙين شين گڏ ڪرڻ ۾ گهٽو مشغول ڏٺو، جي مسافريءَ لاءِ ضروري ٿي

---

[1] بلئڪ بيري، هيءَ ڊاڪٽر پرمروز جي هڪ گهوڙي جو نالو آهي.

سگھيون ٿي. مون ڏنو ته اهو ڏنڏو گھٽو وقت ونندو. تنهنکري آءٌ اڳ ديول ڏانهن روانو ٿيس ۽ هنن جلد پويان اچڻ جو وعدو ڪيو. آءٌ سندن آمد لاءِ تقريباً هڪ ڪلاڪ مطالعي جي بينچ تي ترسيس، پر جيئن امید هئي، تيئن انهن کي ايندو نہ ڏسي، آئون (عبادت جي) شروع ڪرڻ لاءِ مجبور ٿي پيس ۽ کين غير حاضر ڏسڻ سبب گھٽيءَ تکليف سان عبادت جو ڪم هلايم. تکليف وڌيڪ وڌي، جڏهن سارو (ڪم) ختم ٿيو، ۽ منهنجو ڪتب ڏسڻ ۾ ڪونہ آيو. آءٌ تنهنکري گھوڙن واري رستي تان پوئتي موٽيس. اهو رستو ڦيري تي پنج ميل ڊگھو هو. جيتوٽيڪ پيادل پنڌ فقط ٻہ ميل هو. جڏهن گھر کي اڪل اڌ پنڌ ويجھو ٿيس، تڏهن مون سڃي سَرگسَ آهستگيءَ سان ديول ڏانهن ايندي ڏٺي. منهنجو پٽ، منهنجي زال ۽ ٻہ ننڍڙا هڪ گھوڙي تي سوار هئا، ۽ منهنجون ٻہ ڏيئرون ٻئي تي سوار هيون. مون هنن کان دير جو سبب پڇيو. مگر سندن نگاهن مان سهي ڪيم تہ رستي تي ساٺن هزارين بدبختيون سامهون ٿيون هونديون. گھوڙن پهريائين در کان اڳتي هلڻ کان نابري واري. مگر "مسٽر برجل" پنهنجي لکڻ سان کين ڏڪ هڻي، اڳتي هلائڻ جي ڪوشش ڪئي. پوءِ وري، منهنجيءَ زال جي ٽيڪ جا تنگ ٽٽي پيا، ۽ اڳتي هلڻ کان اڳ مرمت ڪرڻ واسطي هو اتي ترسڻ لاءِ مجبور ٿي پيا. ان کان پوءِ گھوڙن مان هڪڙي جي مغز ۾ هڪ هنڌ بيهڻ جي خرابي اچي پيدا ٿي، ۽ نڪي ڏڪ، نڪي ٻيون ڪوششون ڪيس اڳتي وڌڻ لاءِ مجبور ڪري سگھيون. جڏهن مون گھوڙي کي ڏٺو، تڏهين ان مس پنهنجي انهيءَ نااميديءَ جهڙي حالت مان نجات حاصل ڪئي هئي، پر سيني کي سلامت ڏسي، آءٌ قبول ٿو ڪريان، تہ سندن موجوده افسردگيءَ مون کي ڪجھ بہ ناخوش نہ ڪيو. ڇاڪاڻ تہ منهنجو خيال هو تہ سندن اها افسردگي مون کي مستقبل جي گھٽن ئي ڪامياٻين جا وجھ ڏيندي ۽ منهنجي ڏيئرن کي وڌيڪ تواضع سيکاريندي.

* * *

باب يارهون

ڪٽنب جو پنهنجي شان کي برقرار رکڻ جو ارادو

ٻئي ڏينهن "ميڪالمس[1]" جي اڳئين ڏينهن هئڻ سبب اسين پاڙيسريءَ "فلمبرو" وارن وٽ سوپارين ساڙڻ[2] ۽ راندين کيڏڻ لاءِ مدعو ڪيا وياسون. اسان سان جيڪي اڳي گهٽتايون ٿيون هيون انهن اسان جو منهن پٽَ سان هنيو هو. ٻيءَ حالت ۾ ائين ممڪن هو. ته اسين اهڙيءَ دعوت کي حقارت سان رد ڪري ڇڏيون ها.

ڪيئن به اسان کي خوش ٿيڻ لاءِ (ڪجهه) سَهڙو پيو. اسان جي پاڙيسريءَ جو هنس پکي ۽ ڪيرٽي عمدا هئا. ۽ منهنجي زال جا اُنَ جي قسمن پرکڻ ۾ قابل هئي. ان جي راءِ موجب سندس گهيٽَي جي پشم بهترين هئي. اهو صحيح آهي. ته سندس آڪاٽين ٻڌائڻ جو طريقو ڪو اهڙو دلپسند نه هو. اهي بلڪل ڊگهيون. غير دلچسپ ۽ سيئي سندس ئي متعلق هيون. جيتوٽيڪ اسان انهن تي اڳيئي گهٽا ئي دفعا ڪليو هو. تنهن هوندي به اسان کي انهن تي وري به هڪ دفعو ڪلٽو پيو.

"مسٽر برچل" جو اسان جي ٽوليءَ مان هو ۽ هميشه ڪنهن نه ڪنهن ٻاراڻيءَ وندر کي ڏسڻ پسند ڪندو هو. تنهن ڪري ۽ چوڪرين کي اک ٻوٽ راند ڪرڻ لاءِ تيار ڪيو. منهنجي زال پڻ انهيءَ راند ۾ حصي وٺڻ لاءِ هرڪي ۽ مون کي سندس اهڙي هلت ڏسي ان معلوم ڪرڻ جي خوشي حاصل ٿي. ته هوءَ اڃا پوڙهي نه ٿي هئي. منهنجو پاڙيسري ۽ آءٌ اهي راندين ڏسندا. انهن تي ڪلندا ۽ پنهنجي ننڍپڻ جي هنر ۽ قابليت جي ساراهه ڪندا رهياسون. اک ٻوٽ راند ختم ٿيڻ کان پوءِ. مارَڪُٽَ. "ڊَ ڊَ بُلي" ۽ پچاڙيءَ ۾ سليپر واري راند

---

[1] ميڪالمس شام: Mechaelmas eve:- ميڪالمس جي ڏينهن کان اڳئين ڏينهن جي شام جا 28 سيپٽمبر تي ٿيندي آهي. اهو جو ڏينهن عيسائن جو هڪ پاڪ ڏينهن آهي. ميڪالمس شام تي عيسائي خوشيون ڪندا آهن ۽ سڄي شام راندين روندين ۽ محبت جي سوغاتن موڪلڻ ۽ وٺڻ ۾ صرف ڪندا آهن.

[2] سوپارين ساڙڻ: (Burn nuts) أتر انگلينڊ ۽ اسڪاٽلينڊ ۾ هيءَ هڪ جهوني رسم هوندي هئي ۽ ميڪالمس شام تي ادا ڪئي ويندي هئي. "رابرٽ برنس" (Robert Burns) پنهنجي نظم ۾ ٻڌائي ٿو. ته اها هڪ نهايت دلچسپ رسم هئي.

ٿي. جيئن ته شايد هرڪو ماڻهو سليپر واريءَ جهوني نموني جي راند کان واقف نه هجي. انهيءَ ڪري اهو ٻڌائڻ ضروري ٿيندو. ته هن راند ۾ هڪڙي راندگر کان سواءِ ٻي سڄي ٽولي زمين تي گول جي شڪل وٺي بيهندي آهي، ۽ باقي رهيل راندگر وچ ۾ بيهندو آهي. وچ ۾ بينل راندگر جو ڪم هوندو آهي، ته ٽوليءَ وارا جيڪو پادرُ ڪوريءَ جي نڙي وانگر پنهنجيءَ رانَ جي هيٺان هڪ ٻئي ڏي اچلين ان کي جهٽي. هن حالت ۾ جيئن ته هڪ عورت لاءِ سڄيءَ ٽوليءَ کي هڪ ئي وقت منهن ڏيڻ ناممڪن آهي. تنهنڪري راند جي خوبي ان ۾ آهي، ته ڪيس بوٽ جي ڪُڙيءَ سان ڏَڪُ انهيءَ پاسي هنيو وڃي، جنهن جو هوءَ پوريءَ طرح بچاءُ ڪري نه سگهي. اها ئي حالت هئي، جنهن ۾ منهنجي وڏي ڏيءَ وڪوڙيل هئي ۽ ڪيس ڏڪ هنيا پئي ويا. سڄو منهن لعل هوس پر همت ۾ برجستي هئي. ۽ "سهڻي راند" "سهڻي راند" جا واڪا اهڙي ته دلسوز ۽ بلند آواز ۾ ٿي ڪيائين. جو اهي هوند ٻڌندڙن کي ڪنن ۾ تاڙيون وجهي ڇڏين. انهيءَ وقت هڪ وڏو مونجهارو پيدا ٿيو. ڇاڪاڻ ته اسان جون واقفڪار ۽ شهري عورتون "بيگم بلئرني" ۽ "مس ڪارولينا ۽ لهلمينا اميليا سڪيگس" اندر گهڙيون. منهنجيءَ ڏيءَ جي جيڪا حالت هئي، ان جو احوال ڪري سگهجي ٿو. مگر اهو احوال هڪ بيڪارڻ جي احوال جهڙو ٿيندو. اهڙي اعليٰ نسل واريون عورتون اسان کي هن قسم جي ذليل حالت ۾ ڏسن ان کان موت پلو آهي. "مسٽر فلمبرو" جي رٽ موجب اهڙيءَ قسم جي رواجي راند کان وڌيڪ بي ڪابه ڇگي راند ٿي نٿي سگهي. اسين ڪجهه وقت لاءِ زمين تي ڪُتَلَ پئي ڏسڻ ۾ آياسون. جڏ ته واقعي حيرت ۾ پنڊ پهڻ ٿي پيا هئاسون.

جيئن ته انهن عورتن کي انهيءَ معلوم ڪرڻ جي تمام گهڻي تشويش هئي. ته اڳئين ڏينهن تي اسان کي ڪهڙي اتفاق ديول ۾ اچڻ کان روڪيو هو. تنهنڪري اهي ٻئي عورتون اسان جيءَ ملاقات لاءِ اسان جي گهر آيون هيون. ۽ اسان کي گهر ۾ جاڇي پوءِ اسان جي پويان اتي آيون هيون. "اوليويا" اسان جي پاران اڳواڻ ٿي ڳالهائڻ جو ڪم پاڻ تي کنيو. ۽ سڄو احوال مختصر نموني فقط ائين چوڻ سان ڏنو ته: "اسين گهوڙن تان ڪري پيا هئاسون". انهيءَ احوال سندن دلين تي گهٽو اثر ڪيو. پر جڏهين کين ٻڌايو ويو. ته اسان کي ڪابه تڪليف نه پهتي. تڏهن هو دلئون خوش ٿيون. پر جڏهن کين وري ٻڌايو ويو. ته

اسين خوف کان ڇڻ مري ويا هئاسون. تڏهن تمام گهٽو غمگين ڏسڻ ۾ آيون. مگر جڏهن معلوم ٿين ته اسان جي رات تمام خير خوبيءَ سان گذري. تڏهن کين وري بہ گهڻي خوشي ٿي. هنن منهنجي ڏيئرن لاءِ ازحد گهڻي مروت ڏيکاري. اڳئين ڏينهن تي سندن هلت تند مزاجيءَ واري هئي. مگر هن وقت هو تمام گهٽو خوش مزاج هيون. هنن دل سان وڌيڪ جڻاءُ ڪندڙ واقفيت جي خواهش ٿي ڪئي. "بيگم بلئرني" خاص طرح "اوليويا" سان پيوند رکندڙ هئي ۽ "مس کارولينا ولهلمينا اميليا سکيگس" (آءٌ سڄو نالو ڏيڻ پسند ڪندو آهيان) سندس پيٽ ۾ گهٽو چاهه ٿي ورتو. انهن ٻنهي عورتن سندن وچ ۾ ٿيندڙ گفتگو جي حمايت ٿي ڪئي، ۽ منهنجي ڏيئرن مان ۾ وينءِ سندن اعليٰ تعليم جي واکاڻ ڪئي. جيئن ته هرڪو پڙهندڙ جيتوڻيڪ پاڻ ڪٽي فقير هجي، مگر وڏي درجي وارن جي گفتگو، ۽ اميرن، اميرياڻين، جنگي جوڌن جي آکاڻين ۾ڏڻ جو شوقين ٿيندو آهي، تنهنڪري آءٌ ضرور اجازت گهرندس ته ڪيس ان گفتگوءَ جو پچاڙيءَ وارو حصو ٻڌايان.

مس سکيگس چيو: "مون کي ان احوال جي جيڪا سموري خبر آهي سا هيءَ آهي، پوءِ اها سچي هجي يا ڪوڙي، پر پنهنجيءَ بيگم صاحبہ کي خاطري ڏيئي سگهان ٿي، ته سيئي موجود ماڻهو حيرت ۾ هئا. امير صاحب کيس پرچائڻ جا سيئي طريقا استعمال کيا. منهنجي سائڊ روئڙ ۾ اچي پيئي، نيٺ "سر ٽامڪن"، پنهنجي تلوار ڪيندي قسم کنيو ته "هو پنهنجي رت جي آخري ڦڙي تائين سندس ٿي هوندو".

"ٺيڪ"، اميرياڻيءَ جواب ڏنو. "آءٌ چئي سگهان ٿي ته نواب صاحب جي بيگم "ڊچيس" ڪڏهن بہ انهيءَ ڳالهہ جي نسبت مون کي ڪو پٽڪو بہ ڪونہ ٻڌايو. مون کي يقين آهي، ته هوءَ مون کان ڪابہ ڳالهہ ڳجهي نہ رکندي آهي. تون ان حقيقت جيترو پروسو رکي سگهي ٿي، ته ان کان پوءِ ايندڙ ڏينهن تي نواب پنهنجي ڪمري جي خدمتگار کي ٽي دفعا واکا ڪري سڏ ڪيا، "جرنيگان... جرنيگان... جرنيگان!" منهنجي جنگي جوڌي جي خطاب واري ٿيٽ ڪلي اڇ".

هن احوال ڏيڻ کان اڳ مون کي "مسٽر برچل" جي اڻ سهائيندڙ هلت جو احوال ڏيڻ گهربو هو. هُو هن گفتگو جي عرصي ۾ باهہ ڏانهن منهن ڪيو وينو

هو. ۽ هرهڪ جملي جي اختتام تي واڪو ڪري چوندو رهيو. "بيوقوفي". هيءُ هڪ اهڙو اصطلاح هو. جنهن اسان سيني کي ناراض ٿي ڪيو. ۽ گفتگو جي وڏندڙ روح کي پڻ ڪجھ قدر جھڪو ڪري ٿي ڇڏيائين.

اسان جيءَ اميرياڻيءَ سلسلہ ڪلام جاري رکندي چيو. "منهنجي پياري "سکيگس"، "ڊاڪٽر برڊاڪ [1]" انهيءَ موقعي تي جيڪي شعر ناهيا هئا. انهن جي چوڻيءَ ۾ ان ڳالھ بابت ڪوبہ ذڪر آيل نہ آهي". ("بيوقوفي".....)

"مس سکيگس" چيو. آءٌ انهيءَ تي حيران آهيان. ڇاڪاڻ تہ. جيئن تہ هو صرف پنهنجي وندر واسطي لکي ٿو. تنهنکري کا ڳالھ ورلي ڇڏي ڏئي ٿو. پر اوهين نوازش فرمائي مون کي اها چوڻي ڏسڻ لاءِ ڏينداڻ"..... (بيوقوفي .....).

اسان جيءَ اميرياڻيءَ جواب ڏنو. "منهنجي پياري سهيلي. ڇا تون سمجهين ٿي. تہ اهڙيون شيون مون سان متعلق آهن؟" جيتوڻيڪ ان ۾ شڪ ۽ شبهو نہ آهي تہ اهي خاطريءَ ڪرڻ لاءِ تمام ضروري آهن. ۽ ان لاءِ آءٌ پاڻ کي ڪجھ قدر منصف سمجهان ٿي. ڪر از ڪم مون کي خبر آهي تہ مون کي ڪهڙي شيءِ خوش ڪري ٿي. اها حقيقت آهي. تہ آءٌ هميشہ "ڊاڪٽر برڊاڪ" جي ننڍين تصنيفن کي پسند ڪندي هيس. ڇاڪاڻ تہ جيڪي هو اسان جي پياري اميرياڻي. "هئنوئر شڪائر" ۾ ڪن ٿا. ان کان سواءِ اتي جو ڪوبہ احوال بغير فطرت جي تمام گهٽ درجي جي لغويات جي ٻيو ڪوبہ منجهن شايع نٿو ٿئي. اميرياڻيءَ زندگيءَ بابت تہ ذرو بہ احوال ان ۾ موجود نہ آهي". (بيوقوفي.....)

ٻيءَ وراڻي ڏني. "بيگم صاحب جن کي عورتن جي مخزن ۾ پنهنجي ڏنل مضمونن کي عليحدو ڪرڻ گهرجي. ڇا. آءٌ اُميد ڪريان. تہ توهين چوندؤ تہ ان ۾ کابہ هيٺائين درجي جي زندگيءَ واري ڳالھ نہ آهي؟ پر آءٌ سمجهان ٿي. تہ انهيءَ رسالي مان اسان کي ٻيو ڪجھ بہ وڌيڪ حاصل ٿيڻو نہ آهي". (بيوقوفي!!.....)

بيگم چيو. "چو. منهنجي پياري. توکي خبر آهي تہ منهنجي پرُوف پڙهندڙ ۽ هم صحبت "ڪئپٽن روج" سان شاديءَ ڪرڻ سبب مون کي ڇڏي ويئي آهي. ۽

---

[1] ڊاڪٽر برڊاڪ: هيءُ انگلينڊ جو هڪ نالياورو شاعر ٿي گذريو آهي.

جيئن ته منهنجون اکيون مون کي پاڻ لکڻ جو ڪم برداشت ڪرڻ نٿيون ڏين، تنهنکري آءٌ ڪجھ وقت کان ٻيءَ جي ڳولا ۾ آهيان. مون کي خاطري آهي ته هڪ تربيت يافته بااخلاق چوڪري جا لکي پڙهي ۽ سوسائٽيءَ ۾ سڻي هلت هلي سگھي ٿي، ان لاءِ سالياني ٽيھ (30) پائونڊ تمام گھٽ وظيفو آهي، تنهنکري هڪ مناسب ماڻھو ھٿ ڪرڻ سولو ڪم نه آهي. شھر وارين چوڪرين مان ته ڪنھن هڪ جي به پوري خاطري ٿي نٿي سگھي. (بيوقوفي.....)

مس سکيگس چيو، "تجربي مان مون کي پڻ اھڙي ڄاڻ پيئي آهي، ته شھري چوڪريون ڪارائيتون نه ٿيندیون. گذريل اڌ سال ۾ منهنجون جيڪي ٿي ساھڙيون هيون، انھن مان هڪ سڄي ڏينھن ۾ هڪ ڪلاڪ سنئين سڌي ڪم ڪرڻ کان انڪار ڪيو، ٻيءَ 25 گينيون تمام ٿورو سالياني پگھار سمجھيو، ۽ ٽينءَ کي آءٌ ڪيڏي ڇڏڻ تي مجبور ٿي پيس، ڇاڪاڻ ته مون کي شڪ پيو، ته سندس سرڪاري پادريءَ سان خراب تعلق ھو. منهنجي پياري خاتون "بيلئرني" اخلاق، اخلاق ڪيتري به قيمت رکي سگھي ٿو، مگر هڪ با اخلاق ماڻھو ڪٿان ملي سگھندو؟" (بيوقوفي.....)

سارو وقت منهنجيءَ زال جو سمورو ڌيان سندن انهيءَ گفتگو ڏانھن ھو، پر انهيءَ جي پڇاڙيءَ واري حصي ڪيس خاص طرح سخت پريشان ڪيو. سالياني ٽيھ پائونڊ ۽ پنجويھ گينيون چاونجاھ پائونڊن ۽ پنجن شلنگن جي برابر هئا، ۽ اهي سڀ (پئسا) سھولت سان ملي سگھيا ٿي، ۽ تمام سولائيءَ سان ڪٽنب کي حاصل ٿي سگھيا ٿي. منهنجيءَ زال منظوريءَ لاءِ ڪجھ ساعت منهنجي نگاھن کي چڪاسيو. حقيقت قبول ڪجي، ته آءٌ انهي، راءِ جو هوس، ته اھڙيون ٻئي جڳھيون منهنجي ٻنهي ڌيئرن لاءِ مڪمل طرح لائق آهن. تنهن کان سواءِ اهو پڻ ويچار ڪيم، ته جيڪڏھن زميندار کي منهنجيءَ وڏيءَ ڌيءَ سان ڪجھ به سچو پچو پيار هوندو، ته سندس لاءِ هي رستو تمام سھڻو (ٿيندو) جنھن جي وسيلي هو منهنجي ڌيءَ کي خوش نصيب بنائي سگھندو. تنهنکري منهنجي زال ان راءِ جي هئي، ته جيتوڻيڪ اها خاطري نه آهي، ته ڪين اهي جايون ملن يا نه، ته به اسان کي اھڙن فائدن کان محروم رھڻ نه گھرجي. هن ڪٽنب جي پاران شَڊ مَڊ سان ڳالھائڻ جو ڪم پنهنجي ذمي ڪنيو. هن چيو، "مون کي اُميد آهي، ته اوهين هيءَ منهنجي گستاخي معاف ڪندیون. اها

حقيقت آهي تہ اسان کي اهڙين نوازشن تي دعويٰ رکڻ جو کوبہ حق نہ آهي، پر تڏهن بہ پنهنجي ٻارن کي دنيا ۾ ترقي ڏيڻ جي تمنا منهنجي لاءِ فطري آهي، ۽ مون کي ائين چوڻ جي بہ جرائت ٿيندي تہ کم از کم ٻهراڙيءَ ۾ انهن کان وڌيڪ تعليم ۽ لياقت واري ٻي کابہ چوڪري نہ آهي. اهي لکي پڙهي ۽ حساب ڪتاب رکي سگهن ٿيون، سئيءَ جو ڪم ڄاڻن ٿيون، عملي پرت جا جدا جدا قسم ۽ هالو چالو ڪم جا سڀ نمونا ڄاڻن ٿيون. تنهن کان سواءِ هو چاري، نوڪون ۽ جهالرون ناهي سگهن ٿيون ۽ ڪجهہ موسيقي پڻ ڄاڻن ٿيون. هو ننڍا ڪپڙا تيار ڪري سگهن ٿيون ۽ ٽُلهي ڪپڙي تي پرت جو ڪم ڪرڻ ڄاڻن ٿيون. منهنجي وڏي ڏيءَ پنن جا گُل ناهي سگهي ٿي، ۽ منهنجيءَ ننڍيءَ ڏيءَ کي پتن وسيلي نصيب ٻڌائڻ جو تمام سهڻو رستو آهي.

(بيوقوفي .....)

جڏهن منهنجيءَ زال پنهنجي هيءَ فصاحت پريل سهڻي گفتگو ختم ڪئي، تڏهن ٻنهي عورتن ڪجهہ ڏٺن لاءِ هڪ ٻئي ڏانهن شَڪَ ۽ اَهميت جي نگاهن سان نهاريو. آخرڪار "مس ڪارولينا ولهلمينا اميليا سڪيگس" هن ٻڌري ڪرڻ جي عنايت ڪئي، تہ هوءَ هن ٿوريءَ واقفيت هوندي بہ اهو رايو ڏئي سگهي ٿي، تہ اهي نوجوان عورتون اهڙيءَ مشغوليءَ لاءِ نهايت لائق ڏسڻ ۾ آيون ٿي. هن منهنجيءَ زال کي مخاطب ٿي چيو، "پر بيبي صاحب، هن قسم جي ڪم لاءِ انهن جي اخلاقن جي پوريءَ چڪاس، ۽ هڪٻئي جي مڪمل واقفيت جي ضرورت آهي". هن سلسلہ ڪلام جاري رکندي چيو، "بيبي، مون کي هنن نوجوان عورتن جي اخلاق، سياڻپ ۽ شعور ۾ کو رتيءَ جيترو بہ شڪ نہ آهي، مگر نوريءَ ڏيڻ جو اهو هڪ طريقو آهي. يقيناً اهوئي هڪ طريقو آهي، جنهن موجب اهڙا ڪم ڪجن ٿا".

منهنجيءَ زال اميرياٽيءَ جي شڪن کي ائين چوندي گهٽو پسند ڪيو، تہ هوءَ پاڻ بہ خود شڪي ٿيڻ لائق هئي، ۽ اميرياٽيءَ کي سيني پاڙيسرين ڏانهن پنهنجي ڏيئرن جي اخلاق بابت خبر لهڻ لاءِ رجوع ڪيائين مگر اسان جي اميرياٽيءَ ان کي غير ضروري سمجهي انڪار ڪيو. هن چيو تہ منهنجي سوٽ "ڪارنهل" جي سفارش ڪافي ٿيندي، ۽ ان تي اسان پنهنجي عريضيءَ جو مدار رکيو.

* * *

باب بارهون

ويڪفيلڊ جي ڪٽنب سان نصيب جي ناهمواري

گهر واپس اچڻ تي اسان سموري رات مستقبل جي ڪاميابين لاءِ تجويزن سوچڻ ۾ گذاري. "ڊيبورا" پنهنجي تيز فهميءَ سان اندازي لڳائڻ جي ڪوشش ڪري رهي هئي، ته ٻنهين چوڪرين مان ڪهڙيءَ کي بهترين درجي ۾ سڻيءَ صحبت نصيب ٿيڻ جا گهٽا وجهه ملي سگهيا ٿي. اسان جي سرفرازيءَ لاءِ زميندار جي سفارش حاصل ڪرڻ ئي صرف هڪ رندڪ هئي. هو اسان کي ڪيترائي مرتبا پنهنجي دوستي ڏيڪاري چڪو هو، جنهن دوستيءَ ۾ هينئر اسان کي شڪ ڪرڻو هو. بستري تي به منهنجيءَ زال ساڻي گفتگو جاري رکي. هن چيو، "پيارا چارلس" آءٌ سمجهان ٿي ته اچوڪي ڏينهن تي پاڻ هڪ بهترين ڪر ڪيو آهي. "چگو موچارو!"، مون جواب ڏنو. نه ڄاڻندي ته مون کي ڇا چوڻ گهرجي. "ڇا صرف چگو موچارو!" هن وراٽيو. "آءٌ سمجهان ٿي اهو ڪر تمام سٺو آهي. فرض ڪريو، ته چوڪريون شهر ۾ پنهنجي پسند موجب (ڪنهن سان) واقفيت ڪن ٿيون. مون کي پڪي خاطري آهي، ته ساريءَ دنيا ۾ صرف لنڊن ئي آهي، جتي هر قسر جا مڙس موجود آهن. تنهن ڪان سواءِ منهنجا پيارا، روزانو ڪئين عجيب ڪارنامه پيا ٿين، ۽ جيئن هي اخلاق واريون عورتون منهنجي ڏيئرن تي مفتون ٿي پيون آهن، تيئن ڇا گڻن وارا مرد پڻ چڪجي نه ايندا؟ آءٌ دعويٰ سان چوان ٿي ته جيتوڻيڪ "ليڊي بلئرني" جا نهايت گهٽو احسان ڪندڙ آهي، ان کي آءٌ تمام گهٽو پسند ڪريان ٿي، تنهن هوندي به "ڪارو لينا ولهلمينا اميليا سڪيگس" سان منهنجو دلي پيار آهي. انهن سيني ڳالهين هوندي به جڏهن هنن شهر ۾ نوڪريءَ جي جڳهن بابت گفتگو ڪئي، تڏهن توهان ڏٺو ته مون ڪيئن نه ڪين سوڙهو ڪٽي گهٽيو. منهنجا پيارا مون کي ٻڌاءِ، ته ڇا تون ائين نٿو سمجهين ته اهو سڀ ڪجهه مون پنهنجي ٻارن جي فائدي لاءِ ڪيو؟" مون جواب ۾ چيو، "هائو، ڏٺي ڪري ته اهي ٻئي اڄ ڪان ٽن مهينن اندر ڪنهن بهتر حالت ۾ آهن". هي انهن فقرن مان هڪ فقرو هو جي آءٌ هميشه پنهنجي زال کي پنهنجي قابليت جي راءِ ڪان اثر

انداز ڪرڻ لاءِ چوندو هوس. چاڪاڻ ته جيڪڏهن چوڪريون ڪامياب ٿي پيون، ته اها هڪ پاڪ تمنا هئي، جا برصواب ٿي، پر جيڪڏهن ڪا بدنصبي پيدا ٿي، ته ان کي وري اڇڪتي ڪري ليڪيو ويندو.

اسان جي هوءَ سموري گفتگو ڪنهن ٻيءَ رٽ جي تياريءَ لاءِ هئي، جنهن کان سچ پچ ته اڃ گهٽو ڏنس ٿي. رٽ اها هئي ته جيئن ته اسين هاڻي دنيا ۾ مٿانهون درجو حاصل ڪرڻ وارا هئاسون، انهيءَ ڪري اهو ضروري ٿيندو، ته اسين پنهنجو ننڍو وڇيرو پسگردائيءَ ۾ لڳندڙ ميلي تي وڪڻي، هڪ اهڙو گهوڙو خريد ڪريون، جو هڪ يا ٻه ماڻهو کڻي سگهي، ۽ ديول يا ڪنهن ٻئي گهر ڏانهن وڃڻ وقت سهڻو ڏيک ڏيکاري. مون پهريائين رٽ جي سخت مخالفت ڪئي، مگر ايتريءَ ئي سختيءَ سان ان جو بچاءُ ٿيو. منهنجي لاچار ٿي پوڻ سبب مخالفن طاقت حاصل ڪئي، ۽ آخر فيصلو ڪيو ويو. ته وڇيري کي وڪيو وڃي.

ٻئي ڏينهن تي ميلو هو، ۽ مون پاڻ اوڏانهن وڃڻ جو ارادو ڪيو، مگر منهنجيءَ زال مون کي ذهن نشين ڪرايو ته مون کي ڏڪ هئي. انهيءَ ڪري ڪنهن به صورت ۾ منهنجي زال مون کي گهر کان ٻاهر وڃڻ جي اجازت ڏيڻ لاءِ تيار نه هئي. هن چيو، "منهنجا پيارا، پنهنجو پٽ "موزز" هڪ فهميندو چوڪرو آهي، ۽ تمام چڱي فائدي سان خريد وَ فروخت ڪري سگهي ٿو. توهان کي اڃيئي خبر آهي ته هيءَ سودي خريد ڪرڻ تائين پيڙهه ٻڌي ٻيهي ٿو، ۽ پنهنجيءَ ريڙهه پيڙهه سان سچ پچ ته سودي وارن کي ٽڪايو ڇڏي.

جيئن ته مون کي پنهنجي پٽ جي ڏاهپ بنسبت ڪافي چگو رايو هو. انهيءَ ڪري آءٌ هي ڪم سندس حوالي ڪرڻ ۾ پوريءَ طرح راضي هوس. ايندڙ ڏينهن تي مون سندس پينرن کي ڪيس تيار ڪرڻ، سندس وارن کي ڪترڻ، بڪلن کي برش هڻڻ ۽ سندس ٽوپيءَ کي ٽاڇڻيون لڳائڻ جي ڪم ۾ تمام گهڻو مصروف ڏٺو. اسان کي تمام گهڻي خوشي ٿي. ته جڏهن سينگار کان پوء اسان ڪيس وکر جي پيٽيءَ سان گهوڙي تي سوار ٿيل ڏٺو. ڪيس هڪ ڪوٽ پيل هو، جو اُن ڪپڙي جو هو، جنهن کي منهنجون ڏيئرون "جُهڙڪر" وارو ڪپڙو ڪوٺين ٿيون. ڪوٽ جيتوڻيڪ ننڍو هو، مگر اهڙو ته سٺو هو، جو ان کي اڃان نه گهربو هو. سندس واسڪوٽ سائي چَتونءَ رنگ جو هو، ۽ سندس

پينرن هن جي وارن کي ويڪريءَ ڪاري ربين سان ٻڌو هو. اسين سڀيئي تيستائين درکان باهر هن جي پويان "سنو بخت، سنو بخت" جا واڪا ڪندا وياسون جيستائين هو اسان جي نظرن کان غائب ٿي ويو.

هو اڃا روانو ٿيو ئي مس هو، ته "مسٽر ٽارنهل" جو بورجي اسان جي خوش نصيبيءَ تي اسان کي مبارکون ڏيڻ آيو. هن چيو، "مون پنهنجي نوجوان مالڪ کي اوهان جا نالا ڏاڍيءَ ساراه سان ذڪر ڪندو ٻڌو".

ڏٺو ويو ته بخت اڪيلي سر اچڻ جو ارادو نه ڪيو هو. ساڳئي گهر جو ٻيو نوڪر، منهنجي ڏيئرن لاءِ هڪ چٺي آيو. ان ۾ احوال هو ته مذڪوره امير عورتن کي اسان بنسبت "مسٽر ٽارنهل" کان اهڙو ته احوال پهتو هو، جو کين اميد هئي ته ٿورين اڳواٽ خبرن چارن کان پوءِ هو مڪمل طرح مطمئن ٿيندين. منهنجيءَ زال چيو، "ها، مون کي هاڻي معلوم ٿيو آهي ته وڏن ماڻهن جي ڪٽنبن ۾ شامل ٿيڻ کو سوکو ڪم نه آهي، پر جيڪڏهن کوبه هڪ دفعو انهن ۾ شامل ٿي وڃي ٿو، ته پوءِ جيئن "موز" چوي ٿو، ته اهو پلي سمهي وڃي ننڊ ڪري". هن ڀرجي جي گفتگو کي، جيئن ته منهنجيءَ زال ظرافت جي ارادي سان استعمال ڪيو هو، انهيءَ ڪري ڇوڪرين ان جي قبوليت خوشيءَ جي وڏي ٽهڪ سان ڏني. المختصر، هن پيغام پهچڻ تي منهنجي زال ايترو ته گهٽو خوش ٿي، جو هن پنهنجي ڪيسي ۾ هٿ وڌو، ۽ پيغام آڻيندڙ کي سادا ست "پينس" ڏنائين.

هيءَ اسان جي لاءِ ملاقات جو ڏينهن ٽيٽو هو. ان کان پوءِ "مسٽر برجل" آيو، جو پاڻ سان ميلي تي ويل هو، هن منهنجن ننڍڙن مان هرهڪ لاءِ هڪ "پينس" جي قيمت واري جنجر جي روٽي آندي هئي. منهنجي زال اهي ٽڪر پاڻ وٽ رکيا، ۽ کين وقت سر ڏيڻ جو ڪم پنهنجي ذمي ڪنيو. هن منهنجي ڏيئرن لاءِ پڻ هڪ جوڙو پيٽين جو آندو هو. جنهن ۾ هو ٽڪيون، ننڍا بسڪوٽ، ناس، چَٽيون، يا ريزڪي پئسا رکي سگهيون ٿي. ان کان سواءِ منهنجي زال لاءِ پڻ نور جي ڪل وارو هڪ ٻٽون آندو هئائين، چاڪاڻ ته هو ان ٻٽون جي شائق هئي، ۽ پنهنجي ويساهه موجب ان کي نصيب وارو سمجهندي هئي. جيتوٽيڪ "مسٽر برجل" جي اڳوڻي غير مهذب هلت ڪجهه قدر اٽوٽندڙ هئي، ته ب اسان کي سندس لاءِ عزت هئي، ۽ هينئر اسين کيس پنهنجي خوشين جي احوال ٻڌائڻ

۽ کائنس صلاح ونڻ لاءِ تيار هئاسون. جڏهن هن شهري عورتن کان آيل چني پڙهي، تڏهن کنڊ ڏوٽيائين ۽ چيائين ته هن قسم جي ڪم ۾ تمام گهڻي خبرداريءَ ۽ ڏاهپ جي ضروت آهي. هن بي اعتماديءَ جي خيال منهنجيءَ زال کي تمام گهڻو ناراض ڪيو. هن چيو، "جناب مون کي کڏهن اهو گمان به ڪونہ هو، ته تون ڪو منهنجي ۽ منهنجي ڏيئرن جي مخالفت ۾ ايترو گهڻو سرگرم هوندين. توکي ضرورت کان وڌيڪ چوڪسي ڪرڻ جي عادت آهي. منهنجو خيال آهي، ته جڏهن به اسان کنهن کان صلاح پڇون، تڏهن صرف انهن ماڻهن کي عرض ڪريون، جن ان تي خود عمل ڪيو هجي". هن جواب ڏنو، "خاتون، هن وقت اهو سوال نہ آهي ته منهنجي هلت ڪهڙي آهي، ۽ جيتوڻيڪ مون پاڻ کنهن جي به صلاح تي عمل نہ ڪيو آهي، تاهم مون کي پنهنجي ضمير موجب صلاح صرف انهن ماڻهن کي ڏيڻ گهرجي، جي ان تي عمل ڪندا". جيئن ته مون کي خطرو هو، ته شايد هن جو جواب اهڙيءَ سخت ڪلاميءَ ۾ ڏنو وجي، جنهن ۾ عقل جي ڪوتاهي هجي، ۽ آخر قصو زباني جهڳڙي جي حد تائين پهچي وجي، انهيءَ ڪري گفتگو جي پهلوءَ کي قيرائڻ لاءِ "موزز" جي دير ڪرڻ متعلق عجب ڪائڻ جو ڏيکاءُ ڪيم. مون چيو، "هاڻي ته اصلي رات پوڻ جو وقت ٿي ويو آهي، پوءِ ڪهڙو سبب آهي، جنهن ڪري اسان جو پٽ ميلي تي ترسي پيو آهي. منهنجي زال چيو، "پنهنجي پٽ جو فڪر نہ ڪريو، خاطري ڪريو، ته جيڪو ڪم سندس حوالي ڪيو ويو آهي، تنهن جي ڪيس پليءَ پٽ پروڙ آهي. آءٌ توهان کي خاطري ڏيان ته توهين کيس کڏهن به گجر بصر ڪري وڪڻندو نہ ڏسندا. مون کيس اهڙا سودا ڪندي ڏٺو آهي، جي جيڪو ٻيو ڪو ڏسي ته هوند حيرت ۾ پئجي وجي. آءٌ اوهان کي ان بابت هڪ اهڙي ڳالهہ ٻڌائيندس، جنهن جي ٻڌڻ سان اوهين ڪلَ ۾ ڪيرا ٿي پوندؤ. ايتري خاطري جيتري اها ته آءٌ جيئري آهيان، اجهو پريان "موزز" پيٽي پنهنجي پٽيءَ تي رکي پيو اچي. گهوڙو پڻ ساٿس نہ آهي.

جيئن هن ائين چيو، تيئن اسان ڏٺو ته "موزز" پريان پئي آيو. وڪَرَ جي پيٽي سندس ڪلهن سان گهورڙئي وانگر ٻڌل هئي، ۽ پيٽيءَ جي بار ڪري پگهر ۾ شل ٽيل هو. منهنجيءَ زال چيو، "پلي آئين، جيءَ آئين "موزز"، چگو منهنجا پٽڙا، تو اسان جي لاءِ ميلي تان چا آندو آهي؟" "موزز" پيٽيءَ کي

ڊريسنگ ميز تي رکندي شرميلي نگاھ سان جواب ڏنو. "مون اوھان لاءِ پنھنجو پاڻ آندو آھي". انھيءَ تي منھنجي زال واکو ڪري چيو. "ھا موزز. اھا اسان کي خبر آھي. مگر گھوڙو ڪٿي آھي؟" "موزز" جواب ڏنو. "مون اھو ٽن پائونڊن پنجن شلنگن ۾ ٻن پينسن ۾ وڪٽي ڇڏيو. منھنجيءَ زال چيو. "شاباس. ڏاڍو سٺو ڪيئي. منھنجا سدورا پٽڙا. مون کي اڳيئي خبر ھئي تہ تون گراھڪن کي چگيءَ طرح خوش ڪندين. پاڻ ٽا ڳالھہ ڪريون. "ٽي پائونڊ". پنج شلنگ ۾ ٻہ پينس ھڪ ڏينھن لاءِ ڪو خراب روزگار نہ آھي. ھاڻي پلا اھي پئسا. اسان کي ڏي". موزز وري جواب ڏنو. "آءٌ پئسا ڪٿي ڪونہ آيو آھيان. مون اھي سيئي ھڪ واپار ۾ سيڙايا آھن. اھو خريد ڪيل سامان ھيءُ آھي". ائين چئي ھن پنھنجي واسڪوٽ جي کيسي ۾ ھٿ وڌو. ۽ ھڪ ھڙ ٻاھر ڪڍي ڇيائين. "ھيءَ انھن ساين عينڪن جو گروس آھي جن جون ٻانھون چانديءَ جون آھن ۽ ڊبليون سائي نرم چمڙي جون آھن". منھنجي زالَ جَھڪي آواز ۾ چيو. "ھڪ گروس ساين عينڪن جو! تو گھوڙي کي وڪرو ڪيو آھي. ۽ اسان کي صرف بيڪار عينڪن جو گروس آڻي ڏنو اڻيئي!" چوڪري چيو. "اما. تون چو سبب ڏانھن ڏيان نٿي ڏئين؟ مون ساڻن ٻڌو سودو ڪيو. يا تہ مورگو آءٌ اھي خريد ئي نہ ڪري سگھان ھا. صرف چانديءَ جون ڪانيون ئي ٻيٽن پئسن ۾ وڪامنديون". منھنجيءَ زال جذبات ۾ اچي واکو ڪري چيو. "ڏوڙ پئي آھي چانديءَ جي ڪانين کي. آءٌ قسم تي چوڻ جي جرائت ڪريان ٿي تہ پڳل چانديءَ جي اڳھ پنجين شلنگن في آئونس جي حساب سان اھي اڌ رقم کان ٻہ مٽي نہ وڪامنديون". مون چيو. "اوھان کي انھن ڪانين جي وڪڙ بنسبت ڪابہ اون ڪرڻ نہ گھرجي. چاڪاڻ تہ آءٌ ڏسان ٿو تہ اھي صرف ٽامي مٽان ملمعو چڙھيل آھن". منھنجي زال واکو ڪري چيو. "چا چاندي نہ آھي!" "نہ". مون جواب ڏنو. "تنھنجي تئي کان زياده چاندي نہ آھي" اھڙي طرح ھن جواب ڏنو. "اسان گھوڙي کان جدا ٿيا آھيون. ۽ ھڪ گروس ساين عينڪن جو ٽامي جي ڪانين ۽ سائي رنگ جي چمڙي جي ڊبلين سان حاصل ڪيو اٽئون. مصيبت پوي اھڙين نمائشي شين تي. ھيءُ بيوقوف نڳيو ويو آھي. ۽ ھن کي سندس سنگت کي چگيءَ طرح سجاٽڻ گھربو ھو". مون چيو. "پياري. تون انھيءَ ۾ پُليل آھين. ھن کي سندن اصلي خبر ئي نہ پوي ھا". ھن وراڻي ڏني.

"مون کي اهڙي ردي سامان آڻي ڏيڻ تي شال هن بيوقوف جي مٿان مصيبت نازل ٿئي. جيڪڏهن مون کي اهي ڏنيون ويندیون تہ آءٌ کين باهہ ۾ اُڇلي ڇڏيندیس." مون دانهن ڪري چيو، "منهنجي پياري، ان ۾ بہ وري تون پُـليل آهين، چاڪاڻ تہ جيتوڻيڪ اهي تامي جون آهن، تڏهن بہ اسين کين پاڻ وٺ رکنداسون. توکي خبر آهي تہ ڪجهہ بہ نہ هجي، تنهن کان وري بہ تامي جون عينڪون وڌيڪ چگيون آهن. ٻڌل ٻيڙيءَ جون هريڙون بہ چگيون".

هن وقت تائين بد نصيب "موزز" نڪيو نہ ويو هو. هن هاڻي ڏٺو، تہ ڪيس انهي شاهينگ فريب ڏنو هو. جنهن سندس شڪل ڏسندي ئي ڪيس سوڪي شڪار لاءِ اک ۾ رکيو هو. مون انهيءَ ڪري ڪانئس سندس نڪجڻ جا سبب پڇيا. ائين ڏسڻ ۾ اچي ٿو تہ، هن گهوڙو وڪيو ۽ ٻئي جي ڳولا ۾ هو. هن چيو، "ان وقت هڪ ڏسڻ ۾ پرهيزگار ماڻهو مون کي هڪ تنبوءَ ۾ آندو. هن مون سان مڪر ڪيو تہ وٺس هڪ گهوڙو وڪري لاءِ هو. اتي اسين هڪ تمام خوش پوش شخص سان ملياسون، جنهن پنهنجي آندل عينڪ عيوض ويهن "پائونڊن" اُڌارن ونڻ جي خواهش ٿي ڪئي". هن چيو، مون کي پئسن جي ضرورت آهي ۽ کين سندن قيمت جي ٽئين پتيءَ ۾ نيڪال ڪندس. پهريون سکر ماڻهو جنهن منهنجي دوست هئڻ جو ڏونگ ڪيو هو، تنهن مون کي ڪن ۾ چيو، "آءٌ اهي خريد ڪريان، ۽ خبردار ڪيائين تہ اهڙي فائديمند سودي کي هٿان نہ ڇڏيان. مون "مسٽر فلمبرو" کي گهرايو، ۽ هنن هن سان بہ اهڙي عمدي گفتگو ڪئي، جهڙي مون سان. اهڙي طرح آخر اسين پاڻ ۾ پائيواري ڪري بن گروسن جي خريد ڪرڻ تي آماده ٿي وياسون".

*

باب تيرهون

مسٽر برجل جي باري ۾ هڪ غلطفهمي

اسان جي ڪٽنب هاڻي خوش وضع ٽيڻ جون گهڻي ئي ڪوششون ڪيون، پر ڪنهن نامعلوم مصيبت هر ڪنهن ڪوشش کي اُپرندي ئي ختم ڪري ٿي ڇڏيو. منهنجي ڏيئرن جون اميدون خاڪ ۾ ملي ويون هيون، تنهنڪري سندن عقل سليم کي سڏارڻ لاءِ مون هر ڪنهن نااميديءَ مان فائدي وٺڻ جي ڪوشش ڪئي. مون چيو، "منهنجا ٻچا هاڻي اوهان کي معلوم ٿي چڪو آهي، ته دنيا تي پاڻ مجائڻ جي ڪوشس ڪرڻ وسيلي پاڻ کان وڏن سان همسري ڪرڻ ۾ ڪيترو نه ٿورو حاصل ڪجي ٿو. اهي غريب، جي شاهوڪارن کان سواءِ ٻئي ڪنهن سان ميلاپ نه ڪندا، انهن کي اهي ماٺهو ڏکاريندا، جن کان پاڻ نٽائيندا، ۽ اهي جن جي پاڻ پويان لڳندا، سي ڪين ڪينَ جهڙو ڪري سمجهندا، ناموافقت واريون دوستيون هميشه ضعيفن پاسي لاءِ نقصانڪار آهن. شاهوڪارن کي عيش عشرتون نصيب آهن ۽ غريبن کي عيشن ماٺڻ لاءِ اهي تڪليفون سهڻيون پون ٿيون، جي انهن جي پيدائش آهن. منهنجا پٽ! ڏک اڇ، ۽ سپني رفيقن جي پلي لاءِ اها آکاڻي وري ٻڌاءِ جيڪا تو اڄ پئي پڙهي.

ڏک چيو، "هڪ دفعي جي ڳالهه آهي، ته هڪ جنُ ۽ هڪ ڇامڙو پاڻ ۾ دوست هئا ۽ پاڻ ۾ گڏ گذاريندا هئا. هنن پاڻ ۾ انجام ڪيو ته هو بهادريءَ جي ڪمن جي ڳولا ڪندا رهندا ۽ ڪڏهن به هڪ ٻئي کي ڪين ڇڏيندا. سندن پهرين لڙائي بن مسلمانن سان ٿي. ڇامڙو جو زياده همٿ وارو هو، تنهن ڪاوڙ ۾ پرجي، انهن ٻنهي جوڌن مان هڪ کي زور سان ٽونشو هنيو. اُنهيءَ ڏک ان مسلمان کي تمام ٿورو زخم پهچايو، ۽ هن تلوار جو وار ڪندي غريب ڇامڙي جي ٻانهن مڪمل طرح ڪپي ڇڏي. ان وقت هيءَ هڪ ڏکدائڪ حالت ۾ هو، مگر جنُ سندس مدد لاءِ آيو، ۽ ٿوريئي وقت ۾ ٻنهين مسلمانن کي اتيئي ماري ڇڏيائين. ڇامڙي ڪاوڙ ۾ انهن مان هڪ جو سر وڍي ڇڏيو. ان ڪان پوءِ هو ڪنهن ٻئي بهادريءَ جي ڪم جي ڳولا ۾ اڳتي روانا ٿيا. واٽ تي سندن لڙائي انهن ٽن خوني ٻانين سان ٿي، جي هڪ ڪنواريءَ ڇوڪريءَ کي بربادي‌ءَ طرف ڪنيو پئي ويا. ڇامڙو هاڻي اهڙو جوشيلو نه هو، جهڙو اڳ هو، پر انهيءَ

هوندي به هيءَ، ئي هو جنهن اول هنن مان هڪ کي ڏڪ هنيو، جو ٻئي وري موٽايو، جنهن هن جي اک کديو ڇڏي. اهو ڏسندي جنُ انهن سان مقابلي لاءِ تيار ٿي ويو، ۽ جيڪڏهن هو پڄي نه وڃن ها، ته هوند سيئي قتل ٿي وڃن ها. هن فتح تي کين ڏاڍي خوشي ٿي، ۽ نوجوان ڇوڪري جا آزاد ٿي هئي، سا جنَ تي عاشق تي پيئي، ۽ ساٽس شادي کيائين. هو هاڻ ايترو ته گهٽو پري ويا، جنهن جو آءٌ بيان نٿو ڪري سگهان. آخر ڦورن جي هڪ ٽولي ءَ کي اچي گڏيا. هيءُ ئي پهريون دفعو هو، جنهن ۾ جنُ اڳيان ٿيو، پر ڇامڙو به ڪو گهٽو پويان ڪونه هو. لڙائي تمام سخت هئي، ۽ گهٽو وقت هلي. جتي به جن آيو تي اتي اهي سپيئي ڪري ٿي پيا، پر ڇامڙو کيترائي پيرا قتل ٿيٽ تي هو. آخر فتح ٻنهين جانبازن جي پڌري ٿي، پر ڇامڙي پنهنجي ٽنگ وڃائي. هاڻي ڇامڙي کي هڪ اک، هڪ ٽنگ ۽ هڪ ٻانهن کان هئي ۽ جنَ کي هڪ به زخم ڪونه هو. جنهن تي جنَ پنهنجي ننڍڙي ساٿيءَ کي واکو ڪري چيو، "منهنجا ننڍڙا بانڪا! هي هڪ شاندار تفريح آهي. اچو ته هڪ وڏيڪ فتح حاصل ڪريون، ۽ پوءِ اسان کي هميشه لاءِ عزت ملندي". ڇامڙو جو ان عرصي اندر وڏيڪ سياڻو ٿي چڪو هو، تنهن جواب ڏنو، "نه نه، مون بس ڪئي، آءٌ وڏيڪ ڪونه وڙهندس، ڇاڪاڻ ته آءٌ ڏسان ٿو ته سيڪنهن لڙائي ۾ تون جملي عزت ۽ عيوضا حاصل ڪرين ٿو، پر سپيئي ڏڪ منهنجي نصيب ۾ آهن".

اجا آءٌ هن آکاڻيءَ وسيلي نصيحت سيکارڻ وارو هوس، ته اسان جي توجهه اسان جي ڏيئرن جي شهر ڏانهن وڃڻ جي سوال تي "مسٽر برچل" ۽ منهنجي زال جي وچ ۾ ٽيندڙ گرم جهگڙي ڏانهن ڇڪجي وئي. منهنجي زال گهٽي جانفشانيءَ سان انهن فائدن تي زور ڏنو، جن جي حاصل ٿيڻ جي اميد هئي. "مسٽر برچل" گهٽيءَ گرم جوشيءَ سان ڪيس سمجهائي باز آڻڻ جي ڪوشش ڪئي ۽ آءٌ غير جانبدار رهيس. "مسٽر برچل" جون اهي ارادي تان لاهڻ واريون هدايتون، انهن هدايتن جو صرف ٻيو حصو ڏسڻ ۾ آيون، جيڪي صبح جو تمام اڻ وٽندڙ نموني ۾ گوش گذار ڪيون ويون هيون. تڪرار ايترو ته گهٽو وڌيو، جو غريب "ڊيبورا" مضبوط دليلن ڏيڻ بدران وڏي سَر ڳالهائڻ شروع ڪيو، ۽ آخر شڪست کان بچڻ لاءِ شور کان اڳهي ونڊ تي مجبور تي پيئي. تنهن هوندي به سندس شَدَ مَدَ سان ڳالهائڻ جو نتيجو آخرڪار اسان جي لاءِ

اڻ وٽندڙ ٿيو. هن چيو، "مون کي ڪن ماڻهن جي خبر آهي، جي جيڪا بہ صلاح ڏين ٿا تنهن ۾ ڪين کي نہ ڪي ڳجها مقصد آهن. منهنجي مرضي آهي، تہ اهڙا ماڻهو آئينده لاءِ اسان جي گهر کان پري هجن." "برجل" نهايت جميعت جي نگاهن سان جي "ڊيبورا" کي وڌيڪ گرم ڪرڻ جو باعث هيون چيو، "بيبي صاحب، جيتري قدر ڳجهن سببن جو سوال آهي، تہ ان ۾ تون صحيح آهين. مون کي ڪي ڳجها سبب آهن، جن کي بيان ڪرڻ کان آئون پاڻ کي روڪيان ٿو، ڇاڪاڻ تہ تون انهن جو بہ جواب نہ ڏيئي سگهينءَ، جن کي آءٌ ڳجهو نٿو رکان. آءٌ ڏسان ٿو تہ هاڻي منهنجو هتي اچڻ تڪليف ده ٿي پيو آهي، تنهنڪري آءٌ اجازت ونندس، ۽ جڏهن بهراڙي ڇڏيندس، تڏهن شايد وري بہ هڪ بہ دفعو آخرين موڪلاڻيءَ ڪرڻ لاءِ ايندس". ائين چئي هن پنهنجو ٽوپلو کنيو. "صوفيا" جنهن جون نگاهون هن جي اپهرائي کان ڏوراپو ڏيندڙ هيون، تنهن جون ڪوششون پڻ ڪيس وڃڻ کان روڪي نہ سگهيون.

هن جي وڃڻ کان پوءِ اسان هڪ ٻئي ڏانهن ڪجهہ منٽن لاءِ پريشانيءَ سان نهاريو. منهنجي زال جنهن پاڻ کي ان جو سبب سمجهيو، تنهن خاموشيءَ جي لهجي ۾ زوريءَ کل سان، جنهن کي آءٌ چينيڊ چاهيندو هوس، پنهنجي تشويشن کي لڪائڻ جي ڪوشش ڪئي. مون کيس چيو، "ڪيئن زال، اهوئي اسان جو اجنبين سان برتاءُ ڪرڻ جو طريقو آهي؟ اهوئي نمونو آهي، جنهن سان اسين انهن جي احسانن جو معاوضو ڏيون ٿا؟ خاطري ڪر تہ، اهي ئي سخت ۾ سخت ۽ منهنجي لاءِ ناگوار الفاظ هڻا، جي تنهنجي واتان نڪتا!" "پوءِ هو مون کي چيڙائي ڇو ٿو؟" هن جواب ڏنو، "پر آءٌ سندس ارادا ڇڪيءَ طرح ڄاڻان ٿي، هي منهنجي ڏيئرن کي شهر ڏانهن وڃڻ کان انهيءَ لاءِ روڪيندو هوندو، تہ جيئن هو هتي منهجي ننڍڙي ڏيءَ سان ملي خوشي حاصل ڪري سگهي. پر ڇا بہ ٿي پوي، هوءَ اهڙي هيڻائين درجي واري ماڻهوءَ کان وڌيڪ سٺو رفيق پسند ڪندي." مون چيو، "منهنجي پياري تون هن کي ذليل ڪرڻ ٿي ممڪن آهي تہ اسين هن جي ڪردار صحيح ڪرڻ ۾ غلطي ڪندا هجون، ڇاڪاڻ تہ هي ڪن موقعن تي اهڙو تہ شريف انسان ڏسڻ ۾ اچي ٿو، جنهن جهڙو مون شايد ڪڏهن بہ نہ ڏٺو هجي. منهنجي صوفيا مون کي ٻڌاءِ تہ هن ڪڏهن مخفي طرح توسان پنهنجي تعلقات بنسبت ڪا گفتگو ڪئي آهي! منهنجيءَ ڏيءَ جواب

ڏنو. "سائين! هن جي مون سان گفتگو هميشه عاقلاڻ، حليم ۽ دلچسپ ٿي آهي. جيئن ٻي ڪا گالهه هئڻ گهرجي سا نه. هڪ دفعي سچ پچ ته مون کي ياد آهي، ته موڪ ڪيه ۽ چوندي ٻڌو، ته ڪيس اصل اهڙيءَ ڪنهن به عورت جي خبر نه هئي، جنهن ان ماڻهوءَ ۾ گڻ ڏنو هجي، جو ڏسڻ ۾ غريب آيو ٿي". مون چيو، "منهنجي پياري عام طرح ڏنو ويو آهي، ته سڀئي سُسَت ۽ بدنصيب ماڻهو اهڙي چوراڻي ٻولي ٻگالهائيندا آهن، پر مون کي اميد آهي ته توکي اهڙن ماڻهن کي پوريءَ طرح سجاڻڻ جي تعليم مليل آهي، ۽ پڻ خبر اٿيئي ته اهڙو ماڻهو جو پنهنجي ئي هلت ڪري پنهنجي واسطي اهڙي خراب معاشي حالتن وارو ٿي پيو هجي، ان مان خوشيءَ جي اميد رکڻ مورڳو چريائي ٿيندي. تنهنجي ماءُ ۽ مون کي هاڻي تنهنجي بهتر واڌاري ڪرڻ جون اميدون آهن. ايندڙ سيارو جو تون شايد شهر ۾ گذاريندين، سو توکي وڌيڪ سياڻپ پري وهاڻ هٿ ڪرڻ جو وجهه ڏيندو".

"صوفيا" جا ان وقت ڪهڙا خيال هئا. آءٌ انهن بنسبت ڪوبه اندازو لڳائي نٿو سگهان، پر آءٌ دلي طرح ناراض نه هوس، ڇو ته اسين هاڻي هڪ اهڙي مهمان کان آزاد ٿيا هئاسون، جنهن کان مون کي گهٽو ڊپ ڪرٽو پوندو هو. "برجل" سان منهنجيءَ زال جيڪي ڪيو هو، تنهن اسان جي مهمانوازيءَ ۾ هڪ رُخنو پيدا ڪيو. انُ رخني منهنجي ضمير کي ڪجهه قدر پڙکايو، مگر مون جلد پنهنجن ۾ يا ٿن خوشنما دليلن وسيلي ان نيڪيءَ جي صلاح ڏيندڙ کي صبر ڪرايو ۽ اطمينان ڏياريو. اهو درد جو ضمير کنهن ان ماڻهوءَ کي ڏئي ٿو، جنهن اڳيئي کو گناهه جو ڪم ڪيو آهي، سو جلدي دور ٿي وڃي ٿو. ضمير هڪ بزدل اندروني تحريڪ آهي، ۽ اهي غلطيون جن جي روڪڻ لاءِ ڪيس ڪافي طاقت نه آهي. انهن کي ڏوهي ٺهرائڻ لاءِ هو ورلي ڪا فتويٰ صادر ڪري سگهي ٿو.

*

باب چوڏهون

تازيون پريشانيون

جيئن ته "مسٽر ٽارنهل" نوازش روءِ منهنجي ڏيئرن جي هلت جي جاچ ڪرڻ، ۽ ان احوال کان اسان کي خط وسيلي آگاهه ڪرڻ جو وعدو ڪيو. انهيءَ ڪري شهر ڏانهن سندن مسافريءَ جو پڪو ارادو ڪيو ويو. اهو لازمي طور ضروري سمجهيو ويو. ته سندن ظاهري ڏيک ويک، سندن اُميد ڪيل شان سان برابر هڻڻ گهرجي، پر اهو ڪم پئسن کان سواءِ ٻي نٿي سگهيو. انهيءَ ڪري اسان پنهنجي سڄي ڪٽنب ۾ ان ڳالهه تي بحث ڪيو. ته پئسن هٿ ڪرڻ جا ڪهڙا سَولي ۽ سَولا طريقا آهن، يا ايا به وڌيڪ مناسب طرح ائين چئجي، ته ڪهڙي شيءِ اسين گهٽي سهوليت سان وڪٽي ٿي سگهياسون. اسان جو بحث جلدي ختم ٿيو. ڏنو ويو. ته اسان جو باقي بچيل گهوڙو جيئن ته ڪاٺو هو. تنهنڪري پنهنجي ساڻيءَ کان سواءِ هَرَ لاءِ صفا بيڪار ۽ رستي تي هلڻ کان لاچار هو. انهيءَ ڪري مٿي ڏيکاريل مقصدن خاطر ان کي پسگردائيءَ ۾ لڳندڙ ميلي تي نيڪال ڪرڻ جو ارادو ڪيو ويو. ۽ دوکي کان بچڻ لاءِ فيصلو ڪيو ويو. ته آءٌ پاڻ ان کي اوڏانهن ڪاهي وڃان. جيتوڻيڪ هيءُ ڪم منهنجي حياتيءَ جي اوائلي واپاري ڏي وٺ جي ڪمن مان هڪ هو. ته به مون کي خاطري هئي ته آءٌ اهو ڪم ڪاميابيءَ سان سر انجام ڏيندس. ماٺهو پنهنجي دانائيءَ بابت جيڪو قياس بنائي ٿو. تنهن جو اندازو سندس هر صحبتين جي راين مان لڳائي سگهجي ٿو. ۽ جيئن ته منهنجو قياس منهنجي ڪٽنب جي طريقي موجب هو. تنهنڪري مون پنهنجي دنيوي سياٽ بابت ڪوبه ناموافق خيال تصور ۾ نه آندو. تنهن هوندي به منهنجيءَ زال، ايندڙ ڏينهن صبح جو موڪلاڻيءَ وقت. جيئن آءٌ پنهنجي گهر کان ٻاهر نڪتس. تيئن مون کي صلاح ڏيڻ لاءِ واپس سڏ ڪيو. ۽ ڪن ۾ مون کي خبردار رهڻ لاءِ چيائين.

جڏهن آءٌ ميلي تي آيس. تڏهن دستور موجب پنهنجي گهوڙي کي سڄي ميلي ۾ سندس پنڌن موجب هلايم. مگر ڪجهه وقت لاءِ ڪوبه واڪُ ڏيندڙ ڪونه هو. آخر هڪ گهورڙيو ويجهو آيو. ۽ چگو سارو وقت ڪيس چئو طرف جاچي. ڪاٺو ڏسي. ڪابه قيمت نه چيائين. ان بعد هڪ ٻيو گراهڪ آيو. مگر

اهو ڏسندي، ته ڪيس هڏيءَ جي سوڄ جو مرض هو، ڇيائين ته هو ان کي مفت ۾ بہ خريد نہ ڪندو. ٽيئن گراهڪ سهي ڪيو، ته هن کي آبگير جو مرض هو، ۽ واڪ ئي ڪونہ ڏنائين. ڇوٽين هن جي اک مان ڏٺو، ته ڪيس "بانس" جي بيماري هئي. پنجين عجب ڪاڏو، ته اهو انڊو، هڏيءَ جي سوڄ وارو، آبگيري ۽ "بانس" جي بيماريءَ ۾ مبتلا ٿيل گهوڙو، جو ڪُهي ٽڪرا ٽڪرا ڪري ڪُٽن جي لوڏ ۾ اڇلڻ جهڙو هو، تنهن کي ميلي تي آڻي مون کهڙو نہ آزار مڇايو هو. ان وقت مون کي پڻ ان غريب جانور کان تمام گهڻي نفرت ٿيڻ شروع ٿي، ۽ مان هر ڪنهن گراهڪ جي اڳتي اچڻ تي شرمسار ٿيڻ لڳس. ڇاڪاڻ ته جيتوڻيڪ جيڪي انهن ماڻهن مون کي چيو ٿي، تنهن سموري کي مون پوريءَ طرح قبول نٿي ڪيو، مگر تنهن هوندي بہ ويچار ڪيو، ته شاهدن جو وڏو انداز سندن صحيح هجڻ جي وڏي حجت هو، ۽ "سينٽ گريگريءَ [1]" جي پڻ نيڪ ڪمن بنسبت ساڳي راءِ آهي.

جڏهن آءٌ اهڙيءَ افسردگيءَ واريءَ حالت ۾ هوس، تڏهين هڪڙو جهونو واقفڪار پادري ياءُ، جنهن کي پڻ ميلي تي ڪو ڪم هو، مون وٽ آيو. هن مون کي هٽ ڏيئي ڪيڪار ڪئي، ۽ شراب خاني ڏانهن هلڻ ۽ اتي سندس سرنديءَ سارو شراب جي گلاس پيئڻ جي مون کي آڇ ڪيائين. مون سندس آڇ يڪدم قبول ڪئي، ۽ ڪلاڪ خاني ۾ گهڙڻ تي اسان کي پٽ واريءَ نندييءَ کوڻيءَ ڏانهن اشارو ڪيو ويو. کوڻيءَ ۾ هڪ معزز پير مرد وينل هو، جو هڪ ڪتاب جي مطالع ۾ پوريءَ طرح محو هو. مون زندگيءَ ۾ ڪڏهن بہ اهڙي صورت ڪانہ ڏٺي، جنهن ڪانئس وڌيڪ پسنديده نمونو وارا گهنج ۾ منهنجيءَ دل تي اثر ويهاريو هجي. سندس چانديءَ جهڙا سفيد وار، بزرگيءَ نموني سندس پيشانيءَ مٿان پيل هئا. هن جي سدا سائي وڏي عمر، سندس تندرستيءَ ۽ فيض جو نتيجو ڏسڻ ۾ آئي ٿي. ڪيئن بہ، سندس موجودگيءَ اسان جي گفتگوءَ ۾ ڪابہ رڪاوٽ ڪانہ وڌي. مون ۽ منهنجي دوست، ڪيترن انهن نصيب جي ڦيرن تي گفتگو ڪئي، جي اسان جي زندگيءَ ۾ آيا هئا. "وِهسٽن" جي تڪرار، منهنجي آخرين چوپڙيءَ، ديول جي وڏي پادريءَ جي جواب، ۽ مون سان سندس ورتل سخت برتاءُ بنسبت

---

[1] سينٽ گريگري: هيءَ 590ع کان 604ع تائين ڪئٿولڪ مذهب وارن جو پوپ هو. هيءُ ئي اهو ماڻهو هو جنهن آگسٽائين (Augustine) کي انگلينڊ ڏانهن موڪليو هو. هن ڪيترا ڪتاب تصنيف ڪيا جي اڪثر ڪري ڊائگلاگن وارن خطن جي صورت ۾ آهن.

احوال ڪيوسين. ٿوري ئي وقت کان پوءِ اسان جو ڏيان، هڪ نوجوان جي اچڻ تي ڦري ويو. هن ڪوني ۾ گهڙي، تمام گهٽي ادب ۽ نرميءَ سان کا ڳالهه ان وينل اجنبيءَ پيرسن کي چئي. پيرسن چيو. "منهنجا ٻچا، دلگير نه ٿيءُ، پاڻ جهڙن ٻين مخلوقن سان نيڪي ڪرڻ اسان تي فرض آهي. هي وٺ، منهنجي چاهنا آهي، ته هوند اجا به وڌيڪ هجن ها، ته چگو هي پورا پنج پائونڊ تنهنجي مصيبت ٽاريندا، ۽ تون پلي آئين". انهيءَ تي ان لچاري نوجوان، احسانمنديءَ جاڳوڙها ڳاڙيا. تنهن هوندي به سندس احسان گذاري منهنجي شڪرگذاريءَ سان ڪڏهن به مٽ پئجي نه سگهي. بزرگ جي فيض مون کي اهڙو ته خوش ڪيو، جو مون چاهيو، ته آءٌ هوند ان نيڪ پيرسن کي پاڪر پائي، پنهنجي چاتيءَ سان لڳايان. هن پنهنجو مطالعو چالو رکيو، ۽ اسان پنهنجي گفتگو جاري رکي. ڪجهه وقت کان پوءِ منهنجي دوست کي ياد آيو، ته ڪيس ميلي ۾ سندس ڪاروبار سر انجام ڪرڻو هو، ۽ هن جلد واپس اچڻ جو وعدو ڪيو ۽ موڪلايو. هن چيو، "آءٌ هميشه "ڊاڪٽر پرمروز" جي ايتري گهٽيءَ ڪهري جي چاهنا ڪندو آهيان، جيتري گهٽي ممڪن ٿي سگهي ٿي". پيرسن منهنجو نالو ذڪر ٿيندي ٻڌو، ڪجهه وقت مون ڏانهن توجهه سان نهارندي نظر آيو. جڏهن منهنجو دوست روانو ٿيو، تڏهن تمام گهٽيءَ تعظيم سان مون کان پڇيائين، "چا، اوهين ان "ڊاڪٽر پرمروز" جا عزيز آهيو، جو بيءَ شاديءَ جو مخالف آهي ۽ عيسائي مذهب جو پشت پناهه آهي؟" منهنجيءَ دل ان وقت جيڪا خوشي محسوس ڪئي، ان کان وڌيڪ ڪڏهن به محسوس ڪونه ڪئي هئائين. مون چيو، "سائين! منهنجيءَ دل ۾ اوهان جي فيض و ڪرم جي ڪري جا خوشي اڃيئي پيدا ٿي آهي، ان ۾ اوهان جهڙي نيڪ ماڻهوءَ جون تعريفون اضافو ڪن ٿيون. سائين هڪ کان وڌيڪ شاديءَ جو مخالف، جنهن کي اوهان "اعظم" ڪوٽ جي نوازش ڪئي آهي، ان "ڊاڪٽر پرمروز" کي توهان پنهنجي اڃيان ڏسو تا، جو هن زماني ۾ بيءَ شاديءَ جي برخلاف ڪاميابيءَ سان لڙيو آهي.

"ان بزرگ حيرت ۾ پئجي وڏي آواز سان چيو، "سائين مون کي معاف ڪجو، جو آئون اوهان سان ايترو گستاخ ٿيو آهيان. پر مون کي اميد آهي، ته توهين منهنجيءَ هن دريافت ڪرڻ تي، مون کي معاف ڪندا. سائين! آءٌ معافي طلبيان ٿو". مون سندس هٿ پکڙيندي چيو، "جناب عالي، توهين پنهنجي گهرائي سان مون کي ناراض ڪرڻ کان ايترو ته گهٽو پري آهيو جو آءٌ توهان کي عرض ڪندس ته

جيئن تہ مون کي اوهان لاءِ اڳيئي عزت آهي، تنهنکري توهين منهنجي دوستيءَ قبول ڪرڻ جي نوازش ڪريو". هن منهنجي هٿ کي زور ڏيندي چيو. "مذهب جي پختگيءَ جا شاندار ٽنيا. آءٌ اوهان جي آڇ احسانمنديءَ سان قبول ڪريان ٿو. ۽ ڇا آئون ڏسان ٿو..... هو ڇوڙ تي هو، تنهن کي مون اتي روڪيو. ڇاڪاڻ تہ جيتوڻيڪ هڪ مصنف جي حيثيت ۾، آءٌ خوشامد جي ڪنهن بہ ننڍڙي حصي جي ٻڌڻ کان رهي نٿي سگهيس، تنهن هوندي بہ منهنجي حلم هاڻي مون کي وڌيڪ ٻڌڻ لاءِ اجازت نہ ڏني. ڪي بہ عاشق، عشق ۾ ڪڏهن بہ ايترو جلد جڪڙجي نہ ويندا آهن. جيترو جلد اسين هڪ ٻئي جي دوستيءَ ۾ جڪڙجي ويا هئاسون. اسان کيترن عنوانن تي ڳالهايو. پهريائين آءٌ ڪيس عالم جي بدران زاهد سمجهڻ لڳس، ۽ ائين سمجهيم، تہ هن سڀئي انساني اصول بيڪار شين وانگر ڏاري ڇڏيا هئا. انهيءَ هوندي بہ منهنجي ائين سمجهڻ ڪيس منهنجي قياس ۾ گهٽ نہ ڪيو. ڇاڪاڻ تہ مون پاڻ ڪجهہ عرصو اهڙو عقيدو پنهنجي اندر ۾ سانڍيو هو. متئين سبب ڪري، مون ائين چوڻ جو موقعو ورتو. تہ دُنيا عام طرح اصولي ڳالهين ڏانهن قابل ملامت طريقي ۾ لاپرواهہ ٿيڻ شروع ڪيو آهي، ۽ انساني قياس جي تمام گهٽي پيروي ڪئي تي وڃي. "هائو سائين"، هن جواب ڏنو. ڇڻ تہ سموري علم کي ان ساعت لاءِ سانديي رکيو هئائين. "هن وقت دنيا پنهنجي موهہ ۾ آهي، تنهن هوندي بہ علم پيدائش يا دنيا جي خلقت سيني زمانن جي حڪيمن کي منجهائي وڌو آهي. ڪهڙن راين جو منجهيل ميڙ آهي جو هنن دنيا جي خلقت تي چيڙيو آهي؟ "سنچونيٿن [1]، مئنيشو [2]، بيروسوس [3]، ۽ "آسيلوس ليوڪانوس" سيني انهيءَ تي اجايون ڪوششون ڪيون آهن. پوئين جا هي لفظ آهن: "سيني شين کي نڪا ابتدا آهي ۽

---

[1] سنچونيٿن: Sanchoniathon- هيءَ بيروت جو رهاڪو هو. چيو وڃي ٿو تہ هن شام جي مغربي علاقي ۽ مصر جي تاريخ لکي هئي، جنهن جو عيسوي پهرينءَ صديءَ جي پڇاڙيءَ ۾ فلو بيبلس (Philo Byblas) وڏي ڪشالي سان يوناني بوليءَ ۾ ترجمو ڪيو. هن جي راءِ موجب هيءَ صاحب سيمرامس (Semaramis) شام جي راڻيءَ جي زماني ۾ رهندو هو ۽ پنهنجي تاريخ جو ڪتاب بيروت جي بادشاهہ کي هديہ طور پيش ڪيو هئائين.

[2] مئنيشو يا منيٿو (Manetho) (280 ق.م): هيءَ هڪ مصري مذهبي رهنما هو. هن جو مقصد هو تہ يوناني بادشاهن کي مصري روايتن کان واقف ڪريان. هن يوناني بوليءَ ۾ مصري تاريخ سڪندر اعظم جي فتح تائين لکي. هن پراڻين روايتن کي پڪيءَ طرح سنواريو ۽ ٺاهيو ۽ ان ڪم ۾ نهايت خلوص دليءَ سان محنت ڪيائين. سندس اها هڪ تصنيف هڻي ۽ ان جو دارومدار ان وقت جي معتبر روايات تي هو.

[3] بيروسوس (Berosus): هيءَ هڪ ڪلڊين (Caladean) مذهبي پيشوا هو.

نڪا انتها". مٿيئٽو جو "نيبيوچئڊن اثر [1]" جي زماني ڌاري رهندو هو. ان پٽ هڪ اهڙو نامعقول قياس ناهيو. جيئن ته اسين چئون تا، ته ڪتاب ڪڏهن به دنيا کي نه سيکارينداِ، تنهنڪري هن تفتيش ڪرڻ لاءِ جدوجهد ڪئي. "اثر" هڪ شاهي لفظ آهي، جو ان ملڪ جي بادشاهن سان ڪنيت جي نالي طور لڳايو ويندو هو، جيئن "تَغلَت فائِل اَثر" ۽ "نيبَن اَثَر"، پر سائين آءٌ معافي تو گهران، جو آءٌ مقصد کان وڃڻيو پيو وڃان". سچ پچ ته هي سوال کان وڃڻيو پئي ويو. آءٌ پٽ پنهنجيءَ ساريءَ ڄمار ۾ اهو معلوم ڪري نه سگهيس، ته جيڪي مون ڄيو هو، ان سان هن دنيا جي پيدائش جو ڪو تعلق هو، مگر هن جي گفتگو مون کي ڏيکارڻ لاءِ ڪافي هئي، ته هو هڪ علم وارو ماڻهو هو. ۽ هاڻي آءٌ ڪيس وڌيڪ عزت ڏيڻ لڳس. لهٰذا مون ڪيس ڪسوٽيءَ تي آڻڻ جو پڪو ارادو ڪيو، مگر هو ايترو ته گهٽو نرم دل ۽ حليم هو، جو هن ڪاميابيءَ لاءِ لڙڻ نٿي چاهيو. جڏهن مون کابه اهڙي ڳالهه ٽي ڪئي، جا تڪرار لاءِ للڪار ڏسڻ ۾ ٿي آئي، تڏهن هن مشڪيو ٿي، ڪنڌ ڏوڙيو ٿي، ۽ ڪجهه به نٿي چيو، جنهن مان مون سمجهيو ٿي، ته جيڪڏهن هو مناسب سمجهي ها، ته گهٽو ئي ڪي چئي سگهي ها. انهيءَ ڪري گفتگو جو موضوع ڪنهن به سعيي کان سواءِ قديم زماني جي ڪاروبار کان ڦري، ان شغل تي آيو، جنهن اسان ٻنهي کي ميلي تي آندو هو. مون کيس ٻڌايو، ته منهنجو مقصد گهوڙي وڪڻڻ جو هو، ۽ سچ پچ ته خوش نصيبيءَ سان سندس مقصد وري سندس هارين مان هڪ لاءِ گهوڙو خريد ڪرڻ جو هو. منهنجو گهوڙو جلدي پيش ڪيو ويو، ۽ تمام سٺي نموني ۾ اسان سودي جي تاڙي هنئي. هاڻي فقط مون کي پئسا ملڻا هئا. هن ٽيهن پائونڊن جو نوٽ ڪڍيو، ۽ مون کي ان جي متائڻ لاءِ چيائين. جيئن ته سندس مطلب پوري ڪرڻ جي صلاحيت مون ۾ ڪانه هئي، انهيءَ ڪري پنهنجي حاضريءَ واري نوڪر کي اندر سڏيائين. نوڪر تمام گهٽي ادب سان اچي حاضر ٿيو. هن چيو "ابرهام، هيءُ نوٽ وٺ، وڃ ۽ هن جو سونُ ونيِ اچ. اهو ڪم تون پاڙيسريءَ "جئڪسن" جي دڪان تان لاهي اچ". جڏهين نوڪر ويو، تڏهن هن مون کي چانديءَ جي قلت جي مسئلي تي نهايت دلسوز شَدَمَدَ سان وندرايو، جنهن کي سڌارڻ جو

---

[1] نيبيوچئڊن اثر Assar Nebuchadon: هن 605 ق.م ڪان 562 ق.م تائين بئبلونا (Bobylonid) تي حڪومت ڪئي. هن بئبلان جون ديوارون ٺهرايون هن يروشلم (بيت المقدس) تي ڪاهه ڪئي ۽ اهو فتح ڪري يهودين کي قيد ڪري بئبلان ڈانهن وٺي ويو.

ڪر مون پڻ سون جي گهٽيءَ قلت تي افسوس ڪرڻ سان پاڻ تي ڪنيو. اهڙيءَ طرح جنهن وقت "ابرهام" واپس آيو. تنهن وقت تائين اسان ٻنهي اها ڳالهه قبول ڪئي، ته پٽسو ڪڏهن به اهڙو ڏکيو هٽ اچي نٽي سگهيو. جهڙو ان وقت ڏکيو هٽ آيو ٽي: "اَبرهام" اسان کي اطلاع ڏيڻ لاءِ واپس آيو. ته هيءُ سڄي ميلي ۾ هليو. مگر نوٽ مٽائي ڪين سگهيو. جيتوٽيڪ ان جي لاءِ هن" اَذَڪرائون" ڏيڻ جي آڇ به ڪئي هئي. پيرسن ٽوري ترسڻ کان پوءِ مون کي چيو. "ڇا توهين پنهنجي پسگردائيءَ ۾ رهندڙ هڪ "سالومَن فلمبرو" کي سڃاڻو؟" منهنجي جواب ڏيڻ تي ته "فلمبرو" منهنجي گهر جي پر ۾ رهندڙ پاڙيسري آهي. هن وراڻي ڏني. جيڪڏهن ائين آهي، ته پوءِ مون کي يقين آهي، ته پاڻ سودو ڪري سگهنداسون. توهان کي هن تي هڪ درسني هنڌي ڏيان ٿو ۽ اهو به ٻڌايان ٿو ته چوڌاري پنجن ميلن جي گهيري ۾ اُن جهڙو دولتمند ٻيو ڪوبه ڪونهي. "سالومن" ۽ آئون ڪيترا سال لاڳيتا پاڻ ۾ دوست ٽي رهيا آهيون. مون کي ياد آهي، ته آءٌ هميشه ڪيس تَن تَپَن واريءَ راند ۾ هارائيندو هوس. پر هڪ ٽنگ تي ٽپن ڏيڻ ۾ هو مون کان گوءِ ڪٽي ويندو هو". مون لاءِ جن فلمبرو ۽ تي هنڌي اهڙي ئي هئي جهڙا پٽسا. ڇاڪاڻ ته آءٌ سندس لياقت کان اڳيئي بخوبي واقف هوس. هنڌي صحيح ڪئي ويئي ۽ مون کي ڏني ويئي. ان بعد "مسٽر جينڪنسن" پير مرد بزرگ، سندس نوڪر "ابرهام" ۽ منهنجو گهوڙو "بلئڪ بيري" هڪ ٻئي سان گڏ تمام گهٽيءَ خوشيءَ ۾ ڊڪندا ويا.

ٽوري وقت کان پوءِ وري ويچار ڪرڻ ٽي. مون اهو خيال ڪيو. ته مون هڪ اجنبيءَ کان هنڌي ونڻ ۾ تمام وڏي غلطي ڪئي آهي. انهيءَ ڪري خريدار جي پويان پوڻ، ۽ سياڻپ سان ڪانئس پنهنجي گهوڙي ونڻ جو ارادو ڪيم. مگر هاڻي اهو وقت گذري چڪو هو. انهيءَ ڪري جيترو جلد ممڪن ٽي سگهيو، اوترو جلد پنهنجي دوست وٽان هنڌيءَ کي پئسن ۾ تبديل ڪرڻ جي ارادي سان آءٌ سڏو گهر ڏانهن روانو ٽيس. مون پنهنجي ايماندار پاڙيسريءَ کي سندس در وٽ ٻيڙي چڪيندو ڏٺو. جڏهين مون کيس ٻڌايو ته مون کي هڪ ننڍيءَ رقم جي هنڌي ملي آهي، تڏهن هن ان کي به دفعا پڙهيو. مون چيو. " آئون سمجهان ٽو. ته توهين نالو پڙهي سگهو ٽا. "ايفريم جينڪنسن". "هائو ايفريم جينڪنسن". هن جواب ڏنو. "نالو ڪافي چٽو لکيل آهي، ۽ آءٌ هن آسمان جي نيليءَ ڇٽيءَ هيٺان رهندڙ ان هڪ وڏي ۾ وڏي بدمعاش کي سڃاڻان. هي اهو ساڳيو اَنوري آهي، جنهن

اسان کي عينڪون وڪيون هيون. چا، هي اڇيءَ ڏاڑهيءَ سان ڏسڻ ۾ بزرگ انسان نہ هو، ۽ سندس ڪيسي کي جهالرون نہ هيون؟ چا، هن يوناني ۽ جدا جدا قسمن جي ماڻهن جي مجموعي ۽ دنيا بابت ڏگهي علمي گفتگو ڪانہ ڪئي؟" مون ان جو جواب ڪنجهڪار ۾ ڏنو. هن سلسلئ ڪلام جاري رکندي چيو، "ها، هن وٽ علم جو صرف اهوئي ذرڙو آهي، ۽ جڏهن ڪوبہ تعليم يافتہ پنهنجيءَ صحبت ۾ ڏسندو آهي، تڏهن اها ئي گفتگو ڪندو آهي. آءٌ انهيءَ بدمعاش کي سجاڻان ۽ ڪيس ڏسي رهندس".

جيتوڻيڪ آءٌ اڳيئي شرمسار هوس، مگر منهنجي وڏي ۾ وڏي جدوجهد گهر ۾ اچڻ ۽ پنهنجيءَ زال ۽ ڏيئرن کي منهن ڏيڻ ۾ هئي. ڪوبہ گوسڙو شاگرد پنهنجي اسڪول ۾ وڃڻ ۽ پنهنجي استاد جي منهن لڳڻ کان ايترو گهٽو نہ ڏنو هوندو. جيترو آءٌ پاڻ پنهنجي گهر وڃڻ کان ڏنس ٿي. تنهن هوندي بہ مون اُنهن جي ڪاوڙ ۾ اچڻ کان اڳ پاڻ خود ڪاوڙ ۾ اچڻ جو پڪو پهہ پچايو.

مگر افسوس! اندر لنگهڻ ٿي، مون پنهنجي ڪٽنب کي ڪنهن بہ حالت ۾ جهڳڙي ڏانهن لاڙو ڪندڙ نہ ڏٺو. منهنجي زال ۽ ڏيئرون ڳوڙها ڳاڙي رهيون هيون. چاڪاڻ تہ "مسٽر ٽارنهل" انهيءَ ڏينهن اتي اچي اطلاع ڏنو هو تہ، سندن شهر واري مسافري مڪمل طرح ختم ٿي چڪي هئي. ٻئي عورتون ڪنهن بدخواهہ شخص کان اسان بابت خبرون ٻڌي، ان ڏينهن "لنڊن" ڏانهن روانيون ٿي ويون هيون. هو نڪي انهن بدخواهين جي خبر وٺي ٿي سگهيو، ۽ نہ ئي انهن جي بانيڪارن کي هٽ ڪري ٿي سگهيو. اهي ڪهڙيون بہ هيون ۽ انهن جو چيڙيندڙ ڪير بہ هو. مگر هو اسان کي پنهنجيءَ دوستيءَ ۽ حمايت جو يقين ڏيارينڊو رهيو. مون ڏٺو تہ جيئن تہ سندن پريشاني منهنجيءَ نراسائيءَ کان وڌيڪ هئي. انهيءَ ڪري هنن منهنجي مايوسيءَ کي تمام گهٽي صبر سان برداشت ڪيو. جنهن ڳالهہ اسان کي گهٽي ۾ گهٽي مونجهاري ۾ وڌو، سا هئي اهو خيال ڪرڻ تہ، ڪير اهڙو ڪميٽو هو، جو اسان جهڙي بي ضرر، حسد کي پڙڪائڻ کان پرهيز ڪندڙ. ۽ نفرت پيدا ڪرڻ کان بري ڪٽنب جي اخلاق ٿي چنڊن هٿڻ جو ڪم ڪري سگهيو ٿي.

*

باب پندرهون

مسٽر برچل جي بدمعاشيءَ جو ظاهر ٿيڻ

اها شام ۽ ايندڙ ڏينهن جو پهريون حصو پنهنجن دشمنن جي جستجو ۾ اجايو صرف ڪيو ويو. ورلي ڪو پاڙي جو ڪٽنب هوندو جنهن ۾ اسان کي شڪ نه پيو هوندو. اسان مان هرهڪ کي پنهنجي گمان لاءِ جدا جدا دليل هئا، جي صرف اسان کي ئي معلوم هئا. اڄا اسان پنهنجيءَ تشويش ۾ هئاسون، ته اسان جا نندڙا ڇوڪرا جن ٻاهر راند ڪئي، انهن مان هڪ اسان وٽ خطن جي پيٽي کڻي آيو. جا هن ٻاهران ساوڪ تان لڏي هئي. جلدي خبر پئجي ويئي، ته اها "مسٽر برچل" جي هئي، جنهن وٽ اها اڳ ڏني ويئي هئي. جاچ ڪرڻ تي معلوم ٿيو، ته ان ۾ جدا جدا ڳالهين تي اشارا هئا، پر جنهن شيءِ اسان جي ڏيان کي خاص طرح ڇڪيو، سو هو هڪ بند ٿيل خط، جنهن جي مٿان لکيل هو، "ان خط جو نقل جو ٽارنهل ڪوٽ ۾ عورتن ڏانهن موڪلڻو آهي." اسان کي يڪدم سجهي آيو، ته هيءَ ئي اهو ڪمينو اطلاع ڏيندڙ هو، ۽ ويچار ڪيوسون ته خط کي کولجي يا نه! آءٌ خط کولڻ جي برخلاف هئس، مگر "صوفيا" جنهن چيو ته ڪيس خاطري هئي، ته اهڙيءَ ڪميٽپ جي ڪم لاءِ هو سڀني ماڻهن جي پويان هوندو، تنهن ان جي کولي پڙهڻ تي زور ڏنو. هن ڳالهه ۾ سڀني گهر وارن سندس تائيد ڪئي، ۽ سڀنيءَ جي گڏيل عرض تي مون اهو خط کولي هيٺينءَ طرح پڙهڻ شروع ڪيو.

معزز بيگمات!

"خط جو ڪٽي ايندڙ توهان کي ان شخص بابت مڪمل طرح مطمئن ڪندو، جنهن وٽان هيءَ اچي ٿو. ڪم از ڪم هيءُ هڪ اهو انسان آهي، جو ابوجهائيءَ جو دوست آهي، ۽ ان جي برغلائجڻ کي روڪڻ لاءِ تيار آهي. مون کي معلوم ٿيو آهي، ته اهي به نوجوان عورتون، جن سان منهنجي ڪجهه واقفيت آهي، انهن کي توهان سهيلين طور شهر ۾ آڻڻ جو ڪجهه ارادو رکو ٿيون. جيئن ته آءٌ نڪي سادگيءَ جي نڱڻ ۽ نڪي اخلاق جي ناپاڪ ٿيڻ جو طرفدار آهيان، تنهنڪري آءٌ اوهان کي ضرور مطلع ڪندس ته ناجائزگيءَ جو اهڙو قدم خوفناڪ نتيجن جو سبب بڻبو. بدنام يا لاڳ چوٽي سان مون ڪڏهن به سختيءَ جي هلت اختيار نه

ڪئي آهي. هينئر پڻ آءٌ اوهان کي سمجهائڻ يا ان حماقت کي تنبيهه ڪرڻ جو هيءُ طريقو نه ونان ها. جيڪڏهن اوهان جي ان هلت جو مقصد گناهه جو نه هجي ها. انهيءَ ڪري هڪ دوست جي نصيحت ونو ۽ خلوت وارين جاين ۾ جتي هن کان اڳ امن ۽ معصوميت رهندا آيا آهن. اتي بدناميءَ ۽ بيڄڙائيءَ جي داخل ڪرڻ جي نتيجن تي ڳوڙهو ويچار ڪريو."

اسان جي شڪن جي هاڻي پڄاڻي ٿي. هن خط ۾ سچ ۾ ڪجهه مڙوئي اهڙو مواد هو، جو بنهي طرفن سان لڳي ٿي آيو. ان جي ملامت انهن ماڻهن سان اهڙو ئي واسطو رکندڙ هئي، جن ڏانهن اهو خط لکيل هو. جهڙو اسان سان، پر بدخواهيءَ جو مطلب پڏرو هو، ۽ اسين اڳتي ڪونه ويا سون. منهنجي زال خط جي پيڃاڻيءَ تائين بڏڻ لاءِ تيار نه هئي، پر لکندڙ تي اڃل ڪاوڙ سان ملامتون ڪيائين. "اوليويا" بہ اهڙي ئي سخت ڪاوڙيل هئي ۽ "صوفيا" هن جي ڪميڻائپ تي مڪمل طرح حيران ڏسڻ ۾ آئي. مون کي وري اهو هڪ اڻ ڪوٺيل احسان فراموشيءَ جو بيڄڙي ۾ بيڄڙو مثال ڏسڻ ۾ آيو، جنهن سان مون کي دوڃار ٽيٽو پيو هو. آءٌ پڻ انهيءَ راءِ جو هوس تہ هن تـُهمـَتَ رکڻ لاءِ هن کي سواءِ هن جي ٻيو ڪوبہ سبب نہ هو تہ جيئن منهنجي ننڍڙي ڏيءَ ٻهراڙيءَ ۾ ترسي پئي ۽ ڪيس ساٿس ملاقات ڪرڻ جا وڌيڪ وجهہ ملي سگهن. انهيءَ ڪري اڄا اسان سيني ڪانئس ويرونڻ جي رتـُن تي ويچار پئي ڪيو، تہ اسان جو ٻيو ٻار ڏوڙندو اندر آيو. ۽ اسان کي ٻڌايائين، تہ "مسٽر برجل" ٻنيءَ جي ٻئي ڇيڙي کان ويجهو وڏندو پئي آيو. جيڪي سخت درد، تازي پهتل زخم کان محسوس ڪجن ٿا، ۽ جيڪا خوشي بدلي ونڻ جي ويجهي اچڻ تي محسوس ڪئي وجي ٿي، ان کي بيان ڪرڻ کان خيال ۾ آڻڻ وڌيڪ سولو آهي. جيتوڻيڪ اسان جو ارادو صرف ڪيس سنڊس احسان فراموشيءَ متعلق ڏوراپي ڏيڻ جو هو، تنهن هوندي بہ فيصلو ڪيو ويو، تہ اهو ڪم پوريءَ طرح ڇنڻ جي طريقي ۾ ڪيو وڃي. ان مقصد لاءِ اسان پاڻ ۾ ساٿس دستوري مشڪ سان ملڻ، شروعات ۾ معمولي مهرباني ڪان وڌيڪ ڇرچي گهپي ڪرڻ، ڪيس ڪجهہ وندارئڻ ۽ ان کان پوءِ خوشامد ڪندڙ سانت جي وچ ۾ ڏرتيءَ جي زلزلي وانگر سنڊس مٿان ڪڙڪڻ، ۽ سنڊس ڪيل ڪميڻپ جي احساس سان ڪيس ويڙهي وڃڻ جو فيصلو ڪيو. ان فيصلي ٽيڻ تي منهنجيءَ زال، جنهن کي اهڙي

ڪم جي سرانجام ڪرڻ لاءِ سچ پچ تہ ڪجھہ ليـاقتون هيـون، تنهن سموري ڪاروبار جو بار پاڻ تي کنيو. اسان ڪيس ايندو ڏٺو. هي اندر آيو. هڪ ڪرسي ريڑهيائين ۽ ان تي ويهي رهيو. (مون چيو) "مسٽر برجل اڄ ڏينهن تہ واه جو ڏيـو آهي". هن جواب ڏنو. "ڊاڪٽر اچوڪو ڏينهن برابر عمدو آهي. جيتوڻيڪ آڱون پانيان ٿو تہ منهنجي فصل جي سنگن نسرڻ وقت ڪجھہ مينهن پوندو. "تنهنجي سنگن جي نسرڻ تي مينهن؟" منهنجيءَ زال بلند آواز سان ٽهڪ ڏيندي چيو. ۽ پوءِ ڪيل چرچي لاءِ معافيءَ جي طلب ڪيائين. هن جواب ڏنو. "آءٌ پنهنجيءَ دل و جان سان توکي معاف ڪريان ٿو. آءٌ ساڪ سان چوان ٿو. تہ تون جيڪڏهن مون کي نہ ٻڌائين ها، تہ آءٌ هوند ان کي چرچو نہ سمجهان ها". منهنجيءَ زال اسان ڏانهن اک جو اشارو ڪندي چيو. "سائين شايد (نہ سمجهيو هجيو). تنهن هوندي بہ مون کي خاطري آهي، تہ توهين ٻڌائي سگهندا، تہ اڏ آني ۾ ڪيترا چرچا تُـرَندا". مسٽر برجل وراڻيو. "آءٌ پانيان ٿو. تہ توهان اڄ صبح جو چرچن جو ڪتاب پڙهيو آهي. اهو اڏ آنو چرچن جو تمام سڻي خود پسندي آهي، ۽ مون اجا تائين عقل جو اڏ آنو بہ ڪو شايد محال ڏٺو هجي". منهنجي زال اجا تائين اسان ڏي نهاريندي پئي ڪليو. جيتوڻيڪ اها ڪل سندس ئي مٽان هئي، ۽ واڪو ڪري چيائين، "مون کي يقين آهي تہ تو اهو ڏٺو هوندو. مون کي ماڻهو ڏٺا آهن، جن کي جيتوڻيڪ تمام ٿورو علم هوندو آهي تہ بہ هو گهٽيءَ ڇاڪ جو مڪر ڪندا آهن". مسٽر برجل جواب ڏنو. ان ۾ شڪ نہ آهي، تہ توهان کي انهن عورتن جي خبر آهي، جن کي نڪتہ سنجيءَ لاءِ تيار ڪيو ويو آهي، مگر اها منجهن نہ آهي". مون جلدي محسوس ڪيو، تہ منهنجي زال هن ڪم ۾ گهٽي قدر ڪامياب نہ ٿيندي، انهيءَ ڪري مون خود ساڻس وڌيڪ سختيءَ سان برتاءُ ڪرڻ جو ارادو ڪيو. مون واڪو ڪري چيو. "عقل ۽ ڇاڪ ٻئي ايمانداريءَ کان سواءِ بيڪار آهن. ايمانداري اها شيءِ آهي، جا هر هڪ ڪار پرداز کي قيمت ڏئي ٿي. غلطين کان آجو، پولو پالو ڪڙمي، گهٽين غلطين واري فيلسوف کان وڌيڪ عزت وارو آهي، ڇاڪاڻ تہ ذهن ۽ ذڪاءُ يا جرائت دلي پاڪائيءَ کان سواءِ ڇا آهن. هڪ ايماندار ماڻهو خدا جي بهترين مخلوق آهي".

مسٽر برجل وراڻيو. "مون هميشہ پوپ جي ان تمثيل تي عمل ڪيو آهي تہ ڪندُ فهم ماڻهو پنهنجو شان نہ سجائيندو آهي. جيئن ڪتابن جي ناموس

سندس وڏن کان آڇي هئڻ سبب نٽي وڌي. مگر منجهن جيڪي خوبيون آهن، انهن جي تعداد موافق وڌي ٿي. تيئن ماڻهن کي پڻ سندس ڏوهن کان بري هئڻ سبب نہ. مگر انهن وصفن جي انداز مطابق اعليٰ سمجهڻ گهرجي. جي منجهن موجود آهن. تعليم يافت پلي سياٽپ جي ڊاڙ هٽي. مدبر کي پلي فخر هجي. ۽ جنگي جوڌي کي پلي شوخي ۽ ڪرڙائي هجي. مگر ڇا اسين انهن کي هڪ هيٺائين درجي تي رهندڙ ڪاسبيءَ تي ترجيح ڏيندا سون. جو محنت ۽ ڪشالي سان زندگي گذاري ٿو. ۽ تحسين کان سواءِ حياتيءَ جو سمند جهاڳي ٿو. ساڳيءَ طرح اسين "فليمش اسکول" [1] جي جهڪَنَ صحيح نقشن کي رومي نقاشن جي نقصن وارين مگر عمدين ۽ جاندار شڪلين تي ترجيح ڏيندا سون".

مون جواب ڏنو. "سائين توهان جي هاڻوکي چوٽي تڏهن انصاف تي مبني آهي. جڏهن گَڻَ روشن آهن ۽ وڏون خسيس آهن. پر جڏهن ائين ظاهر ٿو ٿئي. تہ وڏيون وڏون ساڳيءَ دل ۾ غير معمولي ڳڻن سان مقابلي ۾ آهن. تڏهن اهڙو انسان حقارت جي لائق آهي".

هن چيو. "جهڙا اوهان بيان ڪريو تا. تهڙا گهٽين براين سان گڏ گهٽيون نيڪيون رکندڙ راکاس شايد کي هجن. مگر مون پنهنجيءَ زندگيءَ جي دوران ۾ سندن وجود جو صرف هکڙو بہ مثال نہ ڏٺو آهي. ان جي برعڪس. مون هميشه ائين معلوم ڪيو آهي. تہ جتي دل وسيع آهي. اتي محبت وڏيڪ نيڪ آهي. سچ پچ تہ. اسان جو پروردگار هن تفصيل ۾ اسان تي نهايت گهٽي مهرباني ڪندڙ ۽ مشفق ڏسڻ ۾ اچي ٿو. انهيءَ ڪري جتي دل گندي آهي. اتي عقل کي هيٺو ڪرڻ. ۽ جتي کا حرڪت ڪرڻ جي طلب آهي. اتي طاقت کي گهٽائڻ جو ڪم ڪيو اٿس. هي قاعدو بين جانورن سان پڻ لاڳو ٿيندڙ نظر اچي ٿو. ننڍڙن هلاک ڪندڙ جيوَنَ جي جنس هميشه تڪليف ڏيندڙ. ظالم ۽ گيدي آهي. وري اهي جيڪي طاقت ۽ زور سان نوازيل آهن. سي سخي. بهادر ۽ نهايت حليم آهن".

---

[1] فليمش اسکول: هيءُ هڪ نقاشيءَ جو اسکول آهي. جو پندرهين صديءَ جي وَن اويڪ (Van Eyck) ۽ سندس پائرن برپا ڪيو هو. هن ۾ اوائلي استاد ميملنگ (Memling) ويڊن (Weyden) مئٽسز (Metsys). مئبوز (Mabuse). ۽ مور (More) هٿا. ان کان پوئين زماني ۾ منجهس هينيان مکيہ استاد هڪ ٻئي جي پويان ڪم ڪندا آيا. رَبنس. ريمبرئنڊ (Rembrand) پالپاٽر (Paulpatter) ۽ جوردينس (Jordaens).

مون وراڻي ڏني، "توهان جا اهي رايا چگا ڏسڻ ۾ تا اچن، پر اهو وڌيڪ چگو ٿيندو، جو هڪ اهڙي ماڻهوءَ ڏانهن اشارو ڪيو وجي، (ائين چئي مون ڏانهنس گهور سان نهاريو ۽ چيو) جنهن جي دل ۽ دماغ پاڻ ۾ نفرت جهڙا اختلاف رکن تا". مون پنهنجو آواز بلند ڪندي ۽ سلسلئ ڪلام جاري رکندي چيو، "آءٌ ان ماڻهوءَ تي سندس وهمي اطمينان جي باوجود سهي ڪرڻ جي موقع ملڻ تي نهايت خوش آهيان." "جناب، تون هيءَ چوپڙي سجاڻين ٿو؟" "هائو سائين". هن بيپرواهيءَ سان جواب ڏنو، "اها چوپڙي منهنجي آهي، ۽ آءٌ خوش ٿيو آهيان، جو اوهان اها لڏي آهي". مون واڪو ڪري چيو، "۽ هي خط سجاڻين ٿو؟ اصل پس و پيش نه ڪر، پر منهنجي منهن ۾ چگيءَ طرح نهار. آءٌ چوان ٿو، ته هيءُ خط سجاڻين ٿو؟" هن وراڻيو، "اهو خط! ها، مون ئي اهو خط لکيو آهي". مون چيو، "۽ تون ڪيئن ايتريءَ ڪميٽ ۽ احسان فراموشيءَ سان هن خط لکڻ جي جرائت ڪري سگهئين؟" هن لاتاني بي حيائيءَ جي نگاهن سان جواب ڏنو، "۽ اوهان ڪيئن بي حيائي ڪري هن خط جي سيل ٽوڙي، ان جي کولڻ جي جرئت ڪئي. توهان کي خبر آهي ته هن سبب آءٌ هينئر جو هينئر اوهان سيني کي سزا ڏياري سگهان ٿو. سپ ڪجهه جيڪي مون کي ڪرڻو پوندو، سو اُهو ته آءٌ ويجهڑائي واري جج وٽ قسم کڻان، ته اوهين منهنجي ڪيسي جي ڪتابڙيءَ جي ڪلف پيڇ جا ڏوهي ٿيا آهيو، ۽ اهڙيءَ طرح ان جي دروازي تي اوهان کي جوابدار ٺهرايان". هن جي غير متوقع بي ادبيءَ جي هن فُقري، مون کي ڪاوڙ جي اهڙيءَ ته چوٽيءَ تي پهچايو، جو آءٌ پنهنجي جذبي کي اصل سنياڻي نه سگهيس: "احسان فراموش، ڪميٽا نڪري وڃ، ۽ پنهنجيءَ بچڙائيءَ سان منهنجي مڪان کي وڌيڪ وقت لاءِ پليد نه ڪر. نڪري وڃ، ۽ ڪڏهن به منهنجي اڳيان نه اچج. منهنجي در تان هليو وڃ، ۽ صرف سزا جنهن جي آءٌ تنهنجي لاءِ طلب رکان ٿو، سا اها آهي، ته تنهنجو ضمير توکي ڪافي ايذاءُ رسائيندو رهي". ائين چوندي، مون ڏانهس ڪيسي واري چوپڙي اڇلائي، جا هن مشڪندي ڪنئي، ۽ ان جا ڦڙڪا نهايت سنجيدگيءَ سان بند ڪري، اسان کي سندس خود اعتماديءَ ۽ بربادیءَ تي حيران ٽيل ڇڏي هليو ويو. منهنجي زال خاص طرح ڪاوڙي، چاڪاڻ ته ڪابه ڳالهه ڪيس ڪاوڙائي يا پنهنجي دغابازين تي شرمسار ڪري نه سگهي، جيڪي جذبا اسان سينيءَ ۾ چوٽيءَ تي

چڑهي ويا هئا. انهن جي مانڻ کان لاءِ مون چيو. "منهنجي پياري، اسان کي ان تي حيران ٿيڻ نہ گهرجي. تہ خراب ماڻهن ۾ شرم جي گهٽتائي آهي. جڏهن سندن چگهائي پڏري تي پوي ٿي تڏهن هو شرم کان ڳاڙها ٿي وڃن ٿا. مگر پنهنجي بچڑاين تي ناز ڪن ٿا".

هڪ تمثيلي آکاڻي آهي تہ ڏوهہ ۽ شرم پهريائين پاڻ ۾ رفيق هئا. ۽ پنهنجيءَ مسافريءَ ۾ يڪ جان دو قالب نموني هڪ ٻئي سان گڏ رهندا هئا. مگر جلدي سندن ايڪتا پنهي جي ناپسنديده ۽ جوکائتي معلوم ٿي. گناهہ شرم کي تمام گهٽيون تڪليفون ڏنيون. ۽ شرم اڪثر گناهہ جي لڪل منصوبن کي چينيپيو. تنهن ڪري گهٽي وقت جي ناپسنديدگيءَ کان پوءِ. هنن آخر هميشہ لاءِ هڪ ٻئي کان جدا ٿيڻ قبول ڪيو. گناهہ نصيب تي. جو قاتل جي شڪل ۾ اڳيان پئي ويو. ڪامياب پوڻ لاءِ بهادريءَ سان اڪيلي سر اڳتي وڌيو. پر شرم. جيئن تہ فطري طرح ڊڄڻو هو. انهيءَ ڪري موٽي ان نيڪيءَ سان پنهنجو پيوند رکڻ آيو. جنهن کي هنن پنهنجيءَ مسافريءَ جي شروعات ۾ پوئتي ڇڏيو هو. اهڙيءَ طرح منهنجا ٻڇا. جڏهن ماڻهن گناهہ جي ڪن منزلن کي طئي ڪيو آهي. تڏهن شرم انهن کي ڇڏي ڏي تو. ۽ موٽي اچي انهن ٿورين نيڪين جي خدمت ۾ گذاري ٿو. جي اڃا تائين منجهن بچيل آهن.

*

باب سورهون

ڪتنب جون حرفتون

"صوفيا" جا جذبا ڪهڙا به ڪٽي هجن، مگر ٻئي سڀ ڪتنب "مسٽر برجل" جي غير حاضري متعلق زميندار جي ڪچهريءَ ذريعي تسلي حاصل ڪئي هئي، جنهن جون ملاقاتون متواتر ٽيهٽ لڳيون. جيتوٽيڪ جئين هن چاهيو ٿي، تيئن منهنجي ڏيئرن کي شهر جي وندرن حاصل ڪري ڏيڻ ۾ هو نااميد ٿي پيو هو. تنهن هوندي به جيتري قدر اسان جي رهڻ جي جڳهه ۾ ٿي سگهيو ٿي، اوتري قدر کين نندين آسائشن ميسر ڪري ڏيڻ جو هرڪو موقعو ورتائين ٿي. هو هميشه صبح جو ايندو هو، ۽ جيستائين آئون ۽ منهنجو پٽ ٻاهر پنهنجي ڏنڊي تي هوندا هئاسون، تيستائين گهر جي ٻين پاتين وٽ ويهندو هو، ۽ کين شهر جي انهن حصن جي بيان ڪرڻ سان وندرائيندو هو، جن جو هو خاص طرح واقف هو. هو اهي سيئي ڳالهيون دهرائي سگهندو هو، جيڪي وندرگاهن جي فضا ۾ تفصيل سان بيان ٿيندیون هيون، ۽ سيئي اعليٰ ظرافت واريون سٿيون ڳالهيون مزاحيا ڪتابن ۾ شايع ٿيڻ کان اڳ برزبان ياد هوندیون هيس. گفتگوءَ جي وچ وارو وقت منهنجي ڏيئرن کي پتي راند سيکارڻ يا ڪن وقتن تي منهنجن نندڙن کي ڦڙت بنائڻ لاءِ ٽونشي بازي سکڻ جي ترغيب ڏيڻ ۾ گذاريندو هو. پر کيس پنهنجي نانيءَ بنائڻ جي اميدن، اسان سيني کي ڪجهه قدر سندس خامين کان انڌو ڪري ڇڏيو هو. اهو ضرور قبول ڪرڻ گهرجي، ته منهنجيءَ زال کيس ڦاسائڻ لاءِ هزارين تجويزون رڦيون هيون، يا وڌيڪ نزاڪت سان ائين ڪٽي ڇڏجي، ته پنهنجي ڏيئرن جي لياقتن کي وڌائڻ لاءِ پنهنجو هرڪو فن ڪم آندو هئائين. جيڪڏهن ڇانهه سان ڪائڻ وارا ڪيڪ نندڙا ۽ ڪڙڪيدار هوندا هئا، ته اهي "اوليويا" جا ناهيل هئا. جيڪڏهين خارتوت جو شراب ڇگيءَ ريت هو، ته خارتوت جا ٻير وري سندس چوندبل هئا، ۽ اهي سندس ئي آگريون هيون، جن آچارن کي خاص قسم جي تازگي ڏني. ۽ پُڊنگ جي بناوت ۾ سندس ئي محنت شامل هئي، ڪن وقتن تي اها آلي پولي عورت زميندار کي چوندي هئي، ته توهين ۽ "اوليويا" ٻئي هم قد آهيو، ۽ ان ڏسڻ لاءِ ته منجهائن ڪير وڌيڪ ڏڳهو هو. هوءَ ٻنهيءَ کي گڏ ٻيهڻ جو حڪم ڪندي هئي. سندس اهي اتڪلن واريون فرمائشون، جيڪي بي اثر

هئڻ جي باوجود بہ، ٻين جڳيءَ طرح معلوم ٿي ڪيون، ۽ انهن اسان جي خيرخواه کي تمام گهڻو خوش ٿي ڪيو. زميندار سيڪنهن ڏينهن تي پنهنجي قرب جا نوان نوان ثبوت ڏيندو هو، جي جيتوڻيڪ شاديءَ جي تجويزن تائين نہ پهتا هئا، تڏهن بہ اسان کين ان کان ٿورڙو ئي گهٽ سمجهيو ٿي، ۽ سندس ڏرائيءَ کي ڪن وقتن تي فطري حيا ۽ ڪن وقتن تي سندس چاچي جي ناراض ٿيڻ جي خوف جو سبب قرار ڏنو ٿي ويو. تنهن هوندي بہ، هڪ واقعو جو ان کان پوءِ جلدي رونما ٿيو، تنهن اسان جي ان خيال کي پختو ڪيو تہ هن اسان جي ڪٽنب سان هڪ ٿيڻ جو ارادو ڪيو هو. منهنجيءَ زال تہ مورڳو ان کي پورو پورو وعدو ڪري شمار ڪيو.

منهنجي زال ۽ ڏيئرون جڏهن پاڙيسريءَ "فلمبرو" وارن وٽ ملاقات ٿي ويون، تڏهن ڏنائون تہ ان ڪٽنب تازو پنهنجون صورتون هڪ نقاش کان نقش ڪرايون هيون. اهو نقاش بهراڙيءَ ۾ مسافري ڪري رهيو هو، ۽ 15 شلنگن في مورت جي حساب سان مورتون نقش ڪيائين ٿي. جيئن تہ اسان جي ڪٽنب ۽ هن جي ڪٽنب جي وچ ۾ گهٽي عرصي کان مذاق جي رقابت چالو هئي، تنهنڪري اسان جي دل اسان جي مٿان ٽيل ڳجهيءَ فوقيت کان آگاهہ ٿي، ۽ منهنجي منع ڪرڻ جي باوجود اهو پڪو ارادو ڪيو ويو، تہ اسان کي پڻ پنهنجون صورتون نقش ڪرائڻ گهرجن. نقاش کي ڪم سان لڳائڻ کان پوءِ اسان جو ٻيو ويچار پنهنجي مذاق کي بُلند درجي تي ڏيکارڻ جو هو. جيتري قدر اسان جي پاڙيسريءَ جي ڪٽنب جو احوال آهي، تہ ان ۾ ست ماڻهو هئا ۽ کين ستن سنگتڻن سان مشابهت ڏيئي نقش ڪيو ويو هو. اهو هڪ اهڙو نقش هو جو دلچسپيءَ کان بلڪل خالي هو. جاندارن ۾ اهڙي کا جنس ئي ڪونهي ۽ کابہ اهڙي ملاوٽ دنيا ۾ نہ آهي. اسان پاڻ کي ڪنهن اعليٰ طريقي نقش ڪرائڻ جا خواهشمند هئاسون، ۽ گهٽن بحٽن کان پوءِ آخرڪار يڪراءِ هن فيصلي تي آياسون، تہ اسين سڀ گڏ هڪ تاريخي ڪٽنب مثل نقش ڪيا وڃون. جيئن تہ سيئي ڪٽنب هڪ ئي مورت ۾ نقش ڪيا ويا هئا، انهيءَ ڪري اسان سيني لاءِ پڻ صرف هڪ فريم ڪر اڇي سگهيو ٿي، ۽ اهو وڏيڪ سَسَتو ۽ ان سان گڏ وڏيڪ عمدو بہ ٿيڻو هو. جيئن تہ اسين کو تاريخي مضمون يڪدم دل تي آڻي نہ سگهياسون، انهيءَ ڪري اسان مان هرهڪ پنهنجي خيال موجب تاريخي شخصيتن مان ڪنهن بہ هڪ جي حيثيت ۾ نقش

ٽيڻ تي راضي ٽيو. منهنجي زال "زهره [1]" جيئن نقش ٽيڻ جي خواهش ڪئي، ۽ نقاش پنهنجن [illegible] سندس وارن ۽ چاتيءَ تي لڳائڻ ۾ ڪنجوس نه هو. سندس ٻئي ننڍ [illegible]س پاسي ۾ "محبت جي ديوتائن [2]" جي شڪل ۾ نقش ٽيل هئا، ۽ آڻ وري پنهنجي جُسبي ۾ ملبوس ٽيل "وهسٽن" جي مخالفت وارن ڪتابن سان اتي حاضر هوس. "اوليويا" گلن جي ٻاري تي هٿ ۾ هڪ چهبڪ ڪٽي وينل سون سان مڙهيل سائي جُبي ۾ هڪ لڙائي ڪندڙ يوناني عورت وانگر نقش ٽيٽي هئي. "صوفيا" ايترين گهٽين رڍن سان نقش ٽيٽي هئي، جيتريون نقاش نقش ڪري ٿي سگهيو. ۽ "موزز" پنهنجي ڪنپ لڳل ٽوپلي سان نقش ٽيٽو هو. اسان جي مذاق زميندار کي ايترو ته خوش ڪيو، جو هن پاڻ کي اسان جي ڪٽنب جي هڪ پاتيءَ وانگر "سڪندر اعظم (٣)" جي نشان سان "اوليويا" جي پيرن وٽ ان ۾ نقش ٽيڻ تي زور ڏنو. اسان سيني سندس هن خواهش کي اسان جي ڪٽنب ۾ سندس گڏجڻ جي تمنا جو هڪ دليل ڪري سمجهيو ۽ کيس انڪار ڪري نه سگهياسون. آخر نقاش کي ڪم سان لڳايو ويو. جيئن ته هن مسلسل توجهه ۽ تڪڙ سان ڪم ڪيو، تنهنڪري اهو سمورو نقش ڇڻن ڏينهن کان پوءِ به گهٽ عرصي ۾ پورو ٽيو. نقش وڏو هو، ۽ هي ضرور قبول ڪرڻ گهرجي، ته نقاش پنهنجي رنگن ۾ ڪابه ڪوتاهي نه ڪئي هئي، جنهن لاءِ منهنجي زال سندس تعريف ڪئي. اسين سيئي سندس هنر جي تڪميل کان راضي هئاسون، پر هڪ بدبختيءَ جي حالت جا هاڻي نهايت مايوسيءَ سان اسان کي هُري آئي، تيستائين اسان جي دل تي نه آئي، جيستائين مورت، پوري ٿي. نقش ايڏو ته وڏو هو، جو اسان کي گهر ۾ ان جي رکڻ جي جاءِ ڪانه هئي. اهڙي نقطي کي اسين ڪيئن نظر انداز ڪري سگهياسين، اها هڪ خيال ۾ نه اچڻ جهڙي ڳالهه آهي، پر خاطري آهي ته اسين سيءَ گهٽي قدر نڳجي ويا هئاسون. تنهنڪري مورت جيئن اسان اميد ٽي ڪئي، تيئن اسان جي

---

[1] زهره (Venus) هي هڪ سعد گره سمجهيو ويندو آهي، ڪيس عشق ۽ محبت جي ديوي ڪوٺيو ويندو آهي.

[2] محبت جو ديوتا (Cupid) يوناني ڏند ڪٿائن موجب عشق کي هڪ انڊي چوکر سان تمثيل طور پيش ڪيو ويندو آهي. ان خيالي چوکر کي هٿ ۾ تيرڪمان آهي، جڏهن اهو تير چٽيندو آهي، تڏهن هڪ انسان ٻئي انسان تي عاشق ٿي پوندو آهي.

[3] سڪندر اعظم (Alexander the great) (356 ق.م کان 323 ق.م تائين) هيءُ مقدونيا جو بادشاهه هو. هن ساري دنيا فتح ڪرڻ جو ارادو ڪيو ۽ ان کي عملي جامي پهرائڻ لاءِ هن جدا جدا ملڪن تي ڪاهون ڪيون. هندستان پڻ سندس ڪاهه کان بچيل نه هو.

آکڙ کي وڏائڻ جي بدران، نهايت ذلت پريي نموني رڌڻي جي پِٽ کي ٽيڪ ڏياري رکي ويئي، جتي ٽُلهي سِٽيءَ جي ڪپڙي کي پکيڙيو ۽ نقش ڪيو ويو هو. تصوير ڪنهن بہ دروازي وچان نڪرڻ کان گهٽو وڌي، ۽ سيني پاڙيسرين لاءِ هڪ چرچو هئي. هڪ ان کي "رابنسن ڪروزو (۱)" جي ڪِچي سگهڻ کان وڌيءَ ٻيڙيءَ سان مشابهت ڏني، ٻئي وري چيو تہ اها شيشي ۾ پيل ڏيري سان وڌيڪ مشابهت ٿي رکي، ڪنهن عجب کاڌو، تہ اها باهر ڪيئن نڪري سگهندي، پر اجا بہ گهٽن عجب کاڌو، تہ اها ڪيئن اندر وڃي سگهي.

انهيءَ نقش جيتوڻيڪ ڪن ماڻهن ۾ ننڍوليءَ کي پڙکايو، مگر گهٽن جي دلين ۾ بغض وارا خيال پڻ اُپاريا. زميندار جو اسان سان گڏ تصوير ۾ موجود هئڻ، هڪ نهايت وڏيءَ عزت جي ڳالهہ هئي، ۽ اها يقيناً حسد کان بچي نٿي سگهي. اهڙيون بدناميءَ جهڙيون رَوَشون اسان سان هلڻ لڳيون، ۽ اسان جو آرام بہ مسلسل انهن ماڻهن جي ڪري ڦٽڻ لڳو. جي دوستن وانگر اسان کي اهي ڳالهيون ٻڌائڻ ايندا هئا. اهي خبرون اسين هميشہ حوصلي واري مزاج سان دل ۾ رکندا هئاسون. جيئن تہ بدناميءَ جهڙي ڳالهہ مخالفت سان درست ڪئي ويندي آهي، انهيءَ ڪري اسين وري هڪ دفعو وڌيڪ پنهنجن دشمنن جي بد خواهيءَ کي تارڻ لاءِ صلاح مصلحت ڪرڻ لڳاسون. اسين آخر هڪ اهڙي نهراءَ تي پهتاسون، جنهن ۾ ايتري تہ گهٽي حرفت رکيل هئي، جو اهو مون کي اصل پسند نہ پيو. جيئن تہ اسان جو مقصد هو، تہ "مسٽر ٽارنهل" کليءَ طرح "اوليويا" سان شاديءَ ڪرڻ جي تمنا جي پڌرائي ڪري، انهيءَ ڪري منهنجيءَ زال سندس پَکَ ونڊ لاءِ مڪر ڪري ڪانئس "اوليويا" جي لاءِ مڙس جي چونڊ بنسبت صلاح پڇڻ جو ڪم پاڻ تي کنيو. اهو پڻ فيصلو ڪيو ويو، تہ جيڪڏهن اهو ڪيس ڪنهن پڌرائي لاءِ آماده ڪرڻ ۾ ڪافي نہ ڏنو ويو، تہ هوءَ "ٽارنهل" جي خلاف تيار ڪيل رقيب سان شادي ڪندي، جيڪڏهن هو ڪيس هٿ ڪرڻ لاءِ ان کي پنهنجي ڪُليءَ پڌرائيءَ سان نہ روڪيندو. اها هڪ اهڙي تجويز پيش ڪئي ويئي هئي، جنهن جي جيتوڻيڪ آڏ زوردار مخالفت ڪري نہ سگهيس، تہ بہ ان کي پوريءَ طرح پسند بہ نہ ڪيو.

ٻئي دفعي جڏهن "مسٽر ٽارنهل" اسان سان ملاقات ڪرڻ آيو، تڏهن منهنجون ڏيئرون پنهنجيءَ ماءُ کي سندس تجويز کي عمل ۾ آڻڻ لاءِ وجهہ ڏيڻ

---

(۱) رابنسن ڪروزو: هن جو احوال باب ستين ۾ صفحي جي زير حاشيہ ۾ ڏنو ويو آهي.

خاطر وچ مان هٿي ويون ۽ ٻي ڪوٽيءَ ۾ وڃي ويٺيون. جتان سموري گفتگو ٻڌي سگهيون ٿي. منهنجيءَ زال قابليت سان پنهنجيءَ تجويز ڪي پيش ڪيو. هن چيو. "فلمبرو" وارين چوڪرين مان هڪڙيءَ کي نهايت عمدو مڙس ملڻ وارو آهي، جو هنن "مسٽر تارنهل" "مسٽر اسپينڪر" کي ان لاءِ چونڊيو آهي". زميندار جي هائو ڪرڻ تي هن چيو. "اهي چوڪرين جي دنيادار آهن. انهن کي سڻن مڙسن ملڻ جي خاطري آهي. مگر رب سائين شال انهن چوڪرين جي واهر ڪري. جي سندن اثر ۾ آهن. "مسٽر تارنهل"! هن خود غرضيءَ جي زماني ۾ حُسن کهڙي معنيٰ رکي ٿو؟ يا هن دنيا ۾ هي سيئي فضيلتون ۽ خوبيون کهڙي معنيٰ رکن ٿيون؟ ان جو خيال نہ آهي. تہ هوءَ کهڙي آهي. مگر پڇا صرف اها آهي. تہ هن کي ڇا آهي".

هن جواب ڏنو. "آءٌ توهان جي سڻي راءِ کي تمام گهٽو پسند ٿو ڪريان. ۽ اوهان کي دلجاءِ ٿو ڏيان. تہ جيڪڏهن آءٌ بادشاهه هجان ها. تہ شاديون کنهن ٻئي نموني ٿين ها. سچ پچ تہ. اهو وقت انهن چوڪرين لاءِ تمام گهٽيون خوشيون آڻيندڙ ٿي پوي ها. جي دولت مند نہ آهن. اسان جون هي ٻہ نوجوان چوڪريون پهريون ئي هجن ها. جن لاءِ آءٌ هوند تمام لائق مڙس هٿ ڪريان ها. منهنجي زال جواب ڏنو. "هائو سائين. توهان نهايت خوش مزاج ٿيڻ جي نوازش ڪئي آهي. آءٌ پڻ چاهيان ٿي. تہ آءٌ هوند راڻي هجان. ۽ پوءِ معلوم ڪريان. تہ منهنجيءَ وڏيءَ ڏيءَ کي مڙس لاءِ ڪٽي اميد رکڻ گهرجي. پر هاڻي. جيئن تہ توهان منهنجي ڏيان تي اها ڳالهہ آندي آهي. تنهنڪري "مسٽر تارنهل" سچي پچي ٻڌاءِ. تہ ڇا. تون ان جي لاءِ مون کي ڪنهن لائق خاوند جي صلاح ڏيئي نٿو سگهين؟ هوءَ هن وقت اٺويهن سالن جي. ڪافي وڏي ڇڪي تعليم يافتہ آهي. ۽ منهنجيءَ نماڻي راءِ موجب منجهس ڪنهن بہ قسم جي لياقت جي گهٽتائي نہ آهي".

هن جواب ڏنو. "خاتون. جيڪڏهن مون کي چوند ڪرڻي هجي. تہ آءٌ هوند هڪ اهڙو شخص هٿ ڪريان. جيڪو سڀني فضيلتن جو مالڪ هجي. ۽ جيڪو هڪ ملائڪ کي خوش رکي سگهي. اهو شخص جو سياڻپ. دولت. اعليٰ مزاج ۽ سچائيءَ وارو آهي. اُهوئي منهنجيءَ راءِ موجب. سندس لائق خاوند ٿيندو". منهنجي زال چيو. "هائو سائين. پر توهان کي ڪنهن اهڙي شخص جي خبر آهي؟" هن جواب ڏنو. "نہ خاتون. اهڙو ڪوبہ ماڻهو هٿ ڪرڻ ناممڪن آهي. جو هن جي خاوند ٿيڻ جي لائق هجي. هوءَ ڪنهن ماڻهوءَ جي قبضي ۾ اچڻ کان

وڏيڪ اهميت وارو خزانو آهي. هوءَ هڪ ديوي آهي. منهنجي روح جو قسم منهنجيءَ سمجهه موجب هو هڪ ملائڪ آهي". "افسوس! "مسٽر تارنهل" تون صرف منهنجيءَ چوڪريءَ کي پڏائين ٿو. پر اسين ڪيس تنهنجي هڪ ان ڏل پروءَ سان شاديءَ ڪرائڻ تي ويچار ڪري رهيا آهيون، جنهن جي ماءُ ٿورو وقت ٿيو آهي، ته مري ويئي آهي. ۽ جنهن کي هينئر گهر جي ڪاروبار هلائيندڙ جي ضرورت آهي. توهان کي خبر آهي. ته منهنجو مطلب ڪنهن سان آهي؟ هڪ نوجوان "وليمس" هاري. هو ڪيس سُڪيو رکي سگهي ٿو ۽ هن ڪيترائي دفعا شاديءَ لاءِ درخواستون ڪيون آهن. (اها هڪ حقيقت هئي). آءٌ نهايت گهٽو خوش ٿيندیس، جيڪڏهن اسان جيءَ هن چونڊ تي، اسان کي توهان جي منظوري ملندي". هن جواب ڏنو. "چا خاتون، منهنجي منظوري! منهنجي منظوري هڪ اهڙيءَ چونڊ تي! هرگز نه. چا! ايتري حسن، عقل ۽ نيڪيءَ کي هڪ اهڙي ماڻهوءَ متان قربان ڪيو وڃي، جو نعمت کان نا آشنا آهي! مون کي معاف ڪجو. آءٌ ڪڏهن به اهڙو بي انصافيءَ جو وهانءَ پسند ڪري نٿو سگهان. مون کي ان لاءِ کي پنهنجا دليل آهن". "ڊيبورا" واڪو ڪري چيو. "سچ پچ ته سائين، جيڪڏهن اوهان کي کي پنهنجا دليل آهن، ته پوءِ اهو بيو معاملو آهي، پر مون کي انهن دليلن معلوم ڪرڻ تي خوش ٿيندس". خاتون، مون کي معاف ڪريو". هن وراڻي ڏني. "اهي ڳولي لهڻ کان گهٽو اونهو پيل آهن. (پنهنجو هٿ چاتيءَ تي رکي) اهي هتي جڙ لڳل ۽ دفن ٿيل آهن".

سندس وڃڻ کان پوءِ، اسان جي عام مصلحت ڪرڻ تي. اسين پنهنجو اندازو لڳائي نه سگهياسون، ته سندس اهڙن عمدن جذبن جو مطلب ڪهڙو هو. "اوليويا" انهن کي اعليٰ شوق جا مثال ڪري سمجهيو. پر آءٌ اهڙي وڏي اميد رکندڙ نه هوس. مون کي ڪافي پڏرو ڏسڻ ۾ آيو. ته انهن ۾ شادي کان وڏيڪ عشق جو مقصد هو. جيتوڻيڪ اهي اسان کي ڪهڙا به نيڪ شگون ڏيندڙ هئا، مگر اهو ارادو ڪيو ويو. ته "وليمس" هاري، جنهن ڀهراڙيءَ ۾ منهنجي ڏيءَ جي آمد کان وٺي کيس شاديءَ لاءِ آڇون ڪرڻ شروع ڪيون هيون، ان جي تجويز کي عمل ۾ آندو وڃي.

*

باب سترهون

حرص جي مقابلي ۾ اخلاق جي ناڪامي

جيئن ته مون صرف پنهنجي ڏيءَ جي سُک جو ويچار ٿي ڪيو، ۽ جيئن ته "مسٽر وليمس" سُکيو سياڻو ۽ سچو ماڻهو هو، تنهنڪري سندس قبوليت مون کي خوش ڪيو. سندس اڳئين شوق کي تازي ڪرڻ لاءِ فقط ٿوريءَ همت افزائي جي ضرورت هئي. هڪ يا ٻه دفعا شام وقت هو ۽ "مسٽر ٽارنهل" اسان جي گهر ۾ مليا، ۽ هڪ ٻئي کي ڪجهه قدر ڪاوڙ جي نگاهن سان ڏٺائون، پر "مسٽر وليمس" پنهنجي زميندار جو دل مقروض نه هو، انهيءَ ڪري سندس غصي جي ٿوري به پرواهه ڪانه ڪيائين. "اوليويا" پنهنجي طرفان نئين عاشق تي سندس سموري پيار نثار ڪرڻ جو ڍونگ ڪندي واهه جو نخرو ڪيو، جنهن کي جيڪر اداڪاري سمجي ته به بجا آهي. هي سندس سچو پچو سياڻ هو. "مسٽر ٽارنهل" هن ترجيح تي نهايت اداس ڏسڻ ۾ آيو، ۽ دکدائڪ لهجي ۾ موڪل ورتائين. آءٌ اهو قبول ٿو ڪريان ته، ڪيس اهڙي درد ۾ ڏسڻ تي آءٌ حيران ٿي ويس، چاڪاڻ ته مون کي خبر هئي ته، ڪيس هڪ باعزت محبت جي پڏرائي ڪرڻ وسيلي تمام سهولت سان ان درد کي ٽاري ڇڏڻ جي طاقت هئي. اهو سولائيءَ سان معلوم ٿي سگهيو ٿي، ته جيڪا به تڪليف هن برداشت ڪئي، ان کان "اوليويا" جو دک اڃا به وڌيڪ هو. سندس عاشقن جي وچ ۾ مٿي بيان ڪيل ملاقات جهڙيون گهڻيون ئي ملاقاتون ٿيندیون هيون. هوءَ سڀ ڪنهن ملاقات کان پوءِ وجي اڪيلائيءَ ۾ گذاريندي هئي، ۽ درد کي پنهنجو ساٿي ڪري رکندي هئي. هڪ ڏينهن شام جو جڏهن هوءَ ڪجهه وقت لاءِ بناوتي شگفتہ مزاجيءَ جي حمايت ڪري فارغ ٿي هئي، تڏهن مون کيس مٿي بيان ڪيل حالات ۾ ڏنو. مون چيو، "منهنجا ٻچا، هاڻي تون ڏسين ٿي، ته "مسٽر ٽارنهل" جي محبت ۾ جيڪو تنهنجو پروسو هو، سو سڀ هڪ خواب آهي. چاڪاڻ ته جيتوڻيڪ کيس معلوم آهي ته ڪُليءَ پڏرائيءَ ڪرڻ سان هو تو کي حاصل ڪري سگهي ٿو، ته به هڪ اهڙي ماڻهوءَ جي رقابت قبول ڪري ٿو، جيڪو سڀ ڪنهن لحاظ کان ڪائنس درجي ۾ گهٽ آهي." هن جواب ڏنو، "هائو بابا! پر کيس هن دير لاءِ کي پنهنجا سبب آهن.

مون کي خبر آهي ته ڪيس ڪي سبب آهن. هن جي نگاهن ۽ گفتگوءَ جي سچائي، مون کي سندُس سچيءَ محبت جو ويساهه ڏُني ٿي. مون کي اُميد آهي، ته ٿوري ئي وقت ۾ پنهنجي دل جي عالي همتي ظاهر ڪندو ۽ توهان کي ثابت ڪري ڏيکاريندو ته منهنجو اندازو توهان جي راءِ کان وڌيڪ منصفانه آهي". مون جواب ڏنو. "اوليويا، هن کان اڳ جيڪي به تجويزون ڪيس پڏرائيءَ ڪرڻ تي مجبور ڪرڻ لاءِ اختيار ڪيون ويون آهن، سي سڀيئي تنهنجيون ئي رڌيل ۽ تجويز ڪيل هيون. تون ائين چئي نٿي سگهين ته، مون توکي ڪنهن به ڳالهه ۾ مجبور ڪيو آهي، پر منهنجي پياري، توکي هرگز ائين نه سمجهڻ گهرجي، ته آءٌ ڪڏهن به سندس ايماندار رقيب کي تنهنجي غلط جاءِ تي رکيل محبت جو "اُلو" بنجڻ ڏيندس. جيڪو به وقت توکي ڪنهن ڪليل بيان تي آڻڻ لاءِ گهربو، سو توکي ڏُنو ويندو، پر ان ميعاد جي ختم ٿيڻ تي جيڪڏهن هو اجا به بيپرواهه رهيو، ته آءٌ ضرور ان ڳالهه تي زور ڏيندس، ته ايماندار "وليمس" کي سندس سچائيءَ جو عيوضو ڏيڻ گهرجي. اخلاق، جنهن جي مون پنهنجيءَ حياتيءَ ۾ هن وقت تائين حمايت ڪئي آهي، سو مون کان اهائي تقاضا ڪري ٿو، ته هڪ مائٽ جي حيثيت ۾ منهنجي نرمائي، منهنجي هڪ مرد هٿ واريءَ ايمانداريءَ تي ڪڏهن به اثر نه وجهي. تون پنهنجي مرضيءَ موجب کو ڏينهن مقرر ڪر، پلي اهو ايترو پري هجي، جيترو تون ٺيڪ سمجهين. ۽ ساڳئي وقت اهو خيال رک، ته "مسٽر ٽارنهل" کي پڻ ان مقرر ڪيل وقت جي خبر پوي، جنهن تي آءٌ توکي ٻئي جي حوالي ڪرڻ جي چاهنا رکان ٿو، جيڪڏهين هو سچ پچ توکي پيار ڪري ٿو، ته پوءِ سندس عقل سليم کيس يڪدم ڏسيندو. ته صرف هڪڙوئي طريقو آهي، جنهن وسيلي هو تنهنجيءَ هميشه جي جدائيءَ کي روکي سگهي ٿو". جيئن ته "اوليويا" هيءَ رٽ مڪمل طرح انصاف تي ٻيڻل سمجهي، تنهنڪري ان کي ٽاري نه سگهي، ۽ يڪدم قبول ڪيائين. هن "مسٽر ٽارنهل" جي بيوفائيءَ جي حالت ۾ "مسٽر وليمس" سان شادي ڪرڻ جو قطعي وعدو ڪيو. ان کان پوءِ ايندڙ موقعي تي "مسٽر ٽارنهل" جي موجودگيءَ ۾ "مسٽر وليمس" سان "اوليويا" جي شاديءَ جو ڏينهن مقرر ڪيو ويو.

ڏُنو ويو ته مٿي بيان ڪيل زور پرين ڪاروائين زميندار "مسٽر ٽارنهل" جي انتظار کي ٻيٽو ڪيو ٿي، پر سچ پچ ته جيڪي "اوليويا" محسوس ڪيو

ٽي، تنهن مون کي ڪجهہ پريشان ڪيو. هن عقل ۽ عشق جي جهگڙي ۾ سندس شگفتہ دلي کيس ڇڏي ويئي. هوءَ هرڪو وجهہ خلوت ۾ گذارڻ جو ونندي هئي ۽ اهو وقت ڳوڙهن ڳاڙڻ ۾ صرف ڪندي هئي. هڪ هفتو گذري ويو. مگر "مسٽر ٽارنهل" سندس شاديءَکي روڪڻ جي ڪابہ ڪوشش نہ ڪئي. ايندڙ هفتي تي پڻ هو اجا تائين پنهنجي ارادي تي محڪم رهيو ۽ ڪجهہ بہ پڌرو نہ ڪيائين. ٽئين هفتي هن پنهنجو اڇڻ مڪمل طرح بند ڪري ڇڏيو. منهنجي ڏيءَ، ڪنهن بي صبريءَ جي ظاهر ڪرڻ بدران، جيئن مون اميد ٿي ڪئي، تيئن پنهنجو ڏکدائڪ صبر محفوظ رکندي ڏٺي ويئي. سندس صبر کي مون تسليم جي نشاني ڪري سمجهيو. مون کي پنهنجي سر ائين معلوم ڪرڻ تي دلي خوشي حاصل ٿي تہ منهنجي ٻچي جي شادي کل خوشيءَ ۽ صبر سانت ۾ ڪئي ٿي وڃي، ۽ ديکا ديکيءَ تي خوشيءَ کي ترجيح ڏيڻ واري سندس فيصلي تي بار بار آفرين ڪيم.

سندس شاديءَ لاءِ مقرر ڪيل ڏينهن کان اڳڪل چار ڏينهن اڳ سپيئي گهر جا پاتي رات جي وقت دل کي فرحت ڏيندڙ باهہ جي چوڌاري ميڙيا وينا هئا. ۽ گذريل زماني جون آکاڻيون ٻڌائي. ۽ مستقبل لاءِ تجويزون رڌي رهيا هئا. هو هزارين تجويزون جوڙڻ تي جيڪا حماقت وڏي ۾ وڏي صادر ٿئي ٿي ان تي ڪلڻ ۾ مشغول هئا. مون چيو. "منهنجا پٽ موزز، پنهنجي گهر ۾ جلد وهانءُ ٿيڻ وارو آهي. وهنواري حالات ۽ معاملات بابت تنهنجو ڪهڙو رايو آهي؟" "بابا، منهنجو اندازو آهي تہ سڀ ڪم پوريءَ طرح هلي رهيا آهن. اجهو هاڻي آءٌ خيال ڪري رهيو هوس، تہ جڏهن اسان جي پيڻ "وليمس" هاريءَ سان شادي ڪندي. تڏهن اسان کي سندس صوفن مان عرق ڪيڻ جي چاپ ۽ شراب کي چکائڻ جا پيپ سواءِ ڪنهن اُجوري ڏيڻ جي ملي سگهندا". مون چيو. "اسين اهو وهانءُ ڪنداسون. ۽ ان جي عيوض هو اسان کي خوش ڪرڻ لاءِ هڪ راڳ، "موت ۽ اها عورت" ڳائي ٻڌائيندو. "موزز" چيو. "هن اهو راڳ پنهنجي ننڍڙي پاءُ "ڊڪ" کي پڻ سيکاريو آهي. ۽ آءٌ سمجهان ٿو تہ هو اهو راڳ تمام چڱيءَ نموني ۾ ڳائي سگهي ٿو". مون چيو. "ڇا هو اهو راڳ ڳائي سگهي ٿو؟ تہ پوءِ اچو تہ اهو ٻڌون. ننڍڙو "ڊڪ" ڪٿي آهي؟ پلي هو اسان کي اهو راڳ ڳائي ٻڌائي". ننڍڙي "بيل" واڪو ڪري چيو، منهنجو پاءُ "ڊڪ" اجهو هاڻ اديءَ "لويءَ" سان باهر ويو آهي. پر "مسٽر وليمس مون کي پڻ بہ راڳ سيکاريا

آهن. جي آءٌ اوهان کي ڳائي ٻڌائيندس. اوهان کي کڻڻو راڳ وڌيڪ پسند آهي. مرٽينگ هنس پکي وارو يا چِتي ڪُتي جي موت تي مرثيو؟" مون چيو. "مون کي هر حالت ۾ مرثيو پسند آهي. مون اهو اڃا تائين نه ٻڌو آهي. ۽ منهنجي پياري "ڊيبورا"، توکي خبر آهي ته درد کڻڻو نه ڏکوئيندڙ آهي. اچو ته هڪ شيشو خارتوتي شراب جو پنهنجي دل کي بهاريءَ ۾ رکڻ لاءِ پيون. مون اڳي سپني قسمن جي مرثين تي ايترو ته گهٽو رنو آهي. جو مون کي خاطري آهي. ته دل ۾ نئين روح ڦوڪيندڙ گلاس کان سواءِ اهو مون تي قابض ٿيڻ ويندو. "صوفي" پنهنجي ستار ڪڻ. ۽ پنهنجي پاءُ سان ڪجهه وقت لاءِ اها وڃاءِ.

هڪ چتي ڪُتي جي موت تي مرثيو.

(1)

چگا ماٺهو سپيئي. سيڪنهن قسم جا.
ڪن ڏيڻ ٿا. منهنجي راڳ ڏانهن.
۽ جيڪڏهين اوهين ڏسو ٿا ان کي عجيب ٿورو.
ته اهو نٽو شائق رکي سگهي. اوهان کي گهٽو وقت.

(2)

هتي "آئلنگٽن" ۾ هڪ ماٺهو.
جنهن لاءِ دنيا پلي شايد چوي.
ته اڃا تائين پرهيزگاري قائم رکيائين ٿي.
جڏهين جڏهين هو ويو ٿي عبادت ڪرڻ.

(3)

هڪ نرم ۽ مهربان دل هن کي هئي.
دوستن ۽ دشمنن کي آڇت ڏيڻ لاءِ.
اگهاڙا سيڪنهن ڏينهن هڪ ڏيکيا ٿي.
جڏهين پاڻ هن پنهنجا ڪپڑا پهريا ٿي.

(4)

انهيءَ شهر ۾ هڪ ڪُتو ڏٺو ويو.
جيئن ڪيترا اتي هئا.
ٻئي منگريل. پونگڑا. گلر ۽ تازي.
۽ چتا ڪتا هيٺاهين درجي جا.

(5)

هڪ ڪتو ۽ هيءَ ماڻهو پهريائين دوست هئا،
پر جڏهين تڪرار شروع ٿيو،
اهو ڪتو، حاصل ڪرڻ لاءِ پنهنجي شخصي مقصدن،
چريو ٿيو ۽ ان ماڻهوءَ کي چڪ پاتائين.

(6)

چوڌاري سيني پ ماڻيوارن گهٽين منجهان،
عجب ڪائيندا پاڻيسري ڊوڙيا،
۽ قسم کنيائون ته ڪتو چريو ٿيو هو،
چڪ پائڻ ۾ اهڙي نيڪ ماڻهوءَ کي.

(7)

اهو قت ڏنو ويو نازڪ ۽ دکدائڪ،
سيکنهن عيسائي جي نظر ۾،
۽ جڏهين انهن قسم پئي کنيو ته ڪتو چتو آهي،
تڏهين هنن قسم کنيو، ته اهو ماڻهو مري ويندو.

(8)

پر جلد هڪ عجب پڌرو ٿيو،
جنهن ڏيکاريو، انهن بدمعاشن کي ته ڪوڙ ڪيائون،
ماڻهو صحت ياب ٿيو ان چڪ مان،
ڪتو اهو هو جو مري ويو.[1]

آءٌ ايمانداريءَ سان چوان ٿو ته، "بل" هڪ سٺو ڳائيندڙ چوڪر آهي، ۽ هيءَ هڪ اهڙو مرثيو آهي، جنهن کي دکدائڪ ڪوني سگهجي ٿو. منهنجا ٻيا اڇو، هيءَ شراب جو پيالو "بل" جي تندرستيءَ جي دعا لاءِ آهي، شال هو ڪنهن ڏينهن پادري ٿئي. منهنجيءَ زال چيو، "آءٌ سچيءَ دل سان دعا ٿي ڪريان، ته شال ائين ٿئي. جيڪڏهن هي ائين تبليغ ڪندو، جيئن هيءَ ڳائي ٿو، ته سندس پادريءَ ٽيڻ ۾ مون کي ڪوبہ شڪ ڪونہ آهي. ماءُ جي طرف کان سندس

---

[1] گولڊ سمٿ هيءَ مرثيو پنهنجي تصنيف، ماکيءَ جي مک، The Be ، ۾ اڳيئي ڏنو آهي.

خاندان مان گھٽا سنو راڳ ڳائي سگھندا ھئا. اسان جي پسگردائيءَ ۾ ھيءَ ھڪ عام چوٽي آھي، تہ "بليڪنساپ" وارن جو خاندان سندن اڳيان بيھي بہ نٽي سگھيو. نڪي "ميوجين" وارا ڪنھن بہ محفل ۾ ڪانئس گوءِ ڪٽي ٽي سگھيا. ڪوبہ "گروگرام" وارن مان اھڙو ڪونہ ھو. جو راڳ ڳائي نٽي سگھيو. يا "مارجورم" جي خاندان مان ڪو اھڙو نہ ھو جو آکاڻي ٻڌائي نٽي سگھيو. مون چيو. اھو ڪيئن بہ ھجي، تہ بہ سندن ھڪ معمولي بيت بہ مون کي عمدن جديد غزلن ۽ اھي نظر جن جي ھڪ اڪيلي مصرع سہ اسان کي حيرت ۾ پنڌ پھٽ بنائي ڇڏي ٽي. انھن کان وڌيڪ خوش ڪري ٽو. ۽ انھن تصنيفن کان وڌيڪ اعليٰ درجو رکي ٽو. جن کي اسين نفرت سان ڏسون ٿا. يا ساراھيون ٿا. موزز. تون پنھنجي پاڻ کي ھڪ گلاس ڏي. انھن مرثيہ گو شاعرن جي وڏي غلطي اھا آھي. جو اھي انھن ڏکن جا ڳولائو آھن. جي انسانذات جي سمجھو حصي کي تمام ٿورو درد ڏين ٿا. ھڪ عورت پنھنجو پشمي دستانو. پنھنجو پکو يا پنھنجو پالپل کتو وڃائي ٽي. تہ ائين بيوقوف شاعر پنھنجي گھر ڊوڙي وڃي ٽو. ۽ ان بربادي‌ءَ کي نظر ۾ آڻي ٽو".

موزز چيو. "اھو ڪٽي اعليٰ تصنيفن جو طريقو ھجي. پر "رَئنلاڊ" جا راڳ جي اسان تائين پھچن ٿا. سي مڪمل طرح مقبول آھن ۽ سيئي ھڪ ئي سانچي مان نڪتل آھن. "ڪالن" "ڊولي" کي ملي ٽو. ۽ اھي ھڪ ٻئي سان گفتگو ڪن ٿا. ھو ھن کي ھڪ بڪل تحفي طور وارن ۾ وجھڻ لاءِ ڏئي ٽو. ۽ ھوءَ کيس ھڪ گلدستو ڏئي ٽي. پوءِ ھو ٻئي گڏجي ديول ڏانھن وڃن ٿا. جتي نوجوان ڇوڪرين ۽ نوجوان عاشقن کي نيڪ صلاح ڏين ٿا. تہ جيتري قدر ٽي سگھي. اوتري قدر جلد شادي ڪن".

مون چيو. "اھا ھڪ تمام سٺي صلاح آھي. مون کي ٻڌايو ويو آھي. تہ دنيا ۾ ان کان سواءِ ٻي ڪابہ اھڙي جڳھہ نہ آھي. جتي صلاح اھڙي يقين سان ڏيئي سگھجي ٽي. ڇاڪاڻ تہ جيئن اھا جاءِ اسان کي شاديءَ ڪرڻ لاءِ ھرکائي ٽي. تيئن اسان کي زال بہ ميسر ڪري ڏئي ٽي. منھنجا پٽ خاطري آھي تہ. اھا ضرور بھترين مندي ھوندي. جتي اسان کي ٻڌايو وڃي ٽو. تہ اسان کي ڇا گھرجي. ۽ جڏھن ضرورت پوي ٽي. تڏھن اھا شيءِ اسان کي ميسر ڪري ڏني وڃي ٽي."

"موزز" جواب ڏنو. "هائو بابا سائين، مون کي يورپ ۾ صرف بن مارڪيٽن جي خبر آهي، جتان زالون هٽ ڪري سگهجن ٿيون. "رئنلاف" انگلينڊ ۾ "فان تاربيا" اسپين ۾. اسپين واري مارڪيٽ سال ۾ هڪ دفعو کلي ٿي، پر اسان جون انگريز زالون هر رات وکرو ٿي سگهن ٿيون.

"موزز" جي ماءُ چيو. "منهنجا پٽ، تون صحيح آهين. پراڻي انگلينڊ ئي دنيا ۾ صرف هڪ جڳهه آهي، جتي مرد، زالون هٽ ڪري سگهن ٿا". "۽ زالن لاءِ مڙسن هٽ ڪرڻ بنسبت". مون چيو. "اهو هڪ پهاڪو باهرين دنيا ۾ عام آهي، ته جيڪڏهن سمنڊ جي مٿان پُل اڏايل هجي، ته هوند سڄي ڪنڊ جون سپيئي عورتون، اسان جي مثال وٺڻ لاءِ هتي اچن. چاڪاڻ ته جهڙيون اسان جون عورتون آهن، تهڙيون يورپ ۾ نه آهن. هاڻي "ڊيبورا" اچو ته هڪ شيشو وڌيڪ پيون، ۽ "موزز" تون اسان کي ڪو سٺو راڳ ٻڌاءِ."

مولا سائين اسان تي، امن، تندرستيءَ ۽ ڪل خوشي عطا ڪرڻ جون جيڪي نوازشون ڪيون آهن، انهن لاءِ سندس ڪهڙا شڪرانا ڪرڻ اسان تي فرض نه آهن. هن وقت آءٌ پاڻ کي دنيا جي هڪ وڏي ۾ وڏي حاڪم کان به وڌيڪ خوش سمجهان ٿو. چاڪاڻ ته بادشاهه کي نڪي اهڙيءَ وٽندڙ چُلهه جو پاسو، ۽ نڪي اهڙا پسنديده چهرا چوڌاري آهن. "ڊيبورا" پاڻ هاڻي ٻڌا ٿينداتا وجون، پر پنهنجي حياتيءَ جي شام خوشيءَ واري ٽيڪي آهي ۽ اسين پنهنجن ٻارن جو هڪ بااخلاق ۽ نيڪ نسل پويان ڇڏيندا سون. جيستائين اسين زندهه آهيون، تيستائين هو اسان جي ٽيڪ ۽ اسان جي خوشي ٿيندا، ۽ جڏهن اسين مري ويندا سون، تڏهن هو اسان جي بي داغ عزت سندن پوين ڏانهن منتقل ڪندا. منهنجا پٽ اڃ، اسين راڳ لاءِ ترسيل آهيون. اچو ته سنگيت جي محفل ڪريون. پر منهنجي پياري "اوليويا" ڪٿي آهي؟ محفل ۾ ان ملائڪ صفت چوڪريءَ جو آواز هميشه منهنجي ۾ منو آهي. جيئن مون ڳالهايو، تيئن "ڊڪ" ڊوڙندو اندر آيو. "بابا، او بابا، هوءَ اسان وٽان ويئي هلي...! هوءَ ... اسان ... جي ... هٿن... مان ... هلي ... ويئي، منهنجي ... پيءُ ... لوي ... اسان وٽان ... همیشه ... لاءِ... هلي... ويئي"! مون چيو. "ڀڃا ويئي هلي!" "هائو، بابا، هوءَ بن سکر ماٿهن سان چئن ڦيٽن واري گاڏيءَ ۾ هلي ويئي. انهن مان هڪ ڪيس چمي ڏني. ۽ چيو. "آءٌ تو کان سواءِ مري ويندس". هن

تمام گھٹيون دانهون ڪيون ۽ موتي اچڻ لاءِ آماده هئي. پر سڪر ماٺهوءَ وري بہ ڪيس ڏتاريو. ان کان پوءِ هوءَ گاڏي ۾ چڙهي ويٺي. ۽ چيائين، "افسوس! منهنجو غريب پيءُ چا ڪندو. جڏهن ڪيس معلوم ٿيندو. تہ آءٌ پڇي ويس!" مون چيو. "تڏهن منهنجا ٻچا. هاٿي وجو ۽ وڃي ڏڪ ۾ گذاريو. چاڪاڻ تہ اسين هڪ ساعت بہ وڌيڪ خوشي نہ ڪنداسون. اي آسمان جا هميشہ جڏار غضب. هُن ۽ جيڪي بہ هن جو آهي، ان جي مٿان ڪڙڪ! هن نموني مون کان منهنجو پار ڦريائين! خاطري آهي تہ. منهنجو معصوم منڙو ٻچو. جنهن کي آءٌ نيڪيءَ ڏانهن وٺيو پئي ويس. تنهن کي وري واپس موتائڻ سبب اهو آسماني ڏمر مٿس ڪڙڪندو. چا. اهائي سچائي هئي، جا منهنجي ٻچي کي مون لاءِ هئي! اسان جي سموري دنيوي خوشي هاٿي ختم ٿي چڪي آهي. منهنجا ٻچا وجو ۽ وڃي ڏکي ۽ بدنام زندگي گذاريو. منهنجي پٽ واکو ڪري چيو. "بابا، چا اها ئي توهان جي بردباري آهي؟ ٻچا بردباري! دشمن ڏسندو تہ آئون برابر بردبار آهيان. مون کي منهنجو پستول آڻي ڏي. آءٌ انهيءَ دغاباز جي ڪڍ لڳندس. جيستائين هو زمين تي آهي تيستائين آءٌ سندس پويان پوندس. جيتوڻيڪ آءٌ ٻيو آهيان. تنهن هوندي بہ ڪيس معلوم ٿي ويندو. تہ آءٌ ڪيس تڪليف پهچائي سگهان ٿو. بدمعاش! نمڪ حرام بدمعاش! آءٌ ان وقت تائين پنهنجي پستول واريءَ جاءِ وٽ اچي پهتو هوس. تہ منهنجي زال جا ايتري قدر جذبي ۾ آيل نہ هئي تنهن ڪٽي مون کي پنهنجي پاڪر ۾ جهليو. هن چيو. "سرتاج، هن ٻڌاپڻ جي وقت ۾ صرف انجيل ئي هڪ هٿيار آهي. جو تنهنجي هٿن ۾ سونهي ٿو. منهنجا پيارا. ان کي کول ۽ اسان کي جيڪو ڏک پهتو آهي ان کي صبر سان سهہ. چاڪاڻ تہ هن بدمعاش پاڻ کي ڪميٽپ سان ڦاسيو آهي". منهنجي پٽ ٿوريءَ ساهيءَ کان پوءِ چيو. "سچ پچ تہ بابا. توهان جي ڪاوڙ تمام تکي ۽ غير واجبي آهي. توهان کي اسان جيءَ ماڻ جو غمگسار ٿيڻ گهرجي. مگر توهين پاڻ هن جو دڪ وڌايو ٿا. پنهنجي دشمن کي اهڙيءَ طرح پٺڻُ توهان ۽ توهان جيءَ اعليٰ عزت جي شايان شان نہ آهي. هو اڳيئي بدمعاش آهي. تنهنڪري کيس پٺڻ نہ گهربو هو". مون جواب ڏنو. "ٻچا مون تہ هن کي پٺيو ئي ڪونہ. چا مون ان کي پٺيو؟" هن چيو. "سچ پچ تہ بابا. توهان هن کي بہ دفعا بد دعا ڏني". "جيڪڏهن مون ائين ڪيو. تہ پوءِ شال آسمان مون کي ۽

هُن کي بخش ڪري. منهنجا پٽ، هاڻي آءٌ ڏسان ٿو ته اها انسانذات ڪان وڌيڪ سخاوت واري هستي هئي، جنهن اسان کي دشمن کي به دعا ڪرڻ سيکاريو. سڀگورو هجي انهجو پاڪ نالو، ان جملي ڇگائيءَ لاءِ جا هن عطا ڪئي آهي، ۽ سڀني انهن تڪليفن لاءِ جي هن دفع ڪيون آهن، پر اها تباهي ڪا معمولي نہ آهي. اها ڪا هڪ نندي بربادي نہ آهي، جا هنن ٻڌاپڻ جي اکين مان، جن هيترن سالن لاڪر نہ رنو آهي، ڳوڙها نچوئي سگهي. ڇا، منهنجيءَ پياريءَ ڏيءَ کي تباهہ ڪيو ويو!. شال هيءَ پريشاني دفع ٿي وڃي! مولیٰ سائين مون کي بخش ڪر. آءٌ ڇا چوڻ تي آهيان! منهنجي پياري ياد ڪر ته هوءَ ڪهڙي نہ نيڪ دل وٽندڙ هئي. هن نياڳيءَ ساعت تائين ڪيس صرف اسان کي خوش رکڻ جي ڳڻتي هئي. ڪاش! هوءَ هوند مري وڃي ها ته ڇگو ٿئي ها! مگر افسوس هوءَ اسان جي خاندان کي ٽڪو لائي ويئي. هاڻي آءٌ خوشي کي هتي زمين تي ڳولڻ بدران بي دنيا ۾ ڳولیندس. ڇا، منهنجا ٻچا، تو کين پري ويندو ڏنو؟ شايد هو ڪيس زوريءَ وٺي ويو. جيڪڏهن هُنَ ڪيس زوريءَ ڪنيو هوندو، ته پوءِ به هو اجا تائين معصوم ٿي سگهي ٿي". ڇوڪري چيو، "نہ بابا، هُن صرف ڪيس چمي ڏني ۽ پنهنجو ملائڪ ڪوٽيو. هوءَ تمام گهٽو رُني، ۽ سندس ٻانهن تي ليٽي پيئي، ۽ پوءِ هو رفو چڪر ٿي ويا". منهنجي زال جا روئڻ کان ڳالهائي نٿي سگهي، تنهن چيو، "اسان سان اهڙي نموني جي برتاءَ ڪرڻ ۾، هوءَ هڪ احسان فراموش ڇوڪري آهي. سندس پيار تي ٿوري ۾ ٿوري مجبوري به ڪڏهن ڪانہ وڌي ويئي هئي. ڇڪڙي فاحش عورت، سواءِ ڪنهن رنجيدگيءَ جي پنهنجن مائٽن کي ڇڏيو آهي، ۽ اهڙيءَ هلت سان توهان کي اچن ۾ قبر ڏانهن موڪلي ٿي، ۽ مون لاءِ پڻ اهو ساڳيو رستو تيار ڪري ٿي".

اهڙيءَ طرح اسان جي اها سڃين بد بختين واري پهرين رات، فريادن جي ڪوڙائيءَ، ۽ جذبن جي اوجتن اُڏمن ۾ گذري ويئي. مون ان دغاباز کي ڪٽان به ڳولي لهڻ، ۽ سندس بچڙائيءَ کي ناس ڪرڻ جو ارادو ڪيو. ايندڙ ڏينهن تي صبح وقت اسان پنهنجي ان ڪمبخت بار کي نيرن جي مانيءَ تي ياد ڪيو، جو اسان سيني کي حياتي ۽ خوشي ڏيندو هو. منهنجي زال اڳئين وانگر ڪيس چينيڻ سان پنهنجيءَ دل کي هلڪي ڪرڻ لاءِ ڪوششون ڪيون. هن چيو، "اها ڇوڪري جا اسان جي ڪٽنب لاءِ هڪ بچڙو ڪلنڪ جو ٽڪو آهي، سا هنن

بي ضرر دروازن کي وري کڏهن ب داغدار نه ڪندي. آءُ هن کان پوءِ کڏهن ب ڪيس پنهنجي ڏيءَ ڪري نه ڪونيندس. چڏي ڏيو ته پلي اها فاحش عورت، پنهنجي بچڙي پچائي ويندڙ سان گڏ رهي. هوءَ اسان لاءِ شرم آڻي سگهي ٿي، مگر اسان کي وڌيڪ وقت لاءِ نڳي نٿي سگهي".

مون چيو. "پياري اهڙو سختيءَ سان نه ڳالهاءِ. آءُ سندس گناهه کي ايتريءَ نفرت سان ڏسان ٿو. جيتريءَ سان تون، پر هيءَ گهر، هيءَ دل هڪ واپس ايندڙ، پچتائيندڙ گنهگار لاءِ هميشه کليل رهندا. "پُلي پُلي جا پاڻ آئي سا ب نه پُلي". جيترو جلد هوءَ پنهنجيءَ نافرمانيءَ کان باز ايندي، اوترو وڌيڪ هو مون کي پسند پوندي. تمام اعليٰ انسان ب هڪ دفعي لاءِ چُڪ ڪري سگهي ٿو. انسان خطا جو گهر آهي. فن هرڪائي سگهي ٿو. ۽ رنگيني پنهنجو جادو پکيڙي سگهي ٿي. پهرين پُل پاراڻي سادپڻي جي آهي، پر هر ڪا ب چُوڪ گناهه جي پئدائش آهي. پنهنجو اهو ڪمبخت بچو هزارين گناهن سان داغدار هئڻ جي باوجود هن دل ۽ هن گهر ۾ هميشه آڏر پاءُ ڪيو ويندو. جيڪڏهن مون کي صرف سندس دل ۾ پچتاءُ ڏسڻ ۾ آيو، ته پوءِ وري ب سندس آواز جي ورلاپ ڏانهن ڏيان ڏيندس ۽ وري ب سندس چاتيءَ تي شوق سان لٽڪيو رهندس. منهنجا پٽ، منهنجو انجيل ۽ منهنجي لٽ ڪٽي اڇ، ۽ جيتوڻيڪ آءُ ڪيس شرم کان بچائي نٿو سگهان، تڏهن ب شايد آءُ ڪيس بچڙائي جي لاڳيتي سلسلي کان روڪي سگهان.

*

باب ارڙهون

گم ٿيل پار لاءِ پيءُ جي ڳولا

جيتوڻيڪ "ڊڪ"، ان سکر ماڻهوءَ جي شخصيت متعلق ڪوبه احوال ڏيئي نٿي سگهيو. جنهن سندس پيڙ کي هٿ کان وڃي گاڏيءَ تي چاڙهيو، تہ به مون کي مڪمل طرح اسان جي نوجوان زميندار ۾ شڪ پيو. جنهن جو اخلاق پراين عورتن سان لڪائي عشق بازيءَ ڪرڻ متعلق چگيءَ طرح مشهور هو. تنهنڪري آءٌ ڪيس چند ڪيڻ، ۽ جيڪڏهن ممڪن هجي، تہ پنهنجي ڏيءُ کي واپس آڻڻ جو ارادو ڪري، "ٽارنهل" جي ڪوٺ ڏانهن روانو ٿيس. سندس جڳهه تي پهچڻ کان اڳ، مون کي پنهنجي ديول جو جماعتي گڏيو. جنهن چيو، "مون هڪ نوجوان عورت کي، جنهن تنهنجيءَ ڏيءَ سان مشابهت ٿي رکي، هڪ نوجوان سکر ماڻهو سان چئين ڦيٽن واريءَ گاڏيءَ ۾ ڏٺو. ۽ اهي تمام تکڙا پئي ويا". ان مليل احوال مان آءٌ صرف "مسٽر برجل" جي هجڻ جو اندازو لڳائي ٿي سگهيس. بهرحال هيءَ خبر مون کي ڪنهن به طرح راضي ڪري نہ سگهي. آءٌ انهيءَ ڪري نوجوان زميندار جي اوطاق تي ويس، ۽ جيتوڻيڪ اڃا سوير هئي، تہ به ڪيس يڪدم ڏسڻ جي خواهش ڪيم. هو جلدي دستوري نموني ۾ تمام ڪشاده دليءَ سان مون سان مليو. ۽ منهنجي ڏيءَ جي لکي پڃي وڃڻ تي مڪمل طرح حيران ڏسڻ ۾ آيو، ۽ پنهنجي عزت جي ساک تي چيائين تہ ڪيس ان بنسبت ڪابہ خبر ڪانہ هئي. هاڻي مون پنهنجن اڳوڻن شڪن کي نندیو. ۽ انهن کي صرف "مسٽر برجل" ڏانهن تبديل ڪري سگهيس. مون کي يادگيري پيئي، تہ سندس منهنجيءَ ڏيءُ سان اڳيئي گهڻيون خلاصيون رهاڻيون ٿيون هيون. پر پئي شاهد جي ملاقات سندس بدمعاشيءَ ۾ شڪ هجڻ متعلق مون لاءِ ڪابہ وڏي ڪانہ ڇڏي. ان نئين ملاقاتيءَ خاطري ڏني، تہ يقيناً هو ۽ منهنجي ڏيءِ اتڪل ٽيهہ ميل پري "ويلس" ڏانهن وڃي رهيا هئا، جتي سندس رفيقن جو وڏو انداز موجود هو. دل جي اهڙي ڪيفيت، جنهن ۾ اسان سڀ حي معلوم ڪرڻ کان وڌيڪ اُبهرائيءَ سان عمل ڪرڻ لاءِ جلد تيار ٿيندا آهيون، ان ڏانهن ڇڪجي وڃڻ سبب، مون کڏهن بہ پنهنجي دل جو قاضي نہ ڪيو، تہ متان اهي انهن ماڻهن جا احوال هجن، جن کي عمداً منهنجيءَ ذات ۾ مون کي گمراهہ ڪرڻ لاءِ مقرر ڪيو ويو هجي. مگر پنهنجي ڏيءَ، ۽

سندس دغاباز عاشق کي اتي ڳولڻ جو ارادو ڪيم. آءٌ سڃائي سان اڳتي هليس. ۽ رستي تي ڪيترن کان پڇيم. مگر جيستائين شهر ۾ گهڙيس. تيستائين ڪوبه احوال ڪونه مليم. شهر ۾ مون کي هڪ گهوڙيسوار مليو. جو مون کي ياد آيو. ته مون زميندار جي جاءِ تي ڏٺو هو. هن مون کي يقين ڏياريو ته جيڪڏهن آءٌ سندن پويان ٽيهه ميل پري شرط گاهه ڏانهن ويندس. ته کين خاطريءَ سان پڪڙي سگهندس. هن مون کي وڌيڪ ٻڌايو ته. "اڳئين رات مون کين اتي ناچ ڪندي ڏٺو هو. ۽ سڄي مجلس توهان جي ڏيءَ جي اداڪاريءَ تي جادوءَ جي اثر هيٺ آيل ڏسڻ ۾ آئي ٿي". ٻئي ڏينهن صبح جو سوير آءٌ شرط گاهه ڏانهن روانو ٿيس. ۽ شام جو اٽڪل ڇهين ٻجي ڌاري اتي پهتس. موجوده جماعت اميد افزا ۽ دلپسند ڏيکاري ڏني. سيئي رفيق هڪ ئي جستجو ۾ مشغول هئا. جا هئي خوشيءَ جي. اها هڪ گمراهه ڪيل ٻار کي سنئين اخلاق جي رستي تي آڻڻ واريءَ منهنجي جستجو کان ڪيترو نه نرالي هئي! مون سمجهيو ته. مون "مسٽر برجل" کي ڪجهه مفاصلي تي ڏٺو. پر ڏانهس ويجهي وڃڻ تي. هو ميڙ ۾ اهڙي طرح گڏجي ويو. جو ڇڻ ته منهنجيءَ ملاقات کان ڏنو ٿي. مون هاٿي ويچار ڪيو. ته منهنجي وڌيڪ ڳولا ڪنهن به نتيجي واري نه ٿيندي. ۽ پنهنجي ان معصوم ڪٽنب ڏانهن واپس موٽي اچڻ جو ارادو ڪيم. جنهن منهنجي مدد جي طلب ٿي ڪئي. پنهنجيءَ دل جون اڇلون ۽ مشقتون جي مون برداشت ڪيون هيون. انهن مون کي بخار ڏيئي ڇڏيو. جنهن جون علامتون مون شرط گاهه کان ٻاهر اچڻ کان اڳ محسوس ڪيون. جيئن ته آءٌ پنهنجي ڳوٺ کان ستر ميلن کان به وڌيڪ مفاصلو پري هوس. تنهنکري هيءَ هڪ ٻي اوچتي ضرب هئي. جنهن سان مون کي منهن ڏيڻو پيو. اڳتي هلڻ کان لاچار هئڻ سبب آءٌ رستي تي هڪ مهمان سراءِ ۾ ٽکي پيس. ۽ ان دستوري اڻ هوند ۽ ڪفايت واري ۽ ايڪانت جي جڳهه ۾ صبر سان پنهنجي بيماريءَ جي نتيجي ظاهر ٿيڻ تائين ترسي پيس. آءٌ اتي تقريباً ٽي هفتا بيمار پيو هوس. آخر منهنجي طبيعت سالم ٿي. پر مون وٽ پنهنجي کاڌ خوراڪ جي خرچ لاءِ پيسا ڪونه هئا. ائين ممڪن آهي. ته جيڪڏهن هڪ مسافر. جو اتي هلڪي ناشتي لاءِ اچي ترسيو هو. سو جيڪڏهن مون کي اهي پئسا نه ڏئي ها. ته صرف انهيءَ آخرين حالت مان پيدا ٿيل ڳڻتي مون کي موتائي بيمار ڪري وجهي

ها. هيءَ شخص "سينٽ پال [1]" ديول واري عام پلي جي ڪم ڪندڙ ڪتب فروش کان سواءِ ٻيو ڪونہ هو. هن ٻارن لاءِ ڪيترا ننڍا ڪتاب لکيا آهن ۽ پاڻ کي ٻارن جو دوست ڪوٺيندو هو. هن کي هميشہ ڪوبہ ڪو ضروري ڪم هوندو هو. انهيءَ ڪري ايجا مهمان سراءِ ۾ اچي لٿو ئي مس هو، تہ جلدي وڃڻ جي تياري ڪرڻ لڳو. اها حقيقت آهي، تہ ان وقت هو "مسٽر ٽامس ٽرپ" جي تاريخ لاءِ مواد جمع ڪري رهيو هو. مون يڪدم ان نيڪ سيرت انسان جي موهيڙن واري سرخ چهري کي سجاتو. ڇاڪاڻ تہ هن صاحب منهنجي پاران ان زماني جي ٻيءَ شاديءَ جي حامين خلاف پڌرائي ڪئي هئي. مون ڪانئس ڪجهہ پئسا موٽي اچڻ تي واپس ڏيڻ جي انجام سان اُڌارا ورتا. جيئن تہ مهمان سراءِ ڇڏڻ وقت آڻ ايجا ضعيف هوس، تنهنڪري مون ڏهہ ميل روز جي حساب. سان سولي‌ءَ طرح مسافري ڪرڻ سان پنهنجي گهر ڏانهن موٽڻ جو ارادو ڪيو. منهنجي تندرستي ۽ آسودگي مون کي مڪمل طرح موٽي مليون، ۽ هاڻي آڻ پنهنجي ان فخر کي ننڍڻ لڳس، جنهن مون کي اصلاح ڪرڻ کان روڪ ڪئي ٿي. صبر کان وڌيڪ ڪهڙيون مصيبتون ماڻهوءَ کي سهڻيون آهن، انهن جي ڪيس تيستائين خبر ئي ڪلہ ٿي پوي، جيستائين هو انهن کي آزمائي نٿو. جيئن هينان روشن ڏسڻ ۾ ايندڙ هَوَسَ جي اُتاهين تي چڙهندي هرڪو قدم، جيڪو اسين مٿي چڙهون ٿا، سو اسان کي ڪجهہ نئون ۽ ڪجهہ جهڪو نظارو لڪل نااميديءَ جو ڏيکاري ٿو. تهڙي طرح خوشيءَ جي اتاهين‌ءَ تائين اسان جي هيٺ لهڻ تي، جيتوڻيڪ هيٺ بدبختيءَ جي ماڙي پهرين اونداهي ۽ ڏکن پريل نظر اچي ٿي، مگر جيئن اسين هيٺ لهندا ٿا وجون، تيئن اجا تائين پنهنجي دلچسپين ڏانهن توجهہ ڪندڙ دل، ڪانہ ڪا شيءِ ڪشش ڪندڙ ۽ خوشي ڏيندڙ ڏسي ٿي، ۽ جيئن اسين اجا بہ ويجها پوندا وجون ٿا، تيئن اونداهي ۾ اونداهيون شيون روشن ڏسجن ٿيون، ۽ اسان جي دماغي اک پنهنجي مايوسيءَ واري‌ءَ حالت سان ٿهڪي اچي ٿي.

آڻ هاڻي اڳتي وڌيس، ۽ اڪل بن ڪلاڪن جي پنڌ ڪرڻ بعد مون پري ڪان هڪ بار گاڏي‌ءَ جهڙي ڪا شيءِ ايندي ڏٺي، جنهن کي مون پهچڻ جو ارادو ڪيو. جڏهن آڻ ان تائين پهتس، تڏهن ڏٺم تہ اُها هڪ گهومو ناٽڪي ڪمپني‌ءَ جي گاڏي هئي، جا پردا ۽ ٻيو ناٽڪي فرنيچر ٻئي ڳوٺ ڏانهن کڻيو پئي ويئي، جتي

---

[1] سينٽ پال (St. Paul) هڪ ديول جو نالو آهي.

کين ناٽڪ ڪرڻو هو. گاڏي سان صرف هڪ ڪمپنيءَ جو ماڻهو هو، جنهن ان کي هلايو پئي، ۽ باقي اداڪار پئي ڏينهن تي اچڻا هئا. چوندا آهن ته ڳالهين ڪندي پنڌ ڪٽي، تنهنڪري آڻ ان غريب اداڪار سان گفتگو ۾ شامل ٿي ويس، ۽ جيئن ته ڪنهن وقت مون ۾ پڻ ناٽڪي صلاحيتون موجود هيون، انهيءَ ڪري مون اهڙن مسئلن تي آزاديءَ سان گفتگو ڪئي. آڻ هاٽوڪي استيج جي حالت کان گهڻو ڪجهه اڻ واقف هوس، تنهنڪري مون هن کان پڇيو، "هن وقت ڪهڙا ناٽڪ نويس عوام ۾ مقبول پيل آهن، ۽ ڪير هن وقت جا "ڊرائيڊن [1]" ۽ "اوٽوي [2]" آهن؟ اداڪار چيو، "سائين، آڻ پاڻيان ٿو ته، جن مصنفن بابت توهين بيان ڪريو ٿا، تن سان مشابهت رکڻ ۾ ڪو مشڪل جديد ناٽڪ نويس پاڻ کي عزت وارو سمجهندو. "ڊرائيڊن" ۽ "روو [3]" جي لکڻ جو طريقو هن وقت اصل رواج ۾ نه آهي. اسان جو مذاق سڄي صدي پوئتي هليو ويو آهي، هن وقت صرف "فليچر [4]" ۽ "بين جانسن [5]" جون تصنيفون ۽ شيڪسپيئر جا جملي ناٽڪ ماڻهن کي

---

[1] ڊرائيڊن (john Drydon) (1631-1700) هن صاحب ويسٽ منسٽر ۾ بسبي (Busby) جي زيرنگراني ۽ ڪئمبرج (Cambrige) جي ٽرنٽي ڪاليج (Trinity college) ۾ تعليم ورتي. هيءُ انگلينڊ جو مشهور ناٽڪ نويس، شاعر ۽ تاريخ نويس ٿي گذريو آهي. ڪجهه وقت لاءِ 1668 ۾ هيءُ درباري شاعر ۽ 1670ع ۾ تاريخي ماهر مقرر ٿيو. هن جملي 14 ناٽڪ لکيا، جيڪي بهترين ليکجن ٿا.

[2] اوٽوي: (Thomas otway) (1652- 1685) هيءُ به انگلينڊ جو ناٽڪ نويس ٿي گذريو آهي. هن جا ٽي المي ناٽڪ مقبول پيا، مگر هيءُ ڪو مقبول ناٽڪ نويس نٿي ليکيو ويو. ڪجهه شعر به چيائين مگر گهڻو نه. ڪيترائي سال بيگر بيري (Mrs Barry) هڪ اداکارا جي عشق ۾ قائل رهيو.

[3] روو (Rove) (1674- 1718) مڊل ٽيمپل (Middle Temple) ۾ پهريائين وڪيل ٿيو، مگر جلدي اَدب جي شوق ۾ وڪالت جو ڌنڌو ڇڏي ڪري ادب جي راهه ۾ قدم رکيائين. هن پهريائين پنهنجا تعلقات پوپ (Pope) ۽ ايڊيسن (Addison) سان رکيا ۽ ڪيترا المي ناٽڪ شايع ڪيائين. هيءُ پنهنجي وقت جو سڀ کان وڏو ناٽڪ نويس ٿي گذريو آهي.

[4] فليچر (Fletcher john) (1579- 1625): هيءُ فليچر جو پائيٽيو هو. هن فرنسز بيومنٽ (Francis Beaumout) جي شموليت سان 1606ع کان 1616ع تائين ناٽڪ ناهيا. هن جي ناٽڪن جي پوري خاطري نه آهي مگر 15 کان ڪنهن به حالت ۾ وڌيڪ نه هئا. امڪان آهي ته هيءُ شيڪسپيئر جي هينري اٺين واري ڊراما ۾ شيڪسپيئر سان شامل هو.

[5] بين جانسن: (1709- 1774) هيءُ ليچ فيلڊ (lich Field) ۾ ڄائو هو. سندس پيءُ هڪ ڪتب فروش هو. هيءُ ليچ فيلڊ گرامر سڪول ۽ پيمبروڪ ڪاليج (Penbroke college) ۾ تعليم ورتي. سندس پيءُ 1731ع ۾ گذاري ويو ۽ پنهنجي ڪٽنب کي مفلسي ۾ ڇڏي ويو. سن 1735ع ۾ هن لوبو (lobo) جي فرينچ هولي ۾ چيل نظم جو ترجمو "ائبيسينيا ڏانهن بحري مسافري (Voyage to Abysinia) نالي ڇپايو. ساڳئي سال "مسنر ايلزبيٿ" پورٽر سان شادي ڪئي ۽ ليچ فيلڊ جي قريب ايڊل (Edial) نالي هڪ ڳوٺ ۾ اسڪول برپا ڪيائين مگر ڪامياب نه ٿيو. هن ان بعد زندگيءَ جي ڪيترن لاهن چاڑهن مان پنهنجو گذر ڪيو. هو گولڊ سمٿ جو همعصر ۽ محسن هو.

پسند اچن ٿا". مون چيو. "اهو ڪيئن ممڪن ٿيو آهي جو موجوده زمانو اوهان جي بيان ڪيل ته [illegible] ڪم آيل اهڙي جهوني محاوري، اهڙيءَ غير مروج خوش طبعيءَ [illegible] ڪري ڪم ڪندڙ اداڪارن کان مطمئن ٿي سگهي ٿو". منهنجي ساٿيءَ وراڻي ڏني. "سائين خلق محاوري، خوش طبعي يا اداڪارن بنسبت ڪوبہ ويچار نٿي ڪري، چاڪاڻ تہ انهن ڳالهين سان سندن ڪوبہ واسطو نہ آهي. هو صرف وندرڻ لاءِ ناٽڪ ڏسڻ وڃن ٿا. ۽ جيڪڏهن "شيڪسپيئر [1]" يا "جانسن" جو ڪوبہ گُونگو ناٽڪ ڏسن ٿا، تہ ڏاڍا خوش ٿين ٿا". مون چيو. "جيڪڏهن ائين آهي، تہ پوءِ آءٌ سمجهان ٿو، تہ اسان جا هاٿوڪا ناٽڪ نويس فطرت کان وڌيڪ "شيڪسپيئر" جا نقل ڪندڙ آهن". منهنجي ساٿيءَ چيو. "حق جي ڳالهہ اها آهي، تہ مون کي خبر نہ آهي، تہ هو ڪو ڪنهن جو بہ نقل ڪن ٿا. نڪي سچ پچ خلق ڪائنئ اهڙي تقاضا ڪري ٿي. جديد زماني ۾ ناٽڪ جي مضمون ڏانهن ڪنهن بہ قسم جو توجهہ نٿو ڏنو وڃي، صرف دل جي اُڇلن ۽ ڏونگن جو انداز جو ان ۾ موجود آهي، ان کي ئي تحسين جي نگاهہ سان ڏنو وڃي ٿو. مون کي ماڻهن ۾ مقبول ٻيل هڪ ناٽڪ جي خبر آهي، جنهن ۾ هڪ بہ چرچو نہ آهي، ۽ ٻيو هڪ ناٽڪ جنهن ۾ مصنف ڪل پيدا ڪرڻ لاءِ ڪابہ ڪوشش نہ ورتي آهي، سو پڻ هن وقت پسند اچي رهيو آهي. سائين اڇڪلهہ جي شوق موجب "ڪانگريو [2]" ۽ "فارڪيوهر [3]" جي تصنيفن ۾ تمام گهٽي ظرافت رچيل آهي، اسان جو جديد محاورو گهٽو ڪجهہ قدرتي آهي.

---

[1] شيڪسپيئر Shakespeare: هيءَ سن 1564ع ۾ سٽرٽفورڊ- آن- ايون ۾ ڄائو هو. سندس پيءُ هڪ معزز ماڻهو هو. ۽ ميونسپل جي ڪيترن عهدن تي سرفراز هو. هيءُ انگلينڊ جو بهترين ناٽڪ نويس ليکيو وڃي ٿو. هن جا جملي 37 ناٽڪ آهن. جي نهايت مقبول آهن.

[2] ڪانگريو: William Congave (1670ع- 1729ع) هن سوفٽ (Swift) سان گڏ ڪلڪني (Kilkeny) اسڪول ۽ ٽرنٽي ڪاليج ڊبلن ۾ تعليم ورتي. هن پهريائين وڪالت لاءِ چاهہ رکيو. مگر جلدي ان کي ڇڏي ادب ڏانهن لاڙو ڪيائين. سن 1692ع ۾ اوجتو ئي اوجتو "اولڊ بئچلر" (The old bachelor) (1664ع). "لوَ فار لو" (Love for Love) 1695ع ۽ "دَ وي آف دي ورلڊ" (The way of the world) (1700ع) ۾ لکيائين. هن ناٽڪ نويسيءَ ۾ تمام گهڻي مشهوري حاصل ڪئي. فوت ٿيڻ تي ڪيس "ويسٽ منسٽر ائبي" (West minister Abey) ۾ دفن ڪيو ويو.

[3] فارڪيوهر (Forquher George) (1678- 1707ع) پهريائين لشڪر ۾ هڪ آفيسر هو ان بعد هڪ ناٽڪي اداڪار ٿيو ۽ ناٽڪ لکڻ شروع ڪيائين. هن ڪيترا ناٽڪ لکيا. جيئن تہ "عشق ۽ شراب جو شيشو" (Love and bottle، 1699ع) دي ڪانسٽنٽ ڪپل ۽ دي ٽون رائيولس" (The Twin Rivals) وغيره. هن جي پڇاڙي تمام مسڪيني ۾ گذري. ۽ وفات بہ سقيم حالت ۾ ڪيائين.

ايتري ۾ گھومو ڪمپنيءَ جي سامان جي مَڊي ڳوٺ تائين اچي پھتي، جنھن ڪي شايد اسان جي ويجھي اچڻ جي خبر اڳيئي پئجي ويئي ھئي، ۽ سڄو ڳوٺ اسان ڪي ڏسڻ لاءِ ٻاھر نڪري آيو. منھنجي ساڻيءَ چيو. تہ گھومو ناٽڪن جا ڏسندڙ اندر کان ٻاھر گھٽا آھن. جيستائين مون ماڻھن جو وڏو انبوھ پنھنجي چوڌاري نہ ڏٺو. تيستائين پنھنجو اھڙيءَ ناٽڪيءَ ڪمپنيءَ سان گڏ ھئڻ ناجائز نہ سمجھيو. انھيءَ ڪري جيترو جلد ممڪن ٿي سگھيو. اوترو جلد مون ويجھي ۾ ويجھي ڪلال خاني ۾ اَجھو ورتو. ۽ عام وراندي ۾ وڃي ويٺس. اتي مون کي ھڪ خوش پوش سڪر ماڻھو ملیو. جنھن مون سان ڳالھ ٻولھ ڪرڻ شروع ڪئي. ھن مون کان پڇيو. "اوھين ھن ڪمپنيءَ جا سرڪاري پادري آھيو. يا اھو اوھان جو ناٽڪ ۾ اداڪاريءَ جو لباس آھي؟" ھن کي مون جواب ڏنو. "آءٌ ھُن ڪمپنيءَ جي ڪم ڪندڙن مان نہ آھيان". ھن حقيقت ٻڌڻ بعد ھن ڪافي تواضع سان مون ۽ اداڪار کي پنھنجي شراب جي پيالي ۾ شريڪ ڪيو. دورانِ گفتگو ھُن گھٽيءَ سڃائي ۽ دلچسپيءَ سان جديد سياست تي بحث مباحثو ڪيو. مون پنھنجيءَ دل ۾ ڪيس ڪم از ڪم پارليامينٽ جو ميمبر سمجھيو. پر پنھنجي اندازي بنسبت پوري خاطري تڏھن ٿيم. جڏھن مون ان جاءِ جي مالڪ کان رات جي مانيءَ جي پڇا ڪئي ۽ ھُن اسان ٻنھين تي سندس گھر ۾ مانيءَ واپرائڻ لاءِ زور رکيو. اسان پھريائين انڪار ڪيو. مگر ڪجھ منٿُن کان پوءِ، اسين سندس عرض قبول ڪرڻ تي مجبور ٿي پياسين.

*

باب اٺويهون

هڪ غير مطمئن شخص

گهر جتي اسين مهمان ٿيا هئاسون، اهو ڳوٺ ڪان ڪجهه پري هو. اسان جي ميزبان اسان کي چيو. "جيئن ته گاڏي تيار نه آهي. تنهنڪري آءٌ توهان کي پيادل وٺي هلندس". اسين جلدي هڪ عاليشان محل وٽ پهتاسون. اهو محل، پهراڙيءَ ۾ جيڪي اعليٰ درجي جا محلات مون ڏٺا هئا، انهن مان هڪ هو. ڪمرو جيڪو اسان جي حوالي ڪيو ويو، سو نهايت نزاڪت وارو، ۽ جديد نموني جو نهيل هو. جڏهن اسان جو ميزبان رات جي مانيءَ لاءِ چوڻ ويو، تڏهن اداڪار اک جي اشاري سان مون کي ٻڌايو، ته اسين مڪمل طرح خوش نصيب هئاسون. اسان جو ميزبان جلد موٽيو. هڪ سڻي، سوادي ۽ سلوڻي رات جي مانيَ آندي ويئي، ۽ ڊلي ۽ گهرو پوشاڪ ۾ ملبوس ٽيل بن يا ٽن عورتن جو اسان سان تعارف ڪرايو ويو، ۽ گفتگو ڪجهه زنده دليءَ سان شروع ٿي. سياست ئي هڪ عنوان هو، جنهن تي اسان جي ميزبان خاص طرح تفصيل وار گفتگو ڪئي، ڇاڪاڻ ته هن دعويٰ ٿي رکي ته آزادي سندس فخر ۽ ساڻئي وقت سندس خطرو هئي. دسترخواني جي ڪڇڻ کان پوءِ، هن مون کان پڇيو، ته آيا مون تازي "مانيٽَر" اخبار ڏٺي هئي يا نه. جنهن جي انڪاري جواب تي، هن واکو ڪري چيو، "آءٌ سمجهان ٿو ته توهان "آڊيٽَر" اخبار به نه ڏٺي آهي؟" ۽ مون جواب ڏنو، "ڪاب نه". منهنجي ميزبان چيو، "تحقيق اها هڪ عجيب ڳالهه آهي، تمام عجيب. هن وقت آءٌ سي سياسي اخبارون جيڪي به شايع ٿين ٿيون، سي پڙهندو آهيان. "دي ڊيلي اخبار" "دي پبلڪ ليجر"، "دي ڪرانيڪَلَ"، "دي لنڊن ايوننگ"، "دي وائيٽ هال ايوننگ پوسٽ [1]" سترنهن رسالا ۽ به تنقيدي رسالا. ۽ جيتوڻيڪ اهي سيئي هڪ ٻئي کي ڏکارين ٿا، تنهن هوندي به آءٌ سيني کي گهٽو پسند ڪريان ٿو. آزادي، سائين، آزادي ئي صرف انگريزن جو فخر آهي، ۽ پنهنجي ڪارنوال وارين سڀني اڳرن جي ڪائين جي ساڪ سان چوان ٿو. ته آءٌ ان جي محافظن جو احترام ڪريان ٿو". مون

---

[1] هي سيئي اخبارن جا نالا آهن. جي اخبارون گولڊ سمٿ جي زماني ۾ نڪرنديون هيون.

چيو، "تڏهن اها اميد ڪجي، ته توهين بادشاهه سلامت جو پڻ احترام ڪريو تا؟" "هائو"، منهنجي ميزبان جواب ڏنو. "جڏهن هو اسان جي خواهشن مطابق هلت ڪري تو، پر جيڪڏهن هو پنهنجي اها هلت جاري رکندو هلندو. جا تازو هن ڪئي آهي، ته پوءِ آءٌ سندس متعلق ڪجهه به نه چوندس. آءٌ ڪجهه ڪونه تو چوان. آءٌ صرف خيال تو ڪريان. آءٌ ڪي بهتر صلاحون ڏيئي سگهان تو. آءٌ نڪو پانيان، ته بادشاهه وٽ ڪو صلاحڪارن جو ڪافي انداز آهي، هن ڪي هر ڪنهن ان ماڻهوءَ کان صلاح ونڻ گهرجي، جو ماڻهو صلاح ڏيڻ جي خواهش رکي تو. ۽ پوءِ اسان ڏسنداسون، ته ڪاروبار ڪنهن ٻئي بهتر طريقي ۾ هلي تو".

مون چيو، "منهنجي مرضي آهي، ته اهڙن اڻ ڪونيلن صلاحڪارن کي ٽڪٽڪيءَ تي چاڙهيو وڃي. ايماندار ماڻهن تي فرض هڻڻ گهرجي، ته هو پنهنجيءَ حڪومت جي جوڙجڪ جي ڪمزور پهلوءَ کي مدد ڪن. اها پاڪ طاقت ڪيترن سالن کان روز بہ روز گهٽ ٿيندي وڃي ٿي ۽ حڪومت ۾ پنهنجي زور جو مناسب حصو وڃائي چڪي آهي، پر اڃا ڪاڻ ماڻهو اڃا تائين آزاديءَ جي دانهن جاري رکندا اچن ها. ۽ جيڪڏهن کين ڪوبہ وزن هجي، ته هوند حڪومت کي ڪميٽي سان روز بہ روز تنزل ۾ آڻي ڇڏين.

انهن عورتن مان هڪ واڪو ڪري چيو، "اهو ڪيئن ٿو خود غرض انسان، جو آزاديءَ جو دشمن، ۽ ظالمن جو بچاءُ ڪندڙ آهي، ان کي ڏسڻ لاءِ آءٌ جيئري پيئي رهان چا؟ آزادي، هڪ خدائي نعمت ۽ انگريزن جو شاندار حق آهي".

اسان جي ميزبان چيو، "چا هن وقت ڪوبہ اهڙو ماڻهو لهي سگهڻ ممڪن آهي جو غلاميءَ جي وڪالت ڪندو هجي؟ اهڙا بہ ڪي ماڻهو هٿ اچي سگهن ٿا چا، جي ڪميٽائپ سان انگريزن کي خاص حقن کي ڇڏڻ لاءِ تيار هجن؟ چا، ڪوبہ ماڻهو اهڙو نيچ ٿي سگهي تو چا؟"

مون جواب ڏنو، "نہ سائين، آءٌ آزاديءَ جو طرفدار آهيان، اهائي ديوتائن جي وصف ۽ جديد جوشيليءَ تقرير جو عنوان آهي. منهنجي خواهش آهي، ته سڀ ماڻهو بادشاهه هجن. آءٌ پاڻ بہ خود بادشاهه هجان. اسان سڀني کي تخت تي هڪ جهڙو قدرتي حق آهي. اسين سڀئي اصل کان هڪ جهڙا آهيون. هيءُ منهنجو اصول آهي، ۽ اهو ئي هڪ دفعي هڪ ايماندار ماڻهن جي ٽوليءَ جو بہ اصول هو، جيڪي مساوات جا حامي ڪونيا ويندا هئا. هنن پاڻ کي هڪ

اهڙيءَ جماعت ۾ منظوم ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي. جنهن ۾ سيئي هڪ جهڙا آزاد هجن. مگر افسوس! انهيءَ اصول کين اصل ڪاميابي نه ڏني. منجهن کي وڌيڪ زور وارا ۽ کي وڌيڪ هوشيار هئا. انهيءَ ڪري اهي باقي رهيلن جا اڳواڻ ٿيا. جهڙيءَ طرح سَئِسُ گهوڙن تي سوار ٿئي ٿو. ڇاڪاڻ ته انسان بين جانورن کان وڌيڪ چالاڪ آهي. تهڙيءَ طرح اهو جاندار. جو ڪانئس وڌيڪ زور وارو يا حرفتي هوندو. سو مٿس سواري ڪندو. اهڙيءَ طرح انسان ذات کي مٿي بيان ڪيل اصول تحت هلڻو پوي ٿو. کي ٿورا حڪم هلائڻ لاءِ پيدا ٿين ٿا. ۽ ٻيا انهن جي فرمانبرداريءَ ڪرڻ لاءِ. سوال اهو آهي. ته جيئن ته انهن ۾ ضرور کي ظالم ٿيندا ته پوءِ ڇا اهو وڌيڪ ڇگو آهي. ته انهن ظالمن کي پاڻ سان گڏ ساڳئي گهر ۾ رهايون ۽ يا ساڳئي ڳوٺ ۾. يا اجا به گهٽو پري دارالحڪومت ۾ رهڻ ڏيون. منهنجي خيال موجب. جيئن ته آءٌ قدرتي طرح ظالم جي شڪل ڏسڻ کان بـ نفرت ڪندو آهيان. تنهنڪري جيترو انهن کي مون کان گهٽو پري ڪيو ويندو اوترو وڌيڪ آءٌ خوش ٿيندس. انسانذات جي عموميت پڻ منهنجي ئي خيال سان متفق آهي. هنن يڪراءِ ٿي هڪڙو بادشاهه بنايو آهي. جنهن جي چونڊ ظالمن جي تعداد کي يڪدم گهٽائي ڇڏي ٿي ۽ ماڻهن جي وڏي انداز کي انهن ظلمن کان محفوظ رکي ٿي. هاڻي. اهي وڏا ماڻهو جي هڪ ظالم جي چونڊ کان اڳ پاڻ بـ ظالم هئا. سي پنهنجي مٿان ان ٻيءَ طاقت جي ڪڙي ٿيڻ تي قدرتي طرح راضي نه آهن. ڇاڪاڻ ته ان طاقت جو اثر سندس ماتحت طبقن تي تمام گهورو پوي ٿو. انهيءَ ڪري انهن وڏن ماڻهن جو مقصد آهي. ته جيترو گهٽو ممڪن ٿي سگهي اوترو گهٽو بادشاهن جو زور گهٽائجي. هنن جو خيال آهي ته. هو سندن بادشاهه کان جيڪي بـ ونندا. سو قدرتي طرح کين ئي واپس ملندو. هنن جو محض مقصد اهو آهي. ته ان اڪيلي ظالم جون پاڙون پٽين. ۽ ائين ڪرڻ سان پنهنجي اڳئين اختياري وري حاصل ڪن. هاڻي شايد حڪومت جون حالتون اهڙيون هجن. يا ان جا قانون شايد اهڙي نموني عمل ۾ آندا وجن. يا ان جا پئسي وارا ماڻهو شايد اهڙا خيال رکندڙ هجن. جو بادشاهيءَ جي پاڙن پَٽَڻَ جي ڪم هلائڻ لاءِ سپيئي شاهوڪار ماڻهو پاڻ ۾ منصوبو ناهين. پهرينءَ حالت ۾ جيڪڏهن اسان جي حڪومت جون حالتون اهڙيون هجن. جو اهي دولت جي ڪٽي ڪرڻ جي طرفداري ڪن. ۽

شاهوڪارن کي وڌيڪ شاهوڪار ڪن. تہ پوءِ اهي حالتون يقيناً وڌن ماڻهن جي حرص کي وڌائيندیون. ڪيئن ٻہ، حڪومت جي اهڙيءَ نيتيءَ جو آخرڪار نتيجو ٿيندو دولت جو ڪنو ٿيڻ، جيئن هن وقت، گهٽي دولت اندروني هنر مان پيدا ٿيڻ کان وڌيڪ ٻاهرئين واپار مان اندر داخل ٿي رهي آهي. ٻاهرئين واپار کي فائديمند طريقي تي هلائڻ جو انتظام صرف شاهوڪارن جي ئي هٿان ٿي سگهي ٿو. ۽ ساڳئي وقت اندرئين هنر مان پيدا ٿيندڙ سڀيئي منافع پڻ کين ئي ملندا رهن ٿا. انهيءَ ڪري اسان وٽ شاهوڪارن کي دولت حاصل ڪرڻ جا ٻہ ذريعا آهن. مگر غريبن کي صرف هڪڙو آهي. مذڪوره سبب ڪري دولت سڀني واپاري حڪومتن ۾ جمع ٿيندي رهي ٿي، ۽ اهڙيون حڪومتون هن وقت تائين ٽوري ئي وقت ۾ ٻن شاهوڪار شاهي ۽ حڪومتون ٿي پيون آهن.

وري جڏهن هن ئي ملڪ جا ساڳيا قائدا، دولت جي ڪنڌي ٿيڻ کي مدد ڪندڙ هجن، يعني جڏهن سندن وسيلي اهي قدرتي ڳڏ، جي شاهوڪار ۽ غريب کي هڪ ٻئي سان ملائين ٿا، ٽُٽِي پيل هجن، ۽ فيصلو ڪيو ويو هجي، تہ شاهوڪار صرف شاهوڪار گهر مان شادي ڪندو، يا جڏهن عالمن کي صرف دولت نہ هئڻ سبب ملڪ جي صلاحڪار ٿيڻ لاءِ غير سَنَد يافتہ قرار ڏنو ويو هجي، ۽ اهڙيءَ طرح دولت کي سياڻي ماڻهوءَ لاءِ ڪَنَنُ بنايو ويو هجي، تہ پوءِ انهن ۽ اهڙن ٻين طريقن سان دولت ڪنڌي ٿيندي. هاڻي جمع ٿيل دولت جو مالڪ، جڏهن زندگيءَ جي ضرورتن ۽ خوشين سان لطف اندوز آهي، تڏهن ڪيس پنهنجيءَ زياده دولت کي سيڙائڻ جو ذريعو سواءِ طاقت خريد ڪرڻ جي ٻيو ڪوبہ ڪونہ آهي. ٻين لفظن ۾ ائين چئجي، تہ هو پنهنجيءَ دولت کي ضرورت وارن ضمير فروشن ۽ انهن ماڻهن جي آزاديءَ جي خريد ڪرڻ ۾، ۽ کين پنهنجي زير دستن بنائڻ ۾ لڳائي ٿو. جي مانيءَ لاءِ ڪيتري بہ ذلت برداشت ڪرڻ جا خواهان آهن. اهڙيءَ طرح هرهڪ شاهوڪار ماڻهو پنهنجي چوڌاري غريب ماڻهن جو گروهہ گڏ ڪري ٿو. گڏ ٿيل گهٽيءَ دولت ۾ مالا مال ٿيل دستور سلطنت کي "ڪارٽيزن [1]" جي طريقي سان پيٽي سگهجي ٿو. جنهن ۾

---

[1] ڪارٽيزن جو طريقو (Cartesian System): فرينچ فلاسافر ڊيڪارٽس (Decartas) جو ايجاد ڪيل طريقو.

ڊيڪارٽس (1657ع - 1734ع) هڪ فرينچ علم رياضي، علم طبعيءَ جو ماهر فلاسافر ۽ ڪارٽيزن جي نالي مشهور فلاسافيءَ جو موجد هو. هن جي فلسفي جي ابتدا *(هلندڙ)*

ڪُنَ جو هر هڪ چڪر پنهنجي گردش سان پاڻ پيدا ٿيل آهي. اهي ماڻهو جي وڏي ماڻهوءَ جي گرداب ۾ تحرڪ ڪرڻ جا طالبو آهن. اهي صرف اهڙا آهن جي ضرور غلام ۽ انسانذات جو بيڪار حصو ٿيڻ گهرجن. سندن روح ۽ سندن تعليم غلاميءَ جي راهه تي پئجي ويا آهن. ۽ اهي سواءِ نالي جي، آزاديءَ بابت ٻيو ڪجهه ٻ ڪونه ٿا ڄاڻن. پر شاهوڪار ماڻهوءَ جي اثر کان ٻاهر ٻ ضرور ايا ماڻهن جو وڏو انداز هوندو. يعني ماڻهن جو اهو طبقو جو تمام شاهوڪارن ۽ تمام بيڪار حصن جي وچ ۾ زندگي بسر ڪري ٿو. اهي ماڻهو ايتريءَ تہ دولت وارا آهن. جو پاڻ کان وڌيڪ زور واري پاڙيسريءَ کي پيش پوڻ وارا نہ آهن. تنهن هوندي ٻ ايترو تہ غريب آهن. جو ڪوبہ نئون ظلم ڪڙو ڪري نٿا سگهن. هن انسانذات جي وڇئين طبقي ۾ عام طرح سيئي فن. سياڻپ ۽ جماعت جا اخلاق لين ٿا. صرف هيءُ ئي طبقو آهي. جو سچو پچو آزاديءَ جو تحفظ ڪندڙ سمجهيو وجي ٿو. ۽ ان کي ئي عوام ڪوٺيو وجي ٿو. هاڻي شايد ائين تي پوي. جو اهو انسانذات جو وڇيون طبقو حڪومت ۾ پنهنجو جملي اثر وجائي ڇڏي. ۽ سندس آواز پڻ اهڙيءَ طرح گمُ تي وجي. جهڙيءَ طرح بيڪار طبقي جو. ڇاڪاڻ تہ جيڪڏهن ڪنهن ٻ ماڻهوءَ کي حڪومت جي ڪاروبار ۾ آواز جي حق ڏيڻ لاءِ سَندَيافتہ بنائڻ ۾ هن وقت جيڪا ملڪيت ڪافي نهرائي وجي ٿي. سان پهريائين جوڙجڪ ناهڻ وقت جيڪا ڪافي نهرائي ويئي هُئي. ان کان ڏهه دفعا گهٽ تي پوي. تہ پوءِ اهو پڏرو آهي. تہ وڏو انداز بيڪارن جو سياسي طبقي ۾ داخل تي ويندو. ۽ اهي هميشہ شاهوڪارن جي اثر هيٺ هلندا. اوڏانهن هلندا جيڏانهن وڏا ماڻهو سندن رهنمائي ڪندا. تنهنڪري اهڙيءَ رياست ۾ اهو سڀ ڪجهه جيڪي وڇئين طبقي ڇڏي ڏنو آهي. سو آهي. تمام پاڪيزه چوڪسيءَ سان پنهنجي محافظ جي خاص حَقَن ۽ اختيارات جو تحفظ ڪرڻ. ڇاڪاڻ تہ هو شاهوڪار طبقي جو زور پيچي ڇڏي ٿو. ۽ اعليٰ طبقي کي وڇئين طبقي تي ظلم ڪرڻ کان

سندس مڪيہ تصنيف (Le- Discourse- de- le- Methode) (1737ع) ۾ وضاحت سان ڏنل آهي. سندس نظريو هيءُ آهي. "آءٌ خيال ڪريان ٿو تنهنڪري آءٌ آهيان. روح ۽ مادي جي فرق سمجهائڻ لاءِ هن پنهنجي فلسفي جو سمورو مدار قياس تي رکيو. ۽ عالم بابت سندس خيال کي قدر ڪل وانگر هو. هي مادي ۽ روح جي وچ وارو تعلق پوريءَ طرح سمجهائي نہ سگهيو. هن جا ڪيترا اصول نيوٽن جي ايجادن کان پوءِ ٽٽي پيا. مگر هن پنهنجي فلسفي ۾ قياس جي شاهراه قائم ڪئي.

روکي ڇڏي ٿو. وڃيون طبقو هڪ ان شهر سان مشابهت ڏيئي سگهجي ٿو. جنهن جو شاهوڪار گهيرو ڪيو بينا آهن. ۽ جنهن جي دستگيريءَ لاءِ ٻاهران گورنر ڪوشش ڪري رهيو آهي. جڏهن گهيري ڪندڙ پنهنجي مٿان ڪنهن دشمن جي خوف ۾ هوندا آهن. تڏهن شهر وارن کي تمام فائدي وارا شرط آڇڻ. لڏبن سان تعظيم سندن ڪرڻ. ۽ رعايتن سان کين راضي ڪرڻ هڪ قدرتي طريقو آهي. جو هو اختيار ڪندا آهن. مگر جيڪڏهن هو گورنر کي فتح ڪندا. تہ پوءِ شهر جون پتيون اُنَ جي رهاڪن لاءِ فقط تمام ٿورو بچاءُ ٿي سگهنديون. اهڙي شهر جي رهواسين کي پوءِ کهڙي اميد رکڻ گهرجي. سا پنهنجون اکيون "هالينڊ [1]". "جينوئا" ۽ "وينس [2]" ڏانهن ڦيرائڻ سان ڏسي سگهجي ٿي. جتي قانون غريب تي حڪومت هلائي ٿو. ۽ شاهوڪار قانون کي سنياليو ٿو. آءٌ انهيءَ ڪري بادشاهي راڄ جي طرف آهيان. ۽ بادشاهي راڄ جي فائدي ۾ مرڻ لاءِ تيار آهيان. ڇاڪاڻ تہ جيڪڏهن ماڻهن ۾ ڪا مقدس هستي آهي. تہ اها آهي. اهو بادشاهہ جو خدائي خدمتگار ٿي حڪومت هلائي ٿو. لڙائيءَ يا امن جي وقت ۾ سندس طاقت ۾ جَسوَ جيتري ڪمي آڻڻ رعيت جي سچيءَ آزاديءَ جي هڪ وعدي شڪني آهي. وطن جي حُب ۽ انگريزن جي آزاديءَ جي نعرن اڳيئي گهٽو ئي ڪجهہ ڪيو آهي. ۽ اها اميد ڪجي ٿي. تہ آزاديءَ جا سچا فرزند پنهنجي طاقت وڌيڪ ڪرڻ کي هميشہ لاءِ روڪيندا. منهنجي پنهنجي زماني جي انهن آزاديءَ جي مڪر ڪندڙ سورمن مان گهٽن سان واقفيت هئي. مگر مون کي ڪوبہ اهڙو ماڻهو ڪونہ سڃهي. جو پنهنجيءَ دل ۽ پنهنجي خاندان ۾ ظالم نہ هو."

مون ڏٺو تہ منهنجي جوش منهنجيءَ گفتگوءَ کي چگيءَ تربيتَ جي قائدن کان ٻاهر ڪيو هو. پر منهنجو ميزبان جو اڪثر ان کي وچ ۾ روڪڻ جي ڪوشش ڪري رهيو هو. ان جي بي صبري وڌيڪ وقت لاءِ روڪجي نہ سگهي. هن واڪو ڪري چيو. "ڇا. تڏهن آءٌ هيءُ سمورو وقت انساني لباس ۾ ملبوس ٿيل هڪ شيطان سان گفتگو ڪري رهيو هوس؟ پر آءٌ ساڪ سان چوان ٿو. تہ

---

[1] هالينڊ (Holland): يورپ کنڊ ۾ ٻهندي ڪناري تي هڪ نديو ملڪ آهي. جنهن کي واهن وارو ملڪ ڪري ڪوٺجي ٿو. هتي جي رهاڪن کي 'ڊچ' ڪوٺبو آهي.

[2] وينس (Venice): اٽليءَ جو سامونڊي بندر آهي. ايڊرياٽڪ سمنڊ جي ڪناري تي بيٺل آهي. ۽ وينس علاقَي جي گاديءَ جو هنڌ آهي.

جيڪڏهن منهنجو نالو "ولڪنسن" آهي، ته پوءِ ان انسان نما شيطان کي جلد باهر ڪڍيو ويندو". مون هاٿي ڏٺو، ته آڻ حد کان باهر نڪري ويو هوس، ۽ جنهن جوش سان مون ڳالهايو هو، ان جي معافيءَ لاءِ گهر ڪيم. "معافي"، ميزبان کاوڙ ۾ چيو، "آڻ سمجهان ٿو، ته اهڙا اصول ڏهه هزار معافين جي ضرورت رکن ٿا. ڇا، اسين آزادي ۽ ملڪيت ڇڏي ڏيون، ۽ سرڪاري ترجمان جي چوڻ موجب هر قسم جي تڪليف برداشت ڪرڻ لاءِ تيار ٿي وڃون! مهربان، آڻ بدترين نتيجن جي روڪڻ خاطر اوهان تي زور رکان ٿو، ته اوهين جلد هن گهر مان نڪري وڃو. سائين، آڻ اوهان جي نڪري وڃڻ جي زوردار طلب ڪريان ٿو". آڻ پنهنجين حجتن کي وري به ڏهرائڻ تي هوس، مگر عين انهيءَ وقت اسان هڪ نوڪر جو آواز در تي ٻڌو، ۽ انهن ٻنهين عورتن دانهن ڪري چيو، "موت جهڙي خاطري آهي، ته اسان جو آقا ۽ خاتون پيا اچن". ان وقت اسان کي خبر پيئي، ته اسان جو ميزبان سڄي ڄمار بورجي ٿي رهيو هو، ۽ هن پنهنجي ڏٺيءَ جي غير حاضريءَ ۾ پنهنجي نالي ڪيڏ، ۽ ڪجهه وقت لاءِ پاڻ کي "ميان منو" سڏائڻ جي خواهش ڪئي هئي، ۽ سڄ ڇڏجي، ته هن سياست تي اهڙو ڇگو ڳالهايو، جهڙو ٻهراڙيءَ جا گهٽا سکر ماڻهو ڳالهائيندا آهن. ان سکر ماڻهوءَ ۽ خاتون جي اندر اچڻ تي جيڪا پريشاني ٿي، ان جي نڪا حد، نڪو حساب، پر اهڙيءَ محفل ۽ سنڌيءَ ڪل پوڳ ڏسڻ تي جيڪا ڪين حيرت لڳي، سا پڻ اسان جيءَ حيرت کان گهٽ نه هئي. حقيقي مالڪ مون کي ۽ منهنجي ساڻيءَ کي چيو، "معززو، منهنجي زال ۽ آڻ اوهان جا نهايت شڪر گذار آهيون، ۽ هيءَ اوهان جي اسان تي اهڙي ته خلاف توقع نوازش آهي، جو اسان جا گردن اوهان جي احسانن هيٺ هميشه جهڪيل رهندا. هنن لاءِ اسان جي ملاقات ڪٿي ڪيتري قدر به اچانڪ هئي، مگر مون کي خاطري آهي، ته سندن اسان سان گڏجاڻي، اڃا به وڌيڪ خلاف توقع هئي. ان کان پوءِ جلدي مون پياريءَ "اربيلا ولمات" کي اندر ڪوٺيءَ ۾ گهڙندي ڏٺو، ۽ پنهنجيءَ بيهودگيءَ جي انديشي کان منهنجون وايون بتال ٿي ويون. هن کي پهريائين منهنجي پٽ "جارج" سان پرٽائڻ لاءِ تجويز ڪيو ويو هو، پر جيئن اڳي بيان ڪيو ويو آهي، تيئن اهو وهاڻ ٽٽي پيو هو. مون کي ڏسڻ شرط هوءَ خوشيءَ ۾ ڊوڙي اچي منهنجي پاڪر ۾ پيئي. هن چيو، "سائين، ڪهڙي خوشيءَ جي موقعي سبب

اسين اوهان جيءَ اهڙيءَ اوچتي ملاقات جو حق رکون ٿا. مون کي خاطري آهي، ته منهنجو چاچو ۽ چاچي ڏاڍا خوش ٿيندا. جڏهن کين معلوم ٿيندو، ته نيڪ "ڊاڪٽر پرمروز" وٽن مهمان ٿيو آهي". پيرسن بزرگ ۽ خاتون جڏهن منهنجو نالو ٻڌو، تڏهن مون ڏانهن وڏي آيا. ۽ مون کي تمام مخلصانه تواضع سان آڏر پاءُ ڪيائون. جڏهن مون کين پنهنجيءَ حاضري ملاقات جو سبب ٻڌايو، تڏهن هو پنهنجيءَ دل کي روڪي کين سگهيا. ۽ بدبخت بورچي جنهن کي ڪيڏي چڏڻ جو ارادو ڪيو هئائون، ان کي منهنجيءَ سفارش تي معافي ڏنائون.

"مسٽر آرنلڊ" ۽ سندس بيگم، جن جو اهو گهر هو، تن مون تي زور رکيو، ته آءٌ ڪجهه ڏينهن لاءِ وٽن مهمان ٿي رهان. ۽ جيئن ته سندن پائٽي ۽ منهنجي سعادتمند شاگرد جا ڪجهه قدر منهنجين هدايتن هيٺ پليل هئي، ساڻن منڊن ۾ شامل هئي، تنهنڪري مون اها ڳالهه قبول ڪئي. اها رات آءٌ هڪ عاليشان ڪوٺيءَ ۾ ٽڪيس. ايندڙ صبح جو سوير "مس ولمات" مون سان گڏ باغ ۾ گهمڻ جي خواهش ڪئي. اهو باغ جديد نموني تي سينگاريل هو. ڪجهه وقت ان باغ جي خوبين ڏانهن اشارن ڪرڻ ۾ صرف ڪرڻ کان پوءِ، هن بي واسطيداريءَ نموني مون کان پڇا ڪئي، ته مون کي پنهنجي پٽ "جارج" وٽان آخرين احوال ڪڏهن پهتو آهي. مون چيو، "افسوس! خاتون، ٽي سال ٿيا، آهن، جو هن ڪڏهن به مون ڏانهن يا پنهنجي دوستن مان ڪنهن ڏانهن خط نه لکيو آهي. مون کي خبر نه آهي، ته هو ڪٿي آهي. شايد آءٌ ڪڏهن به هن کي يا خوشيءَ کي وري نه ڏسندس. منهنجي سعادتمند چوڪري، اسان جهڙيون خوشيءَ واريون ساعتون "ويڪفيلڊ" ۾ پنهنجي گهر گذاريون. اهڙيون وري شايد ڪڏهن به کين ڏسي سگهنداسون. اسان جو ننڍو ڪٽنب هاڻي تمام تکڙو وڃڻ وڃڻ ٿيندو وڃي ٿو. ۽ مفلسيءَ نه فقط ضرورت مگر بدنامي پڻ اسان تي آندي آهي. نيڪ سيرت چوڪريءَ جي اکين مان لڙڪ ڪري پيا. ڪيس گهٽو احساس رکندڙ ڏسي، پنهنجي مشڪلاٽن جي سربستي احوال ڏيڻ کان پاڻ کي روڪيو. جڏهن مون ڏٺو ته، وقت سندس پيار ۾ ڪابه تبديلي نه آندي هئي، ۽ جنهن وقت کان وٽي اسان سندس ملڪ ڇڏيو هو، ان وقت کان وٽي هن کيترا سڳ رد ڪري ڇڏيا هئا. تڏهن منهنجيءَ دل کي ڪافي تسلي پهتي. هوءَ کيترن رستن ۽ محرابدار واٽن ڏانهن اشارا ڪندي، سيڪنهن شيءِ مان ڪونه

کو اشارو منهنجي پٽ سان تعلق رکندڙ ڪنهن سوال لاءِ چونڊيندي، مون کي ان جاءِ جي سيني وسيع ۽ زرخيز پاڳن جي چوڌاري گهمائيندي رهي.

اهڙي نموني ۾ اسين ٽپهريءَ تائين گهمندا رهياسين، جيستائين گهنڊ جي آواز اسان کي مانيءَ واسطي اندر سڏيو. اتي اسان متي بيان ڪيل ناٽڪي ڪمپنيءَ جو مئنيجر ڏٺو. هو "سٺو پچتائيندڙ" نالي هڪ ڪيل لاءِ ٽڪيٽون نيڪال ڪرڻ آيو هو. اهو ڪيل انهيءَ ڏينهن شام جو ٿيٽو هو. هن چيو، "هوريشو" جو پارٽ هڪ اهو نوجوان ادا ڪندو، جو ڪڏهن به اسٽيج تي نه آيو آهي". هن نئين اداڪار جي تمام گهڻي ساراهه ڪئي، ۽ خاطريءَ سان چيائين، "مون ڪڏهن به اهڙو ڪوبه اداڪار نه ڏٺو آهي، جنهن اهڙيءَ سهڻي اداڪاريءَ سبب پنهنجو نالو ڪڍيو هجي". هن وڌيڪ چيو، "اداڪاري هڪ ڏينهن ۾ ڪانه سکي ويندي آهي، پر هيءُ نوجوان جڏ ته ناٽڪ ۾ اداڪاريءَ لائي ڇائو آهي. هن جو آواز، هن جو دول ۽ هن جون روشون جملي تعريف جوڳيون آهن. اسان کي هو رستي تي مسافريءَ ڪندي اوچتو هٿ لڳي ويو". هن احوال اسان جي دلين ۾ ان ناٽڪ ڏسڻ لاءِ خواهش پيدا ڪئي، ۽ عورتن جي التجا تي، آءٌ ساڻن گڏ ناٽڪ تي هلڻ لاءِ مجبور ٿي پيس. ۽ ناٽڪ جي جاءِ هڪ پاندي جهڙي هئي، ۽ جيئن ته اها هڪ جماعت جنهن سان آءٌ گڏ هوس سا انهيءَ ڳوٺ ۾ سيني جي قبوليت موجب مڪيه ۽ اعليٰ هئي، تنهنڪري اسان جو تمام وڏيءَ عزت سان استقبال ڪيائون، ۽ اسان کي ناٽڪ ڏسڻ لاءِ اڳيان جاءِ ڏنائون. اسين "هوريشو" جي ڏسڻ لاءِ تمام گهڻو منتظر هئاسون. آخر اهو نئون اداڪار اسٽيج تي آيو ۽ جڏهن مون ڏٺو، ته اهو منهنجو پٽ هو. تڏهن منهنجيءَ دل ۾ جيڪي احساس پيدا ٿيا. سي پلي والدين پنهنجي احساسات سان تصور ۾ آڻين. هيءُ پنهنجي ڪم شروع ڪرڻ تي هو. مگر جڏهن هن پنهنجيون اکيون تماشبينن ڏانهن ڦيرايون، تڏهن "مس ولماٽ" ۽ مون کي ڏسي، سندس وايون وائڙيون ٿي ويون. پڙدي جي پويان ويندل اداڪارن هن جي فطري ڊپ کي سندس ماڻ جو سبب سمجهيو، ۽ کيس همت ڏيارڻ جي ڪوشش ڪيائون. مگر ڪم ڪرڻ بدران، هو اچي روئڻ ۾ ڇڏيو. ۽ يڪدم اسٽيج تان هيٺ لٿو. آءٌ چئي نٿو سگهان ته ان وقت منهنجيءَ دل ۾ ڪهڙا خيال پيدا ٿيا هئا، ڇاڪاڻ ته اهي سندس احوال دريافت ڪرڻ لاءِ ايترو ته تڪڙو هڪ ٻئي جي پويان پئي چڙهيا ۽ لٿا. جو انهن جو احوال ڪري

نٿوسگهجي. "مس ولماٽ" جلدي مون کي اهڙي اٿوٽتڙ خمار مان جاڳايو. ۽ ڏکندڙ آواز ۾ مون کي عرض ڪيائين. ته آءٌ ڪبس سنڊس چاچي جي گهر وڃي هلان. "مسٽر آرنلڊ" جو اسان جي هن غير رواجيءَ هلت کان اڳ تائين اڻ واقف هو. تنهن کي جڏهن خبر پيئي. ته اهو نئون اداڪار منهنجو پٽ هو. تڏهن پنهنجي گاڏي ۽ هڪ ماڻهو ڪيس وڃي اڇڻ لاءِ ڏياري موڪليائين. منهنجي پٽ وري ناڪ ۾ ڪم ڪرڻ کان صاف انڪار ڪيو. تنهنڪري اداڪارن کنهن ٻئي ماڻهوءَ کي سنڊس جاءِ تي مقرر ڪيو. ۽ هو جلدي اسان سان اچي مليو. "مسٽر آرنلڊ" سنڊس آڏرياءُ تمام سهڻي نموني ۾ ڪيو. ۽ آءٌ ساٿس پنهنجي دستوري خوشيءَ سان مليس. ڇاڪاڻ ته آءٌ ڪوڙيءَ ناراضگيءَ جو ڪڏهن به مڪر ڪري کين سگهندو هوس. "مس ولماٽ" جو آڏر پاءُ ظاهري طرح بي توجهيءَ وارو هو. پر تنهن هوندي به مون سهي ڪيو ته هن گهٽي تڪلف کان ڪم ورتو هو. تمام گهٽيءَ خوشيءَ سبب هن پهريائين ڪيترين بيهوشيءَ جون ڳالهيون ڪيون ٿي. ۽ پوءِ وري بلند آواز سان پنهنجي ڪم عقلي تي ڪليائين ٿي. ڪن وقتن تي هن آرسيءَ ۾ ليئو پاتو ٿي. ڇڻ ته پنهنجي لاثاني حسن جي آگاهيءَ تي خوش ٿي هئي. ۽ اڪثر سوال پئي پڇيائين مگر جوابن ڏانهن کنهن به قسم جي توجهه ڪونه ٿي ڏنائين.

★

باب ويهون

هڪ رولو فيلسوف

رات جي مانيءَ کان پوءِ، "مسز آرنلڊ" منهنجي پٽ جي سامان کڻي اچڻ لاءِ، بن نوڪرن جي موڪلڻ جي آڇ ڪئي. پهريائين ائين ڏسڻ ۾ ٿي آيو، ته هو ان آڇ قبول ڪرڻ لاءِ تيار نه هو، پر "مسز آرنلڊ" جي اصرار تي، هو ڪيس ان ٻڌائڻ تي مجبور ٿيو، ته هن دنيا جي تختي تي سندس جملي متحرڪ شيون صرف هڪ لڪ ۽ هڪ ٻُگري آهن، جن تي هيءُ فخر ڪري ٿي سگهيو. مون دانهن ڪري چيو، "منهنجا پٽ! جڏهن تون مون وٽان ويو هئين، تڏهن به غريب هئين، ۽ جڏهن موٽي آيو آهين، تڏهن به توکي غريب ٿو ڏسان، پر ان هوندي به مون کي خاطري آهي، ته تو دنيا کي ڪافي حد تائين پروڙيو هوندو". جوڪر جواب ڏنو، "هائو سائين، پر دولت جي پويان مسافري ڪرڻ، ان جي حاصل ڪرڻ جو طريقو نه آهي، ۽ سچ پچ ته، گهڻي وقت کان وٺي مون ان جي جستجو ڪرڻ کان پاسو ڪيو آهي". مسز آرنلڊ چيو، "آءٌ پانيان ٿي، ته تنهنجين سرگذشتن جو احوال ڏاڍو دلچسپ هوندو. انهن جو پهريون حصو مون اڪثر پنهنجي پائٽيءَ کان ٻڌو آهي، پر جيڪڏهن ڪچهريءَ کي باقي رهيل حصي کان واقف ڪيو ويندو، ته اهو اوهان جو هڪ مزيد احسان ٿيندو". منهنجي پٽ جواب ڏنو، "خاتون، توهان کي خاطري ٿو ڏياريان، ته جيڪا خوشي اوهان کي ان احوال ٻڌڻ مان حاصل ٿيندي، سا جيڪو فخر مون کي انهن جي وري بيان ڪرڻ ۾ ٿيندو، ان جي اڌ جيتري به نه هوندي. تنهن هوندي به سموري احوال ۾ آءٌ پنهنجي هڪ ڪار گذاريءَ جو به وعدو ڪري نٿو سگهان، ڇاڪاڻ ته منهنجو بيان، جيڪي مون ڪيو، ان جو نه آهي، مگر ان جو آهي جيڪي مون ڏٺو. اوهان کي خبر آهي ته منهنجي حياتيءَ جي پهرين بدبختي تمام وڏي هئي. جيتوڻيڪ ان مون کي تڪليف ڏني پر مون کي تباهه ڪري نه سگهي. ڪنهن به ماڻهوءَ کي مون کان وڌيڪ اُميد ڪرڻ جو فن نه هو. هڪ وقت تي نصيب کي گهٽ مهربان ڏٺم، ته ان (اميد) جي ئي طفيل بئي دفعي ان جي وڌيڪ مهربان ٿيڻ جي توقع ڪيم. جڏهن بخت جو چڪر مون کي تنزل جي تري ۾ وجي قِـٽو ڪندو هو تڏهن اميد ڪندو هوس ته ان جو هرڪو ڦيرو مون کي مٿي چڪي

سگھندو، مگر مون کي ناس ڪري نہ سگھندو. ھڪ وٽندڙ صبح جو لنڊن ڏانھن روانو ٿيس، ۽ ايندڙ ڏينھن بنسبت ڪنھن بہ طرح بي آرام ۽ بي چين نہ ھوس. پر اھڙو خوش ھوس، جھڙا اھي پکي جن رستي جي پاسن تي خوشيءَ جا گيت ڳايا ٿي، ۽ پاڻ کي ھن خيال سان تسلي ڏنم، تہ لنڊن ھڪ اھڙي مَنڊي آھي، جتي ھر قسم جي لياقتن کي مرتبي ۽ انعام ملڻ جي خاطري آھي. شھر ۾ پھچڻ کان پوءِ، مون کي پھرين پنھنجي سوٽ کي توھان جي خط پھچائڻ جي گڏتي لڳي، جنھن جون حالتون مون کان بھتر نہ ھيون. بابا! توھان کي خبر آھي، تہ منھنجي پھرين خواھش ڪنھن درسگاھ ۾ نائب ماستر ٿيڻ جي ھئي، ۽ مون انھيءَ بابت ڪائنس صلاح پڇي. ھن ان رٽ کي سڻي نموني کلندي ٻڌو. ھن چيو، "ھا، سچ پچ تہ، اھو تمام سٺو پيشو آھي، جو توھان پنھنجي لاءِ رڌيو آھي. آءٌ پاڻ ھڪ بوردنگ اسکول ۾ نائب ماستر ٿي رھيو آھيان. آءٌ اھڙي نيو گيٽ [1] جي جيل مثل بنديخاني ۾ نوڪري ڪريان. ان کان ائين چگو آھي تہ ڪاري نانگ جي چڪ وگھي مري وڃان.

آءٌ اويل سويل اُٽندو ھوس تہ ماستر مون کي ڏمڪائيندو ھو. ماسترياڻي بدشڪل ھئڻ سبب مون کي ڏڪارينديھئي، اندر چوڪرا مون کي تنگ ڪندا ھئا، ۽ باھر نڪري ٻين ماڻھن سان ملڻ لاءِ ڪڏھن بہ اجازت نہ ملنديھيم. توکي خاطري آھي، تہ تون اسکول ۾ نوڪري ڪرڻ لائق آھين؟ اڇ، تہ آءٌ تنھنجو امتحان ونان. ڇا تو انھيءَ ڏنڊي جي ڪڏھن سکيا ورتي آھي؟ نہ، تہ پوءِ اسکول لائق ٿي نہ سگھندين. ڇا، تون چوڪرن جا وار ناھي سگھندين؟ نہ، تہ پوءِ تہ اصل اسکول لاءِ ڪارائتو نہ ٿيندين. ڇا توھين ٿي ٿي ھڪ بستري تي سمھي سگھو ٿا؟ نہ، تہ پوءِ تون اسکول لاءِ ڪارگر ٿي ڪين سگھندين. ڇا، تنھنجو پيٽ سالم آھي؟ ھا، تہ پوءِ تہ ڪنھن بہ صورت ۾ اسکول لاءِ ٺيڪ نہ ٿيندين. سائين، جيڪڏھن توھين ھڪ آسان ۽ شريف ڏنڊي جي طلب رکو ٿا، تہ پوءِ ڪُتر جي مشين ڪيرائڻ لاءِ پاڻ کي ستن سالن لاءِ شاگرد طور پابند رکو، مگر ڪنھن بہ نموني اسکول کان پاسو ڪريو". ھن سلسلئ ڪلام جاري رکندي چيو، "تنھن ھوندي بہ اڇ، آءٌ ڏسان ٿو، تہ تون علم ۽ اتھاس وارو نوجوان آھين، مون وانگر مصنف ٿيڻ بابت تنھنجو کھڙو خيال آھي؟ تو

---

[1] نيوگيٽ: ھيءَ لنڊن جو مشھور جيل آھي.

ڪتابن ۾ پڙهيو آهي. ته هن وقت ڪيترا ذهن ۽ ذڪا وارا ماڻهو واپار ۾ بڪ پيا مرن. مگر آءٌ توکي اهڙا ڪيترا بنهه ڪُند دماغ ماڻهو شهر ۾ ڏيکاري سگهندس. جيڪي اِنَ مصنفيءَ جي ڏنڊي تي تمام سُڪيو وقت پيا گذارين. اهي سيئي ايماندار عام ماڻهو جي نرميءَ ۽ ساده دليءَ سان گذارين ٿا، تاريخ ۽ سياست تي ڪتاب لکن ٿا ۽ ساراهيا وجن ٿا. سي جيڪڏهن بنياد کان ونئي موڃي هجن ها، ته به هوند سڃي عمر صرف بوٽ ڳنڊين ها. مگر نوان اصل ناهي ڪين سگهن ها.

جيئن ته مون معلوم ڪيو، ته هڪ نائب ماستريءَ جي ڏنڊي سان ڪوبه فضيلت وارو درجو وابستا ڪونه آهي، تنهنڪري سندس تجويز قبول ڪيم، ۽ ادب سان تمام گهٽيءَ دلچسپيءَ هڻڻ سبب، "گـربز سٽريٽ [1]" ۾ رهندڙن جو احترام سان سلام ڪيم. مون ان رستي تي هلڻ پنهنجي لاءِ اقتدار وارو سمجهيو. جو مون کان اڳ مشهور مصنفن "ڊرائيڊن" ۽ "اوٽوي" لتاڙيو هو. مون هن پاڳي جي ديويءَ کي فضيلت جو سر چشمو سمجهيو. ۽ تنهن هوندي به سمجهيم، ته دنيا سان ميل جول شايد اسان کي سڌو مزاج بخشي. غربت، جا ان نوازش ڪئي، تنهن کي مون غير معمولي ذهانت جي دائي ڪري سمجهيو. انهن ويچارن سان مالا مال ٿيڻ تي پاڻ کي تمام خوش سمجهيم. مون ڏٺو، ته بهترين ڳالهيون صرف غلط طرف ڏانهن ئي لکڻ لاءِ رهيل هيون. ۽ اهڙي ڪتاب لکڻ جو ارادو ڪيم جو، مڪمل طرح نئون هجي. انهيءَ ڪري مون کن غلط نما حقيقتن کي قابليت سان سينگاريو. اهي در حقيقت غلط هيون. مگر نيون هيون. سڀ جا جواهر اڪثر بين مصنفن ايتري قدر ته پنهنجين تصنيفن ۾ آڻي ڇڏيا هئا، جو منهنجي لکڻ لاءِ سواءِ کن عجيب شين جي، جي پريان سيکنهن نموني ۾ سڃيون نظر آيون ٿي، بي کابه شيءِ ڇڏيل نه هئي. خبر نه آهي، ته جڏهن مون لکيو پئي، تڏهن کهڙي وهمي طاقت منهنجي قلم تي پنهنجا کنب کولي ويئي ٿي. مون کي خاطري هئي. ته سڃي تعليم يافته دنيا منهنجي طريقي جي مخالفت لاءِ اٿي ڪڙي ٿيندي. مگر آءٌ سڃيءَ علمي دنيا جي مخالفت ڪرڻ لاءِ تيار هوس. جيئن سيڙهه پنهنجي ڇُهنبدار ڪَندن وسيلي دشمنن سان لڙڻ لاءِ تيار ٿي وهندي

---

[1] گربز سٽريٽ: لندن جي هڪ گهٽي. جا گولڊ سمٿ جي ڏينهن ۾ مصنفن جي رهائش کان مشهور هوندي هئي.

آهي، تيئن آءٌ پڻ پنهنجي قلم وسيلي سيڪنهن مخالفت سان لڙڻ لاءِ مڪمل اطمينان سان تيار ٿي ويهي رهيس.

مون واکو ڪري چيو، "منهنجا پٽ، چگو چيئي، ۽ ڪهڙي مضمون تي تو قلم فرسائي ڪئي؟ مون کي اميد آهي، ته تو هڪ شاديءَ جي اهميت تي چشم پوشي نه ڪئي هوندي، پر آءٌ وچ ۾ ڳالهايان ٿو، هلندو هل، تو پنهنجون غلط نما حقيقتون ڇپايون. تمام چگو، ۽ علمي دنيا تنهنجي غلط نما حقيقتن تي ڇا چيو؟"

منهنجي پٽ جواب ڏنو، "بابا، پڙهيل دنيا منهنجي غلط نما حقيقتن تي ڪجهه به نه چيو، اصل ڪجهه به نه. هنن مان هرهڪ پاڻ کي پنهنجن دوستن کي ساراهڻ ۾، يا پنهنجن دشمنن کي نندڻ ۾ مشغول هو، ۽ بدنصيبيءَ سان جيئن ته منهنجو نڪو هو ڪو دوست نڪو دشمن، انهيءَ ڪري مون بي توجهيءَ جي نهايت ظالماڻي ذلت برداشت ڪئي.

هڪ ڏينهن، جيئن آءٌ هڪ "ڪافي گهر" ۾ پنهنجي غلط نما حقيقتن جي نصيب تي ويچار ڪري رهيو هوس، تيئن هڪ چوٽي قد وارو ماڻهو اندر ڪونيءَ ۾ گهڙيو، ۽ منهنجي اڳيان ڪوچ تي اچي ويٺو. ڪجهه اوائلي گفتگو کان پوءِ، هن مون کي تعليم يافته ڏسي ٻڌايو ته هو "پراپرٽيس [1]" جو شرح سان نئون ڇاپو دنيا اڳيان پيش ڪري رهيو هو، ۽ هڪ تجويزن جو ٿهو منهنجي اڳيان رکي، مون کان ان لاءِ چندي جي طلب ڪيائين. مون کيس جواب ڏنو، "مون کي پئسو ڪونهي". هن جواب کيس مون کان منهنجن ارادن جي نوعيت بنسبت احوال پڇڻ تي آماده ڪيو. جڏهن هن ڏٺو، ته منهنجا ارادا اهڙا ئي وڏا هئا، جهڙو منهنجو ٻٽون، تڏهن هن دانهن ڪري چيو، "آءٌ سمجهان ٿو ته تون هن شهر جي زندگيءَ کان اڻ واقف آهين، آءٌ توکي ان بابت ڪجهه سمجهائيندس. هي تجويزن جا ڪاغذ ڏس، هن ساڳين تجويزن جي بدولت مون ٻارنهن سال آسودگيءَ سان گذران ڪيو آهي. جنهن وقت ڪوبه عزت وارو امير ماڻهو پنهنجي سفر تان واپس اچي ٿو، هڪ گاڏڙ نسل وارو ڏکڻ "آفريقا" جو رهاڪو "جميڪا" کان، يا ڪا شاهوڪار بيوه عورت، پنهنجي ٻهراڙيءَ واري رهائش گاهه کان، ته آءٌ يڪدم ان کي چندي لاءِ چوان ٿو. آءٌ پهريائين سندن

---

[1] پراپرٽيس: هي هڪ مشهور رومي شاعر تي گذريو آهي.

دلين کي خوشامد سان خوش کندو آهيان. ۽ پوءِ پنهنجون تجويزون پيش کريان ٿو. جيڪڏهن هو پهرئين دفعي نه پَڙهه چندو ڏيندا آهن. تہ آءٌ پنهنجي عرض کي وري عطيي لاءِ نئون کندو آهيان. جيڪڏهن اهي مون تي ان جي بہ نوازش کندا آهن. تہ آءٌ کين اڳواڻ جي حيثيت ۾ مشهور کرڻ تي اکنَ چَکن کندو آهيان. اهڙيءَ طرح آءٌ سندن رقم تي فخر سان رهندو آهيان ۽ مٿانئن کلندو آهيان. پر هاڻي هو مون کي گهٽي قدر سجاڻن ٿا. آءٌ نهايت گهٽو خوش ٿيندس. جيڪڏهن اوهين ٿوري وقت لاءِ منهنجي جاءِ وٺندا. هن وقت هڪ وڏي مرتبي وارو امير اتليءَ کان واپس وريو آهي. منهنجي شڪل سندس دربان سان گهڻي قدر گهايل مايل آهي. تون جيڪڏهن هيءُ شعر جو ڪتاب کيس پيش کندين تہ منهنجي حياتيءَ جو قسم تون ان ۾ ڪامياب ٿيندين، ۽ پوءِ پاڻ ٻئي اها رقم پاڻ ۾ ورهائينداسون.

مون واکو کري چيو. "ڏٺي شال پناهه ڏئي! چا شاعرن لاءِ اهو ڏنڏو وڃي بچيو آهي! چا اعليٰ لياقتن وارا ماڻهو هن نموني پنڻ کي چنبڙي پيا آهن؟ چا اهي پنهنجي پيشي کي ايترو ذليل کري سگهن ٿا، جو پيٽ خاطر ساراهه کرڻ جو ادنيٰ واپار اختيار کن؟" هن جواب ڏنو. "نہ سائين. هڪ سچو پچو شاعر ڪڏهن بہ اهڙو خسيس ٿي نٿو سگهي. چاڪاڻ تہ جتي بہ ذهن ۽ ذڪاءُ آهي، اتي خود داري آهي. ماڻهو جن جو آءٌ ذڪر کريان ٿو، سي صرف شاعراڻي لباس ۾ پيٿو آهن. سچو شاعر جيئن ناموس لاءِ سيڪنهن سختيءَ سان لڙي ٿو. تيئن بدناميءَ کان بہ ڊڄي ٿو. مگر اهي ماڻهو جي پاڻ خود اڻ لائق آهن. سي نظر گوئيءَ جو ڏنڏو اختيار کري پنهنجو گذران حاصل کن ٿا. جيئن تہ منهنجي دل ايتري تہ خود دار هئي، جو اها کنهن بہ گهٽتائيءَ اڳيان کنڊ نمائي نٿي سگهي. ۽ ان هوندي بہ اهڙو تہ هينائون نصيب هُئر جو ناموس خاطر بيءَ کنهن کوشش کرڻ لاءِ دل جهلي نٿي سگهيس. انهيءَ کري هاڻي آءٌ وڃئين رستي اختيار کرڻ ۽ مصنفيءَ جي ڏنڏي وسيلي گذران حاصل کرڻ تي مجبور ٿي پيس. پر جتي صرف کاريگريءَ سان ئي کامياب حاصل ٿي ٿي سگهي، اتي آءٌ کنهن بہ ڏنڏي لاءِ سندياڦتہ نہ هوس. منهنجيءَ دل ۾ داد حاصل کرڻ لاءِ جيکا خواهش هئي، ان کي ختم کري نہ سگهيس. اهو وقت جو مون کي کنهن وڇڙي ڏنڏي ۾ لڳائي، ان مان هميشہ لاءِ فائدي حاصل

ڪرڻ ۾ صرف ڪرڻ گهربو هو. سو مون ان سر بلنديءَ پويان ڪوششن ۾ خرچ ڪيو، جنهن تمام ٿوري اهميت ٿي رکي. منهنجي ننڍڙي اخبار، نوبتي مخزن سان گڏ گمنامي ۾ چپجڻ لڳي. خلق منهنجي تحرير جي سلاست ۽ روانيءَ، يا منهنجي قسطن جي ميل ڏانهن چتائي ڏسڻ کان وڌيڪ، ڪنهن ٻئي خاص ڪم ۾ مشغول هئي. پرچي پويان پرچو گوشئه گمنامي ۾ اُڇلايو ويندو هو. منهنجا مضمون آزادي، اُپرندي وارن ملڪن جي ڳالهين، ڇتي ڪتي جي ڇڪ جي علاج وارين تصنيفن سان گڏ دفن ڪياويا. ليڪن ساڳئي وقت ٻين سڀني خود پسند، حق پسند، آزادي پسند ۽ انسان پسند مصنفن کي سڻو ليڪڪ سمجهيو ويو ٿي، ڇاڪاڻ ته هنن مون کان وڌيڪ تڪڙو لکيو ٿي.

هاڻي آءٌ انهن پاڻ جهڙن دل شڪسته مصنفن کان سواءِ ٻئي ڪنهن سان به تعلق ڪونه رکندو هوس، جي هڪ ٻئي کي ساراهيندا، هڪ ٻئي تي افسوس ڪندا، ۽ هڪ ٻئي کي ڏکارينداهئا. ادبي فن جي ادائگي جيڪا اسان سڀڪنهن مشهور مصنف جي تصنيفن ۾ ڏٺي، سا سندن لياقتن جي برعڪس هئي. مون ڏٺو ته جيڪو شعور ٻين ۾ موجود هو، سو مون کي راضي ڪري نٿي سگهيو. منهنجي غلط نما حقيقتن تسليءَ جو چشمو مڪمل طرح خشڪ ڪري ڇڏيو هو. آءٌ خاطر جمعيءَ سان نڪي لکي ۽ نڪي پڙهي ٿي سگهيس، ڇاڪاڻ ته ٻئي جي سر بلندي منهنجي ناپسندي هئي، ۽ لکڻ منهنجو ڏنڏو هو. هڪ ڏينهن جيئن آءٌ "سينٽ جيمس جي باغيچي" ۾ هڪ بينچ تي اداسي جي خيال ۾ ويٺو هوس، تيئن هڪ اعليٰ مرتبي وارو نوجوان، جو يونيورسٽيءَ ۾ منهنجو گهرو دوست هوندو هو، سو منهنجي ويجهو آيو. اسان هڪ ٻئي کي ڪجهه هٻڪ سان سلام ڪيو، ڇاڪاڻ ته ڪيس هڪ اهڙي ماڻهوءَ سان آشنائيءَ هڻڻ تي شرم ٿيو، جنهن جو ظاهري ڏيک ويڪ تمام خراب هو، ۽ مون کي وري سندس ڏکار جو خوف هو. پر منهنجا شڪ جلدي دور ٿي ويا، ڇاڪاڻ ته "نيڊ ٽارنهل" تمام سٺيءَ سيرت وارو نوجوان هو.

مون کيس وچ ۾ روڪيندي چيو، ""جارج" تو چا چيو؟ چا، سندس نالو "ٽارنهل" هو؟ مون کي خاطري آهي، ته اهو پنهنجي زميندار کان سواءِ ڪو ٻيو نه هوندو". "مسز آرنلڊ" واکو ڪري چيو، "مهرباني ڪري مون کي ٻڌايو، ته چا "مسٽر ٽارنهل" توهان جو ايترو ويجهو پاڙيسري آهي؟ هو گهڻي وقت کان

وٽي اسان جي خاندان جو دوست ٿي رهيو آهي، ۽ اسان کي اميد آهي ته هو جلد اسان وٽ ايندو".

"جارج" پنهنجي گفتگو جاري رکندي چيو، "منهنجي دوست جي پهرين ڳٽتي اها هئي، ته آءٌ سندس عاليشان ڪپڙن جي وڳي پهرڻ سان پنهنجو ظاهري ڏيک بدلايان. ان کان پوءِ مون کي اڌ دوست ۽ اڌ زيردست جي حيثيت ۾ سندس کاڌي جي دسترخوان تي شامل ٿيڻ جي دعوت ڏني ويئي. نيلامن تي سندس حاضريءَ ۾ رهڻ، ۽ فوٽو ڪڍائڻ وقت کيس مسرت ۾ رکڻ، سندس محبوبہ جي غير موجودگيءَ ۾ گاڏيءَ ۾ ساٿس گڏ هئڻ، ۽ جيئن ٿورن لفظن ۾ چئجي، ته جڏهن اسان کي رونشي ڪرڻ تي دل هوندي هئي، تڏهن رات جي وقت پهريدار سان تڪرار ڪرڻ ۾ سندس مدد ڪرڻ منهنجو ڏاڏو هوندو هو. ان کان سواءِ مون کي گهر ۾ بيون ڪيترين سنهيون مشغوليون پڻ هيون. آءٌ سواءِ حڪم ملڻ جي گهٽي ئي سنها ڪم ڪندو هوس. بوڄ ڪڍڻي ڪٽڻ، بورڇيءَ جي ٻارن جي نالي رکڻ وقت نيڪ ڪمن لاءِ وعدي ڪندڙ ٿيڻ، حڪم ملڻ تي ڳائڻ، ڪڏهن بہ خوش مزاجي نہ ڇڏڻ، هميشہ حليم ٿي گذارڻ ۽ جيترو ممڪن هو اوترو گهٽو خوش رهڻ.

تنهن هوندي بہ هن عزت پريي عهدي تي آءٌ هڪ رقيب کان آجو نہ هوس. هڪ جُهاز جو ڪپتان، جنهن کي قدرت هن جاءِ لاءِ منتخب ڪيو هو، تنهن منهنجي آقا وٽ منهنجي مخالفت ڪئي. سندس ماءُ هڪ سکر ماڻهوءَ جي ڏوٻياڻي هئي، انهيءَ ڪري هن جي دل ۾ خسيس ڪمن ۽ بدنامي جي ڪمن ڪرڻ لاءِ دلچسپي پيدا ٿي. هن سکر ماڻهوءَ پنهنجي زندگيءَ جو خاص شغل، اميرن سان واقفيت رکڻ بنايو هو. جيتوڻيڪ بيوقوفيءَ جي ڪري ڪيترا ڏکاريندا هئس، تڏهن بہ اهڙن ڪيترن ماڻهن کي هٿ ڪيائين، جي جهڙس ئي موڪا هئا، ۽ جن سندس ڪوششن کي ڪامياب بنايو. خوشامد سندس پيشو هو، ۽ ان کي تصور ۾ اچي سگهڻ جهڙيءَ ڪثرت سان استعمال ڪيائين، پر مون کي ٻئي جي خوشامد ڪرڻ بيهودي ۽ مشڪل لڳندي هئي. جيئن هر روز منهنجي آقا جي خواهش خوشامد لاءِ وڌندي رهي هئي، تيئن هر گهڙيءَ ۾ سندس ڪمزورين کان وڌيڪ واقف ٿيڻ ڪري، آءٌ خوشامد ڪرڻ کان بيدليو ٿيندو ويس. اها حالت ان نوبت کي پهتي، جو هڪ دفعي جڏهن منهنجي آقا

منهنجيءَ مدد جي طلب ڪئي، تڏهن آءٌ اهو ميدان ڪپتان لاءِ ڇڏڻ تي دلي طرح راضي هوس. اها مدد سندس بدران ان معزز سان دوبدو مقابلي ڪرڻ ڪان سواءِ بي ڪانہ هئي، جنهن جي پيٽ بنسبت ڪوڙي دعويٰ ڪئي ٿي ويئي، تہ "تارنهل" ساٿس خراب هلت ڪئي آهي. مون يڪدم سندس حڪم جي بجاآوري ڪئي، ۽ جيتوڻيڪ آءٌ ڏسان ٿو، تہ توهين منهنجيءَ ان هلت تي ناراض ٿيا آهيو، تہ بہ جيئن تہ اهو ڪم دوستيءَ سبب لازماً ڪرڻو هو، انهيءَ ڪري آءٌ انڪار ڪري ڪين سگهيس. مون اهو ڪم پاڻ تي ڪنيو ۽ حريف ڪان هٿيار ڇڏايم، ۽ جلدي مون ڪي اهو معلوم ڪري خوشي نصيب ٿي، تہ هوءَ هڪ شهري تجربيڪار عورت هئي، ۽ اهو شخص صرف سندس غنڊو ۽ دغاباز هو. خدمت جو عيوضو مون ڪي گهٽن ئي احسانمنديءَ جي اقرارن سان ڏنو ويو، پر جيئن تہ منهنجو دوست ٿورن ڏينهن بعد شهر ڇڏڻ وارو هو، انهيءَ ڪري سندس چاچي "سر وليم ٽارنهل" ۽ هڪ ٻئي وڏي مرتبي واري سرڪاري عهديدار امير ماڻهوءَ ڪي منهنجي لاءِ سفارش ڪرڻ ڪان سواءِ ڪيس ٻيو ڪو بہ منهنجي خدمت ڪرڻ جو رستو ڪونہ ٿي سمجهيو. سندس رواني ٽيٽ بعد آءٌ سندس سفارشي خط سندس چاچي ڏانهن ڪڍي ويس، جو هڪ اهڙو ماڻهو هو جنهن جو اخلاق سيني فضيلتن بنسبت عالمگير هو. ليڪن انصاف تي مبني هو. سندس نوڪرن منهنجو استقبال گهڻي مهمان پروريءَ سان ڪيو. چاڪاڻ تہ گهرو نوڪر هميشہ پنهنجي آقا جي فيض جي نمونہ ڪندا آهن. هنن مون ڪي هڪ عاليشان صفحي ۾ ويهاريو جتي "سر وليم" جلد آيو. مون پنهنجو خط ڪيس ڏنو. خط پڙهيائين ۽ ڪجهہ وقت ڪان پوءِ مون ڪي چيائين، "سائين، مهرباني ڪري مون ڪي ٻڌايو، تہ توهان منهنجي عزيز لاءِ ڇا ڪيو آهي، جو اهڙيءَ زبردست سفارش جا مستحق ٿيا آهيو؟ آئون سمجهان ٿو ۽ توهان جي لياقتن بابت اندازو لڳائي سگهان ٿو، تہ توهان سندس پاران وڙهيا آهيو، ۽ انهيءَ ڪري توهين مون وٽان هڪ اُجوري حاصل ڪرڻ جي اميد رکندا هوندئو. چاڪاڻ تہ توهين سندس بَدَينَ ۾ ساٿس مددگار ٿيا آهيو. آءٌ چاهيان ٿو ۽ دلي خواهش رکان ٿو، تہ منهنجو هينئر جو انڪار توهان جي گناهہ جي سزا ٿئي، پر ايجا بہ وڌيڪ خواهش اٿم، تہ اها توهان کي پڇتاءَ لاءِ سبق ڏيندڙ ٿئي". هن جي چيني مون صبر سان برداشت ڪئي، چاڪاڻ تہ مون سمجهيو، تہ اها انصاف

تي مبني هئي. هاڻي منهنجون جملي اميدون امير ڏانهن لکيل سفارشي خط سان وابستا هيون. جيئن ته، اميرن جا دَرَ گهٽو ڪري انهن فقيرن سان گهيريل آهن، جي سيئي اندر ڪنهن مڪاريءَ واري عريضي موڪلڻ لاءِ تيار هوندا آهن، تنهنڪري مون اجازت حاصل ڪرڻ ڪو سولو ڪم نه ڏٺو. ۽ جيڪا بہ دنيوي دولت هير، ان جو اڏ نوڪرن ڪي رشوت طور ڏيڻ سان مون ڪي هڪ وسيع ڪمري ۾ وڃڻ جي اجازت ملي. مون پنهنجو خط امير صاحب جي ملاحظي لاءِ اڳيئي موڪليو هو. امير لاءِ انتظار ۾ ويهڻ واري عرصي ۾ مون ڪي پنهنجي چوڌاري نهارڻ جو موقعو ملي ويو. هر ڪا شيءِ شاندار ۽ وٽندڙ نموني سينگاريل هئي. نقاشيءَ، فرنيچر ۽ ململا سازيءَ مون ڪي پنهنجي رونق سان حيرت ۾ پند پهڻ بنائي ڇڏيو. ۽ سندن مالڪ بنسبت منهنجي اندازي ڪي وڏائي ڇڏيو. مون دل ۾ عجب ڪاڏو ۽ ويچار ڪيو. ته هنن سيني شين جو مالڪ ضرور ڪيڏيءَ نہ اعليٰ حيثيت وارو هوندو، جو پنهنجي دماغ ۾ سڃيءَ حڪومت جي ڪاروبار جو انتظام رکي ٿو، ۽ جنهن جي گهر ۾ هڪ بادشاهيءَ جي دولت جو اڏ ڏسڻ ۾ اچي ٿو. خاطري آهي ته سندس غير معمولي ذهانت ناقابل فهم هوندي. انهن ويچارن ڪندي مون هڪ ماڻهوءَ جي پيرن جو آواز ٻوراڻيءَ سان اڳتي ايندو ٻڌو. "اجهو هيءُ خود اهو امير پاڻ آهي". مون دل ۾ چيو، نہ، اها صرف هڪ ڪمري جي نوڪرياڻي هئي. جلدي ٻئي جي اچڻ جو آواز ٻڌڻ ۾ آيو. "هيءُ ضرور اهو هوندو". نہ، اهو صرف ان امير جي حاضريءَ جو نوڪر هو. آخر امير تشريف فرما ٿيو. هن واڪو ڪري چيو، "ڇا، اهو تون آهين، جنهن هيءُ خط آندو آهي؟" مون هيٺ جهڪڻ سان جواب ڏنو. هن وڌيڪ چيو، "هن مان آءٌ سمجهان ٿو، ته اهو ڪيئن ٿيو...." پر انهيءَ وقت هڪ نوڪر ڪيس هڪ ڇني آڻي ڏني، ۽ سواءِ ڪنهن بہ وڌيڪ توجهہ ڏيڻ جي هيءُ ڪونيءَ کان ٻاهر نڪري ويو. ۽ مون کي پنهنجي خوشيءَ تي حسرت ڪائڻ لاءِ ڇڏي ويو. مون ڪيس وري کوليو ڏٺو. جيستائين سندس نوڪر مون کي ٻڌايو ته، امير صاحب پنهنجيءَ گاڏيءَ ڏانهن وڃي رهيو آهي. آءٌ يڪدم سندس پويان لڳس، ۽ ٻين ٽن يا چئن عرضدارن سان گڏ سندس پويان واڪا ڪندو هليس، مگر امير اسان کان وڌيڪ تڪڙو هلندو ويو، ۽ وڏيون برانگهون پريندو وڃي گاڏيءَ جي دروازي تائين پهتو. آءٌ جواب معلوم ڪرڻ لاءِ سڏ ڪندو رهيس. هو

ان وقت تائين گاڏيءَ ۾ اندر پهچي چڪو هو. ۽ کو جواب چپن ۾ چيائين، جنهن جو فقط اڌ مون ٻڌو. ۽ ٻيو اڌ گاڏيءَ جي ٽيڪڻ جي آواز ۾ گم ٿي ويو. آءٌ ڪجهه وقت لاءِ ڳاڻ مٽي ڪري هڪ ان ماٺهوءَ وانگر ٻينو هوس جو ڪن شاندار لفظن ڏانهن ڌيان ڏيئي رهيو هجي. آخر چوڌاري نهاريندي مون ڏٺو. ته آءٌ امير جي دروازي تي اڪيلو ٻينو هوس.

منهنجي پٺ سلسلئه ڪلام جاري رکندي چيو، "منهنجي صبر جو پيالو هاڻي مڪمل طرح لبريز ٿي چڪو هو. هزارين بي آبرو ٽيل سامن کي منهن ڏيڻو پيو هو. انهن کان بيزار هئڻ سبب مون پاڻ کي فنا ڪرڻ جي تمنا ٿي رکي، فقط ڪا ڳڙڪ مون کي پاڻ ۾ سمائڻ لاءِ گهربل هئي. مون پاڻ کي انهن خسيس شين مان هڪڙو سمجهيو، جن کي قدرت ڪنَ ڪچري واريءَ جاءِ تي اُڇلجڻ ۽ اتي گمنامي ۾ ناس ٿيڻ لاءِ منتخب ڪيو آهي. انهن سيني ڳالهين هوندي ب مون وٽ اجا تائين اڌ گنَي بچيل هئي. مون ان اڌ گنَيءَ بابت ويچار ڪيو، ته قدرت کي پڻ مون کي ان کان محروم ڪرڻ نه گهرجي، پر ان کان مطمئن ٿيڻ لاءِ مون يڪدم ان کي خرچ ڪرڻ ۽ پوءِ وڌيڪ وقت لاءِ حالات تي پروسي رکڻ جو ارادو ڪيو. جيئن آءٌ ان ارادي سان وڃي رهيو هئس، تيئن مون کي "مسٽر ڪرسپ" جو دفتر ڏسڻ ۾ آيو، جو نهايت دلڪشيءَ پيدا ڪندڙ نموني ۾ ڪليل هو. ۽ مون کي پاڻ ڏانهن ڇڪي رهيو هو. هن آفيس ۾ "مسٽر ڪرسپ" سرڪار نامدار جي سيني رعيتن کي سالياني ٽيهن پائونڊن جي ڏيڻ جو سخاوت پريو وعدو ڪري رهيو هو. ۽ ان وعدي جي عيوض سيڪجهه جيڪي ڪجهه هنن ڏنو ٿي، سو هو حياتيءَ پر پنهنجي آزاديءَ تان هٽ ڪٽڻ. ۽ ڪيس اها اجازت ڏيڻ ته هو پلي ڪين "آمريڪا" ڏانهن غلامن طور روانو ڪري. آءٌ اهو دفتر ڏسي خوش ٿيس، ڇاڪاڻ ته اتي آءٌ پنهنجي نااُميديءَ جي خوفن کي وڃائي ٿي سگهيس. آڻون انهيءَ غار ۾ گهڙيس، جنهن جو ظاهري ڏيک هڪ راهب جي عبادت گاهه جهڙو هو. اتي مون پاڻ جهڙن بين غريب انسانن جو وڏو هجوم ڏٺو. اهي سڀئي مون وانگر خراب حالتن ۾ مبتلا ٿيل هئا. ۽ "مسٽر ڪرسپ" جي تشريف فرما ٿيڻ لاءِ انتظار ڪري رهيا هئا. ۽ انگريزي بي صبريءَ جو حقيقي نمونو پيش ڪري رهيا هئا. هر هڪ بدنصيب انسان پنهنجي بد نصيبيءَ تي ڳوڙها ڳاڙي رهيو هو. آخر "مسٽر ڪرسپ" تشريف

فرما ٿيو ۽ اسان جي سموري پُـڻ پُـڻ بند ٿي ويئي. هن مون تي خاص نموني ۾ تعظيم ڪرڻ جي نوازش ڪئي، ۽ سڄ پڄ تہ گذريل مهيني ڪان هيءُ ئي پهريون ماڻهو هو، جنهن مون سان مُـشڪي ڳالهايو. ٽورن سوالن پڇڻ کان پوءِ ڪيس معلوم ٿيو، تہ آءٌ دنيا جي هر ڪنهن ڪم ڪرڻ لائق هوس. هن ڪجهہ وقت منهنجي لاءِ تمام موزون طريقن مهيا ڪرڻ جي سوال تي ويچار ڪيو، ۽ پنهنجي پيشانيءَ تي اهڙي نموني ڏڪ هنيائين، جو ڇڻ تہ ڪيس اهو طريقو سُجهي آيو هو. هن مون کي چيو، "هن وقت "پينسلوينيا [1]" جي ڪائونسل طرفان ڏکڻ "آمريڪا" جي هڪ قوم "چڪاسا انڊين [2]" ڏانهن هڪ ايلچيءَ موڪلڻ بنسبت گفتگو هلي رهي آهي. آءٌ پنهنجي سموري طاقت توکي سيکريٽريءَ جي جڳهہ ونڊي ڏيڻ لاءِ ڪر آڻيندس". مون پنهنجيءَ دل ۾ سهي ڪيو، تہ هن کوڙ ڳالهايو، پر سندس آواز ۾ اهڙي ڪا ڪشش هئي، جو ان هوندي بہ سندس وعدي مون کي خوشي ڏني. انهيءَ سبب مون پنهنجيءَ اڏ گنيءَ کي ايمانداريءَ سان ورچيو، ان جو اڏ سندس ٽيهن هزارن پائونڊن ۾ شامل ٿيڻ لاءِ سندس حوالي ٿيو، ۽ ٻئي اڏ مان مون پر واري شراب خاني ۾ ڪانئس وڏيڪ خوش ٿيڻ لاءِ وڃڻ جو ارادو ڪيو.

جيئن آءٌ انهيءَ ارادي سان ٻاهر پئي ويس، تيئن دروازي وٽ مون کي هڪ جهاز جو ڪپتان مليو. ان ماڻهوءَ سان منهنجي اڳي ڪجهہ واقفيت هئي، ۽ هن مون سان شراب جي پيالي ۾ شريڪ ٿيڻ قبول ڪيو.

جيئن تہ مون پنهنجي حالات کي ڳجهو رکڻ پسند نہ ڪيو، انهيءَ ڪري هن مون کي خاطري ڏني، تہ ان آفيس جي ڪارڪنن جي وعدن تي اعتبار ڪرڻ سبب آءٌ اصل پنهنجي بربادي‌ءَ جي ڪڙيءَ تي اچي پهتو هوس. ڇاڪاڻ تہ "مسٽر ڪرسپ" جو ارادو صرف مون کي آمريڪا جي نؤ آبادين ڏانهن وڪري ڪرڻ جو هو. هن وڏيڪ چيو، "مون کي اميد آهي، تہ تمام ننڍيءَ بحري مسافريءَ بدولت، تون بلڪل سهولت ۽ شرافت سان روزگار جو ذريعو هٿ ڪري سگهندين. منهنجي صلاح وٺ، منهنجو جهاز سياٽي "ائمسٽرڊئم [3]"

---

[1] Pennsylvania.

[2] چڪاسا انڊين:- اتر آمريڪا جي هڪ قوم کي هن نالي سان ڪوئيو ويندو آهي.

[3] ائمسٽرڊئم: هيءُ هالينڊ جي گاديءَ جو هنڌ آهي.

ڏانهن روانو ٿيندو، توکي خبر آهي ته جيڪڏهن تون اوڏانهن هلندين، ته ڇا ٿيندو؟ انهيءَ ساعت جڏهين تون زمين تي پير رکندين، تڏهن توکي ڊڇن کي انگريزي سيکارڻ جو ڪم ڪرڻو پوندو، ۽ آءٌ توکي خاطري ٿو ڏيان، ته توکي ڪافي شاگرد ۽ پئسا ملندا. هن پنهنجي سلسلئ ڪلام کي جاري رکندي چيو، "آءٌ سمجهان ٿو، ته تون هن وقت تائين انگريزي چگيءَ طرح چاڻين ٿو، نه ته ان ڪم ۾ مشڪلات ٿي پوندي". مون ان بابت ڪيس خاطري ڏني، مگر ڊڇن جي انگريزيءَ سکڻ جي چاهنا متعلق شَڪُ ظاهر ڪيو. هن قَسَم تي مون کي خاطري ڏني، ته ڊڇ ماڻهو ان جي سکڻ جي شوق ۾ پريشان آهن. هن جي يقين ڏيارڻ تي مون سندس رٽ قبول ڪئي، ۽ ٻئي ڏينهن ڊڇن کي انگريزيءَ سيکارڻ لاءِ جهاز رستي "هالينڊ" ڏانهن روانو ٿيس. هوا سٽائي ۽ مسافري ننديءَ هئي. پنهنجي متحرڪ ملڪيت جو اڌ پاڙي طور ڏيڻ کان پوءِ، مون پاڻ کي "آئمسٽرڊئم" جي گهٽين مان هڪ ۾ آسمان مان هيٺ ڪريل هڪ اجنبي ماڻهوءَ وانگر ڏٺو. هن حالت ۾ مون نڪي چاهيو، ته منهنجو ڪجهه به وقت سيکارڻ ۾ مشغول هئڻ کان سواءِ گذري. تنهنڪري مون کي جيڪي به ماڻهو ملیا، انهن مان اهڙن ٽن چئن ماڻهن سان پنهنجو احوال ڪيو، جن جو ٻاهريون ڏيک ويڪ اُميد افزا هو. مگر اسان جو هڪ ٻئي کي پوريءَ طرح سمجهڻ ناممڪن هو. ان ساعت تائين مون کي ڪڏهن به اها ڳالهه ڏيان تي نه آئي، ته ڊڇن کي انگريزيءَ سيکارڻ لاءِ اهو تمام ضروري هو، ته ڪين پهريائين مون کي ڊڇ ٻولي سيکارڻ گهرجي. آءٌ ڪيئن اهڙو پڌرو عذر نظرانداز ڪري سگهيس، تنهن جو مون کي پڻ عجب آهي، پر اها خاطري اٿم، ته مون ان کي نظر انداز ڪيو.

هن ڀجويز جي ناڪام ٿيڻ بعد، منهنجيءَ دل ۾ جهاز وسيلي "انگلينڊ" ڏانهن واپس ورڻ جو خيال ٻيڙا ٿيو. پر هڪ "آئيرلنڊ" جو شاگرد جو "لَوَون [1]" کان واپس وريو هو، ان سان ملڻ تي اسان جي گفتگو ادب جي موضوعن تي پهتي، (ڇاڪاڻ ته لٽي پٽي ائين چئجي ته، جڏهين آءٌ اهڙن موضوعن تي گفتگو ڪري سگهندو هوس، تڏهن پنهنجي حالات جي گهٽتائيءَ کي وساري ڇڏيندو هوس). ۽ ڪانئس مون کي معلوم ٿيو، ته ان سڄيءَ دانشڪده ۾ صرف ٻه ماڻهو به ڪونه هئا، جن يوناني ٻولي سمجهي ٿي. ان ڳالهه مون کي حيرت ۾ وڌو، ۽ مون يڪدم "لوَون" ڏانهن مسافري

---

[1] لَوَون: هي هڪ بيلجم جو مشهور شهر آهي.

ڪرڻ، ۽ اتي يوناني ٻوليءَ سيکارڻ وسيلي گذران حاصل ڪرڻ جو ارادو ڪيو. هن ارادي ۾ منهنجي شاگرد پاڻ منهنجي همت افزائي ڪئي، ۽ ڪجھ اهڙيون هدايتون ڏنائين، جن جي وسيلي دولت تي سگھي ٿي.

ايندڙ صبح جو آءٌ جرائت سان اڳتي وڌيس.

هر ڪنهن ڏينهن "لقمان حڪيم" [1] ۽ سندس مانين جي "نوڪري" وانگر منهنجي متحرڪ ملڪيت کي گھٽايو ٿي، ڇاڪاڻ ته جيئن مون اڳتي مسافري پئي ڪئي، تيئن اهي پئسا ڏچن کي رهائش واسطي پئي ڏنم. جڏهن "لؤون" پهتس، تڏهن پهريائين مخفي طرح پروفيسرن وٽ نه ويس، مگر ڪليءَ طرح پنهنجين لياقتن کي "پرنسيپال" وٽ پيش ڪرڻ جو ارادو ڪيم. آءٌ ويس، اجازت مليم، ۽ پنهنجون خدمتون يوناني ٻوليءَ جي ماستريءَ لاءِ آڇيم. جنهن جي لاءِ مون ٻڌو هو ته ان دانشڪده ۾ ضرورت هئي. پرنسپال پهريائين منهنجي لياقتن بنسبت شڪي ڏسڻ ۾ آيو. پر ڪيس مطمئن ڪرڻ لاءِ آڇ ڪيم ته، هو پاڻ مون لاءِ ڪنهن به يوناني تصنيف جي ڪنهن به پاڳي کي لاطينيءَ ۾ تبديل ڪرڻ لاءِ مقرر ڪري. مون کي پنهنجيءَ تجويز ۾ بلڪل پختو ڏسندي، هنُ، هنَ نموني مون کي خطاب ڪيو: "نوجوان، تون مون کي ڏسين ٿو". هن وڌيڪ چيو. "مون اصل يوناني ڪانه سکي آهي، ۽ آءٌ نٽو پانيان ته مون ڪڏهن به ان جي ضرورت محسوس ڪئي آهي. مون کي ڊاڪٽريءَ جي سَندَ يوناني، سکڻ کان سواءِ مليل آهي. يوناني ٻوليءَ کان سواءِ مون کي ڏهه هزار فلارينس (ويهه هزار شلنگ) ساليانو ملن ٿا. المختصر: جيئن ته آءٌ يوناني ٻولي ڪونه ڄاڻان، انهيءَ ڪري مون کي يقين ئي ڪونهي، ته ان ۾ ڪو هڪ به قابل ماڻهو ملي سگھي ٿو".

آءٌ هاڻي گھر کان ايترو ته پري هوس، جو موٽڻ جو خيال ئي ڪري نٿي سگھيس، انهيءَ ڪري مون اجا به اڳتي هلڻ جو ارادو ڪيو. مون کي موسيقيءَ جي پوري پُنَي ڄاڻ هئي. هاڻي اها، جا ڪنهن وقت منهنجي وندر هئي، تنهن کي هن وقت مون روزگار حاصل ڪرڻ جي ذريعي ۾ تبديل ڪيو. آءٌ

---

[1] لقمان حڪيم: هي 600 سال عيسوي سن کان اڳ رهندو هو. هيءُ يونان جو رهاڪو هو ۽ سندس ڪيترين آکاڻيون "ايسپ جي آکاڻين" جي نالي سان مشهور آهن. شروعات ۾ هي هڪ غلام هو مگر پوءِ آزاد ٿيو.

"فلينڊرس" جي بي ضرر هارين ۽ انهن فرينچن جي ڳوٺن وٽان لاٽگهائو ٿيس. جي اهڙا ته ڪافي غريب هئا، جو آسودگيءَ سان گذران ڪري نٿي سگهيا. مگر مون کين سندن ضرورت جي نسبت ۾ هميشه خوش طبع ڏٺو. جڏهن به رات پوڻ وقت آئون ڪنهن هاريءَ جي گهر کي ويجهو ٿيندو هوس، تڏهن خوشي پيدا ڪندڙ سُرن مان کو هڪ چيڙيندو هوس، ۽ اهو مون کي نه فقط رهائش مگر ايندڙ ڏينهن جو قُوتُ پڻ حاصل ڪري ڏيندو هو. مون به يا ٿي دفعا نئين فئشن وارن ماڻهن اڳيان موسيقيءَ پيش ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي. مگر هنن منهنجي پيشڪش کي هميشه حقارت وارو سمجهيو ٿي، ۽ مون کي ڪا خسيس شيءِ به معاوضي طور نٿي ڏنائون. هيءَ منهنجي لاءِ هڪ وڏي غيرمعمولي ڳالهه هئي، ڇاڪاڻ ته جڏهن آءٌ پنهنجي آسودگيءَ وارن ڏينهن ۾ پنهنجي سنگت (جيءُ ٻهلائڻ) لاءِ وڃت ڪندو هوس، ۽ جڏهن موسيقيءَ جي پيشڪش منهنجي وندر هوندي هئي، تڏهن ڪڏهن به منهنجي وڃت کين خاص طرح صنف نازڪ کي بيحد خوش ڪرڻ ۾ ناڪامياب نه ٿيندي هئي، مگر جئين ته هينئر اها صرف منهنجي گذران جو ذريعو هئي، تنهنڪري کيس حقارت سان ڏٺو ٿي ويو. (هيءُ) هڪ ثبوت آهي (جو ڏيکاري ٿو) ته، دنيا انهن لياقتن جو ڪيترو نه گهٽ قدر ڪري ٿي، جن جي بدولت ماڻهو پلجي ٿو.

هن طريقي آءٌ ڪنهن به تجويز کان بغير، صرف پنهنجي پيٽ قُوتَ حاصل ڪرڻ ۽ اڳتي هلڻ لاءِ "پيرس" ڏانهن وڌيس. "پيرس" جا ماڻهو لياقتن کان وڌيڪ سرمائيدار اجنبين جا شائق آهن. جيئن ته آءٌ پنهي مان ڪنهن به هڪ جي هام هڻي نٿي سگهيس، انهيءَ ڪري کين گهٽو پسند نه پيس. شهر جي چوڌاري اٽڪل ڇهن يا پنجن ڏينهن جي گهمڻ، ۽ عاليشان گهرن جي باهرين پاسن کي ڏسڻ کان پوءِ آءٌ جُوفي جي مهمان نوازيءَ واريءَ پناهه گاهه مان نڪرڻ لاءِ تياري ڪري رهيو هوس، ته مکيه گهٽين مان گهمندي، آءٌ اتفاقاً هڪ ماڻهوءَ سان گڏيس، جو پنهنجو اهو سوٽ هو، جنهن کي توهان پهرين منهنجي لاءِ سفارش ڪئي هئي. هيءَ ملاقات مون لاءِ تمام پسنديده هئي، ۽ مون کي يقين آهي، ته سندس لاءِ به ناراضگيءَ واري نه هئي. هن مون کان پيرس ڏانهن منهنجي مسافريءَ جو سبب پڇيو، ۽ مون کي پڻ پنهنجيءَ مشغوليءَ کان آگاهه ڪيائين. سندس مشغولي هئي: "لنڊن" جي ان هڪ سڪر ماڻهوءَ لاءِ مورتيون،

بلا، جواهر ۽ ٻيون سيڪنهن قسر جون قديم شيون گڏ ڪرڻ، جنهن ماڻهوءَ کي تازو انهن لاءِ شوق پيدا ٿيو هو، ۽ وڏيءَ دولت جو مالڪ بڻيو هو. آءٌ پنهنجي سوٽ کي هن ڪر لاءِ مقرر ٿيل ڏسي ڏاڍو حيران ٿيس، چاڪاڻ ته هن خود اڪثر طرح مون کي ٻڌايو هو، ته پاڻ ان بابت ڪجهه به نه چاڻندو هو. جڏهن مون ڪانئس پڇيو، ته تون ڪيئن ايترو جلدي اهڙو عيب ڪڍڻ جو هنر سکئين؟ تڏهن هن مون کي يقين ڏياريو، ته ڪوبه ڪر ان کان وڌيڪ سولو نه آهي. "سمورو راز بن قانونن جي پوريءَ پوريءَ استقامت ۾ پنهان آهن، هڪ ته هميشه ائين ظاهر ڪرڻ ته مورت وڌيڪ سني ٿئي ها، جيڪڏهن نقاش وڌيڪ تڪليف وٺي ها، ته ٻيو "پيٽرو پيروگنو [1]" جي نقشت کي ساراهڻ. هن چيو، "پر جيئن مون توکي هڪ دفعي لنڊن ۾ مصنف ٿيڻ سيکاريو هو، تيئن آءٌ هاڻي توکي پيرس ۾ مورتن خريد ڪرڻ جي هنر سيکارڻ جو ڪر پاڻ تي کڻندس".

جيئن ته هن جي تجويز دلپسند هئي، انهيءَ ڪري مون ان کي يڪدم قبول ڪيو. هاڻي منهنجو سمورو ذوق زنده رهڻ ڏانهن هو. آءٌ سندس رهائش گاهه تي ويس، سندس مدد سان پنهنجي لباس کي درست ڪيم، ۽ ساٺس گڏ مورتن جي نيلام گاهن ڏانهن رفيق ٿي ويس، جتي اُميد هئي ته معزز انگريز خريدار هوندا. آءٌ زيب و زينت وارن انهن ماڻهن سان سندس گهرائي ڏسي ٿورو حيران نه ٿيس، جن هر هڪ ٻلي يا مُورت تي هڪ صحيح پسنديءَ جو ڪسوٽيءَ وانگر سندس رايو پڇيو ٿي. هن اهڙن موقعن تي منهنجيءَ مدد مان تمام گهٽو فائدو ورتو، چاڪاڻ ته جڏهن سندس رايو پڇيو ٿي ويو، تڏهن سنجيدگيءَ سان مون کي هڪ پاسي وڃي ٿي ويو، ۽ منهنجو رايو پڇيائين ٿي، کلهو موڙيائين ٿي، موڙو ڏنائين ٿي، سياٽپ سان نهاريائين ٿي، موٽيو ٿي ۽ پڇندڙن کي چيائين ٿي، ته اهڙي تمام اهم ڪر تي آءٌ پنهنجو رايو ڏيئي نه ٿو سگهان. صرف ڪن وقتن تي سندن چوند جي پنيرائي ڪيائين ٿي، ۽ کين ان شيءِ جي سهڻائيءَ بنسبت خاطري ڏنائين ٿي. مون کي ياد آهي، ته مون کيس ڏنو ته، پنهنجي ان رائي ڏيڻ کان پوءِ ته مورت جو رنگ پوريءَ طرح رسيلو نه آهي، تمام سوچي ۽ ويچاري هڪ برش پوري رنگ جو ڪنيائين، جو اتفاقاً اتي پيو هو، ۽ تمام گهڻيءَ دل جي جميعت سان سڃيءَ جماعت جي روبرو ان مورت جي مٿان لڳايائين. ان کان پوءِ پڇيائين، ته آيا، سندس ائين ڪرڻ ان چِتَ کي

---

[1] پيٽرو پيروگنو: هي اٽليءَ جو هڪ مشهور نقاش هو.

سُڌاريو هو يا نہ. هن جڏهن "پيرس" ۾ پنهنجو رکيل ڪم ختم ڪيو. تڏهن ڪيترن ئي اعليٰ مرتبي وارن ماڻهن وٽ مون کي سياحت جي استاد جي جڳهه لاءِ هڪ نهايت موزون شخص طور زوردار سفارش ڪيل چڏيائين. سندس وڃڻ کان ڪجهه ڏينهن پوءِ، هڪ معزز جنهن پنهنجي سنيال هيٺ رهندڙ هڪ صغير چوڪري کي يورپ جي سير تي اڳتي رواني ڪرڻ لاءِ پيرس ۾ آندو هو، ان مون کي هڪ استاد جي حيثيت ۾ مقرر ڪيو. آءٌ ان چوڪر جو استاد ٿيڻو هوس، پر ان شرط سان، ته ڪيس هميشه اجازت رهندي، ته هو پنهنجي نگراني پاڻ ڪندو. حقيقت ۾ منهنجو شاگرد پئسي جي ڪاروبار ۾ رهبريءَ جو فن مون کان گهڻو وڌيڪ ڄاڻندو هو. هي به سؤ هزار پائونڊن جو مالڪ هو، جي سندس چاچي سندس لاءِ ويسٽ انديز [1] ۾ چڏيا هئا. سندس سنياليندڙن کيس انهن جي پوريءَ ڪاروبار هلائڻ ۾ لائق بنائڻ لاءِ کيس هڪ مختيار وٽ شاگرد ڪري رکيو هو. انهيءَ ڪري هو لالچي ٿي پيو هو. رستي تي هن جا سيئي سوال ان متعلق هئا، ته پئسو ڪيئن بچائجي، مسافريءَ جو ڪهڙو طريقو گهٽ ۾ گهٽ خرچ وارو ٿيندو. ڪابه شيءِ اهڙي خريد ڪري سگهجي ٿي جا جڏهن وري "انگلينڊ" ۾ نيڪال ڪجي، ته پئسا موٽي وري به ساڳيا ملن. رستي تي اهڙيون تشويش پيدا ڪندڙ شيون، جي ڪجهه ڏيڻ کان سواءِ ڏسي ٿي سگهياسون، انهن جي ڏسڻ لاءِ هو ڪافي تيار هو، پر جيڪڏهن انهن جي ڏسڻ لاءِ ڪجهه ڏيڻو ٿي پيو، ته هو هميشه چوندو هو، ته مون کي ٻڌايو ويو آهي، ته اهي ڏسڻ لائق نہ آهن. هن کڏهن به اهڙو هڪ به خرچ جو بلُ نہ ڏنو، جنهن تي ائين نہ چيو هجيس، ته مسافري ڪيتري نہ خرچ واري آهي. جيتوڻيڪ پاڻ اڃا ايڪويهن سالن جو هو، تنهن هوندي به سندس جملي حالتون اهڙيون هيون، (جهڙيون مٽي بيان ڪيون ويون آهن). جڏهن "ليغارن" پهتاسون، تڏهن اسين بندر ۾ جهازن ڏسڻ لاءِ اوڏانهن گهمڻ وياسون. بندر تي هن انگلينڊ ڏانهن سمنڊ رستي مسافريءَ جي خرچ جي پڇا ڪئي. ڪيس ٻڌايو ويو، ته اهو (خرچ) سندس خشڪيءَ رستي واپس وڃڻ جي مقابلي ۾ ٽورو آهي. انهيءَ ڪري هن مون کي منهنجي پگهار جو حصو جو ڏانهس واروُ هو سو ڏيئي، مون کان موڪلايو، ۽ لنڊن وڃڻ لاءِ صرف هڪ خدمتگار سان گڏ جهاز ۾ روانو ٿيو.

آءٌ هاڻي هيڏيءَ وڏيءَ دنيا ۾ وري به هڪ دفعو اڪيلو چڏيو ويس، پر ان وقت اها هڪ اهڙي ڳالهه هئي، جنهن تي آءٌ هرِي ويو هوس. بهرحال منهنجو موسيقيءَ ۾

---

[1] ويسٽ انديز: هي هڪ ٻيٽن جو ميڙ آهي.

فن هڪ اهڙي ملڪ ۾ جنهن ۾ هر هڪ هاري مون کان وڌيڪ سنو سنگيت ڪار هو، مون کي فائدو ڏيئي نه سگهيو. پر هن وقت تائين مون هڪ ٻيو هنر به حاصل ڪيو هو، جنهن منهنجي مقصد جي ڇڳيءَ طرح مدد ڪئي. اهو هو بحث ڪرڻ جو هنر. سيني خارجي يونيورسٽين ۾ مڙهيل ۾ ڪن ڏينهن تي باهرئين ايندڙ بحث ڪندڙ واسطي مشقي مناظرا مقرر ڪيا ويندا آهن. ان ۾ جيڪڏهن ڪامياب ٿيندڙ ماڻهو کنهن ڪاريگريءَ سان مقابلو ڪندو آهي، ته هو انعام، مانيءَ ۾ رات لاءِ بستري جو حق رکي سگهندو آهي. تنهنڪري انگلينڊ ڏانهن ويندي رستي جو گذر انهيءَ نموني جي جدوجهد سان هٿ ڪيم. هڪ شهر کان ٻئي شهر ڏانهن پنڌ ڪيم ۾ انسانذات کي وڌيڪ قريب ٿي جانچيم، يا ائين چوان ته، مورت جا ٻئي پاسا ڏٺم. تاهم منهنجا چند رايا هي آهن: مون ڏٺو ته شخصي حڪومت غريبن جي رهڻ لاءِ بهترين آهي، ۽ شاهوڪارن لاءِ رعيتي راڄ. مون ڏٺو ته عام طرح شاهوڪار آزاديءَ جو ٻيو نالو آهن، ۽ ائين ته هرڪو ماڻهو پنهنجي سر خود آزاديءَ جو ايترو شوقين آهي، جيترو جماعت ۾ ڪن فردن جي خواهشن کي پنهنجي ماتحت ڪرڻ لاءِ خواهشمند نه ٿيڻ جو.

انگلينڊ ۾ منهنجي پهچڻ تي مون پهريائين اوهان کي تعظيم پيش ڪرڻ، ۽ ان کان پوءِ پهرين مهم جا اڳتي وڃي رهي آهي، ان ۾ رضاڪار طور پنهنجي نالي داخل ڪرائڻ جو ارادو ڪيو. پر مسافري ڪندي، منهنجا ارادا هڪ جهونسي واقفڪار سان ملڻ تي بدلجي ويا، جو مون ڏٺو ته هڪ ناٽڪي ڪمپنيءَ جي ٽولي مان هو، جا پهراڙيءَ ۾ اونهاري جي سير تي پئي ويئي. ان ٽوليءَ مون کي هڪ رفيق طور پاڻ سان شامل ڪيو. ۽ مون کي ان ڪم جي اهميت کان آگاهه ڪيو، جنهن کي مون پنهنجو نصب العين بنايو هو. هنن ڇيو ته عوام الناس گهٽن ڏهنن واري عجيب خلقت آهي ۽ صرف اهو جنهن کي تمام سنو دماغ آهي، اهو ئي ان کي راضي ڪري سگهي ٿو. ۽ ائين ته اداڪاري هڪ ڏينهن ۾ سکي نٿي سگهجي، ۽ ماڻهن کي سواءِ ڪن روايتي موڙن جي، جي صدين کان وني اسٽيج تي ۽ صرف اسٽيج تي ٿي رهيا آهن. آءٌ ڪڏهن به راضي ڪرڻ جو ڊوڙنگ ڪري نٿي سگهيس. بي مشڪلات پاڻ کي پنهنجن ڪردارن متعلق لائق بنائڻ جي هيم، چاڪاڻ ته گهٽو ڪري سيکو اداڪار پنهنجي ڪردار لاءِ تيار رهندو هو. آءٌ ڪجهه وقت لاءِ هڪ پارٽ کان ٻئي پارٽ ڏانهن تبديل ڪيو ٻئي ويس، جيستائينڪ آخر مون کي "هوريشو" جي پارٽ لاءِ مقرر ڪيو ويو، جنهن کي ادا ڪرڻ کان خوش نصيبي سان اوهان جي تشريف آوريءَ مون کي روڪيو.

باب ايڪيهون

باهمي راضپي واري دوستي

منهنجي پٽ جو احوال ايترو ته وڏو هو، جو هڪ ئي وقت بيان ٿي نٿي سگهيو. ان جو پهريون حصو پاڻ رات جو پورو ڪيو هئائين، ۽ ٻيو حصو جيئن هو ڏينهن جو منجهند جي مانيءَ کان پوءِ ختم ڪري رهيو هو، تيئن اوچتو "مسٽر ٽارنهل" جي گاڏي در تي پهتي، جنهن جي اچڻ اسان جي موجوده سکون ۾ خلل وڏو. بورچي جو هاڻ منهنجو دوست ٿي ويو هو، تنهن مون کي ڪن ۾ ٻڌايو ته زميندار "مس ولماٽ" کي شاديءَ جي باري ۾ گهٽي ئي درخواستون ڪيون آهن، ۽ اهو به ٻڌايائين ته سندس چاچي ۽ چاچو ان سگ کي گهٽو پسند ڪندڙ ڏسجن ٿا. اسان ڏٺو ته "مسٽر ٽارنهل" اندر داخل ٿيڻ وقت، مون کي ۽ منهنجي پٽ کي ڏسي، پوئتي هٽڻ واري ڪئي، پر مون سندس ان ورتل رويي جو سبب سندس حيرت کي سمجهيو، ۽ نه ناراضگيءَ کي. تنهن هوندي به جڏهن اسين کيس ملڻ لاءِ وڌياسين، تڏهن هن اسان جي ڪيڪار جو جواب ظاهراً تمام صاف دليءَ سان ڏنو، ۽ ٿوري وقت کان پوءِ ڏٺو ويو، ته سندس تشريف آوريءَ صرف چرچي گهپي وڃائڻ جو ڪر ڪيو هو.

چاءِ نوشيءَ کان پوءِ، "مسٽر ٽارنهل" منهنجي ڏيءَ بنسبت خبرچار وٺڻ لاءِ، مون کي هڪ پاسي سڏيو، پر جڏهن مون کيس ٻڌايو، ته منهنجي ڳولا ناڪامياب ٿي، تڏهن هو تمام گهٽو حيران ڏسڻ ۾ آيو. هن چيو، "آءٌ پاڻ ان وقت کان وڃي اوهان جي گهر باقي ڪٽنب کي تسلي ڏيڻ لاءِ ويندو آهيان، ۽ هو منهنجي هيڏانهن اچڻ وقت بلڪل خوش خرم هئا". هن پوءِ مون کان پڇيو ته آيا مون پنهنجي ڏيءَ جي بدبختيءَ جو احوال "مس ولماٽ" ۽ پنهنجي پٽ کي ته ڪونہ ٻڌايو هو. مون جواب ڏنو، ته مون اجا تائين کين ڪونہ ٻڌايو آهي. هن منهنجي سياڻپ ۽ دوراندیشيءَ کي گهٽو پسند ڪيو، ۽ هدايت ڪيائين ته آءٌ کنهن به حالت ۾ ان کي هڪ راز ڪري رکان. هن چيو، "چاکاڻ ته اهو پنهنجيءَ بدناميءَ جو از خود پڙُ پڌرو ڪرڻو آهي، ۽ شايد "مس لِوِي" اهڙي ڏوهارڻ نہ هجي جهڙي پاڻ کيس سمجهون ٿا". اتي هڪ نوڪر اسان جي

گفتگوءَ ۾ رندڪ وڏي. جو ڪيس ديهاتي ناڇ ۾ شريڪ ٿيڻ لاءِ ڇوڙ آيو هو. تنهنڪري هن مون کي سندس ان دلچسپيءَ کان راضي ٿيل ڇڏيو. جا هو منهنجي ڪاروبار ۾ ونڊڙ ڏنو ٿي ويو. جيتوڻيڪ هن جا "مس ولِماٽ" ڏانهن خطاب غلطيءَ ڪرڻ کان وڏيڪ ڇتا هئا. تاهم هوءَ پوريءَ طرح خوش ڏسڻ ۾ نٿي آئي. پر اهي پنهنجي دلي لاڙي کان وڏيڪ پنهنجي ڇاڇي جي مرضي رکڻ لاءِ برداشت ٿي ڪيائين. "مس ولماٽ" کي منهنجي بدنصيب پٽ جي مٿان مهربانين جي نظر وجهندڙ ڏسي. آءٌ تمام گهٽو خوش ٿيندو هوس. هي اهي نگاهون هيون جي "مسٽر ٽارنهل" پنهنجي دولت ۽ ڪوشش سان حاصل ڪري نٿي سگهيو. تنهن هوندي بہ "مسٽر ٽارنهل" جي ظاهري ڏيرج مون کي ڪو ٿورو حيرت ۾ نہ وڌو. "مسٽر آرنلڊ" جي زوردار منٿن تي اسان هڪ هفتو اتي رهياسين. پر هر ڪنهن ڏينهن "مس ولماٽ" منهنجي پٽ ڏانهن وڏيڪ حليمائي ڏيکاري ٿي. ۽ "مسٽر ٽارنهل" جي ساٿس دوستي نسبتاً وڌندڙ ڏني ويئي ٿي.

"مسٽر ٽارنهل" اسان کي اڳيئي نهايت نوازش پريون خاطريون ڏنيون هيون. تہ هو پنهنجي سموري دلچسپي اسان جي ڪٽنب جي خدمت ۾ ڪر آڻيندو. پر هاڻي سندس سخاوت صرف انجامن ۾ مقيد نہ هئي. جنهن ڏينهن مون وڃڻ جو ارادو ڪيو هو. ان ڏينهن صبح جو "مسٽر ٽارنهل" پُر مسرت نگاهن سان مون کي ان نئين خدمت جي ڪر کان آگاهہ ڪرڻ آيو. جا هن پنهنجي دوست جارج لاءِ ڪئي هئي. اها نوازش ڪيس "ويسٽ انڊيز" ڏانهن ويندڙ هڪ فوجي دستي ۾ علمبردار جي عهدي وٺي ڏيڻ جي هئي. جيئن تہ هن ان ڪر ۾ ڪافي دلچسپي ورتي هئي. انهيءَ ڪري بين بن اُميدوارن کي رد ڪرائڻ لاءِ هڪ سوءِ پائونڊن جي ڏيڻ جو وعدو ڪيو هئائين. "جيستائين هن خسيس خدمت جو سوال آهي"، "مسٽر ٽارنهل" چيو. "مون کي پنهنجي دوست جي خدمت ڪرڻ ۾ جيڪا خوشي ٿي آهي. ان کان وڏيڪ آءٌ ٻيو ڪوبہ عيوضو ڪونہ ٿو طلبيان. ۽ باقي سوءِ پائونڊ. سي جيڪڏهن توهين پاڻ هٿ ڪري نٿا سگهو. تہ مان توهان کي قرض طور ڏيندس. ۽ توهين پلي اهي مون کي پنهنجي سهولت مطابق ڏجو". هيءَ هڪ اهڙي نوازش هئي. جنهن بنسبت پنهنجي دلي ڪيفيت کي ظاهر ڪرڻ لاءِ اسان وٽ پورا لفظ ئي موجود ڪونہ هئا. انهيءَ ڪري مون يڪدم پئسن لاءِ دستاويز لکي ڏنو. ۽ ايتري قدر تہ شڪرگذاري ڪيم. جو ڇڻ تہ مون کي انهن جي موڪلائي ڏيڻ جو ارادو ئي ڪونہ هو.

جيئن تہ "جارج" جي فراخ دل مربيءَ سندس تکڙي وڃڻ جو فيصلو ڪيو. ان لاءِ تہ متان انهيءَ عرصي اندر ڪو ٻيو ماڻهو وڏيڪ پئسن ڏيڻ سان اهو عهدو کٽي وڃي، انهيءَ ڪري سندس هدايتن جي تعميل ڪندي ڪيس ٻئي ڏينهن انهيءَ عهدي ونڊ لاءِ روانو ٿيڻو پيو. صبح جو سوير اسان جو نوجوان سپاهي مسافريءَ تي وڃڻ لاءِ تيار ٿيو. ائين ڏسڻ ۾ آيو تہ اسان سڀني مان هي ئي هڪ هو، جنهن تي ان جو اثر نہ ٿيو هو. نڪي انهن ٽڪن ۽ خوفن جو، جن سان هو مقابلو ڪرڻ پئي ويو، ۽ نڪي پوئتي ڇڏيل دوستن ۽ سندس محبوبہ "مس ولمات" جي جدائيءَ ڪنهن بہ نموني کيس دلشڪستہ ڪيو. سڀني رفيقن کان موڪلائڻ بعد، مون کيس اهو سيکجهہ ڏنو، جيڪي مون وٽ هو، يعني منهنجون دعائون. مون چيو، "منهنجا پٽ، تون هاڻي پنهنجي ملڪ واسطي وڙهڻ لاءِ وڃي رهيو آهين، ياد رکجانءِ تہ جڏهن وفاداريءَ کي انگريزن ۾ هڪ گڻ ڪري ليکيو ويندو هو، تڏهن تنهنجو ڏاڏو پنهنجي سڳوري بادشاهہ لاءِ ڪيئن وڙهيو" "منهنجا پٽ وڃ، جيتوڻيڪ تون کٽي بي ڪسيءَ جي حالت ۾، اگهاڙو، ملڪ کان دور ۽ پنهنجي پيار ڪندڙن جي روڃ راڙي کان سواءِ مري پوين، تڏهن بہ اهي ڳوڙها لاثاني آهن، جن سان آسمان هڪ غير مدفون سولجر جي سر کي تَرِ ڪري ٿو".

ٻئي ڏينهن صبح جو مون "مسٽر ٽارنهل" جي تازي احسان لاءِ سندس شڪريو بجا آندو، ۽ ان نيڪ ڪنٽب کان موڪلايو. جنهن مون کي پاڻ وٽ ايترا ڏينهن مهمان ڪري رکڻ جي نوازش ڪئي هئي. مون هنن کي انهيءَ خوشيءَ ۾ مست مگن ڇڏيو، جا خوشي آسودگيءَ ۽ سڪيءَ پرورش مان ملي سگهي ٿي. آءٌ پنهنجيءَ ڏيءَ کي وري ڏسڻ کان نا اُميد، آسمان ڏي نهارينڈو، سندس نجات ۽ عَفُوَ لاءِ ٿڌا ساهہ ڪڍندو، گهر ڏانهن موٽيس. ضعيف هئڻ سبب سواريءَ لاءِ هڪڙو گهوڙو پاڙي تي ڪيو هئم. هاڻي آءٌ پنهنجي گهر کان ويهن ميلن جي اندر اچي پهتو هوس، ۽ پاڻ کي انهن سڀني گهر جي ياتين سان ملڻ جي اُميدن سان تسلي ڏنم، جن کي ٿي سڃيءَ دنيا ۾ سڀ کان پيارو ٿي سمجهيم. رات جو رستي جي پرسان ننڍڙيءَ سراءِ ۾ ٽڪي پيس، ۽ پنهنجي شراب جي بوتل ۾ جاءِ جي مالڪ جي رفاقت طلب ڪيم. اسين رڌڻي واري بهترين ڪمري ۾ باهہ جي پرسان وينا هئاسون، ۽ سياست ۽ بهراڙيءَ جي خبرن تي خيال پي اورياسون. آخر ٻين احوالن کندي کندي اسين اچي نوجوان زميندار "مسٽر

ٽارنهل" جي گفتگو تي پياسون. جنهن بابت ميزبان مون کي ٻڌايو ته هو ايترو ئي گهٽو ڏکار جي نظر سان ڏٺو ويندو هو. جيترو گهٽو سندس چاچو "سر وليم ٽارنهل" جو ڪن وقتن تي بهراڙيءَ ۾ اينڊو هو. پيار جي نگاهن سان ڏٺو ويندو هو. هن وڌيڪ چيو. "هن پنهنجي صرف اها تحصيل ڪئي آهي. ته اهي ماڻهو جيڪي پنهنجي گهر ۾ سندس استقبال ڪن. انهن جي ڏيئرن سان هي ڏوهه ڪري. ۽ بن ٽن هفتن لاءِ ڪين قبضي ۾ رکي بعد ۾ بنا اُجوري ۽ تباهه ٿيل حالت ۾ لوڏي ڏيي. جيئن اسين هن نموني جي گفتگو ۾ مشغول هئاسون. تيئن هن جي زال جا ٻاهر هوا خوريءَ لاءِ ويل هئي. واپس آئي. ۽ ائين ڏسندي ته سندس مڙس اهي موجون ماڻي رهيو آهي جن ۾ پاڻ پائيوار نه هئي. ڪاوڙجي پچيائين ته هن اتي ڇا پئي ڪيو. جنهن جي جواب ۾ سندس مڙس چيو. "تنهنجي صدقي ۾ صحت جام پي رهيو آهيان". هن واکو ڪري چيو. "مسٽر سائمنڊس" توهان مون سان تمام خراب برتاءُ ڪريو ٿا. آءٌ اهو وڌيڪ وقت لاءِ برداشت ڪري نه سگهنديس. ڪر جا تي حصا منهنجي حوالي ڪيل آهن. ۽ باقي جيڪو ڇوتون حصو آهي سو به اڻ پورو ٽيل ڇڏين ٿو. جڏهين تون صرف مهمانن سان گڏ پيئڻ ۾ مشغول آهين. تڏهين جيڪڏهن شراب جو هڪ چمچو مون کي بخار کان شفا ڏئي ٿو. ته به آءٌ ان کي نٽي ڇُهان". مون هاڻي ڏٺو ته سندس خواهش ڪهڙي هئي. ۽ يڪدم هڪ گلاس پري کيس ڏنم. جنهن جو هن تواضع سان استقبال ڪيو. ۽ منهنجي تندرستيءَ جي صدقي پيئڻ شروع ڪيائين. هن چيو. "سائين. اهو ڪو گهٽو شراب تي خرچ ايندڙ رقم جو سبب نه آهي. جنهن ڪان آئون ناراض آهيان. مگر جناب جڏهين گهر جو ڪاروبار سڄو درهم برهم ٿيندو ٿو وڃي. تڏهن ڪوبه پاڻ کي روڪي نٿو سگهي. جيڪڏهن گراهڪن يا مهمانن کي پئسن لاءِ دق ڪرٿو ٿو پوي. ته سمورو بار منهنجي ڪلهن تي اچي پوي ٿو. ۽ هيءُ اهڙيءَ خوشيءَ سان اهو گلاس پيئندو. جهڙيءَ طرح پاڻ خود هنن جي پويان هڪ جاءِ تان اڻي ٻيءَ جاءِ ڏانهن وجي ٿو. هينئر هتي ماڻيءَ تي هڪ عورت رهائش لاءِ آيل آهي. ۽ مون کي پڪ آهي. ته ڪيس سواءِ انسانيت جي ٻيو ڪجهه به پاڻ سان ڪونهي. مون کي خاطري آهي ته هوءَ پئسن ڏيڻ ۾ تمام دلي آهي. ۽ منهنجي مرضي آهي ته ان باري ۾ ڪيس ڪَنُ ڪٽائجي". "هن کي يادگيري ڏيارڻ جو ڪهڙو ڪر آهي". ميزبان چيو. "جيڪڏهن هوءَ دلي آهي ته پاڻ خاطريءَ واري آهي". زال جواب ڏنو. "آءٌ ائين نٽي سمجهان. هوءَ هتي بن هفتن کان وڌيڪ عرصو رهي آهي. مگر اسان اجا تائين سندس هڪڙي سڪڻي ڪوڏي به نه

ڏني آهي". هُن چيو، "منهنجي پياري آءٌ سمجهان ٿو، ته پٽسا پاڻ کي يڪا ٽي ملندا". پر زال واکو ڪري چيو، "يڪا، آءٌ چاهيان ٿي ته اهي ڪنهن به نموني ۾ ملن، ان لاءِ مون اهو ارادو ڪيو آهي ته، يا ته اڄ ئي رات اسين ڪائنس پٽسا ونڊاسون يا ڪيس سامان سوڏو ٻاهر ڪيڏاسون". مڙس دانهن ڪري چيو، "منهنجي پياري وري ويچار ڪر، هوءَ هڪ شريف عورت آهي ۽ قابل تعظيم پڻ". ميزبانڻ جواب ڏنو، "معزز يا حقير، ان جو ڪوبه سوال نه آهي، پر پٽسن نه ڏيڻ جي حالت ۾ هن کي زوريءَ ٽپڙ ٻڌايا ويندا". سڪر ماٺهو پلي اتي چگيون وٺون هجن، جتي ڪين ائين سمجهيو ٿو وڃي، مگر منهنجي خيال ۾ ته مون ڪين خوفناڪ وقتن تي به ڪڏهن چگو نه ڏٺو". ائين چوندي هوءَ ڏوڙي ڏاڪڻ جي سوڙهيءَ چاڙهيءَ تي چڙهي، جا رڌڻي جي مٿان اڌيل ڪوٺيءَ ۾ پهتي ٿي، ۽ مون جلدي سندس آواز جي بلنديءَ ۽ چيڀين جي تلخيءَ مان سمجهيو، ته ڪيس مسافر وٽان ڪجهه به پٽسا نه ٿي مليا. آءٌ سندن ردڪد تمام چٽائيءَ سان ٻڌي ٿي سگهيس، "آءٌ چوان ٿي ته هن ئي ساعت ٽپڙ ٻڌي ٻاهر نڪر، بدنام ۽ ڪميڻي عورت وڃي رُل، نه ته اهڙو ته ڏڪ هٿندياسانءِ جو وري سال نه ايندئين. چا، بيهودي عورت، تون ايماندار ماٺهوءَ جي گهر ۾ اچي مفت ۾ رهڻ چاهين ٿي، آءٌ چوان ٿي ته يڪدم هيڏانهن اچ". مسافر عورت چيو، "خاتون، مون تي رحم ڪر، ۽ باقي ڪم موت اچي سرانجام ڪندو". مون يڪدم پنهنجي تباهه ٿيل غريب ڏيءُ جو آواز سجاتو، جنهن وقت اها عورت ڪيس وارن کان وٺي گهلي رهي هئي، تنهن وقت آءٌ سندس بچاءَ لاءِ ڊوڙيس، مون يڪدم پنهنجي پياري بدنصيب ڏيءَ کي پنهنجي بانهن ۾ جهليو ۽ چيو، "مرحبا! منهنجا وڃايل خزانا، تون ڪنهن به نموني پنهنجي غريب پيءُ وٽ پلي آئينءِ. جيتوڻيڪ اهو بدڪار توکي وساري سگهي ٿو، تاهم هن دنيا ۾ اجا هڪڙو انسان باقي آهي، جيڪو توکي ڪڏهن به وساري نه سگهندو، جيتوڻيڪ توکٽي هزارين ڏوهه ڪيا هوندا، ته به هو انهن سڀني کي وساري ڇڏيندو". "او منهنجا پيارا" ڪجهه لمحن لاءِ هوءَ وڌيڪ چئي نه سگهي، "منهنجا مٺڙا بابا، فرشتا به ڪو هن کان وڌيڪ مهربان ٿي سگهن ٿا! آءٌ ڪيئن ايتريءَ نوازش جي لائق ٿي سگهان ٿي! هو بدمعاش هو، آءٌ پاڻ کي ۽ هن کي نيڪيءَ تي هڪ بدنما داغ هئڻ سبب ڏڪاريان ٿي، تون مون کي معاف ڪري نٿوسگهين، آءٌ سمجهان ٿي ته تون ڪري نٿو سهگين". "نه منهنجا ٻچا، آءٌ توکي دل و جان سان معاف ڪريان ٿو، صرف توبهه ڪر، ۽ اسين انهيءَ هوندي به خوش رهي سگهنداسون، منهنجي "اوليويا"، تنهن هوندي به

پاڻ گھٽيئي خوشيءَ وارا ڏينهن ڏسنداسون". "افسوس! ڪڏهن به نه، سائين هرگز نه، هن کان پوءِ رهيل منهنجي نياڳي زندگي باهر وارن لاءِ بدناميءَ ۽ اندر وارن لاءِ شرمساريءَ جو باعث ٿيندي. پر افسوس بابا، توهين جهڙا هئا، تنهن کان وڌيڪ ڪمزور ٿي ويل تا ڏسجو، چا، بي ڪابه شيءِ اوهان کي ڪا مون جهڙي تڪليف ڏيئي سگهي؟ مون کي يقين آهي ته اوهان ۾ ايتري ته گھٽي سياڻپ آهي، جو توهين منهنجي گناهه جون پريشانيون خود پاڻ تي نه ڪٽندا. مون وراڻيو. "نوجوان عورت، اسان جي سياڻپ". "افسوس! بابا، چو اهڙو رکو نالو؟" هن واکو کري چيو. "هي پهريون ئي دفعو آهي، جو توهان مون کي اهڙي رکي نالي سان سڏيو آهي". مون چيس، "پياري معاف ڪجانءِ، مگر آءٌ ظاهر ڪري رهيو هوس، ته سياڻپ تڪليف جي مقابلي ۾ ڊلي آهي، مگر آخر ۾ خاطر خواه بچاءُ ڪري ٿي". جاءِ جي مالڪياڻي هاڻي اسان کان ان معلوم ڪرڻ لاءِ موٽي، ته آيا، اسان کي ڪنهن وڌيڪ موزون ڪوٽيءَ جي ضرورت هئي، جنهن لاءِ هائوڪار ڪرڻ ٿي، اسان کي هڪ ڪوٽي ڏني ويئي، جتي اسين وڌيڪ آزاديءَ سان گفتگو ڪري ٿي سگهياسون. اسان پاڻ ۾ ڪجهه قدر ڏيرج سان گفتگو ڪئي. ان کان پوءِ آئون کانئس ان ذلت جي ڪجهه احوال پڇڻ کان رهي کين سگهيس، جنهن کيس موجوده حالت ۾ آندو هو. هن چيو، "سائين، هن بدمعاش اسان جي پهرين ملاقات جي ڏينهن کان وٺي مون کي عزت پريون مگر مخفي طرح شاديءَ جون درخواستون ڪيون هيون".

مون واکو کري چيو، "تحقيق، هو بدمعاش آهي، پر حيرت اها اٿم ته "مسٽر برجل" جهڙو ڇگيءَ تميز وارو ڏسٽو وائسٽو ماڻهو ڇاٽي واٽي، هڪ ڪتب کي برباد ڪرڻ جهڙو، اڳ رٽيل ڪميٽائيءَ وارو ڏوهه ڪيئن کري سگهيو!"

منهنجي ڏيءَ وراڻيو، "بابا توهان عجيب غلطيءَ ۾ آهيو، "مسٽر برجل" ڪڏهن به مون کي ڦڳڻ جي ڪوشش نه ڪئي، پر ان جي برعڪس هن "مسٽر ٽارنهل" جي حرفتن خلاف مون کي تاڪيد ڪرڻ جو هڪو موقعو ورتو، جو هاڻي سمجهان ٿي، ته جهڙو هن کان اڳ ٻڌو هئم، ان کان به وڌيڪ خراب هو". مون وچ ۾ چيو، "مسٽر ٽارنهل!" چا ائين ٿي سگهي ٿو؟" هن جواب ڏنو، "هائو سائين اهو "ٽارنهل" ئي هو، جنهن مون کي اغوا ڪيو، ۽ جنهن انهن بن بيگمن کي، اسان کي دلبو ڏيئي لندن وني وڃڻ لاءِ مقرر ڪيو، جي سچ پچ ته بدلڇٽيون ۽ بي رحم شهر جون ڏڪاريل رنون هيون. توهان کي ياد هوندو ته،

انهن جون حرفتون، "مسٽر برجل" جي ان خط بغير خاطريءَ سان ڪامياب ٿين ها، جنهن دوران هن کين انهن عتابن سان جهڪيو، جيڪي پاڻ، پاڻ سان لڳايا. ڪيئن "مسٽر برجل" انهن جي مقصدن کي ناڪام بنائڻ جيترو اثر حاصل ڪيو، اهو سوال مون لاءِ اڃا تائين هڪ راز آهي، پر مون کي خاطري آهي ته هو هميشه اسان جو سچو دوست هو".

مون چيو، "پياري، تو مون کي حيران ڪري ڇڏيو آهي، پر هاڻي مون کي معلوم ٿيو، ته مون کي جيڪي "تارنهل" جي ڪميٽي ۾ شڪ هئا، سي صحيح بنياد وارا هئا، پر هو ڳالهين ۾ سوپارو ٿي سگهي ٿو، جو ته هو شاهوڪار آهي ۽ اسين غريب. ڇگو ٻچڙا مون کي ٻڌاءِ ته اها ڪهڙي لالچ هئي، جا هن طرح اهڙيءَ اعليٰ تعليم و تربيت جا سڀ اثر ۽ تنهنجي اهڙي خليق مزاج کي ميٽي سگهي؟"

هن جواب ڏنو، "سائين تحقيق، هو پنهنجي سڃيءَ ڪاميابيءَ لاءِ منهنجي خواهش جو مقروض آهي، جا مون هن کي ۽ نہ پاڻ کي خوش ڪرڻ لاءِ رکي ٿي. مون کي خاطري آهي ته اسان جي شاديءَ جي رسم جا "پوپ" [1] جي هڪ پادريءَ ڳجهيءَ طرح ادا ڪئي هئي، سا ڪنهن به نموني مٽس ٻڌن نہ هئي، ۽ مون لاءِ هن جي آبروءَ کان سواءِ بي ڪابه شيءِ اعتبار ڪرڻ جهڙي نہ هئي". مون وچ ۾ پڇيو، "ڇا! سچ پچ تنهنجي شادي پادريءَ جي هٿان مذهبي قانون موجب ٿي هئي؟" هن جواب ڏنو، "ها بابا، سچ پچ ته اسان جي شادي پادريءَ هٿان ٿي هئي، مگر اسان ٻنهي کان سندس نالي لکائڻ جو قسم ورتو ويو هو". "تڏهن ته منهنجا ٻچا، منهنجي پاڪ ۾ وري اچ. هاڻي تون اڳي کان به هزار ڀيرا وڌيڪ آدرپاءُ لائق آهين. ڇاڪاڻ ته تون سيني مذهبي حڪمن ۽ قاعدن موجب هن جي زال آهين. اسان جا سيئي قانون، جيتوڻيڪ اهي ڪٽي سخت پٽر جي چپن تي اُڪريل هجن ته به انهيءَ سڳوري ڳانڌاپي جو زور گهٽائي نٿا سگهن". هن جواب ڏنو، "افسوس! بابا، توهان هن جي مڪارين کان ناواقف آهيو. هن کان اڳ ساڳئي پادريءَ جي هٿان، هن ڇهن يا اٺن ٻين زالن سان شادي ڪئي آهي، ۽ آخر انهن سيني کي به مون وانگر هڪ ٻئي پنيان ڏڳي ۽ ترڪُ ڪري ڇڏيو آهي. مون دانهن ڪري چيو، "ڇا! هن ائين ڪيو

---

[1] پوپ: (Pope) هي ڪرستاني مذهب جو وڏي ۾ وڏو پيشوا ليکيو ويندو آهي.

آهي؟ تڏهن اسين ضرور انهيءَ پادريءَ کي ٽنگيندا سون. تون هن جي خلاف احوال ڏيندين؟" هن جواب ڏنو. "پر بابا، مون ان کي ڳجهي رکڻ جو قسم ڏنو آهي". مون وراڻيو. "پياري جيڪڏهن تو اهڙو انجام ڪيو آهي، ته پوءِ آءٌ هن کي ٽنگائي نٿو سگهان، ۽ نڪي توکي قسم تان ڦرڻ لاءِ آماده ڪندس. جيتوڻيڪ اهو ڪٿي خلق لاءِ فائديمند ٿئي، ته به توکي ان جي خلاف بيان ڏيڻ جو ضرور نه آهي. انسانذات جي سڀني جماعتن ۾ ننڍڙو ڏوهه گهٽي نيڪيءَ جي حاصل ڪرڻ لاءِ جائز ڪيل آهي. جيئن سياست ۾ بادشاهي حاصل ڪرڻ لاءِ هڪ علاڻتي کي ڇڏي ڏجي، طب ۾ هڪڙو عضو بدن جي حفاظت لاءِ پلي چانگي ڇڏجي، پر مذهب ۾ قانون لکيل، ان ڦرندڙ ۽ ڪڏهن به گناهه نه ڪرڻ جو حڪم ڏيندڙ آهي.

"اوليويا" وڌيڪ چيو. "ٻئي ڏينهن صبح جو ئي مون کي معلوم ٿي ويو، ته سندس سچائيءَ مان مون کي گهڙيون نه ننڍڙيون اُميدون رکڻ گهرجن. ساڳئي صبح جو هن مون کي بن وڌيڪ عورتن سان واقف ڪرايو. جن کي پڻ مون وانگر نڳيو ويو هو. پر هو بدڪاريءَ ۾ رهڻ تي راضي هيون. مون هن کي ايترو ته گهٽو پيار ٿي ڪيو. جو آءٌ اهڙين رقيبن کي برداشت ڪري نه سگهيس. ۽ پنهنجي خواريءَ کي خوشيءَ جي گوڙ ۾ وسارڻ جي ڪوشش ڪيم. مون انهيءَ خيال سان ناچ ڪيو. پوشاڪ پهري ۽ گنتگو ڪئي، پر ان هوندي به آءٌ اڃا تائين به ناخوش رهيس. جيڪي به معزز ماڻهو اتي ملاقات لاءِ آيا ٿي تن هر گهڙيءَ مون سان منهنجي حُسن بابت گفتگو ٿي ڪئي. مگر سندن اهڙي گفتگو صرف منهنجي دک کي وڌائڻ ۾ حصي داري ٿي ڪئي. اهڙيءَ طرح آءٌ هر ڪنهن ڏينهن وڌيڪ ڏکايل ٿيندي ٿي ويس ۽ هو مون کي وڌيڪ گستاخ، جيستائين ڪ کيس خاطري ٿي ته هو مون کي سندس هڪ واقفڪار نوجوان امير جي حوالي ڪري سگهيو ٿي. هن تجويز تي آءٌ مڪمل طرح پاڳل ٿي پيس. مون جدا ٿيڻ جي خواهش ڪئي. جيئن آئون وٺائيس نڪتيس. تيئن هن مون کي هڪ ٻٽئون آڇيو. پر اهو مون غصي ۾ اچي ڏانهنس اُڇلي ڇڏيو ۽ ڪاوڙ ۾ ڪانئس پري پڳس. ان حالت ڪجهه وقت مون کي پنهنجي بدحاليءَ کان بي حس رکيو. پوءِ مون پنهنجي چوڌاري نگاهه ڪئي ۽ پاڻ کي هڪ بدڪار، نيچ ۽ مجرم انسان ۽ هن دنيا ۾ فرياد ڪرڻ لاءِ بي يارو مددگار ڏٺم. انهيءَ وقت اتان هڪ پاڙي واري گاڏي اچي لاٿگهائو ٿي. جيئن ته منهنجو مقصد هو ته آءٌ هن نامراد کان پرانهين ٿيان. جنهن کي مون ڏکاريو ٿي. تنهنڪري آءٌ ان ۾ چڙهي وينس ۽

اچي هتي لڏيس. ان ڏينهن کان وٺي صرف منهنجون ڳڻتيون ۽ هن عورت جي بي قياسي منهنجا ساڻي ٿي رهيا آهن. اهو زمانو. جو مون اَمڙ ۽ اَديس سان گڏ خوشيءَ ۾ گذاريو. سو مون لاءِ هاڻي نهايت گهٽو ڏکوئيندڙ ٿي پيو آهي. انهن جا غم واقعي زياده آهن. مگر منهنجا غم. گناهه ۽ بدناميءَ سان گڏ هئڻ کري انهن جي غمن کان به وڌيڪ آهن".

مون دانهن کري چيو. "پڇڙا صبر کرڻ ڇگو آهي. مون کي اميد آهي ته حالتون اڄا به بهتر ٿيندیون. اڄ رات سمهي کجهه آرام وٺ. سياڻي آءٌ توکي تنهنجي ماءُ ۽ ٻين گهر جي ڀاتين وٽ وٺي هلندس. جن وٽان مون کي اميد آهي ته توکي مهربانيءَ وارو استقبال ملندو. تنهنجي اغوا ٿيڻ. تنهنجي ماءُ جي دل تي گهٽو اثر کيو آهي. پر "اوليويا" هو اڄا به توکي پيار کري ٿي. ۽ ضرور ان کي وساري ڇڏيندي ".

★

باب باويهون

پيار ۽ ڏوهن جي معافيءَ بابت

ايندڙ ڏينهن صبح جو مون پنهنجيءَ ڏيءُ کي گهوڙي تي پنهنجي پويان کنيو، ۽ پنهنجي گهر ڏانهن روانو ٿيس. واٽ تي آءٌ سندس غمن ۽ خطرن کي ڏسي ڪڙ ۽ سندس ڪاوڙيل ماءُ جي ناراضگيءَ برداشت ڪرڻ لاءِ ڪيس سمجهاڻيون ڏيندو هليس. جنهن ۾ دلپسند وسنديءَ مان لنگهياسون ٿي، تنهن جي نظاري مان مون هرڪو وجهه ڪيس ائين سمجهائڻ لاءِ ورتو ٿي، ته جيتري قدر اسين هڪ ٻئي تي مهربان آهيون، ان کان ڪئين دفعا وڌيڪ مولا اسان تي مهربان آهي، ۽ قدرت طرفان پيدا ٿيل مشڪلاتون تمام ٿوريون آهن. مون هن کي دلجاءِ ڏني ته، ڪيس منهنجي پيار ۾ ڪڏهن ۽ تبديلي محسوس ڪرڻ نه گهرجي، ۽ منهنجي حياتيءَ جي عرصي ۾، جا شايد اڃا ۽ گهڻي هجي، هوءَ مون کي پنهنجو سنياليندڙ ۽ هدايت ڪندڙ سمجهي. ڪيس دنيا جي ملامت خلاف هٿيار بند ڪيو. مون ڪيس ٻڌايو ته هڪ ڏکويل انسان لاءِ ڪتاب عتاب نه ڏيندڙ دلپسند ساٿي آهن. اهي جيڪڏهن اسان کي حياتيءَ جي مزي ماڻڻ تائين نه آڻيندا، ته ۽ ڪم از ڪم اسان کي سيکارينداً، ته ڏک کي ڪيئن برداشت ڪريون.

جنهن گهوڙي تي اسين سوار هئاسون، اهو گهوڙو ان رات رستي جي پر واريءَ هڪ سراءِ ۾ ڇڏڻو هو، جا منهنجي گهر کان پنج ميل پري هئي. جيئن ته مون گهر جي پاتين کي پنهنجيءَ ڏيءَ جي استقبال لاءِ تيار ڪرڻ جي خواهش ڪئي هئي، تنهنڪري ڪيس اها رات ان سراءِ ۾ رهائڻ ۽ ٻئي ڏينهن صبح جو سوير پنهنجيءَ ڏيءَ "صوفيا" سان گڏ موتي اچڻ جو ارادو ڪيو. اسين انهيءَ سراءِ ۾ پهتاسون، ان کان اڳ رات ٿي ويئي. تنهن هوندي ۽ ڪيس مناسب کوڻيءَ مهيا ڪري ڏيڻ ۽ سندس لاءِ مناسب ناشتي تيار ڪرڻ جي حڪم ڪرڻ کان پوءِ، مون ڪيس چمي ڏني، ۽ پنهنجي گهر ڏانهن اڪيلي وڌيس. جيئن آءٌ پنهنجي امن پريل گهر ڏانهن ويجهو پوندو ٿي ويس، تيئن منهنجيءَ دل ۾ خوشيءَ جا نوان اُمنگ پيدا ٿيندا ٿي ويا.

منهنجي پيار جا جذبا هڪ پنهنجي آکيري مان ڊيڄاريل پکيءَ وانگر، منهنجيءَ رفتار جي تيزيءَ کان بہ وڌيڪ تڪڙا ٿي ويا، ۽ منهنجي ننڍڙي گھر جي چوڌاري بيحد خوشيءَ جي اميد سان هوا ۾ ڦرڻ لڳا. مون کي ڪيترين اهي وٽندڙ ڳالهيون ياد آيون، جي مون کي ٻڌائيون هيون، ۽ جيڪا آذر پاءُ مون کي ملڻي هئي، تنهن جي اڳوات ئي اميد ڪيو. مون اڳوات ئي پنهنجيءَ زال جو دلنواز پاڪر محسوس ڪيو ۽ پنهنجن ننڍڙن ٻارن جي خوشيءَ تي مشڪيس. جيئن آڻ آهستي آهستي پنڌ ڪندو هليس، تيئن رات تڪڙي تڪڙي گذرندي ويئي. سپيئي ڏينهن جو پورهيو ڪندڙ مزدور آرام لاءِ ستـا پيا هئا. روشني سپني جهوپڙين ۾ گل ٿيل هئي ۽ تمام پرانهين مفاصلي تي، تکي چيخ ڪندڙ ڪُـڪُـڙَ ۽ پهري ڏيندڙ ڪُـتي جي آوازن کان سواءِ ٻيو ڪجھ بہ ٻڌڻ ۾ نٿي آيو. آڻ پنهنجيءَ خوشيءَ واري رهائش گاھ ڏانهن وڌيس، ۽ اڃا ان جاءِ کان هڪ فرلانگ تي هوس، تہ اسان جو ايماندار گھرو پهريدار ڪُـتو منهنجي آڏرپاءُ لاءِ ڊوڙندو آيو.

هاڻي تقريباً اڌ رات جو وقت هو، جو آڻ پنهجي گھر جي در تي ڪڙي ڪُـڙڪائڻ لاءِ پهتس. چطرف سناٽو ڇانيل هو. جڏهن منهنجي دل نہ بيان ڪري سگھڻ جهڙيءَ خوشيءَ سان ڀرپور هئي، تڏهن مون حيرت ۾ پنهنجي گھر کي باھ جي ڇپيءَ ۾ جلندو، ۽ هر هڪ شيءِ کي باھ سان ڳاڙهو ٽيل ڏٺو. مون هڪ تمام بلند ۽ ٽرٽلي ۾ وجهندڙ جوشيلي دانهن ڪئي، ۽ بيهوش ٿي پٽ تي ڪري پيس. منهنجيءَ دانهن تي منهنجو نند ۾ سُـتل پُـٽ سجاڳ ٿيو. هن باھ جي ڇپين کي ڏسندي يڪدم پنهنجي ماءُ ۽ پيءُ کي جاڳايو. سيئي پاتي خوفزده ٿي باھر نڪري آيا، ۽ مون کي وري هوش ۾ آندائون. پر اهو هوش صرف نئين خوف لاءِ هو، ڇاڪاڻ تہ ڇپين هن وقت تائين اسان جي رهائش گاھ جي ڇت کي اڃي وکوڙيو هو. جڏهن ان جو ٽڪر، ٽڪرَ جي پويان اندر ڪرڻ لڳو، تڏهن اسان جي ڪٽنب وارا ڏکدائڪ صبر سان ان ڏانهن ائين نهارينداَ رهيا جو ڄڻ تہ باھ جي پنيٽ جو مزو وٺي رهيا هئا. مون واري سان هنن ڏانهن ۽ ان پنيٽ ڏانهن گھور سان پئي نهاريو. ڪجھ وقت بعد مون پنهنجن ٻن ننڍڙن ٻارڙن لاءِ پنهنجي چوڌاري نگاھ ڪئي، پر اهي ڏسڻ ۾ ئي ڪونہ آيا. "بربادي! ڪٽي، ڪٽي آهن منهنجا ننڍڙا ٻالڪ؟" مون واڪو ڪري چيو،

منهنجي زال ڏيرج سان جواب ڏنو. "اهي باهه ۾ سڙي موت کي وڃي پهتا آهن. ۽ آءٌ پڻ انهن سان گڏ مرنديس". انهيءَ ساعت مون اندران ٻارڙن جي دانهن ٻڌي، جي هاڻي باهه جي گرميءَ تي سجاڳ ٿيا هئا. مون ڇپين وچان ڏوڙندي ۽ اهو ڪمرو جنهن ۾ هو سُتل هئا، ان جي دروازي اندر گهڙندي دانهن ڪئي، "ڪٽي، ڪٽي آهن منهنجا ٻچا، ڪٽي آهن منهنجا ننڍڙا ٻالڪ؟" باهه جون ڇپيون، جنهن بستري تي هو سُتل هئا، ان کي وکوڙڻ تي هيون. هنن گڏجي وراڻي ڏني، "هتي، بابا اسين هتي آهيون". مون انهن ٻنهي کي پنهنجي ٻانهن ۾ جهليو ۽ ايترو تڪڙو جيترو ممڪن هو، ڪين باهه جي وچان جهپو ڏيندي، جيئن اڃا آءٌ باهر نڪتس تہ چت ڪري پيئي. مون ٻارڙن کي متي جهلينديِ چيو، "هاڻي پلي تہ باهه برندي رهي، ۽ منهنجي سموري ملڪيت ناس تي وڃي. اڃهي هي آهن اِهي خزانا، جي مون بچايا آهن. اڃهي منهنجي پياري، هي آهن اِسان جا خزانا ۽ اسين اڃا بہ آسودي زندگي گذارينداسون". اسان ٻنهنجن ننڍڙن پيارن کي ڪيترائي دفعا مٽيون ڏنيون، هو اسان جي ڳچيءَ ۾ چوڌاري ڇنبڙي پيا. ۽ اسان سان گڏ خوش ٿيڻ لڳا. ۽ سندن ماڻ واري تي ڪلي بہ پئي، ۽ رني بہ پئي.

آءٌ هاڻي ڇپين جو هڪ تمام مانيٺو تماشبين ٿيو ٻيٺو هوس. ڪجهہ وقت کان پوءِ محسوس ڪرڻ شروع ڪيم، تہ منهنجي ٻانهن ڪُلهي وٽ تمام خطرناڪ نموني سڙي پئي هئي. انهيءَ ڪري اهو منهنجي وَسَ کان ٻاهر هو. تہ آءٌ پنهنجي پٽ کي اسان جي سامان جي بچائڻ جي ڪوشش ۾، يا باهه، جا اسان جي اَنَ متان پکڙجي رهي هئي، ان جي روڪڻ ۾ ڪا مدد ڏيئي سگهان. ايتري ۾ پاڙيسرين کي خبر پئجي ويئي ۽ هو اسان جي مدد لاءِ دڪندا آيا. پر سيڪجهہ جيڪي هو ڪري سگهيا، سو هو اسان وانگر ان مصيبت جا تماشبين ٿي بيهڻ. منهنجو سامان جنهن ۾ اُهي نوٽ بہ هئا، جي مون پنهنجين ڏيئرن جي ڏاج لاءِ محفوظ رکيا هئا. سواءِ رڌڻي ۾ رکيل ڪن ڪاغذن جي پيتيءَ ۾ منهنجي پٽ جي شروعات ۾ آندل ٻن يا ٽن معمولي شين جي، ٻيو سمورو سڙي پَسَمُ ٿي ويو. پاڙيسرين اسان جيءَ مصيبت کي گهٽ ڪرڻ لاءِ پنهنجي پنهنجي وس سارو اسان جي ڪافي مدد ڪئي. هنن اسان کي ڪپڙا آڻي ڏنا. ۽ اسان جي باهرئين مڪان کي رڌڻي جي ٽانون سان سينگاريائون. اهڙيءَ طرح

صبح ٽيڻ تي اسين ٻئي گھر ۾ وڃي رهياسون. جيتوڻيڪ رهائش لاءِ اها هڪ ناموزون جڳهه هئي. منهنجي پر واري پاڙيسري ۽ سندس ٻارن اسان کي سيڪنهن ضروري شيءِ جي ميسر ڪري ڏيڻ ۽ جيڪا تسلي حقيقي فيضُ ۽ ڪرمُ هدايت ڪري سگهي ٿو. ان جي پيش ڪرڻ ۾ڪابه ڪٿر نه ڇڏي.

جڏهن منهنجي گھر جي ياتين جا لڙڪ ڏرا ٿيا، تڏهن هنن مون کان منهنجي دير جو سبب پڇيو. مون هنن کي سمورو احوال ٻڌايو ۽ کين پنهنجي گھر ٽيل ٻار جي استقبال لاءِ تيار ڪرڻ خاطر ڪوشش ڪرڻ شروع ڪئي. جيتوڻيڪ اسان وٽ سواءِ ڪ بختيءَ جي ٻيو ڪجهه به عنايت ڪرڻ لاءِ نه هو. تہ بہ پنهنجي حال سارو سندس استقبال ڪرڻ جو خواهان هوس. اهو ڪم هوند وڌيڪ ڏکيو ٿي پوي ها، پر هڪ نئين مصيبت سهوليت جو سبب بني. ان منهنجيءَ زال کي هيٺانهون ۽ کيس سخت عذابن سان نرم ڪري چڏيو هو. جيئن تہ منهنجيءَ ٻانهن ۾ سخت سور هو ۽ پاڻ "اوليويا" وٽ وڃڻ کان لاچار هوس، تنهنڪري "موزز" کي "صوفيا" سان گڏ اوڏانهن موڪليم. هو ان ڪم نصيب تباهه حال کي وٽي جلدي موٽي آيا. جا پنهنجيءَ ماءُ ڏانهن نهارڻ جي همت ڪري نه سگهي. سندس ماءُ کي منهنجيون سمجهاٽيون مڪمل پرچاءَ لاءِ آماده ڪري نه سگهيون. ڇاڪاڻ تہ عورتن کي زنانيءَ غلطيءَ جو مردن کان وڌيڪ احساس آهي. ماٽس واکو ڪري چيو، "خاتون، ايتري گھٽيءَ رونق ۽ مرتبي سان گذارڻ بعد، تون جنهن جڳهه تي آئي آهين جا صرف هڪ غريباڻي جھوپڙي آهي. اهي ماٽهو جن پنهنجي رفاقت مرتبي وارن ماٽهن سان ڪئي آهي، انهن کي آءٌ ۽ منهنجي ڏيءُ "صوفيا" تمام ٿوري آسائش ڏيئي سگهون ٿيون. ها، "مس لوي"، تنهنجي غريب پيءُ ۽ مون اڳيئي گھٽو ئي ڪي سٺو آهي. پر مون کي اميد آهي تہ مولئ توکي بخش ڪندو". هن استقبال جي عرصي ۾ ويچاري مظلوم چوڪري زردي ٽيل ۽ ڏکندڙ بيٺي هئي. هوءَ نڪي روئي ٿي سگهي ۽ نڪي جواب ڏيئي، پر آءٌ گھٽي وقت لاءِ سندس مظلوميت جو خاموش تماشبين رهي کين سگهيس. تنهنڪري کجهه سختيءَ واري لهجي ۾ مون چيو، "عورت، آءٌ توکي التجا ٿو ڪريان، تہ منهنجا هي لفظ هميشه لاءِ خيال ۾ رکيا وڃن: مون هن رلندڙ ۽ گمراهه غريب چوڪريءَ کي تو وٽ موڪلائي آندو آهي. سندس واپسي اسان کان تقاضا ڪري ٿي، تہ اسين

پنهنجيون اڳوڻيو نوازشون وري جاري رکون. حياتيءَ جون سڀيون پڇيون سختيون پنهنجي مٿان هاڻي تڪڙيون اچن پيون، اچو ته پاڻ انهن کي هڪ ٻئي جي وچ ۾ اڏبڏت سان نہ وڌايون. جيئن ته اسان مان ڪافي افراد خواريءَ جي دنيا کي روکيندڙ ۽ هڪ ٻئي کي ميلاپ ۾ رکندڙ آهن، تنهنڪري جيڪڏهن اسين پاڻ ۾ صلح سان رهنداسون ته پوءِ يقيناً اسين اجا تائين به آسودا ۽ خوش رهي سگهنداسون. خدا جي رحمت توبه کندڙ کي وعدو ڪيل آهي. اچو ته اسان جي نوازش ۽ ان جي پيروي کندڙ ٿئي. اسان کي يقين آهي، ته آسمان سڃائيءَ جي سڏي رستي جي حمايت کندڙ نوانوي ماڻهن کان وڌيڪ هڪ توبه تائب گناهگار کي ڏسڻ تي خوش ٿئي ٿو. ۽ اهو صحيح آهي، ڇاڪاڻ ته اها هڪڙي ڪوشش جا اسان کي تباهيءَ کان روکي ٿي، سا هڪ سؤ اجر وارن عملن کان وڌيڪ نيڪ آهي.

★

باب ٽيويهون

محض مجرم ئي ذليل ٿي سگهي ٿو

اسان جي هاٿوڪيءَ رهائش واري جاءِ ڪي سهوليت واري بنائڻ لاءِ ڪجهہ محنت جي ضرورت هئي. ۽ جلد اسين وري بہ پنهنجي اڳئين صبر ۽ سانت سان رهڻ لڳاسون. جيئن تہ آءٌ پنهنجي پٽ ڪي دستوري ڏنڊي ۾ مدد ڪري نٿي سگهيس، تنهنڪري پنهنجي ڪتب ڪي باقي جيڪي بچيل ڪتاب هئا، خاص طرح اهي، جن تصور ڪي وندرائيندي دل ڪي آٽت ڏيڻ ۾ مدد ٿي ڪئي، انهن مان ڪجهہ پڙهي ٻڌائيندو هوس. اسان جا نيڪ پاڙيسري پڻ رحمدليءَ واري تسليءَ ڏيڻ لاءِ روزانو اسان وٽ ايندا هئا، ۽ وقت مقرر ڪيائون، جنهن تي انهن سيني ڪي منهنجي اڳئين گهر جي مرمت جي ڪم ۾ مدد ڪرڻي پوندي هئي. ايماندار هاري "وليمس" انهن ملاقاتن ۾ پوئتي پيل نہ هو، پر دل وَ جان سان پنهنجي دوستيءَ جي خاطري ڏنائين. هو منهنجيءَ ڏيءَ لاءِ پنهنجي درخواستن ڪي وري نئون ڪري ها، "اوليويا" هن ڪي اهڙيءَ طرح رد ڪري ڇڏيو، جو هن جون آئيندي لاءِ التجائون مڪمل طرح روڪجي ويون. سندس درد ڪي پائدار ڏنو ويو. ۽ اسان جي ننڍڙيءَ جماعت ۾ هيءَ ئي هڪ فرد هئي، جا هڪ هفتي تائين موتي سرهي ٿي نہ سگهي. هن هاٿي اها معصوميت وجائي ڇڏي هئي، جنهن ڪيس عزت ڏيڻ ۽ خوش ڪرڻ، لاءِ هر ممڪن مدد ڪئي هئي پر ڳڻتي پوءِ بہ هن جي دل تي گهر ڪري ورتو هو. سندس حسن، تندرستيءَ سميت خراب ٿيڻ لڳو، ۽ بي توجهيءَ اجا بہ ان جي گهٽائڻ ۾ وڌيڪ مدد ڪئي. سندس پيٽ تي نوازش ڪيل هرڪا نرم دليءَ واري هلت سندس دل ۾ نهايت گهٽو درد ۽ سندس اکين ۾ آلاڻ آڻيندي هئي، ۽ جيئن هڪ ٻُڌي جيتوٽيڪ اها معاف ٿيل آهي، تڏهن بہ جتي اها ٿيل آهي، اتي بين بَدين ڪي اُپاري ٿي، اهڙي طرح سندس اڳيون ڏوهہ جيتوٽيڪ معاف ڪرڻ جي باوجود بہ هن ڪي ٻاهر هڪاليو ويو هو، تڏهن بہ هو حسد ۽ رَشڪ پڻيان ڇڏي ويو هو. مون سندس ڳڻتيءَ گهٽائڻ لاءِ هزارين طريقن سان ڪوششون ڪيون، نہ فقط ايترو پر مون ان ڪم لاءِ تاريخ جا اهي دلچسپ ٽڪرا جي تمام تکي يادگيري ۽ مطالعو ئي پيش ڪري سگهن ٿا. انهن ڪي ياد ڪندي پنهنجو درد بہ وساري

چڏيو. آءٌ چوندو هوس، "منهنجي پياري، انسان جي خوشي هڪ هستيءَ جي طاقت ۾ آهي، جو ان کي انهن هزارين اڳوات ڏنل رستن تان آڻي ٿو، جي انسان جي دوراندیشيءَ تي ٻڌلي ڪن ٿا. منهنجا ٻچا، جيڪڏهن ان جي ثابت ڪرڻ لاءِ مثال ڏيڻ ضروري آهي، تہ آءٌ توکي هڪ آکاڻي ٻڌائيندس. جا انسان کي هڪ وڏي قابل انسان جي ٻڌايل آهي، جو ڪن وقتن تي هڪ خيالي قصا ناهيندڙ تاريخ نويس هو.

"مئٽلدا" نالي هڪ چوڪريءَ ننڍي هوندي "نيپولين" جي هڪ اعليٰ ترين وصفن واري امير سان شادي ڪئي. ۽ پندرهين ورهين جي عمر ۾ پاڻ کي بيوه ۽ ماءُ ڏٺائين. هڪ ڏينهن جيئن هوءَ پنهنجي ننڍڙي پٽ کي "وولٽرنا" ندیءَ جي مٿان هڪ ڪوٺيءَ جي دريءَ ۾ لاڏ ڪوڏ سان راند ڪرائي رهي هئي. تيئن ٻار اوچتي اُڇانگ سان سندس هٿن مان هيٺ وهندڙ ٻاٽيءَ ۾ ڪري ٻيو ۽ هڪ ساعت ۾ گم ٿي ويو. ماءُ اچانڪ حيرت سبب ۽ ان کي بچائڻ لاءِ پويان ٽپو ڏنو. پر ٻار کي مدد ڪري سگهڻ کان گهٽو پري هئڻ سبب هوءَ پاڻ تمام گهڻيءَ تڪليف سان ٻئي طرف واري ڪناري تي اصل ان وقت اچي پهتي. جڏهن کي فرينچ سولجر ان طرف ملڪ کي لُٽي رهيا هئا. ۽ انهن يڪدم کيس پنهنجو قيدي بنايو.

ان وقت لڙائي فرينچن ۽ اٽليءَ وارن جي وچ ۾ تمام سخت بي رحميءَ سان هلي رهي هئي. ٻئي قومون انهن حدن تائين ڏوهه ڪري رهيون هيون. جن ڏانهن بک ۽ ظلم کين اشارو ڪيو ٿي. تنهن هوندي بہ هڪ نوجوان آفيسر هن نيچ ارادي جي مخالفت ڪئي. ۽ جيتوڻيڪ کين تمام تڪڙائيءَ سان پوئتي هٽڻو هو. تہ بہ "مئٽلدا" کي پاڻ سان ٻيلهہ ڪنيائين ۽ سلامتيءَ سان کيس پنهنجي رهڻ واري شهر ۾ آندائين. "مئٽلدا" جي حُسن سندس اک کي، ۽ جلدي پوءِ سندس لياقت هن جي دل کي گرفتار ڪيو. هنن پاڻ ۾ شادي ڪئي. هو تمام وڏن عهدن تي فائز ٿيو. هو گهٽو وقت گڏ رهيا. ۽ ڏاڍا خوش هئا. پر هڪ فوجي ماڻهوءَ جي خوشي کڏهن بہ جٽادار ٿي نٿي سگهي. ڪيترن سالن جي عرصي کان پوءِ اهي دستا جن جو هيءَ مهندار هو. انهن کي شڪست نصيب ٿي. ۽ اُنهيءَ شهر ۾ اجهي وڃڻ لاءِ مجبور ٿي پيو. جتي هو پنهنجيءَ زال سان رهيو هو. اتي هنن کي هڪ گهيري جو مقابلو ڪرڻو پيو. مگر آخرڪار شهر

دشمنن جي هٿ ۾ اچي ويو. ان وقت "فرينچن" ۽ "انليءَ" وارن هڪ ٻئي جي متان جيڪي ظلم ڪيا. انهن کان وڌيڪ ظلمن جي جدا جدا قسمن جا مثال ڪي توريون تاريخون پيش ڪري سگهن ٿيون. شهر ونڊ کان پوءِ فاتحن سپني فرينچ قيدين کي، پر خاص طرح سان بد نصيب "مٽٽلدا" جي مڙس کي، جو گهيري جي وڏائڻ ۾ خاص طرح مددگار هو، موت جي سزا ڏيڻ جو ارادو ڪيو. عام طرح هنن جا فيصلا اجا تجويز ئي مس ڪيا ويندا هئا. ته يڪدم عمل ۾ آندا ويندا هئا. قيد ٿيل سولجر کي اڳتي آندو ويو. ۽ جلادُ پنهنجيءَ تلوار سان تيار بينو هو. تماشبين تمام غمگينيءَ جي صبر ۽ موتمار ڏڪ جي انتظار ۾ بينا هئا. جو، جنرل جي اشاري جي انتظار ۾ هو. هن غم ۽ انتظار جي عالم ۾ "مٽٽلدا" پنهنجي مصيبت زده حالت ۽ بدنصيبيءَ تي، جنهن کيس "وولٽرنا" نديءَ ۾ سندس بي وقتي موت سان نابود ٿيڻ کان اجا ٻه وڌيڪ وڌين مصيبتن جي ڏسڻ لاءِ بچايو هو، ان تي افسوس ڪندي، پنهنجي مڙس ۽ آزاديءَ ڏيندڙ جي آخري موڪلاڻيءَ لاءِ آئي. ڪپتان جو هڪ نوجوان هو، تنهن کي سندس حُسن تي حيرت لڳي، ۽ سندس پريشانيءَ تي رحم آيس، پر جڏهن سندس اڳيئن تڪليفن جو بيان ٻڌائين تڏهن اجا ٻه وڌيڪ جذبات جي اثر هيٺ اچي ويو. هيءَ هن جو پُٽ هو، ۽ اهو ئي ٻالڪ هو، جنهن لاءِ ڪيس ايترين تڪليفن ۽ خطرن سان مقابلو ڪرڻو پيو هو. هن ڪيس يڪدم پنهنجي ماڻ قبول ڪيو، ۽ سندس پيرن تي ڪري پيو، ۽ باقي آسانيءَ سان سمجهي سگهجي ٿو. قيدي آزاد ڪيو ويو، ۽ سڀ خوشيون جي محبت، دوستي ۽ فرض هڪ تي عطا ڪري سگهيا. سي سڀئي پاڻ ۾ گڏجي ويون."

مذڪوره نموني ۾ آءٌ پنهنجي ڏيءَ کي وندارئڻ لاءِ ڪوششون ڪندو هوس، پر هوءَ ان ڏانهن پورو توجهه نه ڏيندي هئي، چاڪاڻ ته سندس بدنصيبين سندس ان رحم کي ناس ڪري ڇڏيو هو، جو ڪيس ڪنهن وقت ٻين جي ڪمبختين تي هوندو هو. ڪابه شيءَ ڪيس تسلي نه ڏيندي هئي. مجلس ۾ هن کي حقارت جو خوف هوندو هو، ۽ خلوت ۾ ڪيس ڳڻتي ڏسڻ ۾ ايندي هئي. جڏهن سندس بيڪسيءَ جو اهو حال هو، تڏهن اسان کي اها خبر پهتي، ته "مسٽر ٽارنهل" "مس ولمات" سان شادي ڪري رهيو آهي، جنهن لاءِ مون کي هميشه شڪ هو، ته ڪيس سچو پچو شوق هو، جيتوڻيڪ هو مون وٽ سندس

شخصيت ۾ دولت بنسبت پنهنجي نفرت ڏيکارڻ جي هرکا کوشش کندو هو. هن خبر صرف "اوليويا" جي رنج کي وڌائڻ جي خدمت ڪئي، ڇاڪاڻ ته ڏنيءَ وائنيءَ بي وفائيءَ جي حمايت ڪري سگهڻ سندس همت کان ٻاهر هئي. وڌيڪ خاطريءَ واري معلومات ونڻ لاءِ، ۾ جيڪڏهن ممڪن هجي، ته سندس ارادي جي پوري ڪرڻ کي شڪست ڏيڻ خاطر مون پنهنجي پٽ کي پيرسن "مسٽر ولماٽ" وٽ ان خبر جي صداقت معلوم ڪرڻ جي هدايتن سان، ۾ اسان جي ڪٽنب سان "مسٽر ٽارنهل" جي ڪيل هلت بنسبت هڪ خط "مس ولماٽ" کي پهچائڻ لاءِ موڪلڻ جو ارادو ڪيو. منهنجو پٽ منهنجي هدايتن کي عمل ۾ آڻڻ لاءِ ويو، ۾ انهيءَ احوال جي صداقت بابت خبر ڏيڻ لاءِ ٽن ڏينهن بعد واپس آيو، پر مس ولماٽ کي خط پهچائي نه سگهيو، ڇاڪاڻ ته "مسٽر ٽارنهل" ۾ "مس ولماٽ" ٻهراڙي گهمڻ ويا هئا، تنهنڪري هيءَ ان خط کي اتي ڇڏڻ تي مجبور ٿي پيو. هن ٻڌايو ته سندس اتي پهچڻ کان اڳئين آڇر تي ڪنوار ڇهن نوجوان عورتن، ۾ گهوٽ ايترن معززن سان گڏجي وڏي شان و شوڪت سان ديول ۾ حاضر ٿيا هئا، ۾ سندن شادي ٿورن ڏينهن ۾ ٿيڻ واري هئي. سندن قريب ايندڙ شاديءَ سڄيءَ ٻهراڙيءَ کي خوشين ۾ شادمانن سان ٻرپور ڪري ڇڏيو هو. هو هميشه وڏي اٽالي سان، جو ٻهراڙيءَ ۾ گهٽن سالن کان پوءِ ڏنو ويو هو، سوار ٿي ٻاهر نڪرندا هئا. هن ڇيو ته بنهين ڪٽنبن جا دوست خاص طرح زميندار جو ڇاڇو "سر وليم ٽارنهل" جو تمام سٺي اخلاق جو مالڪ هو، اتي هئا. هن وڌيڪ ڇيو ته خوشي ۾ ڪاڏي جي مجلسن کان سواءِ ٻيو ڪوبه ڪاروبار هلندڙ نه هو. سڄي ٻهراڙيءَ ڪنوار جي حُسن ۾ گهوٽ جي اعليٰ شخصيت جي تعريف ٿي ڪئي، ۾ ائين ٿي ڇيو، ته اهي ٻئي هڪ ٻئي جو ازحد گهڻو شوق رکندڙ هئا، ۾ اختتام هن ڇوڙ سان ڪيائين، ته هو "مسٽر ٽارنهل" کي دنيا ۾ تمام خوش نصيب ماڻهن مان هڪ سمجهڻ کان سواءِ پاڻ کي روڪي نٿي سگهيو.

مون جواب ڏنو، "جيڪڏهن هو شادي ڪري سگهي ٿو، ته پلي ڪري، پر منهنجا پٽ هيءَ ڪڪائون بسترو ۾ اڃ اڏيل ڇت، اهي ڪمزور ٽيندڙ پٽيون ۾ پوسل وارا فرش، هن طرح باهه سان لاچار ٽيل منهنجو دکي جسر، ۾ مانيءَ لاءِ ڇوڙاري روئندڙ منهنجا ٻار ڏس، منهنجا ٻچا، تون هتي اهي سڀ حالات ڏسين

ٿو. تنهن هوندي بہ اجا هتي. اصل هن جاءِ تي تون هڪ اهڙو ماڻهو ڏسي سگهين ٿو. جو هزارن دنيائن سان بہ پنهنجي حالت کي نہ بدلائيندو. اي منهنجا ٻالڪو! جيڪڏهن توهين صرف پنهنجي دلين سان حال وندڻ سکي سگهو. تہ هوند هن کين جهڙي زينت. نزاکت ۽ شان شوکت لاءِ توهان کي ٿورو ئي کا عزت هجي. جملي ماڻهو حياتيءَ کي رستو ۽ پاڻ کي رهگذر سڏڻ سيکاريا ويا آهن. تمثيل اجا بہ وڌيڪ نصيحت آميز ٿي سگهي ٿي. جڏهن اسين چئون ٿا. تہ نيڪ انهن مسافرن وانگر خوش ۽ سانتيڪا آهن. جي پنهنجي گهرن ڏانهن وڃي رهيا آهن. ۽ بدڪار انهن مسافرن وانگر ڪن وقتن تي خوش آهن. جي ڪنهن مصيبت کان جلاوطنيءَ ۾ وڃي رهيا آهن. مون کي پنهنجي ڏکويل ڏيءَ لاءِ جيڪو رحم هو. تنهن تي جيڪي آڱ اڇتي ڇوڙ وارو هوس. ان ۾ رڪاوٽ وڌي. مون سندس ماڻ کي کيس ٽيڪ ڏيڻ لاءِ چيو. ۽ ٿورڙي وقت کان پوءِ هوءَ وري هوش ۾ آئي. هوءَ ان وقت کان وٺي وڌيڪ صابر ڏسڻ ۾ آئي. مون سمهجهيو تہ هن پکي ارادي جو نئون درجو حاصل ڪيو آهي. مگر ڏيکاءُ مون کي نڳي ڇڏيو. ڇاڪاڻ تہ سندس راحت گهٽي جوش ۾ آيل رنج جي ماندگيءَ سبب هئي. منهنجي مهربان جماعتين جيڪو سيڏو اسان ڏانهن سخاوت نموني موڪليو. تنهن ڪتب جي باقي پاتين ۾ نئين خوش مزاجي ڦهلائي ۽ آڱ پڻ انهن کي وري بہ هڪ دفعو وڌيڪ ڦڙت. خوش ۽ آسودو ڏسي ناراض نہ ٿيس. انهن جي خوشيءَ کي خراب ڪرڻ. صرف پختي غم سان اعزا پرسي ڪرڻ. يا جيڪو غم انهن محسوس نہ ڪيو هو ان سان انهن کي بارگير ڪرڻ. هڪ بي انصافي ٿي پوي ها. اهڙيءَ طرح وري بہ هڪ دفعو وڌيڪ اها ڳالهہ وڃان نڪري ويئي. راڳ جي محفل جاري ٿي. ۽ مسرت اسان جي غريباڻي گهر مٿان هوا ۾ ڦرڻ جي نوازش ڪئي.

★

باب چوويهون

نيون مصيبتون

ٻئي ڏينهن صبح جو سڄ دستورکان زياده ان سڄيءَ موسم ۾ گرمائش سان اُيريو. انهيءَ ڪري اسان "هَنِي سڪل" انگريزي ٻوٽي جي کوڙي ۾ نيرن ڪرڻ جو ارادو ڪيو. جيستائين اسين اتي وينا هئاسون، تيستائين منهنجي ننڍيءَ ڏيءُ منهنجي چوڻ تي پنهنجو آواز وڻن تي ٽيندڙ پکين جي راڳ جي محفل سان هلائي ٻئي ڳايو. هيءَ اها جڳهه هئي، جتي "اوليويا" پنهنجي اغوا ڪندڙ کي پهرين دفعي ملي هئي. سيڪنهن شيءِ سندس غم کي وري تازو ٿي ڪيو. پر اهو غم جو خوشيءَ جي شين سان جوش ڏياريو ويو آهي. يا صلح سانت جي آوازن سان پڙکايو ويو آهي، سو دل کي آهستي آهستي کائي وڃڻ جي بدران آڏت ڏئي ٿو. هن موقعي تي سندس ماءُ پڻ مصيبت کي خوشي ڏيندڙ محسوس ڪيو. هوءَ رُني ۽ پنهنجي ڏيءُ کي اڳئين وانگر پيار ڪيو. هن واڪو ڪري چيو، "منهنجي پياري "اوليويا"، اسان کي اهو غمگينيءَ وارو راڳ ٻڌاءِ. جنهن جي ٻڌڻ لاءِ تنهنجو پيءُ شائق هوندو هو. تنهنجيءَ پيڙ "صوفي" اسان تي اڳيئي احسان ڪيو آهي. ٻچا، چوڻ ڪر. اهو تنهنجي ٻيڙي پيءُ کي خوش ڪندو". هن اهڙي ته عمدي ۽ دلسوز آواز سان راڳ ڳايو، جو منهنجي دل ڀرجي آئي.

"جڏهين حسين عورت غلطيءَ جي آڙ مجي ٿي،
۽ ديرسان ڏسي ٿي، ته مرد ئي ڪن ٿا ڏوه،
ڪهڙو جادو رکي ٿو ان جي غم کي تسلي ڏيڻ جو اثر،
ڪهڙي فنڪاري هن جي جُرم کي ڏوئي سگهي ٿي؟
سندس گناهه کي ڍڪڻ لاءِ صرف فن،
سندس شرم کي هر ڪنهن اک کان لڪائڻ لاءِ،
سندس پياري کي پيچتاءُ تي آڻڻ لاءِ،
۽ هن جي دل کي حاصل ڪرڻ لاءِ آهي مرڻ".

جيئن هوءَ آخري مصرع ختم ڪري رهي هئي، جنهن کي سندس آواز ۾ غم سبب پيدا ٿيل هڪ اثر خاص قسم جو ميناج ڏنو هو، تيئن پريان "مسٽر ٽارنهل" جي اتالي اسان سيني کي خبردار ڪيو. پر ان منهنجي وڏيءَ ڏيءُ جي

بي آرامي ۽ کي خاص طرح وڌايو. جا پنهنجي ڏوه کندڙ کان پاسي ڪرڻ لاءِ، پنهنجي ۽ پيٽ سان گڏ گهر ڏانهن واپس هلي ويئي. ٽورن لمحن ۾ هو پنهنجي گاڏي ۽ مان لٿو. ۽ جتي آڻ وينو هوس ان جاءِ تي اچي، پنهجي دستوري گهرائي ۽ جي لهجي ۾ منهنجي تندرستي ۽ بابت پڇا ڪيائين. مون جواب ڏنو. "سائين توهان جي موجوده خاطري صرف توهان جي اخلاق جي نيچ پٽي کي وڌائي ٿي، ۽ هن کان اڳ ڪو اهڙو وقت هو. جڏهن آڻ توهان جي هن طرح جرائت سان منهنجي اکيان اچڻ تي توهان جي بي ادبي ۽ کي سزا ڏيان ها. پر هاڻي توهين سلامت آهيو. چاڪاڻ ته منهنجن جذبن کي عُمر ٽڏو ڪري ڇڏيو آهي، ۽ منهنجو ڏنڏو انهن کي روڪي ٿو".

هن جواب ڏنو. "سائين، آڻ ساڪ سان چوان ٿو. ته جيڪي توهين چئي رهيا آهيو. تنهن تي آڻ حيران آهيان. آڻ سمجهي نٿو سگهان. ته ان جو مطلب ڇا آهي. مون کي اميد آهي. ته اوهين ائين نه سمجهندا هوندؤ. ته مون سان گڏ توهان جي ڏيءُ جي اڳئين گهمڻ گهتڻ ۾ ڪا ڏوهه جهڙي ڀَالهه هئي".

مون واکو ڪري چيو. "وچ. تون هڪ ڪيمٽو آهين. هڪ ذليل قياس جوگو ڪميٽو. ۽ سيڪنهن نموني ۾ ڪوڙو. پر تنهنجي ڪميٽائي توکي منهنجي ۽ ڪاوڙ کان بچائي ٿي. جناب. آڻ هڪ اهڙي نسل مان آهيان. جنهن هوند هي برداشت نه ڪيو هجي ها. پر تون هڪ ذليل انسان آهين. تو هڪ عارضي جذبي کي خوش ڪرڻ لاءِ هڪ غريب چوڪريءَ کي ساريءَ عمر لاءِ مصيبت زده بنائي ڇڏيو آهي. ۽ هڪ اهڙي ڪنب کي پليد ڪيو آهي. جنهن وٽ عزت کان سواءِ ٻي ڪابه شيءِ نه هئي."

هن وراڻيو. "جيڪڏهن توهان. يا هن پريشان رهڻ جو ارادو ڪيو آهي. ته آڻ ان لاءِ ڪجهه ٻه ڪري نٿو سگهان. پر توهين اجا ٻه خوش رهي سگهو ٿا. مون بنسبت توهان جو ڪٽي ڪهڙو ٻه رايو هجي. مگر مون کي هميشه سندس مدد لاءِ تيار ڏسندؤ. اسين ڪيس ٽوريئي وقت ۾ ٻئي سان شاديءَ ڪرائي سگهون ٿا. ۽ ساڳئي وقت پلي هوءَ پنهنجي عاشق سان ٻه محبت رکي. چاڪاڻ ته آڻ ساڪ سان چوان ٿو. ته آڻ ڪيس هميشه سچي تعظيم ڏيندو رهندس".

هن نئين بيهودي تجويز تي مون کي تمام گهٽي ڪاوڙ آئي. جيتوڻيڪ اڪثر ماڻهوءَ جي دل ڪٽي گهٽن زخمن هوندي ٻه صبر ۾ هوندي آهي. مگر ڪن

وقتن تي هڪ خسيس بدمعاشي سندس روح ۾ اندر ڇُپي ڪيس ڪاوڙ ۾ آڻي سگهي ٿي. مون واکو ڪري چيو، "او زهريلا نانگ، منهنجي نظرن کان ٽري وڃ، پنهنجي موجودگيءَ سان منهنجي بي عزتي نه ڪندو رهه. جيڪڏهن منهنجو پيارو پُٽ گهر ۾ هجي ها، ته هوند هي برداشت نه ڪري ها. پر آءٌ ٻڌو ۽ لاچار آهيان، ۽ سڀ نموني تباهه ٿيل".

هن چيو، "آءٌ ڏسان ٿو، ته توهين مون کي، منهنجي ڪيل ارادي کان وڌيڪ سخت نموني ۾ ڳالهائڻ لاءِ مجبور ڪري رهيا آهيو. پر جئين مون اوهان کي ڏيکاريو آهي، ته منهنجي دوستيءَ مان کهڙي اميد رکي سگهجي ٿي، تيئن اهو ڏيکارڻ ۾ بيجا نه ٿيندو، ته منهنجي غصي جا کهڙا نتيجا ٿين ٿا. منهنجو عام مختيار جنهن کي مون اوهان جو اڳيون دستاويز ڦيرائي ڏنو آهي، سو سخت دڙڪا ڏيئي رهيو آهي. مون کي انصاف جي ڪاروائيءَ کي روڪڻ لاءِ ڪابه وات ڪانه ٿي سُجهي، سواءِ هن جي، ته آءٌ اهي پئسا پري ڏيان، پر جيئن ته تازو مون کي پنهنجيءَ شاديءَ کان اڳ جو خرچ ڪرڻو پيو آهي، تنهنڪري اهو ڪم منهنجي لاءِ اهڙو سَولو نه آهي، جو آءٌ ڪري سگهان. تنهن کان سواءِ منهنجو ڪمدار دِل ۾ اوهان جي مال ڪاهڻ بنسبت گفتگو پيو ڪري. اها خاطري آهي ته هو پنهنجو فرض پاڻ ڄاڻي ٿو، ڇاڪاڻ ته آءٌ ڪڏهن به اهڙن قسمن جي ڪمن بابت پاڻ کي تڪليف نه ڏيندو آهيان. تا هم اجا تائين به آءٌ اوهان جيءَ خدمت ڪرڻ، ۽ خصوصاً منهنجي ان شاديءَ تي اوهان ۽ اوهان جي ڏيءَ جي اڇڻ جي خواهش ڪري سگهيس ٿي، جا شادي ٿوريئي وقت ۾ "مس ولمات" سان وڏيءَ ڏام ڏُوم سان ٿيڻي آهي. منهنجيءَ محبوبه "اراببلا" جو پڻ اهوئي عرض آهي، ۽ مون کي اميد آهي، ته توهين انڪار نه ڪندؤ".

مون جواب ڏنو، "مسٽر ٽارنهل"، مون کان هميشه لاءِ ٻڌي ڇڏ. منهنجيءَ ڏيءُ کان سواءِ ٻيءَ ڪنهن سان به تنهنجي شاديءَ جي آءٌ اجازت نه ڏينديس. تنهنجي دوستي مون کي ڪٿي تخت تي ويهاري، يا تنهنجو غُصو مون کي ڪٿي قبر داخل ڪري، پر آءٌ ٻنهين کي ڏڪاريان ٿو. تو مون کي دکدائڪ ۽ ناقابل تلافي نموني ۾ نڇيو آهي. مون تنهنجيءَ عزت تي پروسو رکي، پنهنجيءَ دل کي چَين ۽ آرام ڏنو، ۽ ان جو نتيجو ڏٺم. انهيءَ ڪري مون ۾ ڪڏهن به وڏيڪ دوستيءَ جي اميد نه رک. وڃ، ۽ جيڪي نصيب توکي ڏنو آهي، سو

پنهنجي قبضي ۾ رک، ۽ حُسن، شاهوڪاري، تندرستي ۽ خوشي. وچ، ۽ مون کي ضرورت بدنامي، مرض ۽ غم ۾ ڇڏي ڏي. جيئن آءٌ ذليل ڪيو ويو آهيان، تنهن ڪري اڃا تائين به منهنجي دل پنهنجي عزت جو بچاءُ ڪندي. ۽ جيتوڻيڪ آءٌ توکي معاف ڪريان ٿو، پر توکي هميشه لاءِ نفرت سان ڏسندس."

هن وراڻي ڏني، "جيڪڏهن ائين آهي، ته پوءِ خاطري ڪر، ته تون هن گستاخيءَ جا نتيجا جلد ڏسندين. اسين جلدي ڏسي رهنداسون، ته ڪير اسان مان وڌيڪ حقارت لائق آهي. تون يا آئون". ائين چوڻ بعد هو روانو ٿي ويو.

منهنجي زال ۽ پُٽ، جي انهيءَ ملاقات وقت موجود هئا، سي ڏاڍو گهٽو ڏنا. سندس وڇڻ کان پوءِ منهنجون ڏيئرون، اسان جي گفتگو جي نتيجي کان آگاهه ٿيڻ لاءِ ٻاهر نڪري آيون، ۽ جڏهن کين احوال ٻڌايو ويو، تڏهن اهي پٽ ٻين وانگر خوف زده ٿي پيون. پر مون سندس بدخواهيءَ جي ڪيڏي به وڏيءَ ڪوشش جي پرواهه نه ڪئي. هن اڳيئي وار ڪيو هو، ۽ هاڻي آءٌ اهڙن جنگي اوزان مان هڪ اوزار وانگر سندس سيڪنهن نئين ڪوشش کي هٽائڻ لاءِ تيار ٻيٺو هوس، جي ڪهڙي به نموني ۾ اُڇليا وڃن. مگر دشمن کي خاطريءَ سان پهچي سگهن ٿا.

جلدي اسان ڏٺو، ته هن کو اجايو خوف نه ڏنو هو. چاڪاڻ ته اصل ايندڙ ڏينهن صبح جو سندس ڪمدار مون کان سالياني ڏِل گهرڻ آيو. جا مٿي بيان ڪيل واقعات جي سلسلي سبب آءٌ ڏيڻ کان لاچار هوس. منهنجي بي پهچ هئڻ جو نتيجو اهو نڪتو، جو هن انهيءَ شام جو اسان جو مال ڪاهرايو، ۽ ٻئي ڏينهن صبح جو ان جي قيمت ڪٿي، سندس قيمت کان اڌ قيمت ۾ ان جو وڪرو ڪيو. تنهنڪري منهنجيءَ زال ۽ ٻارن هاڻي ٻيءَ ڪنهن مصيبت کي پنهنجي سر تي آڻڻ کان بچڻ لاءِ ڪن به شرطن جي قبول ڪرڻ لاءِ التجائون ڪيون. هنن مورڳو التجا ڪئي، ته آءٌ زميندار جي ملاقاتن جي هڪ دفعو وڌيڪ اجازت ڏيان. اهي مصيبتون جيڪي مون کي سهڻيون هيون، انهن کي نقش ڪرڻ ۾ هنن پنهنجي سموريءَ فصيح زبانيءَ کي ڪم ۾ آندو. هنن ان هلندڙ موسم جهڙيءَ سخت موسم ۾ جيڪي جيل جا خطرا ۽ خوف هئا، ۽ ان سان گڏ اهو خوف جنهن منهنجي تندرستيءَ کي باهه سان ٽيل اڳئين حادثي کان ڊيڄاريو هو، بيان ڪيا. پر آءٌ اڻڄول رهيس.

مون واکو ڪري چيو، "منهنجا پيارئو، چو اوهين مون کي ان ڪم ڏانهن مائل ڪرڻ جي ڪوشش ڪري رهيا آهيو، جو جائز نہ آهي. منهنجي فرض مون کي سيکاريو آهي، تہ آءٌ ڪيس معاف ڪريان، مگر منهنجو ضمير مون کي اها اجازت نہ ڏيندو، تہ آءٌ ڪيس پسند ڪريان. چا توهين مون تي زور رکندؤ تہ آءٌ ان دنيا کي عزت ڏيان، جنهن کي منهنجي دل اندروني‌ءَ طرح ضرور نفرت ڪندي؟ چا، توهين مون کي هڪ پالپل (ڪائنر) وانگر ويهاري، مون کان پنهنجي بدنام ڪندڙ جي خوشامد ڪرائيندا، ۽ قيد کي تارڻ لاءِ مون کي دماغي قيد جي هميشه جتاءُ ڪندڙ ۽ وڏيڪ خفي ڪندڙ بڻڻن سهڻ لاءِ مجبور ڪندا؟ نہ، ڪڏهن بہ نہ. جيڪڏهن اسين هن رهائش گاهہ کان ٻاهر نڪرڻا آهيون، تہ صرف اچو تہ حق کي قابو جهليون ۽ (اميد رکون) تہ جڏهن اسين پنهنجي دلين جي چوڌاري بهادري‌ءَ ۽ مسرت سان نهاري سگهون ٿا، تڏهن جتي بہ اسان کي اُڇلايو ويندو، اتي اسين هڪ دل موهيندڙ مڪان ۾ آرام ڪري سگهون ٿا".

ان نموني اسان اها رات گذاري. ٻئي ڏينهن صبح جو سوير جيئن تہ ان رات برف تمام گهڻي پيئي هئي، تنهنڪري منهنجو پٽ ان کي صاف ڪرڻ ۽ دروازي اڳيان لنگهہ ناهڻ لاءِ ٻاهر ڪم ڪري رهيو هو. اڃا ٿورو وقت ئي ڪونہ گذريو، تہ هو پريشان حالت ۾ ڊوڙندو اسان کي ٻڌائڻ لاءِ اندر آيو، تہ بہ اجنبي، جن کي هن عدالتي ڪامورا ڪري سمجهيو هو، سي اسان جي گهر ڏانهن پئي آيا.

اجا هن ڳالهہ پئي ڪئي، تہ هو اندر آيا، ۽ منهنجي بستري جي ويجهو اچي، پهريائين مون کي سندن مشغولي‌ءَ ۽ ڪم کان آگاهہ ڪيائون، ۽ پوءِ مون کي تيار ٿي پاڻ سان گڏ ٻارنهن ميل پري بهراڙي‌ءَ جي جيل ڏانهن هلڻ جو حڪم ڏيئي، گرفتار ڪيائون.

مون چيو، "منهنجا دوستو، هي‌ءَ تمام خراب موسم آهي، جنهن ۾ اوهين مون کي جيل ڏانهن وٺي هلڻ لاءِ آيا آهيو. هن وقت منهنجو هلڻ تہ خاص طرح وڏيڪ ڏکيو آهي. چاکاڻ تہ منهنجي هڪ ٻانهن ٽورن ڏينهن کان تمام سخت نموني ۾ سڙي ويل آهي، ۽ ان مون کي ٿورو بخار بہ ڏيئي ڇڏيو آهي، مون کي پنهنجي ڊڪڻ لاءِ ڪپڙا ڪونہ آهن، ۽ آءٌ اهڙو ضعيف ۽ بيدو آهيان جو اهڙي‌ءَ سخت برف ۾ هلڻ کان لاچار آهيان، پر جيڪڏهن ائين ضرور ٿيڻو آهي تہ....."

ان کان پوءِ آءٌ پنهنجيءَ زال ۽ ٻارن ڏانهن مخاطب ٿيس، ۽ باقي جيڪي ٿوريون شيون اسان وٽ ڇڏيل هيون، انهن جي گڏ ڪرڻ ۽ ان جڳهه جي يڪدم ڇڏڻ جي تياريءَ ڪرڻ لاءِ ڪين هدايت ڪيم. مون کين تڪڙي ٿيڻ لاءِ التجا ڪئي، ۽ پنهنجي پٽ کي سندس پيڙ جي مدد ڪرڻ لاءِ چيم، جا پاڻ کي اسان جي مصيبتن جو باعث سمجهي، بي هوش ٿي ڪري پيئي هئي، ۽ ڏاڪ کي بيهوشيءَ ۾ گم ڪري ڇڏيو هئائين. مون پنهنجيءَ زال کي همٿايو، جا پيلي ٿي ويئي هئي، ۽ ڏکندي پنهنجن انهن ننڍڙن کي کٽي قابو ڪيو هئائين، جي انهن اجنبين کان ڊنا ٿي، ۽ سندس چاتيءَ کي چُهٽيا پيا هئا. انهيءَ وقت "صوفيا" اسان جي روانگيءَ لاءِ تياري پئي ڪئي، ۽ جيئن ته ڪيس گهٽيون ئي هدايتون تڪڙي ٿيڻ لاءِ ڪيون هيم، تنهنڪري اٽڪل هڪ ڪلاڪ ۾ اسين تيار ٿي وياسون.

★

باب پنجويهون

ڪو به مقام ڇگائيءَ کان خالي نه آهي

اسين هن آرام واري ڳوٺ کان ٻاهر نڪتاسون ۽ آهستي پنڌ ڪرڻ لڳاسون. منهنجي وڏيءَ ڏيءَ جنهن جي طبيعت ڪي گهٽن ڏينهن کان ايندڙ سنهي تپ بگاڙي ۽ ڪيس ڪمزور ڪري ڇڏيو هو، تنهن کي ڪامورن مان هڪ گهوڙيسوار پنهنجي پويان ڪنيو. ڇو ته اهڙا ماڻهو به پاڻ کي انسانيت کان صفا پري ڪري نٿا سگهن. منهنجو پٽ ننڍڙن مان هڪڙي کي هٿ کان وڃي هليو ۽ منهنجي زال ٻئي کي، انهيءَ وقت مون پنهنجي ننڍيءَ ڏي تي ٽيڪ ڏني هئي، جا پنهنجي لاءِ نه مگر منهنجي مصيبتن تي روئي رهي هئي.

اسان پنهنجيءَ اڳئين رهائش گاهه کان اٽڪل ٻن ميلن تي پهتاسون. ته ڪليسائي حلقي جي قريباً پنجاهه ڪن تمام غريب ماڻهن جو ميڙ پويان ڊوڙندو ۽ دانهون ڪندو ڏٺوسون. انهن تمام خوفناڪ پٽن ۽ پاراتن سان جلدي اچي پنهي عدالتي عملدارن کي سوڙهو گهٽيو. ۽ قسر ڪنيائون. ته جيستائين سندن بدن ۾ رت جو آخري قطرو به موجود هوندو، تيستائين هو پنهنجي پادريءَ جي بچاءَ ۾ لڙندا. پر ڪيس ڪڏهن به جيل ڏانهن وڃڻ نه ڏيندا. هو ڪامورن سان سخت هلت ڪرڻ وارا هئا. جيڪڏهن آءٌ وچ ۾ نه پوان ها، پر مون ڪجهه تڪليف وڃي ڪامورن کي ڪاوڙيل هجوم جي هٿن کان آجو ڪيو. منهنجا ٻار جن منهنجي آزاديءَ کي هاڻي يقيني سمجهيو، سي ڏاڍا خوش ٿيا ۽ ڪپڙن ۾ نٽي ماپيا، پر جڏهن هنن مون کي انهن ماڻهن کي خطاب ڪندو ڏٺو، جو سندن خيال موجب منهنجي خدمت ڪرڻ آيا هئا، تڏهن جلدي غير فريب خورده ٿي پيا.

مون واڪو ڪري چيو، "دوستو، ڇا هي ئي طريقو آهي، جنهن ۾ توهين مون کي پيار ڪريو ٿا! هيءَ ئي نمونو آهي، جنهن ۾ توهين منهنجي انهن هدايتن تي عمل ڪريو ٿا، جي مون اوهان کي منبر تان ڏنيون آهن! هن نموني انصاف جي سامهون اچڻ، ۽ منهنجي لاءِ پنهنجي تباهي آڻڻ! اوهان جو سردار ڪهڙو آهي؟ مون کي اهو ماڻهو ڏيکاريو، جنهن اوهان کي هن ڪم لاءِ پڙڪايو آهي. يقيناً هن مون کي ناراض ڪيو آهي. افسوس! منهنجا پيارا پليل دوستو، واپس موٽو، ۽ اهي فرض وجي پورا ڪريو، جيڪي اوهان کي

خدا جا، منهنجا ۽ وطن جا ادا ڪرٽا آهن. مون کي اميد آهي ته ڪن ڏينهن آءٌ توهان کي گهٽيءَ سعادت ۾ ڏسندس. ۽ اوهان جي زندگين کي خوشحال بنائڻ ۾ اوهان جي مدد ڪندس. پر جڏهن آءٌ هن فاني دنيا مان لاڏاٽو ڪندس. تڏهن پلي ته گهٽ ۾ گهٽ اها منهنجي لاءِ تسلي ٿئي ته جيڪي هتي موجود آهن انهن مان ڪوبه غائب نه هوندو. منهنجيءَ هدايت کان پوءِ اهي سڀ پيڇاءُ ڪندڙ ڏسڻ ۾ آيا، ۽ هڪ ٻئي پٽيان ڳوڙها ڳاڙيندي، مون کان موڪلائڻ آيا. مون هڪ ڪي نرمي سان هٿ ڏنو، ۽ ڪين پنهنجي دعا سان چڏي، پوءِ ٻيءَ ڪنهن رڪاوٽ جي پيش نه اچڻ سبب اڳتي وڌياسين. رات پوڻ کان ٿورو اڳ، اسين هڪ ڳوٺ مثل شهر ۾ پهتاسون، جو ته اتي صرف چند غريباڻا گهر هئا. ان شهر پنهنجي سموري شاهوڪاري ۽ جيل کان سواءِ ٻيا پنهنجي قديم فوقيت جا جملي آثار وجائي چڏيا هئا.

ڳوٺ ۾ داخل ٿيڻ تي اسين اچي هڪ سراءِ ۾ ٽڪياسين، جتي اسان کي ناشتي لاءِ اهي شيون مليون، جي تمام تڪڙ ۾ حاصل ٿي سگهيون. مون پنهنجي ڪتب سان گڏ دستوري نموني خوشي سان رات جي ماني کاڌي، ۽ ان رات لاءِ ڪين چگيءَ طرح جاءِ گزين ڪري، پوءِ آءٌ جيل ڏانهن ويس، ۽ عدالتي آفيسرن وٽ حاضر ٿيس. اهو جيل تازو جنگي سببن ڪري آڏايو ويو هو. منجهس هڪ وڏو صفحو مضبوط پجري ۽ فرش سان هو. اهو صفحو سپني بدمعاش ڏوهارين ۽ مقروض قيدين لاءِ چوويهن ڪلاڪن مان فقط چند ڪلاڪ لاءِ عام هو. هر ڪنهن قيديءَ ڪي جدا جدا ڪوٺي مليل هئي، جتي هو رات جو بند ڪيو ويندو هو.

اندر داخل ٿيڻ تي مون آهه و فغان ۽ پريشانيءَ جي شور و غل کان سواءِ ٻيو ڪجهه نه ڏسڻ جي اميد نٿي ڪئي. پر هي هڪ مختلف نموني جو جيل هو. سڀ قيدي خيال کي خوشيءَ يا تڪرار ۾ وسارڻ جي ساڳئي هڪ تجويز ۾ مڪمل مشغول ڏٺم. مون کي گهربل دستوري لاڳ کان آگاهه ڪيو ويو، ۽ يڪدم ان جي ادائگي ڪيم. جيڪا پوري سوري رقم جو نوٽ هئي، سا يڪدم شراب آٽڻ لاءِ موڪلي ويئي، ۽ سارو جيل جلد گوڙ، ڪلَ ۽ بيهودگيءَ جي آوازن سان گونججي ويو.

مون واکو ڪري چيو، "اهڙا مجرم انسان ڪيئن خوش هوندا، ۽ آءٌ غمگين هوندس! آءٌ هنن لاءِ پڻ ساڳيو ئي بنديخانو محسوس ڪريان ٿو، ۽ سمجهان ٿو ته مون کي ته پاڻ خوش ٿيڻ جو وڏيڪ سبب آهي".

اهڙن خيالن سان مون پنهنجي دل خوش ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي، پر خوشي ڪوشش سان حاصل ٿي نٿي سگهي. ڪوشش ته پاڻ ايذاءُ ڏيندڙ عمل آهي. تنهنڪري جيئن آءٌ جيل جي هڪ ڪُنڊ ۾ موڙهو سوڙهو وينو هوس، تيئن منهنجي قيدي پاڻ مان هڪ وڏي آيو، ۽ پر ۾ ويهي گفتگو شروع ڪيائين. اهو منهنجو زندگيءَ پر پکو اصول هو، ته ڪنهن به ماڻهوءَ جي گفتگو، جا هو مون سان ڪرڻ چاهيندو هو، تنهن جي ٻڌڻ کان مان نٽائيندو نه هوس. چاڪاڻ ته جيڪڏهن اها چگي هجي، ته آءٌ سندس هدايتن مان فائدو پرايان، ۽ جي خراب ته پلي اڪلو منهنجيءَ مدد حاصل ڪري. مون ڪيس زماني جو تجربيڪار ۽ چاٽو ماڻهو سمجهيو، پر ڪيس صرف انساني فطرف جي غلط پهلوءَ جي ڄاڻ هئي. هن پڇيو، ته آيا مون پنهنجي لاءِ بستري مهيا ڪرڻ جي خبرداري رکي آهي. سچ ته اها هڪ اهڙي ڳالهه هئي، جنهن ڏانهن مون اصل هڪ دفعو به ڏيان نه ڏنو هو.

هن چيو، "اها هڪ وڏي غلطي ڪئي اٿئي، چاڪاڻ ته توکي هتي ڪَڪن کان سواءِ ٻيو ڪجهه به نه ملندو، ۽ تنهنجي ڪوني وڏي ۽ ڏڌي آهي. تنهن هوندي به تون هڪ شريف ماڻهو ٿو ڏسڻ ۾ اچين، ۽ جيئن ته مان پاڻ به ڪنهن وقت اهڙو شريف انسان هوس، انهيءَ ڪري پنهنجي بستري جي ڪپڙن جو اڌ توهان جيءَ خدمت ۾ حاضر ڪريان ٿو."

جيل جي چوڌاري اندر اهڙين مصيبتن ۾ وکوڙيل هڻڻ وقت اهڙيءَ رحمدليءَ جي هلت ڏسي مون کي حيرت لڳي. مون سندس شڪريو بجا آندو، ۽ کيس ائين ڏيکارڻ لاءِ ته آءٌ هڪ عالم آهيان، مون چيو، "ڏسجي ٿو ته جهوني زماني جي ان بزرگ کي مصيبت ۾ رفيق جو قدر هو، جنهن چيو آهي ته، اڪيلو نه روئندو سونهين نه ڦٽيندو". مون سلسلئه ڪلام جاري رکندي چيو، "سچ پچ اُن دنيا ۾ چا رکيو آهي، جا صرف خلوت ڏئي سگهي ٿي؟"

منهنجي قيدي پائيءَ جواب ڏنو، "سائين تون دنيا جي ڳالهه ٿو ڪرين، دنيا پنهنجي موهه ۾ آهي، تنهن هوندي به پيدائش جي علم ۽ دنيا جي خلقت

هر ڪنهن زماني جي حڪيمن کي منجهائي وڏو آهي. دنيا جي حڪيمن ڪهڙو راين جو منجهيل ميڙ دنيا جي خلقت تي نہ چيڙيو آهي؟ "سئنچونيشن"، "مئنيشي" "بيروس"، ۽ "آسيلوس ليوڪانوس" سڀني ان تي اجايون ڪوششون ڪيون آهن. انهن مان پوئين جا هي لفظ آهن تہ "Anarchon arakai atehitation" جنهن جو مطلب آهي. مون چيو، "سائين، آئون اهڙيءَ عالمانہ گفتگو جي وچ ۾ رڪاوٽ وجهڻ جي معافي ٿو گهران، پر سمجهان ٿو، تہ هي جيڪي اوهين چئي رهيا آهيو، سو سڀ مون اڳ ۾ ڪڏهن ٻڌو آهي. ڇا مون هڪ دفعو "ويلبرج" ميلي تي اوهان کي ڏسڻ جي مسرت نصيب نہ ٿي هئي؟ ۽ اوهان جو نالو "ايفريم جينڪنسن" نہ آهي؟" منهنجي هن سوال پڇڻ تي هن ٿڌو ساهہ ڪنيو، ۽ مون وري پنهنجي سوال کي دهرائي چيو، "آءٌ سمجهان ٿو، تہ توهين ضرور ان "ڊاڪٽر پرمروز" کي ياد ڪندا هوندا، جنهن ڪان توهان هڪ گهوڙو خريد ڪيو هو".

هن يڪدم مون کي سجاتو، ڇاڪاڻ تہ جاءِ جي اونداهيءَ ۽ رات جي ويجهڙائي ڪيس ان کان اڳ منهنجي شڪل شبيهہ کي سجاڻڻ کان روڪي ڇڏيو هو. "مسٽر جينڪنسن" جواب ڏنو، "هائو سائين، آءٌ توهان کي تمام چڱيءَ طرح سجاڻان ٿو، مون اوهان کان گهوڙو خريد ڪيو، پر ان جي رقم ڏيڻ وسري ويو. توهان جو پاڙيسري "فلمبرو" هڪڙو ئي فريادي آهي، جنهن کان آءٌ ڪنهن بہ نموني عدالت جي وقت نهايت خائف آهيان. ڇاڪاڻ تہ هو منهنجي خلاف قسم کڻڻ لاءِ تيار آهي، تہ آءٌ جعلي سڪا ناهيندڙ آهيان. سائين، مون کي افسوس آهي، جو مون اوهان کي يا سچ پچ تہ ٻئي ڪنهن کي ٺڳيو آهي". هن سلسلہ ڪلام جاري رکندي ۽ پنهنجيون ٻيڙيون ۽ هٿ ڪڙيون ڏيکارينديون چيو، "ڇاڪاڻ تہ توهين ڏسو ٿا تہ منهنجي حرفتن مون کي ڪيستائين رسايو آهي".

مون جواب ڏنو، "چڱو سائين، جڏهن توهين ڪنهن بہ عيوضي جي اميد ڪري نٿي سگهيا تڏهن اوهان جيڪا منهنجي مدد ڪئي آهي، ان جو مڪافات "مسٽر فلمبرو" جي شاهديءَ کي نرم ڪرڻ يا اصل مڪمل طور ڏياڻ سان ڪئي ويندي. انهيءَ مقصد سان آءٌ پنهنجي پٽ کي جلد ڏانهس موڪلينداس. مون کي خاطري آهي تہ هو منهنجو عرض قبول ڪندو، ۽ منهنجي شاهديءَ بنسبت توکي ڪنهن بہ قسم جي ڳڻتي ڪرڻ نہ گهرجي.

هن چيو، "چگو سائين! جيڪو به عيوضو آءُ حاصل ڪري سگهندس، سو سمورو اوهان جو ئي ٿيندو. اڄ رات منهنجي بستري جا اڏ ڪان به وڌيڪ ڪپڙا اوهان کي ڏنا ويندا، ۽ آءُ جيل ۾ اوهان جو دوست ٿي رهندس. جتي سمجهان ٿو ته منهنجو ڪجهه اثر آهي".

مون سندس ٿورو مڃيو، ۽ سندس ظاهري شڪل ۾ موجوده جوانيءَ واري تبديليءَ تي عجب ڪائڻ کان رهي نه سگهيس. ڇاڪاڻ ته جنهن وقت اڳي مون کيس ڏٺو هو، تنهن وقت هو گهٽ ۾ گهٽ ست سالن جو ٻيو ٿي نظر آيو. هن جواب ڏنو، "سائين توهين دنيا کان غير واقف آهيو. مون کي ان وقت جڙتو وار هئا. مون سترنهن ورهين کان وٺي ستر سالن تائين جڙتو ڇمار نيائڻ جو فن حاصل ڪيو آهي. سائين، افسوس مون جيڪي تڪليفون بدمعاش ٽيٽ لاءِ ورتيون آهن، انهن جو صرف اڏ جيڪڏهن واپار ۾ لڳايان ها، ته هوند هن وقت شاهوڪار ماڻهو هجان ها. جيتوڻيڪ آءُ بدمعاش آهيان، مگر تنهن هوندي به آءُ اوهان جو شايد ان وقت سچو دوست ٿي سگهان، جڏهن اوهان کي ان جي ڪابه اميد ڪانه هوندي.

ان وقت اسين جيلر جي انهن نوڪرن جي اچڻ تي وڌيڪ گفتگو ڪان روڪجي وياسون، جي قيدين جا نالا پڪارڻ لڳا ۽ ڪين رات لاءِ مقفل ڪرڻ آيا هئا. هڪ ماڻهو جو منهنجي سُمهڻ لاءِ سُڪل گاهه جو گڏو کڻي آيو. سو مون کي هڪ اونداهي سوڙهي رستي ڪان وٺي هڪ ڪوٺيءَ ۾ آيو، جنهن کي عام رواجي جيل وانگر فرش لڳل هو. مون ان جي هڪ ڪُنڊ ۾ پنهنجو بستر و ۽ پنهنجي دوست قيديءَ کا مليل ڪپڙا وڇايا. ان بعد ان لحاظ پري ماڻهوءَ مون کي رات جو سلام ڪيو ۽ موڪلايو. آءُ پنهنجي دستوري مراقبي ۽ خدا جي حَمد و ثنا کان پوءِ ليٽي پيس، ۽ تمام گهٽيءَ راحت سان صبح تائين آرام ڪيم.

★

باب چويهون

جيل ۾ هڪ سڏارو

ٻئي ڏينهن صبح جو سوير مون کي پنهنجي ڪٽنب جي انهن پاتين جاڳايو، جن کي مون پنهنجي بستري جي چوڌاري ڳوڙها ڳاڙيندو ڏٺو. ڏسجي ٿو ته اسان جي چوڌاري هر ڪنهن شيءِ جي پيانڪ وحشت کين ڏيڇاريو هو. مون ڏيرج سان سندن غم کي گهٽايو. ۽ کين خاطري ڏني، ته مون کڏهن به ان وقت کان وڌيڪ راحت سان سُمهي ننڊ نه ڪئي. ان بعد پنهنجي وڏيءَ ڏيءَ بابت پچا ڳاڇا ڪيم، جا ساٽن نه هئي. انهن مون کي آگاهه ڪيو، ته اڳئين ڏينهن جي تڪليف ۽ ٽڪ سندس تپ کي وڌايو هو. ۽ کيس پوئتي چڏڻ مناسب سمجهيو ويو. مون کي ٻي تشويش ڪٽنب جي رهائش لاءِ جيل جي ويجهڙائيءَ ۾ هڪ يا ٻن ڪوٺين هٽ ڪرڻ لاءِ پنهنجي پٽ جي موڪلڻ متعلق هئي. هن حڪم جي بجاآوري ڪئي، پر صرف هڪ ڪوٺي هٽ ڪري سگهيو. جيئن ته جيلر نوازش ڪري کيس اجازت ڏني ته پلي هو ۽ سندس ٻه ننڍا پائر مون سان گڏ جيل ۾ سمهن، تنهنڪري اها ڪوٺي سندس ماءُ ۽ پينرن لاءِ ٿوري خرچ سان مسواڙ تي ورتي ويئي. اجازت ملڻ بعد سندن لاءِ هڪ ڪنڊ ۾ سهولت وارو بسترو تيار ڪيو ويو. تنهن هوندي ٻه مون پهريائين ڪانئن پڇڻ چاهيو ٿي ته آيا، منهنجا ننڍڙا ٻار ان جاءِ ۾ رهڻ پسند ڪندا، جا اندر داخل ٿيڻ وقت خوف واري معلوم ٿئي ٿي.

انهيءَ دريافت تي "ڊڪ" جواب ڏنو، "نه بابا، ڪنهن ٻه جاءِ تي جتي توهين آهيو، اتي آءٌ سمهڻ کان پوءِ ڪونه ٿو ڪريان".

"بل" جو اڃا صرف چئن سالن جو هو، تنهن چيو، "آءٌ ان سيڪنهن جاءِ کي تمام گهڻو پسند ٿو ڪريان، جنهن ۾ منهنجو پيءُ آهي".

ان کان پوءِ مون ڪٽنب جي هرهڪ پاتيءَ کي سندن ڪم ورچي ڏنو. منهنجي ڏيءَ کي خاص طرح سان پنهجيءَ ييٽ جي پوئتي پوندڙ صحت جي سنيال ڪرڻ لاءِ هدايت ڪئي. منهنجي زال کي منهنجي خدمت ڪرڻي هئي ۽ منهنجن ننڍڙن کي مون کي پڙهي ٻڌائڻو هو. مون پنهنجي ڪلام جو سلسلو جاري رکندي چيو، "منهنجا پٽ، جيتري قدر تنهنجو سوال آهي، اهو تنهنجي

هٿن جو ئي پورهيو آهي، جنهن تي اسان سڀني کي گذران ڪرڻ جي خاطريءَ واري اميد آهي. تنهنجي روزمره جي مزدوري اسان سڀني جي پرورش ڪرڻ ۽ پڙ سهنج سان گذارڻ لاءِ تمام ڪافي ٿيندي. تون هاڻي سورنهن سالن جو آهين ۽ توکي طاقت آهي جا توکي تمام ڪارائتن ڪمن لاءِ عنايت ڪئي ويئي آهي، انهيءَ لاءِ تہ اها ضرور تنهنجي والدين ۽ ڪٽنب کي ڏکار کان بچائي. تنهنڪري اڄ شام جو سپاڻي لاءِ ڪم ڳولي لهڻ جي تياري ڪر. ۽ جيڪي پئسا ڪمائين سي هر رات پنهنجي پرورش لاءِ گهر آڻيندو ڪج".

هن کي ائين سمجهائي ۽ ٻين کي جائيتو ڪري، آڻ عام جيل ڏانهن ويس، جتي آڻ وڌيڪ هوا ۽ خلاصيءَ جڳهه جو لطف ماڻي ٿي سگهيس. اجا آڻ اتي گهٽو وقت ترسيس ئي ڪين تہ لعنت، بداخلاقيءَ ۽ وحشت سڀني طرفن کان مون تي حملا ڪيا. ۽ مون کي هڪالي پنهنجيءَ ڪوڻيءَ ڏانهن موڪليو ويو. اتي آڻ ڪجهه وقت لاءِ انهن نامرادن جي عجيب نادانيءَ تي غور ڪندو رهيس، جي سڃيءَ انسانذات کي پنهنجي برخلاف دشمن ڏسندي بہ پاڻمرادو ان کي مستقبل لاءِ تمام زوردار دشمن بنائڻ لاءِ ڪوششون ڪري رهيا هئا.

انهن جي بيحسيءَ منهنجي قياس کي اُياريو. ۽ منهنجيءَ دل جي بي آراميءَ کي ميڻي ڇڏيو. کين سڏارڻ جي ڪوشش ڪرڻ منهنجي لاءِ مورڳو هڪ لازمي فرض ٿي پيئي. مون انهيءَ ڪري هڪ دفعو وري واپس وڃڻ، ۽ سندن نفرت جي باوجود کين پنهنجي صلاح ڏيڻ سان انهن تي فتح ڪرڻ جو ارادو ڪيو. تنهنڪري آڻ وري بہ وٽن ويس، ۽ مون "مسٽر جينڪنسن" کي پنهجي ارادي کان واقف ڪيو. جنهن تي هو دل کولي کليو. هن اهو احوال پنهنجي سيني قيد پاين کي ٻڌايو. هنن منهنجي رٽ کي پنهنجي وندر جو هڪ نئون ذريعو سمجهيو. ۽ خوشيءَ سان ان جو استقبال ڪيائون.

ان مقصد کي ڪامياب بنائڻ لاءِ مون کين عبادت جي ڪتاب مان هڪ ٽڪرو بلند ۽ سياويڪ آواز سان پڙهي ٻڌايو. ۽ پنهنجن ٻڌندڙن کي انهيءَ موقعي تي مڪمل طرح خوش ڏٺم. بداخلاقي، پڙ پڻ، ٽوڪائتي نموني ۾ پشيمانيءَ (ڪنجهڪار)، اکين جي اشارن ۽ واري سان ڪنگهه - کل کي اوياريو. پر آڻ پنهنجي فطري سنجيدگيءَ سان پڙهندو رهيس. مون خيال ڪيو تہ جيڪي آڻ ڪري رهيو آهيان سو شايد ڪنهن نہ ڪنهن کي سڏاري وجهي.

دعائن پڑهڻ کان پوءِ آءٌ پنهنجيءَ نيڪ صلاح ڏيڻ تي شروع ٿي ويس، جا پهريائين چينيڻ جي بدران خوش ڪرڻ سان سهڻي نموني اختيار ڪئي ويئي هئي. مون اڳيئي چيو آهي، ته سندن پلاٽيءَ کان سواءِ ٻئي ڪنهن ۾ مقصد مون کي ان ڪر لاءِ آماده نه ڪيو هو، چو ته آءٌ پڻ سندن قيد پائي هوس، ۽ وعظ ڪرڻ سان ڪجهه ۾ حاصل ڪري نٿي سگهيس. کين اهڙو گهٽو ناپاڪ ڏسي مون کي نهايت گهٽو ارمان ٿيو. چاڪاڻ ته هنن ان مان ڪجهه ۾ حاصل نٿي ڪيو، مگر گهٽو ئي ڪجهه (شايد) وڃائي وينا هجن. مون چيو، "منهنجا دوستو، ان لاءِ خاطري ڪريو، چاڪاڻ ته ڪيتري قدر ۾ دنيا توهان جي دوستيءَ تان هٽ ڪٽي، ته ۾ توهين منهنجا دوست آهيو، جيتوڻيڪ توهين ڪٽي ٻارنهن هزار قَسَم هڪ ڏينهن ۾ ڪٽو، مگر ان ڪري اوهان کي ڪجهه ۾ پلئه نه پوندو، جڏهن اوهان کي خبر آهي ته شيطان ڪهڙيءَ نه ڪميٽي جي نموني اوهان سان سلوڪ ڪري ٿو، ته پوءِ اوهان جي سيڪنهن ساعت ۾ ان سان ملاقات ۽ ساٿس دوستي ڪهڙي معنيٰ رکي ٿي. توهان ڏسو ٿا، ته هن اوهان کي هتي سواءِ قَسَمَنِ جي گرنهه ۽ خالي پيٽ جي ٻيو ڪجهه ۾ نه ڏنو آهي. ۽ بهترين مثالن سان، جي هن جا مون وٽ موجود آهن. (آءٌ اوهان کي خاطري ڏيان ٿو) ته هيءَ اوهان کي هن کان پوءِ ۾ اهو ڪجهه ۾ نه ڏيندو، جو چگو هجي.

جيڪڏهن اسان جي ڪاروبار ۾ ڪوبه اسان سان سنو برتاءُ نٿو ڪري، ته اسين ازخود ڪنهن ٻيءَ جاءِ تي وڃون ٿا. ڇا اهو اوهان لاءِ فائديمند نه ٿيندو، ته توهين پڻ ٻيو مالڪ ، جو اوهان کي ڪر از ڪر پاڻ وٽ اچڻ لاءِ دلپسند وعدا ٿو ڪري، ان جو ۾ آزمودو ڪريو، ته توهين ڪيتري قدر سندس دستور پسند ٿا ڪريو؟

منهنجا دوستو، يقيناً دنيا ۾ وڏي ۾ وڏي بيوقوفي ضرور ان شخص جي ٿيندي، جيڪو ٻئي جي گهر لٽڻ کان پوءِ چور ڳولينڈڙ وٽ پناهه لاءِ ڊوڙي ٿو. توهين ڪيئن وڌيڪ سياڻا آهيو؟ جڏهن توهين سيئي انهن چور جهلينڈڙن مان کنهن ۾ هڪ کان وڌيڪ زبردست بدخواه هستيءَ کي پنهنجي تسليءَ لاءِ عرض ڪري رهيا آهيو، جنهن اوهان سان اڳيئي ڏوه ڪيو آهي. چور جهلينڈڙ ته صرف ڏنبو ڏين ٿا ۽ پوءِ توهان کي ڦاسائين ٿا. پر هيءَ ڏوه ڪري ٿو، ۽ ٽنگي ڇڏي ٿو. ياد رکو ته اهو جيڪو خراب ۾ خراب هوندو، سو توهان کي ڦاسيءَ ڏيڻ کان پوءِ ۾ آزاد نه ڇڏيندو".

جڏهن مون پنهنجو وعظ ختر ڪيو. تڏهن مون کي پنهنجي ساٿين کان آفرينون مليون. منجهانئن کي آيا ۽ قسر ڪٽندي مون کي هڪ ايماندار ماڻهو تسليم ڪيائون. هنن منهنجي وڏيڪ واقفيت جي طلب ڪئي، ۽ منهنجو هٿ ونڊي مرحبا ڪئي. تنهنکري مون وري ٻئي ڏينهن پنهنجيءَ تقرير کي ڏهرائڻ جو وعدو ڪيو. مون اتي سڏاري آڻڻ جون ڪجهه اميدون دل ۾ ڏريون. ڇاڪاڻ ته منهنجو هميشه اهو اندازو رهندو هو. ته ڪوبه ماڻهو درستيءَ جي گهڙيءَ کان مٿي چڙهي ويل نه آهي. صرف جيڪڏهن تير انداز پورو نشان ونڊي سگهي. ته هرڪا دل عتاب جي تير اڇيان کلي پيئي آهي. جڏهن مون اهڙيءَ طرح پنهنجي دل کي مطمئن ڪيو. تڏهن موٽي پنهنجي ڪوٽيءَ ڏانهن واپس آيس. جتي منهنجي زال هڪ ڪفايتي خرچ واري ماني تيار ڪئي هئي. انهيءَ وقت "مسٽر جينڪنسن" اسان جي مانيءَ سان پنهنجي ماني گڏڻ، ۽ منهنجي گفتگو ٻڌڻ مان خوشي حاصل ڪرڻ جي طلب ڪئي. هن منهنجي ڪتب وارن کي اجا تائين نه ڏٺو هو. ڇاڪاڻ ته اهي منهنجي ڪوٽيءَ ۾ ان سوڙهي رستي واري دروازي کان ايندا هئا. جنهن جو احوال اڳي ڪيو ويو آهي، ۽ انهي طريقي عام جيل کان پاسو ڪندا هئا. هن پهرئينءَ ملاقات تي مون ڏٺو. ته منهنجي ننڍي ڏيءَ جي حسن، جنهن کي سندس غمناڪ چهري دوبالا ڪري ڇڏيو هو. "مسٽر جينڪنسن" کي ڪا ٽوري چوٽ نه هنئي، ۽ هن منهنجن ننڍڙن کي پڻ گهٽي توجهه سان ڏٺو.

هن چيو. "ڊاڪٽر، هي ٻار اهڙا ته حسين ۽ نيڪ آهن، جو هيءَ جڳهه سندن لائق ئي نٿي سگهي".

مون جواب ڏنو. "ڇو. "مسٽر جينڪنسن" خدا جو شڪر آهي، جو منهجا ٻار اخلاق ۾ گهٽو موجارا آهن، ان سان گڏ جيڪڏهن نيڪ ئي پون، ته پوءِ باقي کهڙي پرواهه آهي؟"

منهنجي قيد پائيءَ جواب ڏنو. "آءٌ پانيان ٿو. ته تنهنجي چوڌاري هن تنهنجي ننڍڙي ڪٽنب جي موجودگيءَ توکي ضرور تمام گهٽي تسلي ڏني هوندي".

مون جواب ڏنو. "تسلي، "مسٽر جينڪنسن" ها. سچ پچ اها تسلي آهي، ۽ آءٌ سڃيءَ دنيا هوندي به هنن کان سواءِ هوند رهي نه سگهان ها. اهي جيل کي به مون لاءِ محلات جهڙو بنائي سگهن ٿا. هن حياتيءَ ۾ منهنجيءَ خوشيءَ کي زخر رسائڻ جو صرف هڪ طريقو آهي، جو آهي انهن کي ڏکوئڻ".

هن چيو، "سائين آءٌ ڏڃان ٿو، جو آءٌ ڪنهن حد تائين قاصر آهيان. آءٌ سمجهان ٿو، ته آءٌ هتي هڪ اهو شخص ڏسان ٿو، جنهن کي مون ڏکويو آهي، ۽ جنهن کان آءٌ معافيءَ ونڊ جي خواهش ڪريان ٿو".

منهنجي پٽ جيتوڻيڪ هن کي اڳي بدليل پوشاڪ ۾ ڏٺو هو، تڏهن به هينئر ڪيس يڪدم سندس آواز ۽ مهاندا ياد آيا، ۽ ڪيس هٽ ڪان جهلي مشڪندي معاف ڪيائين. هن وڌيڪ چيو، "ان هوندي به جيڪي ٽون منهنجي منهن ۾ فريب جي پوري نشاني سمجهڻ لاءِ ڏسي سگهين، ان تي آءٌ اجا تائين عجب کائڻ کان پاڻ کي روڪي نٿو سگهان".

"جينڪنسن" چيو، "سائين منهنجا! اهو تنهنجو چهرو نه هو، پر توهان جا اڇا موزا ۽ تنهجن وارن واري ڪاري ربين هئي، جنهن مون کي گمراهه ڪيو. پر ان ۾ تنهنجي ڪابه گهٽتائي نه آهي، مون پنهنجي وقت ۾ توکان وڌيڪ سياڻن ماڻهن کي نڳيو آهي".

منهنجي پٽ جواب ڏنو، "آءٌ سمجهان ٿو، ته تنهنجيءَ حياتيءَ جو احوال ضرور گهٽو نصيحت آميز ۽ دلچسپ هوندو".

"مسٽر جينڪنسن" وراڻي ڏني، "نه، اهي ماڻهو جي صرف انسانذات جون حرفتون ۽ گناهه بيان ڪن ٿا، سي حياتيءَ ۾ اسان جي شڪن کي وڌائڻ سان اسان جي ڪاميابيءَ کي پوئتي هٽائين ٿا. اهو مسافر، جو هر ڪنهن ان ماڻهوءَ تي شڪ آڻي ٿو، جو ڪيس ڏجي ٿو ۽ هر ڪنهن ان ماڻهوءَ کان منهن موڙي ٿو، جو ڪيس ڏسڻ ۾ ڦورو اڇي ٿو، سو پنهنجيءَ مسافريءَ جي منزل تي ڪڏهن به پوري وقت تي نٿو پهچي سگهي.

سچ پچ ته، آءٌ پنهنجي تجربي مان سمجهان ٿو، ته اهو ماڻهو جو پاڻ کي ڪجهه سمجهي ٿو، سو هن چمڪندڙ سڄ جي هيڻيان وڏي ۾ وڏو بيوقوف ماڻهو آهي. آءٌ پنهنجي ٻاروتڻ کان وٺي اڪلي سمجهيو ويندو هوس، جڏهن ستن سالن جو ٿيس، تڏهن عورتون چوندیون هيون، ته آءٌ مڪمل طرح ننڍو مرد هوس، چوڏهن ورهين جي عمر ۾ مون دنيا کي سمجهيو، پنهنجي ٽوپلي کي هڪ پاسي تي رکيو، ۽ عورتن کي پيار ڪيو. ويهن ورهين جي عمر ۾، جيتوڻيڪ آءٌ مڪمل طرح ايماندار هوس، تنهن هوندي به سيڪنهن ماڻهوءَ مون کي اهڙو ته اڪلي سمجهيو، جو هڪ به مون تي اعتبار نه ڪندو هو. اهڙيءَ

طرح آخر آءٌ پنهنجي بچاءَ ۾ دغاباز ٽيڻ تي مجبور ٿي پيس. ۽ ان وقت کان وٺي منهنجو ذهن نڳڻ جي تجويزن سوچڻ ۾ مشغول رهيو آهي. ۽ منهنجي دل ظاهر ٿيڻ جي خوفن کان ڏڪ ڏڪ ڪري رهي آهي. آءٌ اڪثر تنهنجي ايماندار ۽ ساده دل پاڙيسريءَ "فلمبرو" تي کلندو هوس. ۽ گهٽو ڪري هر سال هڪ دفعو هڪ نہ ٻئي نموني کيس نڳيندو هوس. تنهن هوندي بہ اهو ايماندار ماڻهو وڌيڪ ترقي ڪندو ويو. ۽ شاهوڪار ٿي پيو. مگر مون اڃا تائين پنهنجي نڳي. دغابازي ۽ چالاڪيءَ کي قائم رکيو. ايماندار هئڻ جي تسلي نہ هئڻ سبب. غريب آهيان". هن پنهنجو سلسلۂ ڪلام جاري رکندي چيو. "مون کي پنهنجي حال جي خبر ڏيو. تہ ڪهڙي ماجرا اوهان کي هتي آندو آهي. جيتوڻيڪ مون کي اهڙو هنر نہ آهي. جو آءٌ پاڻ کي جيل کان بچائي سگهان. مگر شايد آءٌ پنهنجن دوستن کي ڇڏائي سگهان".

مون سندس انتظار کي ڏسي. کيس انهن سڀني واقعن کان واقف ڪيو. جن مون کي موجوده تڪليفن ۾ آندو هو. ۽ کيس پنهنجي آزاد ٿيڻ جي مڪمل لاچاريءَ کان آگاهہ ڪيو.

منهنجي ڳالهہ ٻڌڻ ۽ ڪجهہ منٽن لاءِ ويچار ڪرڻ کان پوءِ هن پنهنجي پيشانيءَ تي اهڙيءَ طرح ڏڪ هنيو. جو ڇڻ تہ ڪا فائدي واري تجويز سوچي هئائين. ۽ ائين چوندي موڪل ورتائين تہ. "جيڪا ڪوشش مون کان ٿي سگهندي. سا آءٌ ڪندس".

★

باب ستاويهون

ساڳيو مضمون هلندڙ

ٻئي ڏينهن صبح جو مون پنهنجيءَ زال ۽ ٻارن کي تجويز ٻڌائي، جا مون قيدين جي سڌارڻ لاءِ رڦي هئي. هنن ان کي ناممڪن ۽ نامناسب بيان ڪندي، ان کي نامنظور ڪيو ۽ چيو، ته منهنجون ڪوششون ڪنهن به طرح سندن اصلاح ۾ ڪم نه ڪنديون، پر وڏو امڪان آهي، ته شايد اهي منهنجن مذهبي فرضن جي بي حرمتي ڪن.

مون وراڻي ڏني، "مون کي معاف ڪريو. اهي ڪيتري قدر به ڪٽي پَسِت پيل آهن، مگر هو اڃا تائين مرد آهن، ۽ اهوئي منهنجن انهن پيارن تي سڀني ۾ سڀ لقب آهي. رد ٿيل سڀني صلاح ڏيندڙ جي دل کي وڌيڪ مالا مال ڪرڻ لاءِ موڪي ٿي، ۽ جيتوڻيڪ اها هدايت، جا آءٌ کين ڏيان ٿو، سا انهن کي ڪٽي درست نه به ڪري، تڏهن به اها يقيناً مون کي درست ڪندي. جيڪڏهن اهي منهنجا ڪم نصيب ٻچا، شهزادا هجن ها، ته جيڪر هزارين ماڻهو انهن جي مذهبي رهنما ٿيڻ لاءِ تيار ٿين ها. مگر منهنجيءَ راءِ مطابق اها دل، جا تُرمِ ۾ دفن ٿيل آهي، سا اهڙي ئي بي بها آهي، جهڙي تخت تي براجمان ٿيل. هائو، منهنجا پيارا، جيڪڏهن انهن سيني کي درست ڪري سگهيس ته ڪندس، شايد اهي سپيئي مون کي نه ڏکارين. ممڪن آهي، ته آءٌ ان گرداب مان صرف ڪنهن هڪ کي جهلي سگهان، ۽ اهو هڪ وڏو فائدو ٿيندو. ڇاڪاڻ ته، ڏرتيءَ تي اهڙو ڪو هڪ هيرو آهي، جو اهڙو املهه هجي، جهڙو انسانذات جو روح؟"

ائين چوندي مون کين چڏيو، ۽ عام جيل ڏانهن ويس. اتي مون قيدين کي ڏاڍو خوش ۽ منهنجيءَ تشريف آوريءَ لاءِ منتظر ڏٺو. هرهڪ ڊاڪٽر جي متان ٿنولي ڪرڻ لاءِ ڪنهن نه ڪنهن حرفت سان تيار هو. اهڙيءَ طرح، جڏهن، آءٌ وعظ شروع ڪري رهيو هوس، تڏهن هڪ منهنجي جڙتو وارن کي آڏو ڦيرايو، ڇڻ ته اتفاق سان، ۽ پوءِ معافي گهريائين، ۽ ٻيو ڪجهه مفاصلي تي ٻيٺو هو، ۽ ڪيس ڏندن وچان ٽُڪڻ جو هنر هو. تنهن اهڙيءَ طرح ٽُڪَ اڇلي، جو اها منهنجي ڪتاب تي اڇي ڪري، ٽيون (آمين) اهڙي اثرائتي نموني ۾ چوڻ لڳو، جو گويا ٻين کي گهٽو خوش ٿي ڪيائين. چوٽين منهنجي ڪيسي

مان لکائي عينڪ ڪيي ورتي. پر اتي ٻيو هڪڙو بينل هو، جنهن جيءَ حرفت سيني کي ٻين کان وڌيڪ خوشي ٿي ڏني. ڇاڪاڻ تہ جنهن طريقي ۾ مون ڪتاب ميز تي رکياهئا سو نمونو ڏسي، هن نهايت ڇالاکيءَ سان هڪڙو ڪتاب کڻي ورتو، ۽ ان جي جاءِ تي هڪڙو پنهنجو فاحش چرچن جو ڪتاب رکي ڇڏيو. تنهن هوندي بہ هي حرڪتي خسيس ماڻهن جو ٽولو جيڪي بہ ڪري سگهيو، تنهن تي مون ڪوبہ ڏيان ڪونہ ڏنو، پر اڳتي هلندو رهيس. ڇاڪاڻ تہ مون کي خاطري هئي، تہ جيڪي بہ منهنجيءَ ڪوشش ۾ بيهودو هوندو، سو صرف پهرئين يا ٻئي دفعي خوشي جاڳائيندو، پر جيڪي بہ ضروري هوندو، سو هميشہ لاءِ قائم رهندو. منهنجي تجويز ڪامياب ٿي، ۽ ڇهن ڏينهن کان اڳي کي توبهہ ڪندڙ ۽ ڏيان ڏيندڙ بنجي پيا.

مون هاڻي کين آسودي بنائڻ لاءِ ويچار ڪرڻ شروع ڪيو. هن وقت تائين سندن وقت ڏکر ۽ ارزانيءَ، هُل مچائيندڙ فساد ۽ تمام گهٽي پڇتاءُ ۾ ورهايو هو. سندن صرف مشغولي هوندي هئي، پاڻ ۾ جهڳڙو ڪرڻ، بارين واري راند کيڏڻ، ۽ تماڪ جون ٻنجيون وڍڻ. ان آخري سُستيءَ واري ڏنڊي مان ڪن کي، جن ڇاهيو ٿي، مون تماڪ وڪڻندڙن ۽ بوٽن ناهيندڙن لاءِ ڪاٺ جي گهوڙين ناهڻ جي ڪم ۾ لڳائڻ جو سبق ورتو. موزون ڪاٺ عام جي چندي مان خريد ڪيو ويو ۽ جڏهن مال جڙي تيار ٿيو، تڏهن اهڙي نموني وڪيو ويو، جو هرهڪ روزانو ڪجهہ نہ ڪجهہ ڪمايو. اهو اُجورو سڀ پڇ تہ تمام ٿورو هو، مگر سندن گذر لاءِ ڪافي هو.

مون پنهنجي ڪم کي اتي ختم نہ ڪيو، مگر بداخلاقيءَ جي سزا لاءِ ڏنڊ ۽ خاص هنرن لاءِ انعام جاري ڪيم. اهڙيءَ طرح ٻن هفتن کان گهٽ عرصي ۾ مون کين ڪجهہ قدر رَلٹو مَلٹو ۽ نرم دل بنايو.

اهو نهايت گهٽي قدر پسنديده ڪم ٿيندو جو قانون جوڙيندڙ طاقت، قانون کي سختيءَ بدران هن نموني سڌاري ڏانهن رجوع ڪري. ڇاڪاڻ تہ اهو ثابت ٿيل ڏسڻ ۾ ايندو، تہ گناهن کي پاڙون پٽي ڪيڻ جو ڪم سزائن کي عام ڪرڻ سان نہ، مگر سخت ڪرڻ سان ٿيندو آهي. اسان جا موجوده جيل جي ماڻهن کي گنهگار ڏسن ٿا يا ڪن ٿا، جي ڪمبختن کي هڪ گناهہ جي سلسلي ۾ بند ڪن ٿا، ۽ جيڪڏهن هو جيئرا آهن، تہ کين وري هزارين گناهن ڪرڻ لاءِ

تمام لائق بنائي موٽائي موڪلين ٿا، انهن جي بدران اسان وٽ "يورپ" جي ٻين ملڪن وانگر پڇتاءُ ۽ خلوت جون جايون هئڻ گهرجن، جتي اهڙا ماڻهو جوابدارن وٽ حاضريءَ ۾ هجن، جي کين جيڪڏهن هو ڏوهي هجن، تہ توبهہ ڪرڻ تي آماده ڪن، ۽ جيڪڏهن معصوم هجن، تہ کين اخلاق جا نوان مقصد ۽ طريقا سيکارين. هيءَ ئي طريقو رياست کي سڌارڻ جو آهي، مگر سزائن وڌائڻ سان ڪوبہ ڪڙ تيل نہ نڪرندو. آءٌ مورگو ان حق جي سچائيءَ تي حجت اٽارڻ کان پاڻ کي روڪي نٿو سگهان، جو سماجي جماعتن خسيس ڏوهن لاءِ موت جي سزائن ڏيڻ ۾ اختيار ڪيو آهي. خون جي مقدمن ۾ سندن حق واجبي آهي، ڇاڪاڻ تہ پنهنجي حفاظت جي قانون مطابق، ان ماڻهوءَ کي، جنهن ٻئي جي حياتيءَ ڏانهن بي لحاظي ڏيکاري آهي، قتل ڪرڻ اسان جو فرض آهي. اهڙن جي خلاف سموري خلق دشمن ٿي سگهي ٿي. مگر ان ماڻهوءَ جي خلاف اهڙي سزا واجبي نہ آهي، جو منهنجي ملڪيت چورائي ٿو. قدرت جو قانون مون کي سندس حياتيءَ وٺڻ جو حق نٿو ڏئي، ڇاڪاڻ تہ ان (قانون) موجب اهو گهوڙو جو هو چورائي ٿو، سو اوترو ئي هن جي ملڪيت آهي، جيترو منهنجي. وحشي، جي صرف قدرت جي قانون جي ئي رهنمائيءَ هيٺ هلن ٿا، اهي هڪ ٻئي جي حياتيءَ بنسبت ڏاڍا حليم آهن. اهي اڳئين ظلم جي بدلي وٺڻ کان سواءِ ورلي ڪا رتو ڇاڻ ڪن ٿا.

اسان جا "سئڪسن" ابا ڏاڏا، جيترو لڙائيءَ وقت تمام خوفناڪ هئا، اوترو ئي صُلح جي وقت ڪي ٿوريون قاسيءَ جون سزائون ڏيندا هئا. ۽ اهي سيئي بنيادي حڪومتون جن تي اجا تائين قدرت جو نشان پختو آهي، انهن ۾ ورلي ڪو ڏوهہ موت جي سزا لائق نهرايو ويو آهي.

سُڏريل قوم جي شهر واسين وٽ سزا جا قانون، جي شاهوڪارن جي هٿن ۾ آهن، سي غريبن جي مٿان مڑهيا وڃن ٿا. ڏنو ويو آهي، تہ حڪومت جيئن جهوني ٿئي ٿي، تيئن پنهنجي بقا لاءِ وڌيڪ منتظر ٿئي ٿي. جهڙيءَ طرح جيئن اسان جي ملڪيت وڌي ٿي، تيئن اسان کي وڌيڪ پياري ٿئي ٿي. جيئن اسان جي ڏن جو وڌيڪ انداز، تيئن اسان جو خوف بہ بيحد وڌيڪ. اسان جون سيئي ملڪيتون روزانو نون فرمانن سان محفوظ ڪيون وڃن ٿيون، ۽ هر ڪنهن حملي ڪندڙ کي خوف ڏيارڻ لاءِ اهي تڪڪين جي وچ ۾ ٽنگيل آهن.

آءٌ چئي نٿو سگهان، ته آيا اهو اسان جي سزا جي قانونن جي ڪثرت ڪان آهي، يا اسان جي ماڻهن جي عيش سبب، جو اسان جو ملڪ سالياتو اڏ "يورپ" جي گڏيل حڪومتن ڪان بہ زياده سزا ڏنل ڏوهي ڏيکاري ٿو. شايد اهو بنهي ڪري آهي. چاڪاڻ ته اهي ٻئي هڪ ٻئي کي پيدا ڪن ٿا. جڏهن هڪ قوم، سوچ ۽ ويچار ڪان سواءِ جڙيل سزا جي قانون موجب ڏوهہ جي مختلف درجن لاءِ ساڳي سزا مقرر ٿيل ڏسي ٿي، تڏهن سزا ۾ ڪنهن بہ فرق نہ ڏسڻ سبب، ماڻهو ڏوهہ ۾ تفاوت محسوس ڪرڻ جي تميز وجائي ويهن ٿا، ۽ ڏوهہ ڪرڻ لاءِ راغب ٿين ٿا.

تنهن هوندي بہ ائين هجي، جو گناهن جي سزا ڏيڻ لاءِ نون قاعدن جوڙڻ جي تجويز ڳولي ڪڍڻ بدران، اسان حڪومت جي پابندي وجهندڙ فنن ڪي آزمايون، ۽ قانون کي ماڻهن جو سنپالينڊڙ نہ ٿي انهن متان ظلم ڪندڙ بنايون. پوءِ اسين ڏسنداسون ته اهي ماڻهو جن جي روح کي نيچ جهڙو سمجهيو وڃي ٿو. تن کي صرف ڪنهن اصلاح ڪندڙ جي هٿ جي ضرورت آهي. اسين ڏسنداسون ته اهي مخلوق جي هن وقت عذابن ۾ آهن، انهن سان جيڪڏهن پوريءَ طرح هلت ڪئي وڃي، ته شايد اهي خوف جي وقت حڪومت کي وڌيڪ طاقتور بنائڻ جي خدمت ڪن.

★

باب اٺاويهون

مرڪ ۽ لڙڪ

آئون هينئر بن هفتن کان وڌيڪ قيد ۾ رهيو هوس. پر پنهنجيءَ پياريءَ ڏيءَ جي ملاقات کان محروم رهيو هوس ۽ ڪيس ڏسڻ جي تمام گهٽي خواهش هير. مون پنهنجي خواهشن کان پنهنجيءَ زال کي آگاهه ڪيو. ۽ ٻئي ڏينهن صبح جو اها غريب چوڪريءَ سندس پيٽ جي ٻانهن تي ٽيڪ ڏيندي، منهنجي ڪوٺيءَ ۾ اندر گهڙي. مون جا سندس چهري ۾ تبديلي ڏٺي تنهن مون کي ضرب هنئين، بيشمار زيب زينتون جي ڪنهن وقت اتي جاءِ گزين هيون، سي هاٿي اڏامي ويون هيون، سندس لوَندڙيون اندر پيهي ويون هيون، سندس پيشاني تاٽيل هئي ۽ موت جي پيلاڻ سندس ڳلن تي جاءِ گزين هئي.

مون چيو، "منهنجي پياري، آءٌ توکي ڏسي ڏاڍو خوش ٿيو آهيان، پر "لوي" اها اُداسائي ڇو؟ منهنجي پياري، مون کي اميد آهي ته توکي منهنجي لاءِ ايتري گهٽي عزت آهي، جو تون نااميديءَ ڪري هن طرح هڪ ان حياتيءَ کي، جنهن کي آءٌ پنهنجي زندگيءَ جهڙي قيمتي سمجهان ٿو، ناس ڪرڻ جي اجازت نه ڏيندس. ٻچا خوش خلق ٿيءُ، ڇو ته اسين ايندا ۽ شايد وڌيڪ خوشيءَ وارا ڏينهن ڏسون".

هن وراڻي ڏني، "توهين هميشه مون تي مهربان رهيا آهيو ۽ اهو خيال منهنجي درد ۾ وڌيڪ اضافو ڪري ٿو. ته آءٌ ڪڏهن ۽ اها خوشي جنهن جو توهين انجام ڪريو ٿا، ان ۾ شريڪ ٿي نه سگهندس. مون کي خوف آهي ته خوشي منهنجي لاءِ ڪوبه وڌيڪ عرصو محفوظ ٽيل نه آهي. آءٌ ان جاءِ کان آزاد ٽيڻ چاهيان ٿي، جتي مون صرف بربادي ڏٺي آهي. سچ پچ ته سائين، آءٌ چاهيان ٿي، ته توهين "مسٽر ٽارنهل" کي پوريءَ طرح پيش پئو. اوهان جو پيش پوڻ شايد ڪجهه قدر ڪيس اوهان تي رحم ڪرڻ لاءِ آماده ڪري ۽ اهو مون کي مرڻ ۾ آرام ڏيندو.

مون جواب ڏنو، "ٻچا، ڪڏهن به نه. ڪڏهن به آءٌ پنهنجيءَ ڏيءَ کي هڪ بداخلاق عورت قبول نه ڪندس. چاڪاڻ ته جيتوڻيڪ دنيا ڀلي تنهنجي گناه کي حقارت سان ڏسي، مگر منهنجو خيال ان کي هڪ بي سمجهيءَ جي ۽ نه گناه

جي نشاني سمجهندو. منهنجي پياري، آءٌ ڪنهن بہ حالت ۾ هن جڳهہ ۾ ڏکي نہ آهيان، پوءِ پلي اها ڪيتري قدر بہ پيانڪ ڏسڻ ۾ اچي. ۽ خاطري ڪر، جيستائين تون پنهنجي حياتيءَ سان مون تي نوازش ڪرڻ جاري رکندينءَ، تيستائين هو ڪڏهن بہ مون کان بيءَ شاديءَ جي اجازت حاصل ڪري، ان سان توکي وڌيڪ دکي نہ ڪندو.

منهنجي ڏيءَ جي موڪلاڻيءَ بعد پر ۾ وينل منهنجي قيد پائيءَ جنهن مون کي آزاديءَ ڏيارڻ جو وعدو ڪيو هو، منهنجي پيش پوڻ جي انڪار ڪرڻ جي شدت تي ڪافي دلسوزيءَ سان بحث ڪيو. هن چيو، "پنهنجي باقي ڪٽنب جي پاتين ڪي اهڙي اڪيلي ہار جي سڪ خاطر قربان نہ ڪيو وجي، جنهن توهان جي جذبات کي تمام زبردست ضرب هنئي آهي". هن وڌيڪ چيو، "ان سان گڏ آئون نٿو سمجهان، تہ اهڙيءَ طرح ۽ مڙس جي اهڙي ميلاپ جي وچ ۾ رنڊڪ وجهڻ ڪو جائز ٺيندو، جنهن کي تون هن وقت هڪ "وهاڻ" جي اجازت ڏيڻ کان انڪار ڪرڻ سان وڌيڪ پوئتي وجهي نٿو سگهين، پر شايد ناخوشيءَ سان قبول ڪرين".

مون جواب ڏنو، "سائين توهين ان ماڻهوءَ جا واقف نہ آهيو، جو اسان کي ايذائي ٿو. مون کي تمام چڱيءَ طرح معلوم آهي، تہ آءٌ ڪابہ اهڙي تابعداري ڪري نٿو سگهان، جا آزاديءَ جو صرف هڪ ڪلاڪ مون کي ڏيئي سگهي. جيستائين ڪ منهنجي ڏيءَ زنده آهي، تيستائين هن جي بي شادي ڪڏهن بہ منهنجي نظرن ۾ جائز نہ ٺيندي. جيئن تہ هيءُ بدمعاش آهي، تنهنڪري مون کي سندس مستقبل جي مڪاريءَ جي نتيجن کي روڪڻ لاءِ سندس شادي شده هئڻ جي خواهش رکڻ گهرجي. پر آءٌ هاڻ پنهنجي لاءِ صرف قيد کان پاسي ڪرڻ خاطر ان اقرار نامي صحيح ڪرڻ ۾ سپني پيئرن کان وڌيڪ ظالم نہ ٺيندس چا، جو ضرور پنهنجيءَ ڏيءَ کي قبر ڏانهن روانو ڪندس. چا اهڙي طرح هڪ تڪليف مان آزاد ٿيڻ لاءِ پنهنجي ہار جي دل، هڪ هزار دردن سان توڙيان؟"

هن جواب جي معقوليت قبول ڪئي، پر هن چوڻ کان پاسو ڪري ڪين سگهيو. تہ ڪيس خوف هو تہ منهنجي ڏيءَ جي زندگي منهنجي قيد ۾ رهڻ سبب اڳيئي زبون ٿي چڪي هئي. تنهن هوندي بہ، هن وڌيڪ چيو، "جيتوڻيڪ تون پائٽي کي عرض ڪرڻ کان انڪار ڪرين ٿو، مگر مون کي اميد آهي، تہ

توکي سندس چاچي جي اڳيان پنهنجي ڪيس پيش ڪرڻ ۾ ڪو اعتراض نہ آهي، جنهن جو اخلاق هن حڪومت ۾ هر ڪنهن واجبي ۽ چگي ڪم لاءِ اول درجو رکي ٿو؟ آءٌ توهان کي صلاح ڏينـدس، تہ توهين ڏانهس ٽپال رستي خط موڪليو، جنهن ۾ سندس پائٽي جيڪو بہ اوهان سان خراب برتاءُ ڪيو آهي، ان کان ڪيس آگاهہ ڪريو، ۽ منهنجي حياتيءَ جو قسم تہ ٽن ڏينهن اندر اوهان کي ان جو جواب ملندو". مون هن جي ڪيل هدايت جو شڪريو ڪيو. يڪدم ان جي بجا آڻڻ لاءِ تيار ٿيس. پر مون کي ڪاغذ گهربو هو، ۽ بد قسمتي سان سمورو اسان جو پيسو ان صبح جو سيڈي ۾ خرچ ٿي ويو هو. انهيءَ ڪري اهو پڻ هن مون کي ميسر ڪري ڏنو.

ايندڙ ٽي ڏينهن آءٌ ان معلوم ڪرڻ لاءِ انتظار ۾ هوس، تہ منهنجي خط جو ڪهڙي نموني خير مقدم ڪيو ويو هوندو. پر انهيءَ عرصي اندر منهنجي زال هتي رهڻ بدران ڪن بہ شرطن تي پيش پوڻ لاءِ بار بار عرض ڪندي رهي، ۽ هر ڪنهن ساعت پنهنجيءَ ڏيءَ جي زوال پذير تندرستيءَ جو احوال پهچـڻ لڳو. ٽيون چوٽون ڏينهن آيا، مگر مون کي پنهنجي خط جو ڪوبہ جواب ڪونہ مليو. هڪ دل گهريي پائٽي جي خلاف هڪ اجنبيءَ جون فريادون ڪنهن بہ صورت ۾ ڪامياب ٽيڻ جوگيون نہ هيون. انهيءَ ڪري اهي اميدون منهنجن سيني اڳين اميدن وانگر جلدي غائب ٿي ويون. تنهن هوندي بہ منهنجي دل ايجا تائين خود پنهنجي حمايت ڪرڻ لڳي. جيتوٽيڪ قيد ۽ خراب هوا منهنجيءَ تندرستيءَ ۾ ظاهر ظهور تبديلي ڪرڻ شروع ڪئي هئي، ۽ منهنجي ٻانهن جا ٻاهہ ۾ سڙي هئي سا وڌيڪ خراب ٿي پيئي هئي، تنهن هوندي بہ منهنجا ٻار منهنجي بستري پرسان وينا هوندا هئا، ۽ جنهن وقت آءٌ پنهنجي ڪکن واري بستري تي ليٽيو پيو هوندو هوس، ان وقت واري واري تي مون کي انجيل پڙهي ٻڌائيندا هئا، يا منهنجي هدايتن تي توجهہ ڏينـدا روئندا رهندا هئـا. مـگر منهنجيءَ ڏيءَ جي صحت مون کان وڌيڪ تکڙي خراب ٽيڻ لڳي. وٽـانئس ايندڙ هر هڪ پيغام منهنجي انديشي ۽ درد کي وڌايو..... مون "سر وليم ٽارنهل" کي جنهن ڏينهن خط لکيو هو، ان کان پوءِ پنجين ڏينهن صبح جو مون کي هڪ احوال سان خبردار ڪيو ويو، تہ هوءَ ڳالهائي نٿي سگهي. هاٿي ائين ٽيو، جو قيد منهنجي دل لاءِ سچ پچ تہ تڪليف ده ٿي پيو هو. منهنجي دل

پنهنجي ٻار جي سيراندي۽ هئڻ، ڪيس تسلي ڏيڻ، ڪيس تقويت ڏيڻ، سندس آخري خواهشن پڌڻ، ۽ سندس روح کي بهشت ڏانهن وڃڻ جي طريقي سيکارڻ لاءِ پنهنجي قيد خاني مان اڏمان ڏيئي ٻاهر نڪرڻ لڳي. ٻيو احوال آيو ته هوءَ سڪرات ۾ هئي. منهنجو قيد ياٽي ان کان ٿورو وقت پوءِ آخرين احوال سان آيو. هن مون کي صابر ٿيڻ لاءِ چيو، ۽ ٻڌايو ته هوءَ مري ويئي. ٻئي ڏينهن صبح جو هو واپس آيو، ۽ مون کي پنهنجن ٻن نندڙن سان ڏٺائين، جي ئي هاڻي منهنجا فقط ساٿي هئا، ۽ جي پنهنجون جملي معصوم ڪوششون مون کي تسلي ڏيڻ لاءِ خرچ ڪري رهيا هئا. هنن مون کي دعائن پڙهي ٻڌائڻ لاءِ التجائون ڪيون، ۽ مون کي دانهن نه ڪرڻ لاءِ چيائون. چاڪاڻ ته آءٌ ايترو گهٽو ٻڌو هوس، جو روئي نٿي سگهيس. وڏي پُٽ دانهن ڪري چيو، "بابا، چا هاڻي منهنجي پيڻ ملائڪ نه آهي؟ پوءِ چو توهين ان لاءِ اداس آهيو. آءٌ چاهيان ٿو ته جيڪڏهن بابا مون سان گڏ هجي ته آءٌ هن خوفناڪ جڳهه کان ٻاهر جيڪر ملائڪ هجان". منهنجي نندڙي پياري پٽ چيو، "هائو، بهشت، جتي اسان جي پيڻ آهي، هن کان وڌيڪ عمدو آهي، ۽ اتي نيڪ ماڻهن کان سواءِ ٻيو ڪجهه نه ڪونهي، ۽ هتي تمام خراب ماڻهو آهن".

"مسٽر جينڪنسن" سندن ٻاراڻيءَ گفتگو کي وچ ۾ روڪيو. هن چيو، "تنهنجي ڏيءَ فوت ٿي چڪي آهي، توکي پنهنجي خاندان جو خيال نهايت سنجيدگيءَ سان ڪرڻ گهرجي ۽ پنهنجي زندگيءَ جي حفاظت لاءِ ڪوشش ڪرڻ گهرجي، جا ڏينهن به ڏينهن ضروريات زندگي ۽ صحت بخش هوا جي ڪميءَ سبب پوئتي پوندي ٿي وڃي". هن وڌيڪ چيو، "اهي تنهنجا ٻچا جي توتي پالنا لاءِ پروسو رکن ٿا، انهن جي پلي کاڻ کنهن به فخر يا ناراضپي کي قربان ڪرڻ هاڻي توتي لازم آهي". ان کري هاڻي آءٌ متين ٻنهي سببن ۽ انصاف کري پنهنجي زميندار سان صلح ڪرڻ جي ڪوشش لاءِ مجبور ٿي پيس.

مون جواب ڏنو. "مولا سائين جو حَمدَ ڪيو وڃي، مون وٽ هاڻي ڪجهه به فخر نه رهيو آهي. جيڪڏهن آءٌ فخر يا غصي کي پنهنجي دل ۾ چَپُ ماري ويندل ڏسان ها، ته هوند ان ٿي تمام سخت نفرت ڪريان ها. جيئن ته منهنجو ستمگر کنهن وقت منهنجي حلقي جو فرد ٿي رهيو آهي، تنهنکري آءٌ ڪيس کنهن ڏينهن هڪ پاڪ روح وانگر دائمي عدالت اڳيان پيش ڪرڻ جي اميد

رکان ٿو. نہ سائين، هاڻي مون کي کوبہ غصو نہ آهي، جيتوڻيڪ هن مون کان اهو ڪجهہ کسيو آهي، جو مون سندس سڀني خزانن کان وڌيڪ پياروَ سمجهيو هو. منهنجا قيد پائي، جيتوڻيڪ هن منهنجيءَ دل کي نپوڙيو آهي، ڇاکاڻ تہ هن وقت آءٌ صفا بي هوش ٿيڻ تي بيمار، ۽ تمام بيمار آهيان. انهيءَ هوندي بہ منهنجي دل ڪڏهن بہ مون کي بدلي وڃڻ جي تلقين نہ ڪندي. آءٌ هاڻي سندس شاديءَ منظور ڪرڻ لاءِ خواهشمند آهيان، ۽ جيڪڏهن هي پيش پوڻ ڪيس ڪجهہ بہ راضي ڪري سگهي، تہ ڪيس اطلاع ڪريو تہ مون جيڪڏهن ڪيس کوبہ ايذاءُ پهچايو آهي، تہ ان لاءِ مون کي ارمان آهي".

"مسٽر جينڪنسن" مَس ۽ قلم کنيا ۽ منهنجي اقرار نامي کي جيئن مون مٿي بيان ڪيو آهي، تيئن لکيو. مون ان تي پنهنجي صحيح وڌي ۽ پنهنجي پٽ کي "مسٽر ٽارنهل" ڏانهن خط ڪٽي وڃڻ لاءِ مقرر ڪيو. ان وقت هو صاحب پهراڙيءَ ۾ پنهنجي صدر مقام تي هو. هو ويو ۽ اٽڪل ڇهن ڪلاڪن ۾ زباني جواب سان واپس آيو. هن ڇيو تہ جيئن تہ، سندس نوڪر گستاخ ۽ شڪي هئا، تنهنڪري ڪيس پنهنجي زميندار جي ديدار حاصل ڪرڻ ۾ ڪجهہ تڪليف ٿي، پر جيئن هو پاڻ سندس شاديءَ جي تياريءَ لاءِ ڪاروبار سان باهر پئي ويو، جا ٽن ڏينهن اندر ٿيڻي هئي، تيئن هن اوچتو ڪيس ڏنو هن اسان کي وڌيڪ ٻڌايو تہ، هو نهايت ئي نهنائي ۽ حليمائيءَ سان ڏانهس ويو. ۽ ڪيس خط ڏنائين، جو جڏهن "مسٽر ٽارنهل" پڙهيو، تڏهن چيائين، "سموري تابعداري هاڻي تمام ديري واري ۽ غير ضروري آهي، ڇاکاڻ تہ مون اوهان جيءَ ان درخواست بابت ٻڌو آهي، جا اوهان منهنجي ڇاڇي ڏانهن موڪلي آهي، ۽ جا حقيراڻي نموني نيڪال ڪئي ويئي آهي. باقي وڌيڪ جي لاءِ هن کان پوءِ سيئي درخواستون منهنجي مختيار ڏانهن موڪليون وڃن، ۽ نہ مون ڏانهن". موزز ڏنو تہ، جيئن تہ ڪيس انهن بن عورتن جي شعور بنسبت تمام سٺو گمان هو، تنهنڪري اهي شايد تمام موزون سفارشي ٿيون هوندیون.

مون پنهنجي قيد پائيءَ کي چيو، "چگو سائين! تون هاڻي ان ماڻهوءَ جو مزاج معلوم ڪري سگهين ٿو، جنهن اسان تي ظلم ڪيو آهي. هو ساڳئي وقت تي خوش مزاج ۽ ظالم تي سگهي ٿو. پلي هو مون سان جيئن وٽيس تيئن برتاءُ ڪري، مگر هنن قيد ڪندڙ جملي لوهہ جي تاڙين جي باوجود، آءٌ جلدي آزاد ٿيندس. آءٌ هاڻي هڪ ان قيام گاهہ ڏانهن اڳتي وڌندو پيو وڃان، جا جيئن آءٌ

ويجهو ٿو وڃان، تيئن وڌيڪ روشن نظر اچي ٿي. هيءَ (اميد) منهنجين مصيبتن کي هلکو ڪري ٿي، ۽ جيتوڻيڪ آءٌ پويان بيوس يتيمن جوکٽنب ڇڏيان ٿو، تنهن هوندي به اُميد اڃر ته اهي اصل وساريل نه ٿيندا. ڪو دوست شايد سندن غريب پيءُ جي صدقي هنن جي مدد ڪرڻ لاءِ ليپي پوندو، ۽ شايد ڪي پنهنجي آسماني خدا جي واسطي سخاوت سان سندن دستگيري ڪندا".

جيئن مون ڳالهايو تيئن منهنجي زال، جنهن کي مون ان ڏينهن نه ڏٺو هو، سا خوفزده نگاهن سان ڳالهائڻ جون ڪوششون ڪندي حاضر ٿي، مگر ڳالهائي نه سگهي. مون چيو، "چو منهنجي پياري، چو تون اهڙي نموني پنهنجن ڏکن سان گڏ منهنجا ڏک به وڌائين ٿي. چا ٿيو، جيڪڏهن کي به تابعداريون اسان جي سخت مالڪ کي موڙي نٿيون سگهن. جيڪڏهن هن مون کي هن مصيبت جي حالت ۾ مرڻ جي سزا ڏني آهي، ۽ اسان پنهنجو پيارو ٻچو وڃايو آهي، تنهن هوندي به اجا تائين تون پنهنجن ٻين ٻارن مان تسلي حاصل ڪري سگهندينءَ، جڏهين آءٌ زنده نه هوندس". هن جواب ڏنو، "پاڻ سچ ٿچ ته، هڪ ٻار وڃايو آهي. منهنجي "صوفيا"، منهنجي پياري صوفيا اسان وٽان هلي ويئي آهي. اسان کان ڦرجي ويئي، ۽ ڪيس بدمعاش کٽي ويا".

منهنجي قيدپائيءَ چيو، "ڪيئن خاتون، مس صوفيا بدمعاشن هٿان ڪڇي ويئي؟ خاطري ڪر، ائين ٿي نٿو سگهي".

هوءَ صرف مستحڪم نگاهه ۽ ڳوڙهن جي سيلاب سان جواب ڏيئي سگهي، پر قيدين جي زالن مان هڪ زال جا، اتي حاضر هئي، ۽ ساٿس اندر آئي هئي، تنهن اسان کي وڌيڪ ڇٽو احوال ڏنو. هن اسان کي آگاهه ڪيو، ته، جيئن منهنجي زال، منهنجي ڏيءَ ۽ پاڻ ڳوٺ کان ٻورو ٻاهر شاهي رستي تي گهمي رهيون هيون، تيئن هڪ ڇئن ڇيٽن واري گاڏي ۽ هڪ جوڙو سوارن جو ڏانهن وڌيو ۽ اوچتو بيهي ويا. جلدئي هڪ خوش لباس ماڻهو، جيڪو "مسٽر ٽارنهل" نه هو، ٻاهر قدم رکندي منهنجي ڏيءَ کي چيلهه ۾ ٻک وڌو، ۽ زوريءَ ڪيس اندر ڪري ڪوچوان کي اڳتي هلڻ جو حڪم ڪيو. ايتري قدر جو هو هڪ ساعت ۾ نظرن کان غائب ٿي ويا.

مون چيو، "هاڻي منهنجي مصيبتن جو پيالو لبريز ٿي ڇڪو آهي، ۽ هاڻي ڏرتيءَ جي ڪنهن به شيءِ کي اهو سندس وس ۾ نه آهي، جو مون کي ڪوبه پيو

ڏک ڏيئي سگهي. ڇا هڪ بہ نہ ڇڏي ويئي! مون وٽ هڪ بہ نہ ڇڏي ويئي! راکاس! اهو پار جو مون کي پنهنجيءَ دل کان ٻيو نمبر پيارو هو، ۽ کيس هڪ ملائڪ جو حسن ۽ سياڻپ هئي، ..... مگر ان عورت کي ٽيڪ ڏي، هن کي ڪِرَڻُ نہ ڏي، هڪ بہ مون وٽ نہ ڇڏي ويئي!"

منهنجي زال چيو، "افسوس، منهنجا پيارا مڙس، ڏسجي ٿو تہ، ٽون مون کان بہ وڌيڪ تسکين چاهين ٿو. اسان جون مصيبتون وڌيون آهن، پر آءٌ اهي ۽ ان کان بہ وڌيڪ برداشت ڪري سگهان ٿي، جيڪڏهن آءٌ صرف توکي آسودو ڏسان. جيڪڏهن هو صرف توکي مون وٽ ڇڏين، تہ پوءِ پلي منهنجا سڀ بار ۽ سموري دنيا کٽي وڃن".

منهنجو پٽ جو حاضر هو، تنهن اسان جي ڏک کي هلکي ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي. هن اسان کي تسليءَ ڏيڻ لاءِ چيو، ڇاڪاڻ تہ هن اميد ٿي ڪئي تہ شايد اسان کي ايجا تائين بہ شڪرگذار رهڻ جو سبب هو. مون چيو، "منهنجا ٻچا، تون چوڌاري نظر ڪر ۽ ڏس، جيڪڏهن دنيا ۾ ڪابہ خوشي منهنجي لاءِ ڇڏيل هجي. ڇا تسکين جو هرهڪ ڪرٽو بند ٽيل نہ آهي؟ هن وقت اسان جون جملي ترقيءَ جون روشن اميدون صرف قبر جي پويان رکيل آهن". هن جواب ڏنو، "مگر منهنجا پيارا والد صاحب مون کي اميد آهي، تہ اجا تائين ڪابہ شيءِ آهي، جا توهان کي ڪجهہ عرصي لاءِ خوشي ڏيندي. ڇاڪاڻ تہ مون وٽ منهنجي پاءُ جارج جو خط آيل آهي". مون وچ ۾ رندڪ وجهي چيو، "ٻچا، هن جو ڪهڙو احوال آهي. ڇا کيس اسان جي تڪليفن جي خبر آهي؟ مون کي اميد آهي، تہ منهنجو چوڪر، جيڪي بہ سندس دکي ڪٽنب برداشت ڪري رهيو آهي، تنهن جي هر ڪنهن اثر کان بَري آهي". هن جواب ڏنو، "هائو سائين، هو مڪمل طرح خوش ۽ آسودو، خورم ۽ راضي آهي. سندس خط سنيءَ خبر ڪان علاوه ٻيو ڪجهہ بہ نٿو آڻي. هو پنهنجي ان ڪپتان جو منظورِ نظر آهي، جنهن کيس اصل هن کان پوءِ خالي ٽيندڙ ليفٽيننٽ جي جڳهہ ونڊي ڏيڻ جو وعدو ڪيو آهي."

منهنجيءَ زال چيو، "۽ تون ان سڀ کان مطمئن آهين؟ ۽ توکي يقين آهي تہ ڪابہ مصيبت منهنجي چوڪري جي مٿان نازل نہ ٿي آهي". منهنجي پٽ چيو، "ها، يقيناً ڪجهہ بہ نہ. جڏهن توهين اهو خط ڏسندؤ، تڏهن اهو توهان کي گهٽي ۾ گهٽي خوشي ڏيندو. ۽ جيڪڏهن هن وقت ڪابہ شيءَ توهان کي

تسلي ڏيئي سگهي ٿي ته مون کي خاطري آهي، ته اهو ئي ڏيندو". وري به سندس ماءُ ڏهرائي چيو، "پر توکي خاطري آهي، ته اهو خط وٽانئس آيل آهي، ۽ سچ پچ ته اهو اهڙو خوش آهي؟" "موزز" جواب ڏنو، "هائو امان، خاطري آهي ته اهو خط سندس ئي آهي، ۽ هو کنهن ڏينهن اسان جي ڪٽنب جو ناموس ۽ شان ٿيندو". هن چيو، "تڏهن آءٌ پروردگار جو شڪر ڪريان ٿي، جو منهنجو ڏانهس موڪليل خط پوري پٽي تي نہ پهچايو ويو". "ها، منهنجا پيارا"، هن مون ڏانهن مُهَڙُ ڪندي چيو، "هاڻي آءٌ قبول ڪنديس، ته جيتوڻيڪ ٻين واقعن ۾ اسان تي آسمان تمام سخت ٿيو آهي، تاهر هن وقت مهربان ثابت ٿيو آهي. آخري خط جو مون تمام سخت ڪاوڙ جي ڪوڙائيءَ ۾ پنهنجي پٽ کي لکيو هو، تنهن ۾ مون کانئس گهر ڪئي هئي ته جيڪڏهن ڪيس هڪ مرد جي دل هئي ته پوءِ سندس ماءُ جي دعائن جي صدقي هو سندس پيٽ ۽ پيءُ جو بدلو وٺي. پر ان مولیٰ سائينءَ جا شڪرانا ڪجن، جو سيني شين کي انتظام هيٺ هلائي ٿو، ڇاڪاڻ ته اهو خط پوري پٽي تي نہ پهچايو ويو ۽ آءٌ هاڻي خوش آهيان". مون چيو، "عورت تو تمام خراب ڪم ڪيو آهي ۽ ڪنهن ٻئي وقت تي منهنجيون ملامتون شايد گهٽو سخت هجن ها. تحقيق پروردگار، جيترو خود اسين پاڻ تي مهربان آهيون ان کان وڌيڪ هن ڪم ۾ اسان تي مهربان ٿيو آهي. هن منهنجي پٽ کي انهيءَ لاءِ محفوظ رکيو آهي، ته جڏهن آءٌ مري وڃان تڏهن هو منهنجي ٻارن جو سنياليندڙ ٿئي. پر هن هاڻي کهڙيون پينرون چڏيون آهن. هن کي هاڻي کي به پينرون نہ آهن. اهي ٻئي هليون ويون، اهي مون کان کسيون ويون ۽ آءٌ برباد ٿي ويو آهيان". منهنجي پٽ وچ ۾ چيو، "بابا، آءٌ اوهان کي عرض ٿو ڪريان ته اوهين مون کي هن خط پڙهڻ جي اجازت ڏيو. مون کي خبر آهي، ته هيءُ خط اوهان کي خوش ڪندو". ان بعد هن منهنجيءَ اجازت سان اهو خط هيٺينءَ طرح پڙهڻ شروع ڪيو.

محترم قبلہ سائين

"مون پنهنجي خيال کي ڪجهہ ساعتن لاءِ انهن خوشين کان جي مون وٽ موجود آهن، هٽائي انهن شين ڏانهن متوجهہ ڪرڻ لاءِ قيرايو آهي، جي اڄا به وڌيڪ خوشي ڏيندڙ آهن. يعني گهر جي وٽندڙ ننڍڙيءَ چلهہ جو پاسو. منهنجو وهر اهو اُنومان ڪيو ٿو، ته اهو بي ضرر ٽولو هن جي سيڪنهن سٽ ڏانهن

جميعت سان متوجھ آھي. آءٌ اھي ماڻھو مسرت سان ڏسان ٿو جن کڏھن بہ حرص يا مصيبت جو بي ڊولو کندڙ ھٿ محسوس نہ ڪيو آھي. گھر ۾ اوھان کي ڪٽي ڪيتري بہ خوشي ھجي، مگر مون کي يقين آھي، تہ ھي احوال اوھان جي خوشيءَ ۾ اضافو آڻيندو. آءٌ پنھنجيءَ حالت تي مڪمل طرح خوش ۽ سيڪنھن طريقي مطمئن آھيان. اسان جو فوجي دستو منسوخ ٿيو آھي ۽ ان کي حڪومت جون حدون ڇڏڻيون نہ آھن. ڪپتان جو منھنجي دوست ھئڻ جي ھاڻ ھٽي ٿو، سو مون کي سيني فوجي دستن ڏانھن جتي بہ سندس واقفيت آھي، پاڻ سان گڏ ونڻ ھلي ٿو. ۽ پنھنجيءَ پھرينءَ ملاقات کان پوءِ، آءٌ عام طرح ڏسان ٿو تہ وري ان جي ڌھرائڻ تي منھنجو وڏيڪ عزت سان استقبال ڪيو وڃي ٿو. گذريل رات مون "ليڊي گرانٽ" سان ناڇ ڪيو، مگر اوھان کي معلوم ھجي تہ اھا محبوبہ جنھن کي حاصل ڪرڻ ۾ آءٌ شايد ڪامياب ٿيان، ان کي ھڪ گھڙي بہ آءٌ وساري ڪين سگھيس. منھنجو نصيب ئي ڪو اھڙو آھي، جو اڃا تائين بہ آءٌ ٻين کي ياد ڪريان ٿو. حالانڪ آءٌ پاڻ پنھنجن غير حاضر دوستن مان تمام گھٽن کان وسريل آھيان ۽ مون کي خوف آھي، تہ آءٌ ضرور اوھان کي بہ انھن ۾ شمار ڪندس. ڇاڪاڻ تہ مون گھٽو ئي وقت گھر جي طرف کان خط جي مسرت جي بي فائدي اميد رکي آھي. اوليويا ۽ صوفيا پڻ خط لکڻ جو وعدو ڪيو ھو، پر ڏسجي ٿو تہ انھن پڻ مون کي وساري ڇڏيو آھي. کين ٻڌايو تہ ھو بہ "لونيا فقير" آھن، ۽ ائين بہ تہ آءٌ ھن ساعت ساڻن تمام سخت ڪاوڙيل آھيان. جيتوڻيڪ آءٌ ڪجھ شوخي ڪرڻ چاھيان ٿو، تنھن ھوندي بہ اڃا تائين مون کي خبر نٿي پوي تہ، ڪيئن منھنجي دل صرف نرم جذبن ڏانھن جوابدہ آھي. تڏھن بہ سائين! کين ٻڌايو تہ انھيءَ ھوندي بہ آءٌ کين دلي محبت ڪريان ٿو. ھميشہ خاطري ڪريو تہ آءٌ اوھان جو فرمانبردار فرزند آھيان."

مون واکو ڪري چيو، "منھنجا پٽ، اسان جي سيني مصيبتن جي باوجود ڪھڙن احسانن جو اسان کي شڪرانو ڪرڻ گھرجي، جو اسان جي ڪٽنب مان ڪر از ڪم ھڪڙو، جيڪي اسين پوڳيون تا ان کان بَـري آھي. مولئ شل سندس نگھبان ٿئي ۽ اھڙيءَ طرح منھنجي چوڪري کي پنھنجي بيوَہ ماءُ جي حمايت ڪَرڻ ۽ ھنن بن ٻارن جي سنياليندڙ ٿيڻ لاءِ خوش رکي. اھوئي جملي اباڻو ورثو آھي، جو آءٌ ڪيس ورثـي ۾ ڏيئي سگھان ٿـو. شال ھـو سندس

معصوميت کي ضرورت جي لالچ کان پري رکي، ۽ عزت جي رستي تي سندن هلائيندڙ ٿئي". مون اڃا اهي لفظ مس چيا، ته هڪ هُلُ هنگامو پريان جيل جي دروازي کان ويجهو ٻيندو ٻڌو ويو. جلدي اهو جهڪو ٿي ويو ۽ منهنجي ڪوني‌۽ ڏانهن ايندڙ رستي ٻيڙين جو ڪَـڙڪو ٻڌڻ ۾ آيو. جيل جو داروغو، خون ۾ رتوچاڻ ٿيل، ۽ زخميل ۽ سخت ڳرين ڪڙين سان ٻيڙيون پيل هڪ ماڻهوءَ کي جهليندي اندر داخل ٿيو. جيئن هو ويجهو آيو تيئن مون هن ڏي قياس سان نهاريو. مگر جڏهن مون ڏٺو ته هو منهنجو پٽ هو. تڏهن مون خوف سان نهاريو. منهنجا جارج! منهنجا جارج، ڇا آءٌ توکي ئي هن نموني ۾ ڏسان ٿو! زخميل ڪڙيون لڳل! ڇا هيءَ ئي تنهنجي خوشي آهي؟ ڇا هي ئي تنهنجو طريقو آهي، جنهن ۾ تون مون ڏانهن واپس اچين ٿو؟ ڪاش! هي نظارو منهنجي‌۽ دل کي يڪدم ٽوڙي ڇڏي ۽ مون کي ماري ڇڏي.

منهنجي پٽ دليراڻي آواز سان چيو، "سائين ڪيڏانهن وئي توهان جي برابادي؟ آءٌ ضرور تڪليف برداشت ڪندس. منهنجي زندگي ضبط ٿي ويئي آهي ۽ پلي هو اها ونڃ".

مون پنهنجن جذبن کي ڪجهه لمحن لاءِ صبر ۾ رکڻ جي ڪوشش ڪئي مگر مون سمجهيو ته آءٌ شايد ان ڪوشش ڪرڻ سان مري پوان ها. "افسوس منهنجا پٽ منهنجي دل توکي هن حالت ۾ ڏسڻ تي روئي ٿي. پر آءٌ ڪجهه به ڪري نٿو سگهان ۽ ان کي روڪي به نٿو سگهان. ان ساعت جنهن ۾ توکي نوازيل سمجهيو ويو ۽ تنهنجي‌۽ سلامتيءَ لاءِ التِ ا ڪئي ويئي. انهيءَ وقت ۾ وري توکي هن حالت ۾ ڏسان! زنجيرون پيل ۽ زخمي واقعي جوانيءَ جو موت خوشي وارو آهي. پر آءٌ پيرسن آهيان. تمام پيرسن. ۽ شايد هن ڏينهن ڏسڻ لاءِ زنده رهيو آهيان. جنهن وقت آءٌ ڪمبخت پس مانده برباديءَ جي وچ ۾ پيو رهان، ان وقت پنهنجن ٻارن کي بي وقتو پنهنجي اڻڄاڻ مرندو ڏسان! شال جملي بد دعائون هميشه لاءِ روح کي تباهه ڪري ڇڏين، سي منهنجن ٻارن جي خوني‌۽ مٽان تمام ڳوريون ڪڙڪن! پلي ته هيءَ به مون وانگر اهڙن ڏينهن ڏسڻ لاءِ زنده رهي".

منهنجي پٽ چيو، "نه سائين! هاڻي توهان جو فرض آهي ته، توهين مون کي ان خسيس موت لاءِ تيار ڪريو جو مون کي ضرور سهڻو پوندو. مون کي اميد ۽ پختي ارادي سان مُسلح ڪريو ۽ ان تمام سخت ڪوڙاڻ پيئڻ لاءِ همت ڏيارِيو. جا جلد منهنجو حصو ٿيندي".

منهنجا ٻچا توکي مرڻ مناسب نہ آهي. مون کي خاطر آهي تہ، تنهنجو کوبہ جرم اهڙيءَ ٻچڑيءَ سزا جو لائق ٿي نڏو سگهي. منهنجو "جارج" کڏهن بہ پنهنجن وڏن کي پاڻ کان شرمسار ڪرڻ لاءِ کنهن بہ ڏوهہ جو ڏوهاري ٿي نڏو سگهي".

منهنجي پٽ وراڻيو، "مون کي خوف آهي تہ، منهنجو ڏوهہ ناقابل معافي آهي. جڏهن مون کي گهر مان محترمہ والده صاحبہ کان خط پهتو، تڏهن آڻون يڪدم اتان روانو ٿيس. اسان جيءَ عزت سان ڏوه ڪندڙ کي سزا ڏيڻ جو ارادو ڪيو، ۽ کيس مون سان ملڻ لاءِ چيو. جنهن جو جواب هن پنهنجو پاڻ نہ، مگر پنهنجن ڇڻ گهرو ماڻهن کي منهنجي پڪڙڻ لاءِ موڪلڻ سان ڏنو. مون هڪ کي زخمي ڪيو پر بچيلن مون کي قيدي بنايو. انهيءَ ڏڇڻي قانون کي منهنجي برخلاف عمل ۾ آڻڻ جو پڪو ارادو ڪيو آهي ۽ ثابتيون نڪائڻ جهڙيون نہ آهن. پهرين مون للڪار موڪلي آهي، ۽ جيئن تہ آءٌ قانون موجب پهريون قصور وار آهيان، تنهن ڪري آئون معافيءَ جي اميد ڪانہ ٿو ڏسان. پر توهان اڪثر مون کي بردباريءَ جي سبقن سان مُسلح ڪيو آهي. مون کي اجازت ڏيو تہ آءٌ انهن کي اوهان جي مثال ۾ ڏسان".

"منهنجا پٽ تون انهن کي حاصل ڪندين. هاڻي آءٌ دنيا ۽ جيڪي جملي شيون اها پيدا ڪري ٿي، انهن کان بلند آهيان. هن ساعت کان وٺي آءٌ پنهنجي دل جا اهي سپ ٻڌڻ جن کيس دنيا ۾ قابو جهليو، ٽوڙيان ٿو، ۽ پاڻ ٻنهين کي جاوداني حياتيءَ جي لاءِ لائق بنائڻ واسطي تيار ڪندس. هائو، منهنجا پٽ، آءٌ ان رستي ڏانهن اشارو ڪندس ۽ منهنجو روح تنهنجي مٿي چڙهڻ ۾ رهنمائي ڪندو. ڇاڪاڻ تہ پاڻ ٻئي گڏ هجرت ڪنداسون. آءٌ هاڻي ڏسان ٿو ۽ مطمئن آهيان، تہ تون هتي ڪنهن بہ معافيءَ جي اميد رکي نڏو سگهين ۽ آءٌ توکي اها صرف ان وڏي ۾ وڏيءَ عدالت وٽ، جتي پاڻ ٻنهين کي ٽوري ٿي عرصي ۾ جواب ڏيڻو پوندو. حاصل ڪرڻ لاءِ سمجهاڻي ڏيئي سگهان ٿو. پر اچو تہ پاڻ پنهنجي سمجهاڻيءَ ۾ فراخ دل ٿيون.

★

باب اٹتيهون

خالق جو مخلوق سان هڪ جهڙو برتاءُ

منهنجا دوستو، منهنجا ٻچا، ۽ مصيبت زده رفيقو، جڏهن آءٌ هتي هيٺ نيڪيءَ ۽ بديءَ ڏي نظر ٿو ڪريان، تہ ڏسان ٿو تہ، انسان کي گهٽوئي ڪجهہ لطف وٺڻ لاءِ عطا ڪيو ويو آهي. ليڪن اڄا بہ گهٽو سَـهڻ لاءِ ڏنو ويو آهي. جيڪڏهن اسان دنيا کي جانچيندا سون، تہ اسان کوبہ هڪ ماڻهو اهڙو خوش ڪونہ ڏسندا سون، جو ڪنهن بہ شيءِ جي طلب ڪندڙ نہ هجي. پر اسان روزانو هزارين اهڙا ماڻهو ڏسون ٿا، جي "آپ گهات" ڪرڻ سان اسان کي ڏيکارين ٿا، تہ وٽن ڪابہ شيءِ امید ڪرڻ لاءِ رهيل نہ آهي. تنهنڪري هن حياتيءَ ۾ اهو ظاهر ٿو ٿئي، تہ اسين مڪمل طرح نوازيل ٿي نٿا سگهون، پر تنهن هوندي بہ شايد اسين مڪمل طرح ڏکي ٿي سگهون ٿا.

ماڻهن کي ڇو اهڙيءَ طرح دک محسوس ڪرڻ گهرجي، ڇو عالمگير خوشحاليءَ جي حلقي ۾ اسان جي ڪمبختي لاءِ طلب هجي، جڏهن ٻيا سيئي سرشتا سندن ماتحت پاڻ جي تڪميل سان مڪمل ڪيل آهن، تڏهن ان وڏي سرشتي کي مڪمل ڪرڻ لاءِ اهي پاڻ، جي نہ فقط ٻين جا زير دست آهن، پر خود پنهنجو پاڻ بہ اڏورا آهن، جي طلب ڪرڻ گهرجي. هي اهي سوال آهن جي ڪڏهن بہ سمجهائي نٿا سگهجن، ۽ جيڪڏهن معلوم ٿين تہ بيڪار ٿي پون. هن موضوع تي پروردگار اسان جي انتظاريءَ کي تارڻ مناسب سمجهيو، ۽ تسليءَ خاطر اسان کي مقصدن عطا ڪرڻ سان مطمئن ڪيو.

هن حالت ۾ انسان فلسفي جي مدد جي طلب ڪئي آهي، آسمان ان کي تسلي ڏيڻ لاءِ نااهل ڏسندي، ڪيس مذهب جي مدد ڏني آهي. حڪمت جون تسليون گهڻي خوشي ڏيندڙ آهن، مگر اڪثر فريبي آهن. اها اسان کي ٻڌائي ٿي، تہ زندگي سهنجن سان پربور آهي، جيڪڏهن اسين صرف اُنهن مان لطف وٺون، ۽ ٻئي طرف جيتوڻيڪ اسان جي لاءِ هتي ڪيترين ناگزير مصيبتون آهن، پر حياتي ننڍي آهي، ۽ اهي جلد ختم ٿي ويندين. اهڙيءَ طرح هي تسليون هڪ ٻئي کي ناس ڪري ڇڏين ٿيون. ڇاڪاڻ تہ جيڪڏهن حياتي آرام جي جڳهہ آهي، تہ ان جي ڇوٽائي ضرور دکدائڪ ٿيندي، ۽ جيڪڏهن اها

ڏکھي ٿي پوندي، ته اسان جا ڏک بہ گھٽو وقت جٽادار ٿي پوندا. اھڙيءَ طرح حڪمت ڪمزور آھي. مگر مذھب مٽانھين انداز ۾ تسلي ڏئي ٿو. ھو اسان کي ٻڌائي ٿو، ته انسان ھتي پنھنجيءَ دل کي لائق بنائڻ لاءِ ۽ ان کي ٻيءَ رھائش گاھ جي تيار ڪرڻ لاءِ آيل آھي. نيڪ ماڻھو جڏھن پنھنجو بدن وساري ڇڏي ٿو ۽ سڃو شاندار روح آھي، تڏھن ھيءُ ڏسندو، ته ھو خود ھتي ھڪ خوشيءَ جو بھشت ناھي رھيو آھي، پر ڪمبخت جو پنھنجن ٻچڙاين سان جڏو ڪيل ۽ ناپاڪ ڪيل آھي، سو خوف سبب پنھنجي بدن کان بہ پري ڀڄي ٿو. ۽ ڏسي ٿو ته پاڻ آسمان جي ويڑ جي اميد رکي اٿس. تنھنڪري حياتيءَ جي سڀ ڪنھن مرحلي ۾ اسين مذھب کي ضرور پنھنجو سچي ۾ سڃو سُڪ ڪري وٺون. ڇاڪاڻ ته جيڪڏھن اسين اڳيئي خوش آھيون، ته ائين سمجھڻ ئي خوشي آھي، ته اسين انھيءَ خوشيءَ کي بي انتھا بنائي سگھون ٿا. ۽ جيڪڏھن اسين دکي آھيون، ته ائين سمجھڻ ئي وڏي راحت آھي، ته ھُتي آرام جي جڳھ آھي. اھڙيءَ طرح مذھب بختاور لاءِ نعمت جي لاڳيتي سلسلي ۽ دکيءَ لاءِ دک جي تبديليءَ جي خاطري ڏئي ٿو.

ازانسواءِ جيتوڻيڪ مذھب سڀني ماڻھن تي، تاھم ان دردمند ماڻھن لاءِ خاص عيوضاً وعدا ڪيا آھن. بيمار، اگھاڙي، بي گھر، ڳريءَ مصيبت ھيٺ آيل ۽ قيديءَ لاءِ تمام گھٽا وعدا اسان جي پاڪ مذھب ۾ موجود آھن. اسان جي مذھب جو جوڙيندڙ، ھر ھنڌ مصيبت زده جي دوست ھئڻ جي دعويٰ رکي ٿو. بي سمجھ ماڻھن ان روش کي لياقت بغير پسنديدگي سمجھي خوشامد جو عتاب ڏنو آھي. پر اھي ڪڏھن بہ اھو خيال نٿا ڪن، ته خود آسمان کي بہ طاقت نہ آھي، جو دائمي مسرت جي پيشڪش کي آسودن ماڻھن وٽ اھڙي وڏي نعمت بنائي سگھي، جھڙي ڏتڙيل ماڻھن وٽ. پھرين وٽ دائمي جٽاءُ فقط ھڪ نعمت آھي، ڇاڪاڻ ته گھٽي ۾ گھٽو ته ھوءَ صرف، جيڪي ھو اڳيئي قبضي ۾ رکن ٿا، ان کي وڌائي ٿي. پوئين وٽ اھا ٻڌي فائديمند آھي. ڇاڪاڻ ته اھا ھنن جو درد ھتي گھٽائي ٿي، ۽ کين ھن کان پوءِ آساني نعمت وسيلي اُجورو ڏئي ٿي.

پروردگار ٻيءَ حالت ۾ شاھوڪارن کان وڌيڪ غريبن تي مھربان آھي. ڇاڪاڻ ته جيئن ھو مٿي بيان ڪيل پيشڪش وسيلي موت کان پوءِ، سندس

حياتيءَ کي وڌيڪ پسنديده ڪري ٿو. تيئن هو اوڏانهن جي رستي کي بہ سڏو سنواڻو ڪري ٿو. مصيبت زده جي هر ڪنهن خوف جي حالت سان دراز عرصي کان بي تڪلفي هوندي آهي. جڏهن موت اچي ٿو. تڏهن غمن وارو ماڻهو سواءِ ڪن بہ ملڪيتن تي افسوس ڪرڻ جي، پاڻ کي صبر سان پيش ڪري ٿو ۽ ڪيس سندس رحلت کان روڪڻ لاءِ صرف کي تمام ٽورڙيون بندشون آهن. هو آخري جدائيءَ ۾ صرف اهو فطرت جو درد محسوس ڪري ٿو. جو ڪنهن بہ حالت ۾ ان کان وڌيڪ وڌو نہ آهي، جنهن هيڻ اڳي اڪثر طرح زيربار ٿيو هو.

پروردگار مصيبت زده کي هن حياتيءَ ۾ آسودي جي مڌان بہ فائدا ڏنا آهن: هڪ مرڻ ۾ گهڻي آسودگي، ۽ ٻيو بهشت ۾ ان خوشيءَ جي فوقيت، جا مقابلو ڪيل لطف مان اُپري ٿي. منهنجا دوست، هيءَ فوقيت کو ننڍو فائدو نہ آهي، ۽ اها متي ڏيکاريل تمثيل ۾ غريب ماڻهوءَ جي خوشين مان هڪ خوشي آهي.

اهڙيءَ طرح منهنجا دوستو، توهين ڏسو ٿا، تہ مذهب اهو ڪم ڪري ٿو، جو حڪمت ڪڏهن بہ ڪري نٿي سگهي. مذهب آسودن ۽ دردمندن لاءِ آسمان جو هڪ جهڙو سلوڪ ڏيکاري ٿو. ۽ سمورين انسانذات جي خوشين کي قريباً هڪ ئي درجي تي سنواري سڏو ڪري ٿو. هو ٻنهي، غريبن تورڙي شاهوڪارن کي هن حياتيءَ کان پوءِ ساڳي خوشي ۽ هڪ جهڙيون اميدون ۽ آرزوئون رکڻ لاءِ ڏئي ٿو. جيڪڏهن شاهوڪارن کي هتي موج ماڻڻ جو لاپ آهي، تہ هن کان پوءِ جڏهن غريب لامحدود سعادت سان تاج پهرايل آهن، تڏهن کين هن معلوم هئڻ جو لامحدود راضپو حاصل ٿئي ٿو. تہ هڪ وقت ڪمبخت ٿيڻ ڇا هو. جيتوڻيڪ ان کي ننڍو فائدو سڏڻ گهرجي، تنهن هوندي بہ جڏار هئڻ سبب اهو پنهنجي عرصي جي وسيلي، وڏي ماڻهوءَ جي بي جڏا خوشيءَ، پنهنجي گهٽائيءَ سبب جيڪا واڌ ڪئي هوندي، ان جو ضرور پورائو ڪندو.

اهي ئي تسليون آهن، جي بدنصيبن کي خاص قسم جون آهن، ۽ انهيءَ ۾هو ٻئي انسانذات کان متي آهن. پر ٻين ڳالهين ۾ انهن کان هيٺ آهن. اهي جي غريبن جون پريشانيون ڄاڻندا هوندا، سي ضرور زندگي ڏسندا ۽ اهـ برداشت ڪندا. اهي فاني فائدا جي هو ماڻين ٿا، انهن تي جوش و خروش سان ڳالهائڻ صرف ان کي دهرائڻ آهي، جنهن کي نڪي کو قبول ڪري ٿو. ۽ نڪي عمل ۾ آڻي ٿو. اهي جن وٽ ضروريات زندگيءَ جون شيون موجود آهن،

سي غريب نہ آهن. ۽ اهي جيڪي انهن جي طلب رکن ٿا، سي ضرور خسته حال هوندا. باريڪ بين قوت متخيله جون اجايون کوششون نڪي قدرت جي ضرورت کي دلاسو، نڪي جيل جي پُرِنسَر خيال خام کي حالات جي مطابق رنگ اختيار ڪرڻ وارو ميناڻ، نڪي شڪسته دل جيءَ ڏڪ ڏڪ کي فرحت ڏيئي سگهن ٿيون. پلي ته حڪيم، پنهنجيءَ نرمائش واري فرحت گاهه مان اسان کي ٻڌائي، ته اسين انهن سيني جو مقابلو ڪري سگهون ٿا. افسوس! اها کوشش جنهن سان اسين انهن جو مقابلو ڪريون ٿا، سو ايجا به وڏي ۾ وڏو درد آهي. موت سوکو آهي، ۽ هرکو ماڻهو ان کي گوارا ڪري سگهي ٿو، مگر عذاب تمام خوفناڪ آهن، ۽ اهو کوبه ماڻهو برداشت ڪري نٿو سگهي.

اهڙيءَ طرح منهنجا دوستو، تڏهن اسان کي بهشت ۾ خوشيءَ جا وعدا خاص طرح پيارا هئڻ گهرجن. چاڪاڻ ته جيڪڏهن اسان جو اجورو صرف هن حياتيءَ ۾ ئي هجي، ته پوءِ اسين سڄ پڄ ته سيني ماڻهن کان وڌيڪ دکي آهيون. جڏهين آءٌ هنن انڌوهناڪ پتين جي چوڌاري نهاريان ٿو، جي مون کي ڊيڄارڻ ۽ بند رکڻ لاءِ ناهيون ويون آهن. جڏهن آءٌ هيءَ روشني ڏسان ٿو، جا صرف هن جڳهه جي خوفن ۽ انهن ڪَڙِيُن ڏيکارڻ جو ڪم ادا ڪري ٿي، جي ظلم مون کي وڌيون آهن، يا ڏوهه انهن کي ضروري ڪيو آهي. جڏهن آءٌ اهي جهڪيون نگاهون ڏسان ٿو، ۽ اهي ڪنجهکارون پڌان ٿو، او! منهنجا دوستو، تڏهين بهشت انهن لاءِ ڪهڙي نه شاندار تبديلي ٿيندي. هوا وانگر لامحدود ملڪن وچان اڏامڻ، لافاني نعمتن جي سورج جي روشنيءَ ۾ اُس وٺڻ، حَمد و ثنا جا پورا نہ ٿيندڙ نغما ڳائڻ، اسان کي ڊيڄارڻ يا بي عزت ڪرڻ لاءِ کوبه آقا نہ هجڻ، مگر صرف نيڪيءَ جو خاڪو، خود بخود هميشه اسان جي اکين ۾ هجڻ. جڏهن آءٌ انهن ڳالهين جو ويچار ڪريان ٿو، تڏهن موت تمام سنئين بشارتن جو پيغام آڻيندڙ ٿي پوي ٿو. جڏهن آءٌ انهن ڳالهين جو ويچار ڪريان ٿو، تڏهن هن جو تيز تير منهنجي ٽيڪ جي لٽ ٿي پوي ٿو. جڏهن آءٌ انهن ڳالهين تي ويچار ڪريان ٿو، تڏهن حياتيءَ ۾ ڪهڙي شيءِ هئڻ جي لائق آهي؟ جڏهن آءٌ انهن شين جو ويچار ڪريان ٿو، تڏهن ڇا آهي، جو ڏکاري ڇڏڻ نہ گهرجي؟ بادشاهن کي پنهنجي محلاتن ۾ اهڙن فائدن لاءِ ڪنجهڻ گهرجي. پر اسين جيئن ته نماڻا آهيون، تنهنڪري اسان کي انهن لاءِ آرزو رکڻ گهرجي.

چا اهي شيون اسان جون ٿيندیون؟ اهي خاطريءَ سان اسان جون ٿيندیون، جيڪڏهن اسين صرف انهن لاءِ کوشش کنداسون. ۽ اها اسان لاءِ هڪ تسڪين آهي، جو اسين انهن کيترن زيبن کان دور رکيل آهيون، جي جيڪر اسان جي جستجوءَ ۾ روڪ وجهن. اڃو تہ صرف اسين انهن لاءِ کوشش کريون، ۽ خاطريءَ سان اهي اسان جون ٿي پونديون. اجا بہ جيڪا تسلي آهي، سا اها، تہ اهو ڪر تمام ٿوري عرصي ۾ ٿيندو. ڇاڪاڻ تہ جيڪڏهن اسين گذريل حياتيءَ ڏانهن پوئتي نهاريون ٿا، تہ اها اسان کي صرف تمام ننڍڙي وڇوٽي نظر اچي ٿي. ۽ جيڪو بہ اسين پنهنجي باقي حياتيءَ لاءِ ويچار کنداسون، اهو اجا بہ گهٽ عرصو ڏسڻ ۾ ايندو. جيئن اسين ٻيا ٿيندا ٿا وڃون، تيئن ڏينهن وڌيڪ ننڍا ٿيندا ٿا وڃن، ۽ اسان جي وقت سان گهرائي هميشہ سندس انتظار جي پروڙ ۾ ڪمي وجهي ٿي. تڏهن اڃو تہ هاڻي آرام کريون، ڇاڪاڻ تہ اسين جلد پنهنجي مسافريءَ جي ڇيڙي تي پهچنداسون. اسين جلد اهو ڳورو بار، جو آسمان اسان تي رکيو آهي، سو لاهي ڇڏينداسون. جيتوڻيڪ موت، جو ئي خستہ حال جو صرف هڪ دوست آهي، سو ڪجهہ وقت لاءِ ان ٽڪل مسافر کي ڏسڻ سان ننڍولي ڪري ٿو، ۽ سندس دائره نگاهہ وانگر اجا تائين بہ سندس اڳيان اڏامي ٿو، تنهن هوندي بہ خاطري آهي، تہ ٿوري ئي عرصي ۾ اهو وقت ايندو، جڏهن اسين مشقت ڪرڻ کان بس کنداسون. جڏهن هن دنيا جا اعليٰ طبقي وارا انسان اسان کي گهٽو وڌيڪ ڏرتيءَ تي نہ لتاڙيندا. جڏهن اسين خوشيءَ سان پنهنجي مصيبتن تي ويچار کنداسون. جڏهن اسين پنهنجي سيني دوستن يا اهڙن سان، جن اسان جي دوستيءَ جي لياقت رکي ٿي، گهيريا ويندا سون. جڏهن اسان جي نعمت نہ بيان ڪرڻ جوڳي ۽ اجا تائين بہ سيني کي فائديمند ٿيڻ لاءِ نہ ختم ٿيڻ جوڳي ٿيندي.

★

باب ٽيهون

خوشيءَ واريون اميدون

جڏهن مون پنهنجو خُطبو ختم ڪيو، تڏهن جيل جو داروغو، جو نرم دل ماڻهن مان هڪ هو، تنهن چيو، "مون کي اميد آهي، ته توهين ناراض نه ٿيندا، چاکاڻ ته جيڪي به آئون ڪريان ٿو، سو صرف منهنجو فرض آهي. آءٌ توهان جي پٽ کي ڪنهن وڌيڪ مضبوط ڪوٺيءَ ۾ وٺي وڃڻ لاءِ مجبور آهيان، مگر آءٌ ڪيس اجازت ڏيندس، ته هو پلي روزانو توهان سان ملاقات ڪري". مون سندس رحم واريءَ هلت تي سندس شڪر گذاري ڪئي، ۽ پنهنجي پٽ جو هٿ جهلي ڪيس خدا حافظ ڪري هدايت ڪيم، ته جيڪو وڏو فرض ڪيس اڇيان هو، ان لاءِ خبردار ٿئي.

آءٌ وري ليٽي پيس، منهنجي ننڍڙن مان هڪڙو منهنجي بستري جي پرسان پڙهڻ ويٺو، ۽ "مسٽر جينڪنسن" اندر ايندي مون کي آگاهه ڪيو، ته منهنجيءَ ڏيءَ جي خبر ملي آهي، ته ڪيس هڪ ماڻهوءَ به ڪلاڪ اڳي هڪ اجنبي سڪر ماڻهوءَ سان گڏ ڏٺو، جنهن چيو ته هو هڪ پسگردائيءَ واري ڳوٺ ۾ ناشتي لاءِ ترسيا هئا، ۽ ائين ڏٺو ويو، ته ڇڻ ته هو شهر ڏانهن پئي موٽيا. هن اڃا اها خبر مشڪل ڪا ڪئي هوندي، ته داروغو تڪڙو ۾ خوشيءَ جي نگاهن سان مون کي اطلاع ڏيڻ آيو، ته منهنجي ڏيءَ هٿ ڪئي ويئي هئي. ان ڪان هڪ ساعت پوءِ "موزز" ڏوڙندو واڪا ڪندو آيو، ته سندس پيٽ "صوفيا" اسان جي جهوني دوست "برچل" سان گڏ پئي آئي.

جيئن ئي هن هيءَ خبر پهچائي، تيئن منهنجي پياري ڏيءُ اندر گهڙي، ۽ خوشيءَ جي بيتاب نگاهن سان، محبت جي بيخوديءَ ۾، مون کي چمي ڏيڻ لاءِ ڊوڙي، سندس ماءُ جي لڙکن ۽ صبر پٽ سندس خوشي ڏيکاري. موهيندڙ چوکريءَ چيو، "بابا، اجهو هيءُ ئي اهو بهادر آهي، جنهن جي آءٌ پنهنجي آزاديءَ لاءِ ممنون آهيان، ۽ پنهنجي خوشيءَ ۽ سلامتيءَ لاءِ پٽ هن معزز ماڻهوءَ جي مقروض آهيان". "مسٽر برچل"، جنهن جي خوشي مورڳو سندس خوشيءَ کان به وڌيڪ ڏٺي پئي ويئي، ان جي هڪ چميءَ، جيڪي هوءَ ڇڻي رهي هئي، ان ۾ رڪاوٽ وڌي.

مون چيو، "افسوس، "مسٽر برچل" هيءَ هڪ خسته حال رهائش گاهه آهي، جنهن ۾ تون هاڻي اسان کي ڏسين ٿو. ۽ اسين هاڻي، جهڙو تو اسان کي اڳي ڏٺو هو، ان کان گهڻو مختلف آهيون. تون اسان جو هميشه دوست هئين، اسان بنسبت پنهنجون غلطيون هن کان گهڻو اڳ محسوس ڪيون آهن، ۽ پنهنجيءَ بي شڪريءَ تي پڇتايو اٿئون. آءٌ پنهنجي خراب برتاءُ ڪري تنهنجي منهن ڏسڻ کان بہ شرمندو آهيان. تنهن هوندي بہ مون کي اميد آهي تہ تون مون کي معاف ڪندين. ڇاڪاڻ تہ آءٌ هڪ ڪميٽي، ظالم ۽ ڪمبخت کان نڱجي ويو هوس، جنهن دوستيءَ جي پردي ۾ مون کي برباد ڪيو آهي".

"مسٽر برچل" جواب ڏنو، "جيئن تہ توهان کڏهن بہ منهنجي ناراضگيءَ جا مستحق نہ هئا، تنهنکري اهو ناممڪن آهي، جو آءٌ توهان کي معافي ڏيان. ان وقت مون ڪجهه قدر توهان جو خيال خام ڏنو، ۽ جيئن تہ ان کي روڪڻ منهنجيءَ طاقت کان ٻاهر هو، تنهنکري آءٌ ان تي صرف قياس ڪري ٿي سگهيس".

مون چيو، "اهو هميشه منهنجو اندازو هو. تہ تنهنجي دل شريف آهي، ۽ هاڻي بہ آءٌ ان کي اهڙيءَ طرح ئي ڏسان ٿو. پر منهنجا ٻچا، مون کي ٻڌاءِ تہ تون کيئن آزاد تينءَ، يا اهي کهڙا لفنگا هئا، جي توکي کٽي ويا".

هن جواب ڏنو، "سچ پچ تہ بابا، اهو بدمعاش جو مون کي کٽي ويو، ان بابت آئون اجا تائين بيخبر آهيان، ڇاڪاڻ تہ آءٌ ۽ منهنجي ماءُ جيئن ٻاهر پئي گهميونسين، تيئن هو اسان جي پويان آيو، ۽ ان کان اڳ جو آءٌ مدد لاءِ سڏ ڪري سگهان، هن مون کي زوريءَ چوڦيٽيءَ گاڏيءَ ۾ کٽي ويهاريو، ۽ يڪدم تيز هلائڻ شروع ڪيائين. مون رستي ۾ ڪيترائي ماڻهو ڏٺا، جن کي مون مدد لاءِ سڏ ڪيا. مگر هنن منهنجي التجائن کي بي لحاظيءَ سان نڪرائي ڇڏيو. انهيءَ وقت ۾ ان بدمعاش مون کي دانهن ڪرڻ کان روڪڻ لاءِ سيڪو هنر ڪم ۾ آندو. هن مون کي واري تي ساراهيو، ڏيڇاريو ۽ قسم کنيو، تہ جيڪڏهن آءٌ صرف صبر ۾ رهنديس، تہ ڪيس مون کي نقصان پهچائڻ جو ڪوبہ ارادو نہ هو. انهيءَ وقت مون هن جي ڏنل پردي کي ٽوڙي ڇڏيو، ۽ اهو ماڻهو جنهن کي مون ڪجهه مفاصلي تي سجاتو، سو توهان جو جهونو دوست "مسٽر برچل" هو. هو پنهنجيءَ دستوري تڪڙ سان هلي رهيو هو، ۽ ڪيس اها ساڳي ڏڳهي لٽ هئي، جنهن تان پاڻ مٽائيس گهڙيو ئي ٽنٽوليون ڪنڌا هٽاسون. اسين اجا سڏ پنڌ تي

مس آياسون، ته مون کيس نالو وٺي سڏ ڪيو، ۽ ڪيس مدد لاءِ التجا ڪئي. مون پنهنجا واڪا ڪيترا دفعا دهرايا، جنهن تي هن تمام وڏي بلند آواز سان گاڏيءَ واري کي بيهڻ جو حڪم ڪيو. پر گاڏي هلائيندڙ ماٺهوءَ کوبه توجهه ڪونه ڏنو ۽ اڳتي بہ وڌيڪ تيز رفتار سان گاڏيءَ کي هڪلينڈو هليو. مون هاٿي خيال ڪيو، ته هو ڪڏهن بہ اسان کي پهچي نہ سگهندو. مگر منٽ اڌ ۾ مون "مسٽر برچل" کي گهوڙن سان گڏ ڊوڙندو ڏٺو. ۽ هڪڙي ئي ٽونشي سان گاڏيءَ واري کي پٽ تي ڪيرائي وڌائين. جڏهين هو ڪريو، تڏهن گهوڙا پاڻ مرادو بيهي رهيا، ۽ ان بدمعاش قدم گاڏيءَ کان ٻاهر رکي تلوار مياڻ مان ڪڍي، ۽ موت کان بچڻ لاءِ "مسٽر برچل" کي ڇڏي ڏيڻ جو حڪم ڪيائين. پر "مسٽر برچل" ڏانهس ڊوڙندي سندس تلوار کي پڇي ٽڪرا ٽڪرا ڪري ڇڏيو، ۽ پوءِ پاءُ ميل تائين سندس پويان پيو، پر هو پڇي ويو. آڻ ان وقت پنهنجي ڇڏائيندڙ کي مدد ڪرڻ جي ارادي سان پاڻ ٻاهر نڪري آيس، پر هو ڪاميابيءَ سان جلد مون ڏانهن واپس آيو. گاڏيءَ وارو، جو هاٿي سُرت ۾ آيو هو، سو پٺ پڇڻ لڳو. پر "مسٽر برچل" کيس سندس بربادي‌ءَ جي خطري کان بچڻ لاءِ وري سوار ٿيڻ ۽ واپس شهر ڏانهن گاڏي کاهي هلڻ لاءِ چيو. مقابلو ڪرڻ ناممڪن ڏسي، هن ڪيبائيندي حڪم جي پيروي ڪئي، جيتوٽيڪ کيس پهتل زخم مون کي خوفناڪ نظر آيو. جيئن اسين اڳتي گاڏي هڪلينڈا وياسون، تيئن هن پنهنجي درد جي دانهن ڪرڻ جاري رکي، ايتري قدر جو ان آخر "مسٽر برچل" جي رحم کي پڙکايو، جنهن منهنجي عرض تي هڪ مهمان سراءِ وٽ پهچي سندس ملهم پٽي ڪئي.

مون چيو، "مرحبا، منهنجا ٻچا، تون ۽ تنهنجو بهادر ڇڏائيندڙ، توهان کي هزار مرحبائون، جيتوٽيڪ اسان جي خوشي صرف ڪمبختيءَ واري آهي، تنهن هوندي بہ اسان جون دليون توهان جي استقبال ڪرڻ لاءِ تيار آهن، ۽ هاٿي "مسٽر برچل"، جيئن ته تو منهنجيءَ ڏيءَ کي ڇڏايو آهي، تنهنڪري جيڪڏهن تون کيس عيوضو سمجهين، ته هوءَ تنهنجي آهي. جيڪڏهن تون اسان جهڙي هڪ غريب خاندان سان رشتيداريءَ رکڻ لاءِ رضامند آهين، ته هن کي پنهنجي هٿ ڪر، ۽ سندس قبوليت حاصل ڪر. جيئن مون کي معلوم آهي ته توکي هن جي دل جو پيار حاصل آهي، تيئن توکي منهنجيءَ دل جو پيار پڻ حاصل آهي سائين مون کي هن ٻڌائڻ جي اجازت ڏي، ته آڻ توکي کو تورو خزانو ڪونه تو ڏيان".

"مسٽر برچل" چيو، "سائين آءٌ سمجهان ٿو، ته توهين منهنجيءَ حالات ۽ جنهن پرورش جي هوءَ مستحق آهي، تنهن نموني پرورش ڪرڻ واري منهنجيءَ لاچاريءَ کان باخبر آهيو".

مون جواب ڏنو، "جيڪڏهن توهان جو هاٿوڪو اعتراض منهنجيءَ آڇ کي رد ڪرڻ جي معنيٰ رکي ٿو، ته آءٌ هٽ کٽان ٿو. آءٌ ڪوبہ ماٺهو اهڙو سندس مستحق نٿو سمجهان، جهڙو تون آهين. جيڪڏهن آءٌ ڪيس هزار مڙس ڏيئي سگهان، ۽ هزار مرد مون کان ان جي طلب ڪن، ته بہ منهنجو ايماندار دوست "برچل" منهنجو پياري ۾ پيارو انتخاب ٿيڻ گهرجي".

هنن سيني ڳالهين تي سندس مائ، شرمندو ڪندڙ ڏٺي ويئي، ۽ منهنجيءَ آڇ جو ڪوبہ جواب نہ ڏيندي، هن پڇا ڪئي ته آيا، انهيءَ ۾ واريءَ سراءِ مان ڪيس ناشتي سان نوازيو ويندو، جنهن جو جواب هائوڪار ۾ ملندي، هن صاحب کي بهترين ماني جا ٿوري اطلاع تي ميسر ٿي سگهي ٿي، موڪلڻ جو حڪم ڪيو. هن بهترين شراب جي هڪ درجن بوتلن ۽ منهنجي لاءِ طاقت ڏيندڙ دوائن جو اڳيئي سنو انتظام ڪيو هو. هن مشڪ سان خاطري ڏيندي وڌيڪ چيو، ته جيتوڻيڪ پاڻ جيل ۾ ڪڏهن بہ نہ رهيو هو، تڏهن بہ هو هڪ دفعي لاءِ ڪجهہ وقت اتي ليٽندو. پيشگار مانيءَ جي تيارين سان جلدي حاضر ٿيو. هڪ ميز اسان کي داروغي کان اڌاري ملي. هو نهايت چڱي مزاج وارو ڏسڻ ۾ ٿي آيو. شراب دستور موجب تقسيم ڪيو ويو، ۽ بہ تمام چڱيءَ طرح ڊڪيل طعام جا خومچا اندر آندا ويا.

منهنجي ڏيءَ اڃا تائين پنهنجي پاءُ جي دکدائڪ حالت بابت نہ ٻڌو هو، ۽ اسان پڻ ان بيان سان سندس خوشيءَ کي افسرده ڪرڻ نٿي چاهيو. اهو اڃايو هو، جو مون خوش مزاج ظاهر ٿيڻ لاءِ ڪوشش ڪئي، ڇاڪاڻ تہ منهنجي بدبخت پٽ جي حالتن ڊوئنگ جي سيني کوشش کي ايتري قدر تہ ٽوڙي ڇڏيو. جو آءٌ هن جي بدبختين کي بيان ڪرڻ ۽ چاهنا ڪرڻ سان تہ هو اسان سان هن خوشيءَ جي ننڍڙي وقفي ۾ حصي وٺڻ لاءِ آندو وڃي، پنهنجي خوشيءَ کي شڪست ڪرڻ تي مجبور ٿي پيس. منهنجا مهمان منهنجي بيان جي پيدا ڪيل ٽرٽلي مان سڌير ٿيا، ان کان پوءِ مون عرض ڪيو، ته "مسٽر جينڪنسن" کي پڻ اجازت ملي. داروغي اها غير دستوري فرمانبرداري جي نموني ۾ منظور ڪئي. اڃا

منهنجي پٽ جي ٻيڙين جو ڪڙڪو رستي تي مس ٻڌڻ ۾ آيو. تہ سندس پيٽ ساٽس ملڻ لاءِ بي صبريءَ سان ڊوڙي. ان وقت "مسٽر برچل" مون کان پڇيو. تہ آيا منهنجي پٽ جو نالو جارج هو. جنهن جو جواب هاڪاريءَ ۾ ملندي. هن اجا تائين پنهنجي ماڻ جاري رکي. جيئن منهنجو پٽ ڪونيءَ ۾ گهڙيو. تيئن مون ڏٺو تہ هن "مسٽر برچل" جي عجب ۽ تعظيم واريءَ نگاهہ سان عزت ڪئي.

مون چيو. "منهنجا پٽ هليو اڇ. جيتوڻيڪ اسين تمام گهڻو تباهہ ٿي ويا آهيون. تنهن هوندي بہ پالٺهار اسان کي ڏکن کان ڪجهہ ڇوٽڪاري ڏيڻ ٿي مهربان ٿيو آهي. منهنجي ڏيءَ اسان کي واپس ملي آهي. ۽ اهو ئي ماڻهو هن کي ڇوٽڪارو ڏيندڙ آهي. هن ئي بهادر انسان جو آءٌ احسانمند آهيان. جو منهنجي هڪ ڏيءَ هاڻي منهنجي قبضي ۾ آهي. منهنجا پٽ. ڪيس پنهنجي دوستيءَ جو هٿ ڏي. هو اسان جي گرماگرم شڪريي جو مستحق آهي".

منهنجو پٽ هيءُ سمورو عرصو جيڪي مون چيو. ان ڏانهن توجهہ نہ ڏيندڙ ڏسڻ ۾ آيو. ۽ اجا تائين عزت پرئي مفاصلي تي بينو رهيو. سندس پيٽ چيو. "منهنجا پيارا پاءُ. ڇو تون منهنجي نيڪ ڇوٽڪاري ڏيندڙ جو شڪريو بجا نٿو آڻين؟ پهلوانن کي هميشہ هڪ ٻئي کي پيار ڪرڻ گهرجي".

هن اجا تائين بہ پنهنجي ماڻ ۽ حيرت جاري رکي. جيستائين اسان جي مهمان آخر پاڻ کي سجاتل ڏٺو. ۽ پنهنجو اصل شان اختيار ڪندي. منهنجي پٽ جي اڳتي اچڻ جي خواهش ڪئي. جهڙي مقتدر ادا هُـنَ هـنَ موقعي تي اختيار ڪئي. تهڙي مون هن کان اڳ ڪڏهن بہ هـنَ ۾ ڪانہ ڏٺي هئي. هڪ معتمد فيلسوف چوي ٿو. تہ "سرشتيءَ ۾ اعليٰ ترين وَتُ اهو نيڪ ماڻهو آهي. جو مصيبت سان ڪشمڪش ڪندڙ آهي. تنهن هوندي ان کان بہ وڌيڪ اعليٰ اهو نيڪ ماڻهو آهي. جو ان مصيبت کان ڇوٽڪاري ڏيڻ لاءِ اچي ٿو". هن منهنجي پٽ جو نهايت عمدي طريقي ۾ ڪجهہ وقت لحاظ رکيو. ۽ ان کان پوءِ چيو. "وري بہ آءٌ ڏسان ٿو. بي خيال ڇوڪر. تہ اهو ساڳيو ڏوهہ!" مگر اتي هو داروغي جي نوڪرن مان هڪ جي اچڻ تي رکجي ويو. اهو نوڪر اسان کي اطلاع ڏيڻ آيو هو. تہ هڪ مرتبي وارو ماڻهو. جو هڪ گاڏيءَ ۽ ڪيترن حاضريءَ وارن نوڪرن سان گڏ شهر ۾ آيو هو. تنهن پنهنجيون تعظيمون ان سڪر ماڻهوءَ لاءِ موڪليون هيون. جو اسان سان گڏ هو. ۽ ان معلوم ڪرڻ جو

عرض ڪيائين، ته هو ڪڏهن به مناسب سمجهندو جڏهن هو ساڻس ملاقات ڪري. اسان جي مهمان جواب ڏنو. "ان ڪي چئو ته، تيستائين اتي ترسي جيستائين مون کي ساڻس ملڻ جي فرصت ملي". ان کان پوءِ منهنجي پٽ ڏانهن مخاطب ٿي وڌيڪ چيائين. "آئون وري به ڏسان ٿو. ته تون ساڻگئي ڏوهه جو مجرم آهين، جنهن لاءِ مون توکي اڳي هڪ دفعو جهڪيو هو، ۽ جنهن لاءِ قانون هاڻي تمام واجبيءَ ۾ واجبي سزائون پيو تيار ڪري. تون سمجهين ٿو ته شايد، تنهنجي پنهنجي حياتيءَ لاءِ حقارت توکي ٻئي جي حياتيءَ ونڻ جي اجازت ڏئي ٿي. سائين هڪ املهه حياتيءَ کي جوکي ۾ وجهندڙ موڳي ۾ موڳي ماڻهوءَ ۾ هڪ حفاظت سان عمل ڪندڙ خونيءَ جي وچ ۾ ڪهڙو تفاوت آهي؟ جُواريءَ جي دغا ۾ اها ڪا ڪمي آهي ڇا، جڏهن هو دليل پيش ڪري ٿو ته پاڻ هڪ ڪوڙو سڪو شرط ٻڌو هئائين؟"

مون چيو. "افسوس، سائين تون ڪير به هجين، غريب گمراهه مخلوق تي رحم ڪر. ڇاڪاڻ ته جيڪي ڪي هن ڪيو آهي، سو هڪ گمراهه ماڻ جي فرمانبرداريءَ ڪري. سندس ماڻ پنهنجي بغض جي شديد غُصي ۾ پنهنجي دعائن جي نالي تي ڪانئس طلب ڪئي، ته هو سندس تڪرار جو عيوض ونبي. سائين، اجهو، هيءُ خط آهي، جو توهان کي هن جي بيوقوفي ثابت ڪري ڏيکاريندو ۽ سندس ڏوهه گهٽ ڪندو".

هن خط کنيو ۽ ان کي تڪڙو پڙهيو. هن چيو. "هيءُ جيتوڻيڪ هن گناهه جو هڪ مڪمل عذر نه آهي، پر هڪ اهڙي جرم کي خفيف ثابت ڪندڙ آهي، جو مون کي ڪيس معاف ڪرڻ تي آماده ڪري ٿو".

هن پنهنجو سلسلي ڪلام جاري رکندي، ۽ مهرباني‌ءَ سان جارج جي هٿ کان جهلندين چيو. "هاڻي سائين آءٌ ڏسان ٿو، ته مون کي هتي ڏسي، اوهين حيران ٿيا آهيو! پر مون اڪثر جيلن کي گهٽ پسند ايندڙ موقعن تي ڏٺو آهي. آءٌ هينئر ڏسڻ آيو آهيان، ته هڪ لائق ماڻهو، جنهن لاءِ مون کي تمام سچي دلي عزت آهي، ان سان انصاف ڪئي. آءٌ گهٽو ئي تنهنجي والد جي فيض و ڪرم جو چمڙا پوشيءَ ۾ تماشبين تي رهيو آهيان. مون سندس نندڙي رهائش گاهه تي خوشامد کان پاڪ عزت حاصل ڪئي آهي، ۽ سندس باهه جي چوڌاري مزيدار سادگيءَ مان اها خوشي حاصل ڪئي اٿم، جا بادشاهي درٻارون به ڏيئي

نہ سگھنديون هونديون. منهنجو پائٽيو منهنجي هٿي اچڻ جي ارادن کان واقف ٿيو آهي، ۽ آءٌ سمجهان ٿو ته اهو آيو آهي. سندس پڇا ڳاڇا کان سواءِ ڪيس ڏوهي نهرائڻ ساڻس ۽ توهان سان ظلم ٿيندو. ۽ هيءَ آءٌ سواءِ ڪنهن ٻڌاڪ جي چئي سگهان ٿو. ته ڪڏهن بہ ڪنهن "سر وليم ٽارنهل" تي بي انصافيءَ جو الزام نہ لڳايو آهي.

هاڻي اسان ڏٺو. ته اها شخصيت جنهن کي اسان ايترو گهٽو وقت هڪ غريب ۽ دلچسپ ساڻيءَ وانگر مهمان رکيو هو، سو نامور "سر وليم ٽارنهل" کان سواءِ ٻيو ڪونہ هو، جنهن جي اخلاقن ۽ خاص خوبين کان ورلي ڪو غير واقف هو. غريب "مسٽر برجل" سچ پچ ته هڪ وڏيءَ دولت ۽ گهٽي اثر وارو ماڻهو هو، جنهن ڏانهن قانون جوڙڻ واريءَ جماعت جي ميمبرن گهٽي تعريف سان توجهہ ڏنو ٿي، ۽ جنهن کي ان جماعت اعتماد سان ٻُڌو ٿي. هو پنهنجي ملڪ جو دوست، مگر پنهنجي بادشاهہ سان وفادار هو. منهنجي غريب زال، پنهنجي اڳئين گهرائي ياد ڪندي، انديشي کان ڪانئس ڪوٺ ڪرڻ لڳي. پر صوفيا جنهن ڪجهہ منٽ اڳ ڪيس پنهنجو ٿي سمجهيو، سا هاڻي ڪيس تمام دور مقام تي، جنهن تي ڪيس نصيب ڪٽي ويو هو ڏسندي، پنهنجي لڙڪن لڪائڻ کان لاچار هئي. منهنجيءَ زال نهايت قابل رحم حالت ۾ چيو، "سائين، اهو ڪيئن ممڪن ٿي سگهي ٿو، ته مون کي ڪڏهن بہ اوهان جي معافي ملي سگهندي؟ اڳئين دفعي جڏهن مون کي اوهان کي پنهنجي گهر ۾ ڏسڻ جي عزت نصيب ٿي هئي، تڏهن مون کان جيڪي بي مانائيءَ وارا چرچا ٿيا، سي مون اوهان سان ڪيا. هاڻي مون کي خوف آهي، ته اهي ڪڏهن بہ معاف ٿي نہ سگهندا".

هن جواب ڏنو، "خاتون، جيڪڏهن تو کي چرچو ڪيو هوندو، ته مون ان جو جواب ڏنو هوندو. آءٌ اهو سڃيءَ جماعت تي ڇڏيندس، ته اهي فيصلو ڪن ته آيا، منهنجا چرچا اهڙا سنا نہ هئا، جهڙا تنهنجا. سچ ته مون کي ڪوبہ اهڙو ماڻهو ڪونہ ٿو سجهي، جنهن سان آءٌ هن وقت ناراض آهيان، سواءِ ان شخص جي جنهن منهنجيءَ پياريءَ ڇوڪريءَ کي اهڙو ڏيجاريو آهي. مون کي مورگو ان بدمعاش جي بدن کي جاڇڻ جو بہ وقت ڪونہ مليو، جو ڪيس اشتهار ۾ پڙو ڪري سگهجي. منهنجي پياري "صوفيا" چا تون ڪيس وري سجاڻي سگهندينءَ؟"

صوفيا جواب ڏنو. "سائين آءٌ خاطريءَ سان چئي نٿي سگهان. پر هاڻي مون کي ياد اچي ٿو. ته سندس پُرن مان هڪ جي مٽان هڪ وڏو نشان هو". "جينڪنسن" جو پر ۾ ٻيٽو هو. تنهن وچ ۾ چيو. "ببي تڪليف معاف ڪجو. نوازش ڪري مون کي ٻڌايو. ته چا. ان شخص جا وار ڳاڙها هئا؟" صوفيا جواب ڏنو. "ها. آءٌ ائين سمجهان ٿي". هن "سرولير" ڏانهن مخاطب ٿيندي وڌيڪ چيو. "سائينءَ جن. هن جي ٽنگن جي لمبائي ڏٺي؟" امير جواب ڏنو. "آءٌ سندس ڏگهائيءَ بنسبت خاطري ڏيئي نٿو سگهان. مگر مون کي سندس تڪڙي هئڻ جي خاطري آهي. چاڪاڻ ته هو مون کا اڳتي نڪري ويو. جو هڪ اهڙو ڪر آهي. جو مون خيال ڪيو ته. هن حڪومت ۾ ڪي چند ماڻهو ڪري سگهندا هوندا". "حضور جن اطمينان ڪن". "جينڪنسن" دانهن ڪئي. "آءٌ ان ماڻهوءَ کي سجاڻان ٿو. يقيناً اهو ساڳيو ماڻهو آهي". هو "انگلينڊ" جو بهترين ڊوڙندڙ آهي. هن "نيوڪئسل" جي "پنوائر" کي جيتيو. سندس نالو "ٽموٿي بئڪسٽر" آهي. آءٌ ڪيس مڪمل طرح سجاڻان. ۽ سندس موجوده لڪڻ جي جڳهه جي به ڄاڻ اٿم. جيڪڏهن حضور جن داروغي کي حڪم ڪن. ته هو مون کي سندس بن ماڻهن سان گڏ ڇڏي. ته آءٌ گهٽي ۾ گهٽو ڪيس هڪ ڪلاڪ ۾ توهان وٽ پيش ڪرڻ جو ذمو کڻندس". انهيءَ تي داروغي کي ڪونايو ويو. داروغي جي حاضر ٿيڻ تي. "سر وليم" کانئس پڇيو. "چا تون مون کي سجاڻين ٿو؟" داروغي جواب ڏنو. "هائو. حضور خاطري ڪريو. آءٌ "سر وليم ٽارنهل" کي چگيءَ طرح سجاڻان. ۽ هرڪو ماڻهو جنهن کي هن جي خبر آهي. سو ڪيس وڌيڪ ڇاڻڻ جي خواهش رکي ٿو". ان تي امير چيو. "تڏهن تمام چڱو. منهنجو عرض آهي. ته تون منهنجي اختياريءَ تي هن ماڻهوءَ ۽ پنهنجن نوڪرن مان بن کي هڪ پيغام پهچائڻ لاءِ وڃڻ جي اجازت ڏي. آءٌ عدالتي ڪاروبار هلائيندڙ جماعت جو ميمبر آهيان. تنهنڪري آءٌ انهن کي هٽ ڪري ڏيڻ جو ڪر پنهنجي ذمي کڻان ٿو". ٻئي جواب ڏنو. "توهان جو وعدو ڪافي آهي. ۽ هڪ منٽ جي اطلاع سان حضور جن کيس ساريءَ "انگلينڊ" ۾ جڏهن موزون سمجهن. تڏهن پلي موڪلين".

داروغي جي اجازت بعد "جينڪنسن" کي "ٽموٿي بئڪسٽر" جي تلاش ۾ موڪليو ويو. سندس وڃڻ کان پوءِ اسين پنهنجي ننڍڙي "بِل" جي راند روند ۾ وندريا

پيا هئاسون. جو ان وقت اتي آيو هو. ۽ "سر وليم" کي چمي ڏيڻ لاءِ سندس ڪلهن تي چڙهي ويٺو. سندس ماڻ کيس گوشمالي ڪرڻ لاءِ پئي ويئي. مگر ان بابت اسان کيس روکيو. ۽ جيئن ئي هو قاتل تڻل ڪپڙن ۾ هو. تيئن ئي کيس پنهنجي گوڏن تي کڻندي چيائين. "چا بل ڳُنڪالُجَ. تون پنهنجي جهوني دوست "برچل" کي سجاڻين ٿو؟ ۽ تون "ڊِڪ". منهنجا آزمودگار سپاهي. تون پڻ هتي آهين؟ توهين ڏسندؤ ته مون توهان کي ڪونہ وساريو آهي". ائين چوندي هن هرهڪ کي هڪ وڏو جِنجر جي مانيءَ جو ٽڪرو ڏنو. جو انهن غريبن تمام خوشيءَ سان کاڌو. چاکاڻ ته کين ان صبح جو تمام ٿورڙي نيرن ملي هئي.

اسين هاڻي مانيءَ تي ويناسون. جا ٿڌي ٿي ويئي هئي. پر ان کان اڳ جيئن ته مون کي ٻانهن ۾ اڃا تائين سور هو. تنهنڪري "سر وليم" هڪ نسخو لکيو. چاکاڻ ته هن علم طبعيءَ جو اڀياس ڪرڻ پنهنجي وندر ڪيو هو. ۽ ڏنڊي ۾ وڃڻي هنر واري کان وڌيڪ هو. اهو نسخو ڳوڙ جي دوائن وڪٽندڙ ڏانهن موڪليو ويو. منهنجيءَ ٻانهن جي ملر پٽي ڪئي ويئي. ۽ مون جلدي آرام حاصل ڪيو. مانيءَ تي اسان جي حاضري داروغي پيري. جو اسان جي مهمان جي ايتري تعظيم ڪري رهيو هو. جيتري سندس طاقت ۾ هئي. اسان چگيءَ طرح کائي ورتو. ان کان اڳ ٻيو پيغام سندس پائٽي کان آيو. جو پاڻ کي بي ڏوهي ٺهرائڻ لاءِ حاضر ٿيڻ جي اجازت جي خواهش ڪري رهيو هو. امير اهو عرض قبول ڪيو. ۽ "مسٽر ٽارنهل" کي اندر اچڻ جي اجازت ڏنائين.

★

باب ايڪتيهون

اڳئين ڪريم النفسي

"مسٽر ٽارنهل" هميشه وانگر مشڪندي ظاهر ٿيو ۽ پنهنجي چاچي ڪي پاڪر پائڻ ويو. مگر چاچس ڪيس حقارت سان موٽائي ڇڏيو. امير سختيءَ سان چيو. "هن وقت ڪابہ چاپلوسي نہ گهرجي. منهنجيءَ دل ڪي قبول پوڻ جو صرف هي طريقو آهي، عزت جي رستي ڪان اچڻ. پر هتي آءٌ صرف ڪوڙ، گيديپٽي ۽ ظلر جا منجهيل واقعات ڏسان ٿو. جناب! اهو غريب ماڻهو جنهن سان تو دوستيءَ جي دعويٰ ٿي رکي، ان سان اهڙي نموني برتاءُ ڪرڻ ڪهڙي معنيٰ ٿو رکي؟ سندس ڏيءَ سندس مهمان نوازيءَ جي عيوض ڪيٽپ جي نموني زوري پڇائي ويئي، ۽ شايد صرف بي عزتيءَ کي روڪڻ لاءِ سندس پيءُ کي جيل ۾ اُڇلايو ويو آهي. هن جو پٽ جنهن کي تون هڪ مرد وانگر منهن ڏيڻ ڪان ڊنئين ٿي سو پڻ....". "مسٽر ٽارنهل" گفتگو ٽوڙيندي چيو. "سائين، چا اهو ممڪن آهي تہ منهنجو چاچو ان ڪر تي هڪ گناهہ وانگر اعتراض ونبي، جنهن کي چڏڻ لاءِ سندس وري وري هدايتن ئي مون کي آماده ڪيو آهي".

"سر وليم" جواب ڏنو. "تنهنجو چوڻ بلڪل نيڪ آهي. هن موقعي تي تو چگيءَ سياڻپ سان ڪر ڪيو آهي، مگر اهڙو نہ جهڙو هوند تنهنجو پيءُ ڪري ها. منهنجو پاءُ سچ پچ تہ. عزت جو روح روان هو. پر توهان..... هائو. تو هن موقعي تي مڪمل طرح نيڪ ڪر ڪيو آهي، ۽ آءٌ ان کي گهٽو پسند ڪريان ٿو".

سندس پائٽي چيو. "مون کي اميد آهي تہ منهنجي باقي هلت ملامت جي لائق نہ ڏني ويندي. سائين، آءٌ هن معزز ماڻهوءَ جي ڏيءَ سان گڏ ڪن عوامي وندر گاهن تي حاضر ٿيس. اهڙيءَ طرح جيڪا هلڪائي هئي، تنهن کي بدناميءَ جي سخت نالي سان ڪوٺيو ويو، ۽ ظاهر ڪيو ويو تہ، منهنجو ساڻس گهرو تعلق هو. سندس راضپي موجب ڳالهہ کي صفا ڪرڻ لاءِ آءٌ شخصي طرح سندس پيءُ وٽ ويس، پر هن منهنجو استقبال صرف بي عزتيءَ ۽ گارين سان ڪيو. باقي ٻين ڳالهين بنسبت منهنجا عام مختيار ۽ وڪيل اوهان کي چگيءَ طرح آگاهہ ڪري سگهندا. چاڪاڻ تہ آءٌ پنهنجو سمورو ڪاروبار سندن ئي حوالي ڪريان ٿو. جيڪڏهن هن قرض ڪنيا

آهن، ۽ موٽائي ڏيڻ جي لائق نہ آهي، تہ سندن ئي ڪم آهي، تہ هن نموني سان ڪاروائيءَ کان ۽ آڻ داد رسيءَ لاءِ انهن تمام قانوني طريقن اختيار ڪرڻ ۾ ڪابہ سختي يا بي انصافي ڪونہ ٿو ڏسان".

"سر وليم" چيو، "جيڪڏهن اهو ائين آهي جيئن تو بيان ڪيو آهي، تہ پوءِ تنهنجي ڪيل ڪم ۾ ڪابہ اهڙي ڳالهہ نہ آهي، جا معاف ٿيڻ جوڳي نہ هجي. هيءُ معزز انسان اهڙي ظلم سان دٻايو وڃي، ان کي برداشت نہ ڪرڻ ۾ تنهنجي هلت وڏيڪ سخاوت واري ٿئي ها، تنهن هوندي بہ هيءُ ڪاروائي ڪم از ڪم انصاف ڪارڻ ٿي آهي".

زميندار جواب ڏنو، "هيءُ ڪنهن بہ هڪ تفصيل جو رد ڏيئي نٿو سگهي، ۽ آڻ ائين ڪرڻ لاءِ ڪيس سامهون ٿيان ٿو. ۽ جيڪي آڻ چوان ٿو، ان جي تصديق ڪرڻ لاءِ منهنجن نوڪرن مان ڪيترا تيار آهن". مون کي صبر ۾ ڏسي، هن وڏيڪ چيو، "اهڙيءَ طرح سائين ثابت ٿئي تو تہ آڻ بي ڏوهي آهيان. ۽ جيتوڻيڪ اوهان جي استدعا تي، آڻ هن معزز ماڻهوءَ کي ٻيو سيڪو گناهہ معاف ڪرڻ لاءِ تيار آهيان، تہ بہ مون کي توهان وٽ بي آبرو ڪرڻ لاءِ هن جيڪي ڪوششون ورتيون آهن، سي اهڙو غصو اُپارين ٿيون، جو آڻ پاڻ کي سنيالي نٿو سگهان. ۽ اهو پڻ ان وقت تي، جڏهن سندس پٽ سچ پچ تہ منهنجيءَ حياتيءَ وٽ جي تياري ڪري رهيو هو. ان لاءِ آڻ چوان ٿو، تہ هڪ اهڙو ڏوهہ آهي، جنهن کي مون قانون تي چڙڻ لاءِ ارادو ڪيو آهي، تہ اهو پلي پنهنجو رستو اختيار ڪري. مون وٽ سندس چٹلينج ۽ ان کي ثابت ڪرڻ لاءِ بہ شاهد موجود آهن. منهنجي نوڪرن مان هڪُ خوفناڪ نموني ۾ قَتَلَ ويو آهي، ۽ جيتوڻيڪ منهنجو چاچو پاڻ ڪٽي مون کي سمجهائي ان کان باز آڻيندو، جو آڻ سمجهان ٿو تہ هو نہ ڪندو، تنهن هوندي بہ آڻ قانوني انصاف ٿيل ڏسندس ۽ هي ان لاءِ پوڳيندو". منهنجيءَ زال چيو، "بدمعاش، تو اڳيئي پنهنجو ويڑ نہ ورتو آهي ڇا، جو منهنجو چوڪرو تنهن جو ظلم ضرور چڪندو؟ مون کي اميد آهي تہ نيڪ "سر وليم" اسان کي بچائيندو. چاڪاڻ تہ منهنجو پٽ اهڙو تہ معصوم آهي، جهڙو ٻار. مون کي خاطري آهي، تہ هيءُ بي ڏوهي آهي. ۽ هن ڪڏهن بہ ڪنهن ماڻهوءَ کي نقصان نہ رسايو آهي".

ان نيڪ انسان جواب ڏنو، "بيبي! سندس سلامتيءَ لاءِ توهان جون دلي خواهشون منهنجين کان وڌيڪ نہ آهن. پر مون کي افسوس آهي، جو آئون ڏسان ٿو، تہ هن جو ڏوهہ بلڪ پنڌرو آهي، ۽ جيڪڏهن منهنجو پائيٽو ان تي زور رکي ٿو....." پر "جينڪنسن" ۽ داروغي جي نوڪرن هاڻي اسان جي ڏيان کي چڪي ورتو، جو هڪ قداور خوش پوش شخص کي ڇڪيندا، انڊر گھڙيا. "جينڪنسن" کيس اندر ڏکيندي چيو، اجهو هي اسان وٽ حاضر آهي، ۽ جيڪڏهن کو شخص ڪڏهن بہ "ٽائبرن" لاءِ اميدوار هو تہ اهو هي شخص آهي".

جنهن ساعت "مسٽر ٽارنهل"، ان قيديءَ ۽ "جينڪنسن" جنهن جي هو حوالات ۾ هو، سُجاتو، تنهن وقت خوف کان پوئتي هٽندو ڏٺو ويو. سندس منهن پنهنجي کيل گناهہ کان پيلو ٿي ويو. پر "جينڪنسن" سندس ارادو پرکي ورتو ۽ کيس بيهاري ڇڏيائين. هن چيو، "ڇا، زميندار صاحب، تون پنهنجن ٻن جهونن واقف کارن، "جينڪنسن" ۽ "باکسٽر" کان شرمسار آهين؟ پر هي ئي طريقو آهي جنهن ۾ سپيئي وڏا ماڻهو پنهنجن دوستن کي وساري ڇڏيندا آهن، جيتوڻيڪ منهنجو پڪو ارادو آهي تہ اسين توهان کي ڪڏهن بہ کين وسارينداسون". هن "سر وليم" ڏانهن مخاطب ٿي چيو، "حضور جن خاطري ڪن، تہ اسان جي قيديءَ اڳيئي سپ ڪجهہ قبول ڪيو آهي، هي اهوئي سکر ماڻهو آهي، جنهن لاءِ سخت زخمي هئڻ جي پڪار کيل آهي. هي ظاهر ڪري ٿو، تہ "مسٽر ٽارنهل" ئي هو، جنهن پهريائين کيس هن ڪم تي مقرر ڪيو. هن ئي کيس اهي ڪپڑا ڏنا، جي هو هاڻي هڪ معزز ماڻهوءَ وانگر ڏسڻ ۾ اچڻ لاءِ پهري ٿو. هُن ئي کيس هڪ گاڏي مهيا ڪري ڏني. سندن وچ ۾ اها رٽ رٽيل هئي، تہ هي نوجوان عورت کي کنهن سلامتيءَ واري جاءِ ڏانهن ڪڍي ويندو ۽ اتي کيس خوف ۽ ڊپ ڏيندو. پر "مسٽر ٽارنهل" ان وقت اندر ڇڻ تہ اتفاقاً سندس آزاديءَ لاءِ اتي پهچي ويندو، ۽ ٻئي ڪجهہ وقت پاڻ ۾ وڙهندا. ان کان پوءِ هو پڇي ويندو، جنهن موجب "مسٽر ٽارنهل" کي بچائيندڙ هئڻ جي حيثيت ۾ هن عورت جي پيار حاصل ڪرڻ جو بهتر وجهہ ملندو".

"سر وليم" اهو ڪوٽ سجاتو، جو اڪثر سندس پائٽيو پهريندو هو. قيديءَ پاڻ مرادو وڌيڪ تفصيل وار بيان سان ائين اختتام ڪندي قبول ڪيو، تہ "مسٽر ٽارنهل" اڪثر ساٿس ظاهر ڪيو هو، تہ هو ساڳئي وقت تي ٻنهين پينرن سان محبت ۾ قائل هو.

"سر وليم" واکو ڪري چيو، "خدايا! ڪهڙو نہ ڪپر نانگ، آءٌ پنهنجيءَ چاتيءَ تي پالي رهيو هوس. جنهن انصاف جو شوق هو رکندڙ آهي، اهوئي ڪيس ملندو. محترم داروغا، ڪيس حفاظت سان رک. تنهن هوندي بہ جهل مون کي خوف آهي، تہ ڪيس روکڻ لاءِ اسان وٽ ڪابہ قانوني شاهدي نہ آهي".

ان تي "مسٽر ٽارنهل" نهايت حلم سان التجا ڪئي، تہ انهن بن بدمعاشن کي سندس برخلاف شاهدن طور قبول نہ ڪيو وڃي. پر سندس نوڪر پلي پچيا وڃن. "سر وليم" جواب ڏنو، "منهنجا نوڪر! بدبخت کين وڌيڪ لاءِ پنهنجو نہ ڪوڙ. پر اچو تہ ٻڌون تہ انهن ماڻهن کي چا چوٽو آهي. سندس بورچيءَ کي سڏيو".

جڏهن بورچيءَ کي اندر داخل ڪيو ويو، تڏهن هن پنهنجي اڳئين مالڪ جي نگاهن مان ڏٺو، تہ سندس سمورو زور هاڻي ختر ٿي چڪو هو. "سر وليم" سختيءَ سان واکو ڪري چيو، "مون کي ٻڌاءِ، تہ تو ڪڏهن پنهنجي آقا ۽ هن ماڻهوءَ کي سندس ڪپڙن ۾ ملبوس ٿيل ۽ هڪ ٻئي سان گڏ ڏٺو آهي؟" بورچيءَ جواب ڏنو، "هائو، حضور جن خاطري ڪن هڪ هزار دفعا، هي اهو ماڻهو آهي، جو هميشہ سندس ڪَنِ ڪَرتُوتَنِ ۾ ساڻس شامل رهندو هو".

"مسٽر ٽارنهل" وچ ۾ پڇيو، "ڪيئن، هي سڀ منهنجي منهن تي!" بورچيءَ جواب ڏنو، "هائو، اَبا ڪنهن بہ ماڻهوءَ جي منهن تي....، توکي سڀ ٻڌايان ٿو، تہ مون ڪڏهين بہ توکي پيار نٿي ڪيو، ۽ نڪي توکي پسند ٿي ڪيو. ۽ مون کي ڪابہ پرواهہ نہ آهي، جيڪڏهن هينئر آءٌ تو کي پنهنجي دل جو راز ٻڌايان ٿو". "جينڪنسن" واکو ڪري چيو، "جيڪڏهن ٿوکي مون بابت ڪابہ خبر هجي، تہ اها بہ حضور جن کي ٻڌاءِ". بورچيءَ جواب ڏنو، "آءٌ چئي نٿو سگهان، تہ مون کي ڪا تو بابت گهٽي خبر آهي، مگر ان رات جڏهن هن معزز ماڻهوءَ جي ڏيءَ کي فريب ڏيئي اسان جي گهر آندو ويو هو، تڏهن تون انهن مان هڪڙو هئين. "سر وليم" چيو، "اهڙيءَ طرح آءٌ ڏسان ٿو تہ تو پنهنجي معصوميت ثابت ڪرڻ لاءِ هڪ تمام عمدو شاهد آندو آهي. تون انسانذات تي داغ لڳائين ٿو! اهڙن بدمعاشن سان صحبت ڪرڻ! (پر هُن جي شاهدي جاري رکندي) ها، محترم بورچي تون مون کي ٻڌاءِ، چا، هيءَ اهو ماڻهو آهي، جنهن هن وٽ هن ٻڍي ماڻهوءَ جي ڏيءَ آندي هئي؟" بورچيءَ جواب ڏنو، "نہ سائين، حضور جن خاطري ڪن، تہ هن ان کي نہ آندو هو. چاڪاڻ تہ اهو ڪاروبار

زميندار پاڻ تي ڪنيو هو. پر هن ان پادريءَ کي آندو هو، جنهن ڪين پرٽائڻ جو ڊوئنگ ڪيو هو". "جينڪنسن" چيو. "اهو اهڙو ته پورو پورو سچ آهي، جو آءٌ ان کان ڪنڌ ڪيائي نٿو سگهان. اهو ئي ڪم هو، جو مون کي سپرد ڪيو ويو هو، ۽ آءٌ پنهنجيءَ پشيمانيءَ سان اهو قبول ٿو ڪريان".

امير عجب ۾ پئجي چيو. "سڳورا مولي سائين! ڪيئن نه هن جي ڪميٽي جي هڪ نئين خبر مون کي خبردار ٿي ڪري، هن جو هڪ ڏوهه تمام پڌرو آهي، ۽ آءٌ ڏسان ٿو ته هن جو مقدمو ظلم، گيدي پڻي ۽ انتقام سان تيار ڪيل آهي. محترم داروغا، منهنجي پروسي تي هن نوجوان عملدار کي جو هن وقت تنهنجو قيدي آهي، آزاد ڪر. ۽ نتيجن لاءِ مون تي پروسو رک. آءٌ هن ڪم کي ان پنهنجي دوست جج وٽ صحيح روشنيءَ ۾ پيش ڪرڻ جو ڪم پنهجي ذمي ڪٿندس، جنهن کيس جيل ڏانهن موڪليو آهي. مگر اها بدنصيب نوجوان عورت ڪٽي آهي؟ پلي ته هوءَ هن ڪمبخت کي سامهون پوڻ لاءِ حاضر ٿئي. آءٌ معلوم ڪرڻ چاهيان ٿو، ته هن ڪهڙن هنرن سان کيس نڳيو آهي، کيس اندر اچڻ لاءِ التجا ڪريو. هوءَ ڪٽي آهي؟"

مون چيو. "افسوس سائين! اهو سوال مون کي دل ۾ ڏنگ هڻي ٿو. آءٌ سچ پچ ته ڪنهن وقت هن ڏيءَ مان خوش هوس، مگر سندس تباهي...." اتي منهنجي ڳالهائڻ ۾ ازخود رڪاوٽ پئي، جڏهن مون ڏٺو ته جا عورت ان وقت حاضر ٿي رهي هئي، سا هئي "مس ارابيلا ولمات" جا ايندڙ ڏينهن تي "مسٽر ٽارنهل" سان پرٽجڻي هئي. "سر وليم" ۽ سندس پائيٽي کي اُتي پنهنجي اڳيان ڏسي، جيڪا حيرت ڪيس لڳي، تنهن جو بيان ڪري نٿو سگهجي. چاڪاڻ ته سندس اتي اچڻ بلڪل اتفاقي هو. ائين ٿيو جو سندس چاچيءَ زور رکيو هو، ته سندس شادي "مسٽر ٽارنهل" سان سندس گهر ۾ مڪمل ڪئي وڃي. ان جي گهر ڏانهن ويندي هوءَ ۽ سندس ٻيو پيءُ شهر جي وڃان لنگهي رهيا هئا. پر تفريحاً ترسندي، هو شهر جي ٻئي چيڙي تي هڪ سراءِ ۾ رهي پيا. اتي ائين ٿيو جو دريءَ کان هڪ نوجوان عورت منهنجي ننڍڙن چوڪرن مان هڪ کي گهٽيءَ ۾ راند ڪندي ڏٺو، ۽ يڪدم چوڪر کي هڪ نوڪر هٿان پاڻ وٽ گهرائي، ڪانئس اسان جي ڪجهه مصيبتن جو احوال معلوم ڪيائين، مگر اجا تائين ڪيس اها خبر نه ڏني ويئي ته "مسٽر ٽارنهل" کو انهن جو سبب هو.

جيتوڻيڪ سندس پيءُ ملاقاتن لاءِ اسان وٽ جيل ۾ اچڻ جي نامناسب هلت تي گهڻيئي اعتراض ڪيا، تنهن هوندي به اهي بي اثر ٿيا. هن ڇوڪري کي وٺي هلڻ لاءِ چيو، جو ڪم هن ڪيو. ۽ اهڙيءَ طرح هن جي غير متوقع ٽاڪي تي آمد اسان کي حيرت ۾ وڌو.

آءٌ انهن اتفاقي ملاقاتن تي روشني وجهڻ کان سواءِ اڳتي وڌي نٿو سگهان، جي جيتوڻيڪ روز مره پيون ٿين، مگر سواءِ ڪنهن غير معمولي موقعي جي اسان جي حيرت کي ڪو ورلي اُپارين ٿيون. اسين پنهنجين زندگين جي سيڪنهن خوشيءَ لاءِ ڪهڙيءَ اتفاقي ماجرا جا مرهون منت نه آهيون؟ اسين ڪپڙا پهرايا يا ڪاڏو ڪارايا وڃون ٿا. ان کان اڳ ڪيترا نه گهٽا ظاهر ظهور محنت ڪرڻ ڏانهن متوجهه هئڻ گهرجن، وسڪارو ضرور وسي، هوا واپار لاءِ ويندڙ جهاز جي سڙهه کي پري، ۽ ماٺهو ضرور دستوري سامان جي ضرورت رکندا هجن.

اسان سيني ڪجهه ساعتن لاءِ پنهنجو صبر قائم رکيو. هن زميندار کي چيو، جو هن سمجهيو ته اسان جي مدد لاءِ ۽ نه ئي ظلم ڪرڻ لاءِ آيو هو، "سچ پچ ته منهنجا پيارا "تارنهل"، آءٌ ان کي ڪجهه بي مروتيءَ جو طريقو سمجهان ٿي، جو تون مون کان سواءِ هتي اچين، ۽ مون کي هن ڪٽنب جي حالت کان آگاهه نه ڪرين، جو پاڻ ٻنهين کي تمام گهٽو پيارو آهي. توکي خبر آهي، ته مون کي پنهنجي معزز بزرگ استاد، جنهن کي آءٌ هميشه لاءِ تعظيم ڏيندس، ان جي دستگيريءَ لاءِ مدد ڪرڻ ۾ ايتري ئي مسرت هئڻ گهرجي جيتري تون حاصل ڪري سگهين ٿو. پر آءٌ ڏسان ٿي، ته تون پنهنجي چاچي وانگر ڪجهيءَ طرح نيڪي ڪرڻ ۾ خوشي حاصل ڪرين ٿو".

"سر وليم" وچ ۾ ڳالهائيندي چيو، هي نيڪيءَ ڪرڻ ۾ مسرت حاصل ڪري ٿو! نه، منهنجي پياري، هن جون خوشيون اهڙيون ئي ذليل آهن، جهڙو هي پاڻ آهي، خاتون، تون هن جي شڪل ۾ اهو پورو پورو بدمعاش ڏسين ٿي، جنهن هميشه انسانذات جي گهٽتائي ڪئي. هڪ ڪميٽو، جنهن هڪ غريب ماٺهوءَ جي ڏيءَ کي گمراهه ڪرڻ کان پوءِ ۽ سندس پيٽ جي معصوميت خلاف منصوبي رڻڻ کان پوءِ، سندس پيءُ کي قيد ۾ اڇلايو، ۽ وڏي پاءُ کي بيڙين ۾ وڌو آهي. چاڪاڻ ته هن کي سندس ڏوه ڪندڙ سان سامهون ٿيڻ جي همت هئي، ۽ خاتون، تون مون کي اجازت ڏي، ته آءٌ توکي هن راکاس جهڙي کان بچي وڃڻ تي مبارڪون ڏيان".

ان وٽندڙ چوڪريءَ چيو، "او خدا، آءٌ ڪيئن نہ نڀجي ويئي آهيان! "مسٽر ٽارنهل" مون کي خاطريءَ جهڙو اطلاع ڏنو، تہ هن بزرگ جو وڏو پٽ "ڪيپٽن پرمروز" پنهنجي نئين شادي ڪيل زال سان ٻاهر آمريڪا ڏانهن ويو هو".

منهنجيءَ زال چيو، "منهنجي منڙي ڪِڪِي، هن توکي ڪوڙن کان سواءِ ٻيو ڪجهہ ب ڪونہ ٻڌايو آهي. منهنجي پٽ "جارج" ڪڏهن ب حڪومت جون حدون نہ ڇڏيون. نڪي ڪڏهن ب ڪا شادي ڪيائين. جيتوٽيڪ توکيس وساري ڇڏيو آهي، مگر هن توکي هميشہ ايترو تہ گهٽو پيار ڪيو آهي جو ڪنهن ٻيءَ جو خيال ب نہ ڪري سگهيو آهي. مون کيس ائين چوندي ٻڌو آهي، تہ هو تنهنجي واسطي ڪنوارو مرندو". هوءَ پوءِ پنهنجي پٽ جي عشق جي سچائيءَ جو تفصيلوار احوال ڏيڻ لڳي. هن سندس ۽ "ٽارنهل" جي جهگڙي کي صحيح روشنيءَ ۾ پيش ڪيو. ان کان پوءِ ان ڳالهہ کان نڪري وڃي زميندار جي بد اخلاقين ۽ سندس مَڪَرَ وارين شادين جي ڳالهہ ڪيائين ۽ سندس گيدپڻي کي نهايت بي عزتيءَ واريءَ تصوير ۾ پيش ڪري، پنهنجيءَ گفتگو کي ختم ڪيائين.

"مس ولمات" چيو، "خدايا! آءٌ ڪيترو نہ برباديءَ جي ڪناري کي ويجهو اچي پهتي هيس! پر ان کان بچڻ تي مون کي ڪيڏي نہ وڏي خوشي ٿي آهي! هن ماڻهوءَ مون کي ڏهہ هزار ڪوڙ ٻڌايا آهن. هن کي اهڙو ڪو فن هو جو هو آخر مون کي ان خاطريءَ ڊيارڻ ۾ ڪامياب ٿيو. تہ منهنجو ان معزز ماڻهوءَ سان وعدو، منهنجي مڃان لازم نہ هو. چاڪاڻ تہ هيءَ ئي بي وفا ٿيو هو. هن جي ڪوڙن مون کي هڪ اهڙي ماڻهوءَ کي ڏڪارڻ سيکاريو، جو مڪمل طرح بهادر ۽ مهربان هو."

هن وقت تائين، جيئن تہ جيڪو ماڻهو زخمي ٿيل سمجهيو ٿي ويو، سو ڪار ثابت ٿيو هو، تنهنڪري منهنجو پٽ انصاف جي ٻنڌڻ کان آزاد ٿي ويو. "مسٽر جينڪنسن" جنهن خدمتگار وانگر ڪم پئي ڪيو، تنهن پڻ سندس وارن کي سنواريو ۽ معزز ڏسڻ ۾ اڇڻ لاءِ جيڪي ڪجهہ ضروري هو، سو ڪيس ميسر ڪري ڏنو. هاڻي هي تمام سهڻي نموني سان فوجي لباس ۾ اندر گهڙيو، ۽ آءٌ سواءِ ڪنهن فخر جي چوان ٿو، (چاڪاڻ تہ آءٌ ان کان مٿي آهيان) تہ هي

اهڙو ته سهڻو ڏسڻ ۾ ٿي آيو. جهڙو هڪ اهو انسان جنهن هميشه فوجي لباس پهريو هجي. جيئن هي اندر گهڙيو. تيئن هن پرانهون ۽ نماڻائي سان "مس ولمات" کي سلام ڪيو. چاڪاڻ ته سندس ماءُ جي فصيح زباني ۽ جيڪا تبديلي سندس فائدي ۾ آندي هئي، ان کان هي قطعاً غير واقف هو. ڪابه فضيلت هن لچاريءَ عورت جي بي صبريءَ کي معافي ڏيڻ کان روڪي نٿي سگهي. سندس لڙکن ۾ نگاهن، سندس پهرئين وعدي کي وساري ڇڏڻ سبب سندس دل ۾ جيڪي ندامت جا جذبات ٿيا، تن کي ظاهر ڪرڻ ۾ مدد ڪئي. منهنجو پٽ سندس هيءَ شفقت ڏسي حيران ٿي ويو. ته ان کي ورلي کو سچو سمجهي سگهيو. هن چيو. "خاتون، هي صرف وهمي خيال آهي. آءٌ ڪڏهن به اهڙي لياقت رکي نٿو سگهان. اوهان جي هن نموني نوازش ڪرڻ تي آءٌ نهايت گهٽو خوش ٿيو آهيان." "مس ولمات" جواب ڏنو. "نه سائين، مون سان دوکو ڪيو ويو آهي، آءٌ نهايت ذليل نموني نڪجي ويئي هيس، نه ته ڪابه ڀالهه مون کي پنهنجي وعدي پاڙڻ کان روڪي نه سگهي ها. توکي منهنجي دوستيءَ جي خبر آهي، تو ان کي گهٽو ئي آزمايو آهي، مگر جيڪي ڪجهه مون ڪيو آهي، ان کي وساري ڇڏ، جيئن توکي اڳي تمام گهڻا سچائيءَ جا وعدا مليل هئا، تيئن وري به اهي توسان ڏهرايل آهن. ۽ خاطري ڪر ته جيڪڏهن تنهنجي "ارابيلا" تنهنجي ٿي نٿي سگهي ته هوءَ ٻئي جي به ڪڏهن نه ٿيندي". "سر وليم" چيو. "جيڪڏهن مون کي تنهنجي پيءُ تي ڪجهه به اثر آهي، ته پوءِ تون ٻئي کنهن جي به نه ٿيندينءَ".

هي اشارو منهنجي پٽ "موزز" لاءِ ڪافي هو. هو جيڪي ٿيو هو، تنهن کان ٻيڙي رئيس کي آگاهه ڪرڻ لاءِ يڪدم مسافرخاني ڏانهن ڊوڙيو. جتي هو موجود هو. پر انهيءَ وقت سيڪنهن طرف کان برباد ٿيل زميندار اهو معلوم ڪندي ته فريب ۽ خوشامد ۾ به ڪي اميدون باقي ڇڏيل نه هيون، ان نتيجي تي پهتو ته سندس لاءِ بهترين رستو ٿيندو تبديل ٿيڻ، ۽ سندس پيچو ڪندڙ کي منهن ڏيڻ. اهڙيءَ طرح سپ شرم ڇڏي هي بي باڪ بدمعاش ظاهر ٿيو. هن چيو. "تڏهين آءٌ ڏسان ٿو ته آءٌ هتي ڪنهن به انصاف ٿيڻ جي توقع نٿو رکان. پر مون ارادو ڪيو آهي، ته اهو آءٌ ضرور حاصل ڪندس". "سر وليم" ڏانهن مخاطب ٿيندي هن چيو. "سائين توهان کي خبر هجي ته آءٌ هن کان وڌيڪ عرصو

توهان جي نوازش تي مدار رکندڙ نہ آهيان. آءٌ انهن کي نفرت سان ڏسان ٿو. کابہ طاقت "مس ولماٽ" جي ان دولت کي مون کان پري رکي نٿي سگهي، جا سندس اورچائيءَ کري کافي کني تي چکي آهي. سندس ملکيت لاءِ صحيح ٿيل دستاويز ۽ اقرار نامو مون وٽ محفوظ آهن. اهو سندس مال ئي هو. جنهن مون کي هن سڳ لاءِ هرکايو. ۽ نہ سندس شخصيت، دولت مون پنهنجي قبضي ۾ آندي آهي. هاڻي ڏسجي تہ ٻئي کي ڪير ٿو پنهنجي حوالي کري".

هيءَ هڪ خوفناڪ ضرب هئي. "سر وليم" سندس حقن جي راستبازيءَ کان واقف هو. چاکاڻ تہ هيءُ پاڻ شاديءَ جي شرطن فيصل ڪرڻ جي سلسلي ۾ سندس بانهن ٻيلي هو. تنهنکري "مس ولماٽ" اهو ڏسي تہ سندس دولت وڃڻ کي ويئي، منهنجي پٽ ڏانهن مخاطب ٿي، کانئس پڇيو تہ آيا دولت جو نقصان سندس قدر وٽس گهٽ کري سگهيو آهي؟ هن وڌيڪ چيو، "جيتوڻيڪ هاڻي دولت منهنجي وس کان ٻاهر آهي، تہ بہ آءٌ ڪم از ڪم پنهنجو هٿ اوهان کي ڏيئي سگهان ٿي".

سندس عاشق چيو، "پياري اهو ئي سڀ ڪجهہ هو جو توکي ڏيڻو هو. منهنجي "اربيلا"، آءٌ هاڻي هر ڪنهن خوش نصيب سان دعوا رکندي چوان ٿو، تہ هن وقت تنهنجي دولت جي ڪمي منهنجي خوشي وڌائي ٿي ۽ اها منهنجيءَ پياريءَ محبوبہ کي منهنجي سچائيءَ جي خاطري ڏئي ٿي".

"مسٽر ولماٽ" اندر لنگهندي، پنهنجي ڏيءَ کي ان وقت خوف مان نجات حاصل ڪيل ڏسي تمام گهڻو خوش ٿيو ۽ يڪدم سڳ رد ڪرڻ جي اجازت ڏنائين. مگر اهو معلوم ڪندي دلشڪستو ٿي پيو. تہ جا سندس دولت "مسٽر ٽارنهل" کي دستاويز موجب ڏني هئائين، تنهن تان هٿ کڻڻو پوندس. هن هاڻي ڏٺو تہ سندس جملي ملکيت ان ماڻهوءَ جي حوالي ٿيڻي هئي، جنهن وٽ پنهنجي اصلي ملکيت نہ هئي. هو سندس بدمعاش هٿ برداشت کري سگهيو ٿي، مگر ملکيت تان هٿ کڻي نٿي سگهيو. تنهنکري ڪجهہ منٽن لاءِ ڳوڙهي خيال ۾ محو ٿي ويو. ايستائين جو "سر وليم" سندس ڳڻتيءَ کي گهٽائڻ لاءِ چيو، "سائين آءٌ قبول کريان ٿو، تہ تنهنجي موجوده نااميدي مون کي ناخوش نٿي کري. تنهنجو دولت لاءِ غير معتدل ذوق هاڻي واجبي نمونيءَ ۾ سنواريو ويو آهي. جيتوڻيڪ هيءَ تنهنجي چوکري شاهوڪار ٿي نٿي سگهي، مگر هوءَ اڃا بہ ڪيس

اطمينان ڏيڻ جي کافي لياقت رکي ٿي. تون هتي هڪ ايماندار نوجوان سپاهي ڏسين ٿو، جو کيس بغير دولت جي قبول ڪرڻ چاهي ٿو. هنن گهٽو عرصو هڪ ٻئي کي پيار ڪيو آهي، ۽ منهنجي دلچسپي سندن ترقيءَ جي راهه ۾ پوئتي نه پوندي. تنهنڪري اهو حرص ڇڏي ڏي، جو توکي ناااميد ڪري ٿو، ۽ هڪ دفعي لاءِ ان خوشيءَ کي اجازت ڏي جا تنهنجي قبوليت چاهي ٿي".

پيرسن سڪر ماڻهوءَ جواب ڏنو، "سر وليم"، خاطري ڪريو، مون هيستائين ڪڏهن سندس تمنائن کي مجبور نه ڪيو آهي، نڪي کي هاڻي ائين ڪندس. جيڪڏهن هيءَ ايجا تائين به هن نوجوان شريف انسان کي پيار ڪري ٿي، (ته پوءِ آءٌ) پنهنجيءَ دل و جان سان اجازت ڏيان ٿو، ته هو پلي کيس هٽ ڪري. خدا جو شڪر آهي، جو ايجا تائين ڪجهه ملڪيت ڇڏيل آهي، ۽ اميد آهي، ته توهان جو وعدو ان کي ڪجهه قدر زياده ڪندو. صرف منهنجو دوست (مطلب آءٌ) منهنجي ڏيءَ کي ڇهن هزارن پائونڊن ڏيڻ جو وعدو ڪري جڏهين به پاڻ شاهوڪار ٿئي. آءٌ ان اجازت ڏيڻ لاءِ پڻ تيار آهيان، ته هو پلي اڄ ئي رات پاڻ ۾ گڏجن".

جيئن ته هاڻ اهو مون تي ئي ڇڏيل هو، ته آءٌ هن نوجوان جوڙي کي خوش ڪريان، تنهنڪري مون يڪدم رقم ڏيڻ جو وعدو ڪيو، جا هن چاهي ٿي. اهو ڪم هڪ مون جهڙي ماڻهوءَ لاءِ ڪو وڏو احسان نه هو، جنهن کي اهڙيون اميدون نه هيون. تنهنڪري هاڻي اسان کي سندن بي خوديءَ ڪري هڪ ٻئي جي آغوش ۾ ڏوڙي وڃڻ جي خوشي حاصل ٿي. منهنجي پٽ "جارج" چيو، "آخرڪار مون بدنصيب کي هن نموني عيوضو ملڻ! خاطري آهي ته هي (نوازش) ان کان وڌيڪ آهي، جنهن جي آءٌ ڪڏهن به اميد ڪري ٿي سگهيس. تڪليف جي ايتري عرصي کان پوءِ ان سپ جو مالڪ ٿيڻ جو خوشي ڏيندڙ آهي منهنجون تمنائون ڪڏهن به ايڏيءَ بلنديءَ تي نه پهچي سگهيون". "مس ولمات" وراڻيو، "هائو، منهنجا جارج، هاڻي ڇڏ ته پلي هيءُ نامراد منهنجي دولت حاصل ڪري، ڇاڪاڻ ته تون ان کان سواءِ به خوش رهي سگهين ٿو ۽ آءٌ پڻ اهڙيءَ طرح. او! کهڙي نه بدل سدل مون ڪئي آهي. نيچن ۾ نيچ انسان جي طرف کان منهن موڙي پيارن ۾ پيارن سُپرين ڏانهن! پلي ته هو اسان جي دولت مان لطف حاصل ڪري. آءٌ هاڻي تنگدستيءَ ۾ پڻ خوش رهي سگهان ٿي".

زميندار کوڙي کل سان چيو. "آءُ توکي خاطري ٿو ڏيان. تہ جنهن دولت کي تون ڏکارين ٿي. ان کي حاصل ڪرڻ سان آءُ تمام گهڻو خوش ٿيندس". "جينڪنسن" چيو. "جهل سائين جهل. انهيءَ باري ۾ ايڏا مون کي ٻہ لفظ ڳالهائڻا آهن. جيتري قدر ان عورت جي ملڪيت جو سوال آهي. تہ تون کنهن ٻہ صورت ۾ ان جي هڪ پئسي کي ٻہ هٿ نہ لائي سگهدين". هن "سر وليم" کي مخاطب ٿي چيو. "حضور جن کي عرض آهي. تہ جيڪڏهن زميندار جي ٻيءَ عورت سان شادي ڪيل هوندي تہ پوءِ ٻہ هن خاتون جي ملڪيت ڪيس ملي سگهي ٿي ڇا؟" امير چيو. "تون هڪ اهڙو سادو سوال ڪيئن ڪري سگهين ٿو؟ سچ پچ تہ. هو اها حاصل ڪري نٿو سگهي". "جينڪنسن" چيو. "مون کي ان لاءِ افسوس آهي. ڇاڪاڻ تہ جيئن تہ کنهن زماني ۾ اسين گڏ راندیون کيڏيندا هئاسون. تنهنکري منهنجي ساڻس دوستي آهي. پر جيئن آءُ ڪيس پيار کريان ٿو. تيئن اهو پڻ ظاهر ڪندس تہ سندس اقرار نامو هڪ تماڪ جي ٽوٽي جيتري ٻہ قيمت نٿو رکي. ڇاڪاڻ تہ سندس اڳيئي شادي ڪيل آهي". زميندار پنهنجي بي عزتي ڏسي جوش ۾ اچي ويو ۽ چيائين. "تون هڪ ڪم ذات وانگر ڪوڙ ٿو ڳالهائين. مون قانوني طرح اصل کنهن سان ٻہ شادي نہ ڪئي آهي".

"جينڪنسن" جواب ڏنو. "حضور جن جي معافيءَ جو طلبگار آهيان. توهان شادي ڪئي هئي. ۽ مون کي اميد آهي. تہ توهين پنهنجي دوستيءَ جو پورو عيوضو پنهنجي ان ايماندار دوست "جينڪنسن" کي ڏيندؤ. جو توهان کي زال هٿ ڪري ڏئي ٿو. جڪڏهن سڀئي رفيق ڪجهہ منٽن لاءِ پنهنجي انتظار کي روکيندا. تہ اهي ان عورت کي ڏسندا. جنهن سان هن اڳي شادي ڪئي هئي. ائين چوندي هو پنهنجي دستوري تيزيءَ سان باهر نڪري ويو ۽ اسان سڀني کي سندس مراد متعلق اندازي لڳائڻ کان لاچار ڇڏي ويو. زميندار چيو. "ها. ڇڏيوس تہ وڃي. جيڪي ٻہ ٻيو مون کڻي کيو هوندو. تہ ان لاءِ آءُ ڪيس اتي جواب ڏيندس. آءُ هاڻي اهڙين چوچڑين کان ڪونہ ٿو ڈڃان".

"مون کي حيرت آهي". "امير جواب ڏنو. "تہ. هن شخص جو ان ڳالهہ سان ڪهڙو مطلب آهي؟ آءُ ان کي ڪجهہ بازاري نموني جو چرجو ٿو سمجهان". مون جواب ڏنو. "شايد هن جو ڪو سنجيدو مطلب هجي. ڇاڪاڻ تہ جڏهن اسين هن زميندار جي معصوميت کي گمراهہ ڪرڻ وارين جدا جدا قسمن جي رٿن تي

ويچار ڪريون ٿا، تڏهن شايد ڪو هڪ هن کان وڌيڪ هنر وارو اهڙو شخص به هجي جنهن کيس نڪيو هجي. جڏهن اسين خيال ٿا ڪريون، ته ڪيترو نه وڏو انداز ماڻهن جو هن برباد ڪيو آهي، ۽ ڪيترا والدين هاڻي سندس آندل دک سان گڏ رسوائي ۽ ناپاڪائي محسوس ڪن ٿا، تڏهن اهو مون کي حيرت ۾ نه وجهندو، جيڪڏهين منجهانئن ڪو..... حيرت! چا هيءَ ئي منهنجي مري ويل ڏيءَ آهي؟ چا! هوءَ اجا تائين زنده آهي؟ اها ئي آهي. اهائي منهنجي زندگي ۽ منهنجي خوشي آهي. منهنجي "اوليويا"، مون توکي مري ويل سمجهيو ٿي، مگر آءٌ توکي اجا تائين زنده ڏسان ٿو. مون کي اميد آهي ته تون مون تي نوازش ڪرڻ لاءِ اجا به زندهه رهندينءَ "جينڪنسن" مون کي "اوليويا" سان گڏ اندر ايندو ڏنو، تڏهن ڪنهن تمام جوشيلي عاشق جي بي خوديءَ کان به منهنجا جذبات تيز هئا، ۽ پنهنجيءَ ڏيءَ کي پنهنجي پاکر ۾ آندم. هن جي صرف ماڻ سندس خوشي بيان ٿي ڪئي.

مون چيو ته منهنجي پياري تون مون وٽ پيرسنيءَ ۾ تسڪين ڏيڻ لاءِ واپس آئي آهين! "جينڪنسن"چيو، "هيءَ سچ پچ ته، تو لاءِ تسڪين آهي، ۽ ان تي تمام گهڻي خوشي ڪر. واقعي هيءَ تنهنجي معزز نياڻي آهي، ۽ اهڙي ايماندار عورت بي کابه هن ڪنيءَ ۾ مشڪل هوندي. زميندار! هيءَ نوجوان خاتون تنهنجي قانوني شادي ڪيل زال آهي، ۽ توکي خاطري ڏيارڻ لاءِ آءٌ حق کان سواءِ ٻيو ڪجهه به نٿو چوان. اِجهو هيءَ اجازت نامو آهي، جنهن موجب اوهان ٻنهي جي شادي ٿي هئي". ائين چوندي هن اهو اجازت نامو امير جي هٿ ۾ ڏنو، جنهن ان کي پڙهيو ۽ ان کي سيني پرئين پورو ڏنو. هن وڌيڪ چيو، "معزز صاحبو! آءٌ هاڻي ڏسان ٿو، ته توهين هن سموري ڪارگذاريءَ تي حيران آهيو، پر ٿورڙائي لفظ اها مشڪل حل ڪندا. هيءَ زميندار، جنهن سان منهنجي گهاڻي دوستي آهي، سو اڪثر ڪري پنهنجا اڌنگا ڪم مون کان ڪرائيندو هو. ٻين ڪمن سان گڏ هنُ عورت کي دلَبي ڏيڻ لاءِ هنَ مون کي پنهنجي شاديءَ لاءِ هڪ جڙتو اجازت نامي ۽ هڪ پادريءَ هٿ ڪرڻ لاءِ موڪليو. پر جيئن ته آءٌ سندس سچو دوست هوس، تنهنڪري مون چا ڪيو جو هڪ سچو اجازت نامو ۽ هڪ سچو پادري هٿ ڪيم، ۽ هنن ٻنهي جي ايترو تڪڙو شادي ڪرايم، جيترو تڪڙو پادري کين ڪرائي سگهيو ٿي. شايد توهان سمجهندا ته

مون کنهن کرم فرمائيءَ مطابق ائين ڪيو، پر نہ، آءٌ شرمساريءَ سان قبول ٿو ڪريان، تہ منهنجي صرف اها مراد هئي، تہ آءٌ اهو اجازت نامو پاڻ وٽ محفوظ رکان ۽ زميندار کي ان ٻالهہ کان آگاهہ ڪريان، تہ موقعي ملڻ تي آئون ان بابت مٿس ثبوت رکي سگهيس ٿي. ۽ اهڙيءَ طرح پئسن جي ضرورت وقت ڪيس زيربار ڪري سگهيس ٿي. ان وقت ڏسڻ ۾ آيو، تہ خوشيءَ جي لهر سڃي ڪمري کي پري ڇڏيو هو. اسان جي خوشيءَ عام ڪونيءَ تائين بہ پهچي ويئي، جتي قيدين پڻ ان خوشيءَ ۾ حصو ورتو. ۽ پنهنجون زنجيرون بيحد خوشيءَ ۽ اڌنگي سُرَ ۾ لوڏيائون.

هر ڪنهن جو چهرو خوشيءَ وچان ٻهڪڻ لڳو. ۽ "اوليويا" جا ٻُل پڻ خوشيءَ سبب سرخ ڏسڻ ۾ آيا. اهڙيءَ طرح ناموس، دوستن ۽ دولت جي وري حاصل ڪرڻ جي بيحد مسرت تباهيءَ جي واڌاري کي روڪڻ، ۽ اڳئين تندرستيءَ ۽ خوش طبعيءَ کي واپس آڻڻ لاءِ ڪافي هئي. مگر شايد انهن سڀني مان جيڪي اتي موجود هئا، ڪو بہ اهڙو ڪونہ هو، جنهن مون کان زياده خوشي محسوس ڪئي هجي. اجا تائين بہ پنهنجي ٻچي کي پنهنجين بانهن ۾ جهلينديءَ مون پنهنجيءَ دل کان پچيو، تہ آيا اهي خوشيون وهمي تہ نہ هيون. مون "مسٽر جينڪنسن" ڏانهن مخاطب ٿي واکو ڪري چيو، "تون اهو ڪم ڪيئن ڪري سگهئين؟ تون سندس موت جي افواهہ سان منهنجي مايوسين ۾ ڪيئن اضافو ڪري سگهئين؟ مگر اها ڪا وڏي ٻالهہ نہ آهي. هن کي وري ڏسڻ تي مون کي جيڪا خوشي ٿي آهي، سا ان درد جي عيوضي کان وڌيڪ آهي". "جينڪنسن" جواب ڏنو، "توهان جي سوال جو جواب هيءَ آهي، تہ مون توهان کي قيد کان آزاد ڪرائڻ جو صرف ممڪن طريقو زميندار جي آڏو اوهان جو پيش پوڻ، ۽ سندس هڪ نوجوان خاتون سان شادي ڪرڻ تي قبوليت ڏيڻ سمجهيو هو. پر جيستائين اوهان جي ڏيءَ زنده هئي، تيستائين ڪڏهن بہ ان جي منظور ڪرڻ کان توهان قسم کنيو هو، تنهنڪري بغير توهان کي مطلع ڪرڻ جي تہ هوءَ فوت ٿي ويئي هئي، ٻيو ڪوبہ طريقو مون کي ڪونہ سجهيو. مون توهان جي زال کي ان منصوبي ۾ شامل ٿيڻ لاءِ آماده ڪيو. ۽ هن وقت تائين اهڙو ڪو مناسب موقعو ئي ڪونہ مليو، جو اوهان کي هن حقيقت کان آگاهہ ڪريون".

هاڻي هن سڄي ميڙ ۾ صرف ٻہ ماڻهو هئا، جي خوش ڏسڻ ۾ نٽي آيا. "مسٽر ٽارنهل" کي پنهنجيءَ ڪاميابيءَ جو جيڪو يقين هو سو هميشہ لاءِ ٽٽي پيس. هن هاڻي رُسوائيءَ ۽ افلاس جي ڪُن کي پنهنجي اڳيان ڏٺو ۽ ٽٻيءَ ڏينھ کان ڏڪڻ لڳو. تنهنکري پنهنجي چاچي جي اڳيان گوڏن پر ڪري پيو. ۽ تمام دل ۾ چُيندڙ دردیلي آواز ۾ رحم لاءِ التجا ڪيائين. "سر وليم" کيس حقارت سان ڏڪاري ڇڏڻ تي هو. مگر منهنجي عرض تي هن کيس مٿي ڪنيو. ۽ ڪجهہ وقت کان پُوءِ چيو. تنهنجون بدڪاريون. ڏوهہ ۽ احسان فراموشي ڪنهن ٻہ فرمائش جي لياقت نٿيون رکن. تنهن هوندي ٻہ تون مڪمل طرح وساريو نہ ويندين. هڪ معمولي رقم حياتيءَ جي ضروريات جي پورائيءَ لاءِ، پر نہ ان جي ڪڏاين لاءِ تنهنجي حوالي ڪئي ويندي. هن نوجوان خاتونءَ، تنهنجيءَ زال کي ان دولت جو ٽيون حصو ڏنو ويندو. ۽ صرف ان جي ئي سفارش سان تون مستقبل ۾ وڏيڪ ڪنهن غير معمولي امداد جي اميد رکي سگهين ٿو". هو هن جي اهڙي نوازش لاءِ پنهنجي احسانمنديءَ کي هڪ بـا رونق گفتگو ۾ ظاهر ڪري رهيو هو، پر امير کيس روڪي ڇڏيو. هن کيس چيو، تہ هو پنهنجي ڪميٽائيءَ کي وڏيڪ زياده نہ ڪري جا اڳيئي گهٽو ظاهر ٿي چڪي هئي، ۽ کيس ساڻئي وقت تي نڪري وڃڻ ۽ سندس گهرو نوڪرن مان ڪنهن ٻہ هڪ کي پنهنجي حاضريءَ لاءِ چونڊڻ جو حڪم ڪيو.

ايا هن اسان کي ڇڏيو ئي مس، تہ "سر وليم" مڪمل دلي اطمينان سان پنهنجي پائٽيءَ وٽ مشڪندي آيو. ۽ کيس خوشيءَ لاءِ دعا ڪيائين. سندس مثال "مس ولماٽ" ۽ سندس پيءُ عمل ۾ آندو. منهنجي زال پڻ گهٽي پيار سان پنهنجي ڏيءَ کي چمي ڏني، جيئن سندس اصطلاح ۾ چئجي، تہ هوءَ ان وقت هڪ بـا وفا عورت بنائي ويئي هئي. "صوفيا" ۽ "موزز" واري سان پيروي ڪئي ۽ اسان جي مهربان "جينڪنسن" پڻ ان اخلاقي رسم ۾ شامل ٿيڻ جي خواهش ڪئي. اسان جي دل کي بيحد گهٽو سڪون حاصل ٿيو. "سر وليم" جنهن جي زياده ۾ زياده خوشي نيڪيءَ ڪرڻ ۾ هئي، تنهن هاڻ سڄ جهڙي روشن چهري سان چوڌاري نهاريو. ۽ سيني جي اکين ۾ خوشيءَ کان سواءِ ٻيو ڪجهہ بہ نہ ڏٺو. سواءِ منهنجي ڏيءَ "صوفيا" جي، جا ڪن سببن ڪري، جي اسين پروڙي نٿي سگهياسون، مڪمل طرح خوش نہ ڏٺي ويئي. هن مشڪندي چيو. "آءٌ

هاڻي سمجهان ٿو. ته سواءِ هڪ يا بن ماڻهن جي هيءَ سموري مجلس پوريءَ طرح خوش ڏسجي ٿي. هتي صرف باقي هڪ حق جو ڪر منهنجي ڪرڻ لاءِ رهيل آهي". هن مون کي مخاطب ٿي چيو. "سائين تون انهن احسانن کان واقف آهين. جن لاءِ پاڻ ٻئي "جينڪنسن" جا مرهون منت آهيون. ۽ اهو صرف انصاف آهي. ته پاڻ ٻنهي کي ان لاءِ ڪيس معاوضو ڏيڻ گهرجي. مون کي خاطري آهي ته "مس صوفيا" هن کي تمام گهٽو مطمئن ڪري سگهندي. ۽ آءٌ ڪيس پنج سؤ پائونڊ ڏاج ۾ ڏيڻ لاءِ تيار آهيان. مون کي يقين آهي. ته انهيءَ رقم ملڻ تي هي ٻئي تمام آسودگيءَ سان گذاري سگهندا. "مس صوفيا" اڃ. تون هن منهنجي تجويز کيل وهاڻ لاءِ چا ٿي چوين؟ چا تون هن کي قبول ڪندينءَ؟" هن خوفائتيءَ تجويز تي منهنجيءَ ڏيءَ پنهنجيءَ ماءُ جي ٻانهن ۾ ڇهڻ ۽ هينون هاريل ڏني ويئي. "سائين آءٌ هن کي قبول ڪريان!" هن جهڪي آواز ۾ چيو. "نه سائين. ڪڏهن بہ نه". "چا" "امير" وري چيو. "پنج سؤ پائونڊ ۽ تمام سهڻين اميدن واري پنهنجي مهربان حسين نوجوان "مسٽر جينڪنسن" کي قبول نہ ڪندينءَ!" هن ڳالهائڻ کان ٻيوس هوندي جواب ڏنو. "سائين آءٌ عرض ٿي ڪريان ته توهين ان تجويز تان دستبردار ٿيو. ۽ مون کي اهڙو گهٽو دکي نہ ڪريو. هن وري چيو. "اهڙو ضد بہ ڪڏهن ڪو ڏٺو ويو! هڪ ان ماڻهوءَ کان انڪار ڪرڻ. جنهن جا هن ڪٽنب تي بيشمار احسان آهن. هن تنهنجيءَ پيٽ کي بچايو آهي ۽ هي پنج سؤ پائونڊن جو مالڪ ٿيندو. چا. هن کي قبول نہ ڪندينءَ! هن ڪاوڙ ۾ جواب ڏنو. "نہ سائين. ڪڏهن بہ نہ. هن کان اڳ آءٌ هوند مري وڃان ها". هن چيو. "جيڪڏهن اها حالت آهي. ۽ جيڪڏهين تون هن کي قبول نہ ڪندينءَ. ته پوءِ آءٌ خيال ڪريان ٿو. ته مون کي ئي ضرور توکي قبول ڪرڻ گهرجي". ائين چوندي هن کيس تمام گهٽي شوق سان پنهنجيءَ ڇاتيءَ سان لاٽو. هن چيو. "پياري. سڀني چوڪرين کان وڌيڪ سمجهو. منهنجي محبوبہ تون ڪيئن ويساهه ڪري سگهينءَ ٿي. ته تنهنجو پنهنجو "برجل" توکي دولاب ڏيئي سگهيو ٿي؟ يا ائين ته "سر وليم ٽارنهل" ڪيئن ان محبوبہ کي جا صرف ڪيس ئي محبت ڪري ٿي. ڪڏهن بہ پيار ڪرڻ بند ڪري سگندو؟ مون کجهہ سالن کان وٽي هڪ اهڙيءَ عورت جي تلاش پئي ڪئي جا منهنجيءَ دولت کان غير واقف هئڻ جي حالت ۾ بہ سمجهي سگهي.

تہ مون ۾ هڪ مرد هئڻ جي لياقت آهي. شوخ توڙي بدمزاج ماڻهن جي ڪنٽبن ۾ ڳولا ڪرڻ بعد هڪ با اخلاق ۽ آسماني حسن تي فتحياب ٿيڻ سبب مون کي ڪيتري نہ گهٽي خوشي ٿيڻ گهرجي". هن پوءِ "جينڪنسن" ڏانهن مخاطب ٿي چيو، "جناب، آءٌ هن چوڪريءَ کان جدا ٿي نٿو سگهان، ڇاڪاڻ تہ هن مون جهڙي ماڻهوءَ جي طبيعت کي سٺو سمجهيو آهي، تنهنڪري جملي معاوضو جو آءٌ مقرر ڪري سگهان ٿو. سو آهي سندس ملڪيت توکي ڏيڻ، ۽ صبحاڻي تون پلي پنج سؤ پائونڊن لاءِ منهنجي عام مختيار وٽ وڃج". ان بعد اسان سيني کي پنهنجيون مبارڪون ڏُهرائٽيون پيون، ۽ "بيگم ٽارنهل" کي پٽ سانگيءَ رسر جي ادائگي ڪرڻي پيئي، جا سندس پيٽ اڳي ادا ڪئي هئي. ان وقت اندر "سر وليم" جو ڪمدار اسان کي ٻڌائڻ آيو، تہ گاڏيون اسان کي سراءِ ڏانهن ڪٽي هلڻ لاءِ تيار هيون، ۽ اتي هر ڪا شيءِ اسان جي استقبال لاءِ موجود هئي. منهنجيءَ زال ۽ مون اڳواڻي ڪئي، ۽ جلدي اهي غم جون انتدوهناڪ جڳهيون ڦٽيون ڪيوسون. ڪشاده دل امير صاحب حڪر ڪيو تہ، چاليهہ پائونڊ قيدين ۾ ورهايا وڃن. ۽ "مس ولماٽ" سندس مثال کان متاثر ٿي اڏ رقم ڏني. ٻاهر نڪرڻ تي ڳوناڻن نعرن سان اسان جو استقبال ڪيو. مون پنهنجن ۾ ايماندار جماعتين کي ان ميڙ ۾ ڏنو، ۽ کين هٽ ڏيئي ڪيڪاريو. اهي اسان سان سراءِ تائين گڏجي هليا. جتي هڪ عمدي کاڏي جو بندوبست ڪيل هو، ۽ سادو سودو سامان گهٽي انداز ۾ عام ماڻهن ۾ تقسيم ڪيو ويو هو.

رات جي مانيءَ بعد پنهنجن رفيقن کي مسرت جي مستيءَ ۾ چڏي پنهنجيءَ دل کي خوشي ۽ غم جي ڏيندڙ جي مهربان ياد ۾ مصروف ڪيم، ۽ صبح تائين ڪنهن بہ قسم جي پريشانيءَ کان سواءِ سمهي ننڊ ڪيم.

★

باب ٻٽيهون

پڇاڻي

ايندڙ صبح جو آءٌ اڄا ننڊ مان مس جاڳيس، مون پنهنجي وڏي پٽ کي بستري جي پر ۾ وينل ڏٺو. هو منهنجي فائدي ۾ ٽيل نصيب جي ٻئي ڦيري سان منهنجيءَ خوشيءَ کي زياده ڪرڻ آيو هو. پهريائين مون کي پنهنجي ان وعدي کان آزاد ڪيائين، جو مون اڳئين ڏينهن تي سندس فائدي ۾ ڪيو هو، ۽ پوءِ مون کي ٻڌايائين، ته منهنجو پلاوٽو جو شهر ۾ ناڪام ٽيو هو، سو "ائٽورپ" وٽ گرفتار ٽيو هو، ۽ جيڪو سندس قرضين جو مٿس قرض هو، ان کان وڌيڪ قيمت واري جائداد اتي ڇڏي هٽائين. منهنجي پٽ جي ڪرم فرمائيءَ مون کي ايترو ئي خوش ڪيو، جيترو هن غير متوقع سڻي نصيب مون کي خوش ڪيو هو. مگر مون کي ڪجھ شڪ هئا، ته اصولي طرح مون کي اها آڇ قبول ڪرڻ نه گهرجي. آءٌ اڄا انهيءَ ڳالھ تي ويچار ڪري رهيو هوس، ته "سر وليم" ڪونيءَ ۾ گهڙيو، ۽ مون کيس پنهنجن شڪن کان واقف ڪيو. سندس راءِ هئي، ته جيئن ته منهنجو پٽ پنهنجي شاديءَ سبب وسيع دولت جو مالڪ ٽيو هو، تنهنڪري مون کي سندس آڇ ڪنهن به هڪ کان سواءِ قبول ڪرڻ گهرجي. تنهن هوندي به هو مون کي آگاھ ڪرڻ لاءِ آيو هو، ته جيئن ته پاڻ اڳئين رات تي شاديءَ جي اجازت نامن لاءِ ماٺهو موڪليا هٽائين، ۽ سيڪنهن ساعت انهن جي پهچڻ جي توقع پئي ڪيائين، تنهنڪري کيس اميد هئي، ته ان صبح جو آءٌ سڃيءَ مجلس کي مسرور ڪرڻ لاءِ پنهنجيءَ شموليت کان انڪار نه ڪندس. جنهن وقت اسان پاڻ ۾ گفتگو پئي ڪئي، ان وقت هڪ نوڪر قاصد جي واپس اچڻ بنسبت اطلاع ڏيڻ لاءِ اندر گهڙيو. آءٌ ان وقت تائين تيار ٿي چڪو هوس، ۽ اوڏانهن ويس. اتي مون سڃيءَ جماعت کي ايترو خوش ڏٺو، جيترو دولتمندي ۽ معصوميت کين خوش ڪري سگهي ٿي. تنهن هوندي به جيئن ته هو هاڻي هڪ تمام پر رعب ديني رسم لاءِ تياري ڪري رهيا هئا، تنهنڪري سندن کل مون کي ناراض ڪيو. مون کين هن روحاني موقعي تي سنجيده، سونهندڙ ۽ بلند طريقي واريءَ هلت جي اختيار ڪرڻ لاءِ هدايت ڪئي، ۽ کين تيار ڪرڻ لاءِ به گيت ۽ هڪ پنهنجو تيار ڪيل مضمون پڙهي ٻڌايا. ان

هوندي به اجا تائين کين ضدي ۽ بي ضابطه ڏنو ويو. جيئن اسين ديول ڏانهن پئي وياسون، ۽ مون سندن اڳواڻي پئي ڪئي، تيئن سموري سنجيدگي کين مڪمل طرح ڇڏي ويئي هئي. ۽ آئون اڪثر ڪري غصي ۾ پوئتي موٽڻ لاءِ آماده پئي ٿيس. ديول ۾ هڪ نئون مونجهارو پيدا ٿيو. جنهن کيس ڪنهن سولي حل جو منهن نه ڏنو. مونجهارو اهو هو، ته ڪهڙي جوڙي کي پهريائين پرڻايو وڃي. منهنجي پٽ جي ڪنوار زور رکڻ لڳي، ته "بيگم وليم ٽارنهل" (جا هوءَ ٿيٽي هئي) پهرين اڳواڻي ڪري. پر ان جو ٻيءَ به گرم جوشيءَ سان مقابلو ڪيو. هن اعتراض طور چيو، "آءٌ دنيا جي اڳيان اهڙيءَ بي ادبيءَ ڪرڻ جي مجرم نه ٿيندس". اهو دليل ڪجهه وقت لاءِ سندن وچ ۾ هڪ جيتري ضد ۽ سهٽي نموني جي تڪرار سان هلي رهيو هو. پر جيئن ته آءٌ هيءُ سمورو وقت پنهنجي ڪتاب سان تيار بينو هوس، تنهنڪري آخر ان چٽا پيٽيءَ کان گهٽو تڪجي پيس ۽ ان کي بند ڪندي، ڪڙڪي سان چيم، "آءٌ ڏسان ٿو، ته اوهان مان ڪنهن کي به شاديءَ ڪرڻ جو ارادو نه آهي. انهيءَ ڪري اسان جو اهڙو ئي گهر موٽي هلڻ ڇگو ٿيندو. چاڪاڻ ته آءٌ سمجهان ٿو، ته هتي اڄ ڪو به ڪر نه ٿيندو". هن چوڻ کين يڪدم هوش ۾ آندو. پهريائين امير ۽ سندس بيگم جي شادي ڪرائي ويئي، ۽ پوءِ منهنجي پٽ ۽ سندس دلپسند محبوبه جي.

مون اڳيئي انهيءَ ڏينهن صبح جو پنهنجي ايماندار پاڙيسريءَ "فلمبرو" ۽ سندس ڪٽنب جي گهرائڻ لاءِ هڪ گاڏيءَ موڪلڻ جو حڪم ڪيو هو. جڏهن اسين مهمان سراءِ ڏانهن واپس موٽياسون، تڏهن "فلمبرو" جي ٻن ڪڪين کي پنهنجي اڳيان گاڏيءَ مان لهندو ڏسي اسين ڏاڍا خوش ٿياسون. "مسٽر جينڪنسن" پنهنجو هٿ وڌيءَ چوڪريءَ کي ڏنو. ۽ منهنجي پٽ "موزز" ٻيءَ کي هٿ ڏيئي مٿي آندو. (۽ ان وقت کان وٺي مون ڏٺو آهي ته کيس ان چوڪريءَ لاءِ سچي محبت آهي، ۽ جڏهن به هو منهنجيءَ اجازت ۽ نوازش جي طلب ڪرڻ جو موزون وقت سمجهندو، تڏهن کيس اها ملندي). اسين اڃا مهمان سراءِ ڏانهن مس موٽي آيا هئاسون، ته منهنجي علائقي وارن جا ٽولا، منهنجي ڪاميابيءَ جي احوال ٻڌڻ تي مون کي مبارڪ ڏيڻ آيا. انهن ۾ اهي به هئا، جي مون کي آزاد ڪرائڻ لاءِ ڪڙا ٿيا هئا ۽ جن کي مون اڳي تمام گهٽيءَ سختي سان جهڪيو هو. مون پنهنجي نائيءَ "سر وليم" کي سڃي سرگذشت

ٻڌائي، ۽ هو ڪين وڌيڪ سختيءَ سان چينيڙ لاءِ ٻاهر ويو. پر ائين ڏسندي ته سندس سخت چينپ سبب اهي سپيئي دلگير ٿي پيا هئا. هن ڪين اڏگيني پنهنجي زندگيءَ جي صدفي ۽ سندن روح کي تقويت ڏيڻ لاءِ ڏني.

ان کان پوءِ جلدي اسان جي هڪ دلپسند مانيءَ جي دعوت ڪئي ويئي. اها ماني "مسٽر ٽارنهل" جي بورچيءَ تيار ڪئي هئي. هن سکر ماٺهوءَ لاءِ ائين چوڻ نامناسب نه ٿيندو. ته هيءُ هاٿي هڪ عزيز جي گهر ۾ پاتيءَ جي حيثيت ۾ رهي ٿو. ڪن لاچاري وقتن کان سواءِ هميشه هنن سان گڏ ساڻئي دسترخوان تي ماني کائي ٿو. ڇاڪاڻ ته ان گهر جا پاتي ڪيس ڏاريو ڪري نٿا سمجهن. سندس گهڻو وقت پنهنجي عزيز کي سنيالڻ ۾ صرف ٿي وڃي ٿو. جو ڪجهه قدر سودائي آهي. ۽ جهيڙي جهگڙي جي ڪمن سکڻ جي مالڪوليا اٽس. منهنجي وڏيءَ ڏيءَ اڃا تائين ڪيس افسوس سان ياد ڪري ٿي. بلڪ هن مون کي ٻڌايو آهي. ۽ جيتوڻيڪ آءٌ ان کي گهڻو مخفي رکان ٿو. ته جڏهن هو سڏرندو تڏهن هوءَ مٺس رحم ڪندي.

آءٌ وري به موٽي ساڳيءَ ڳالهه تي واپس اچان ٿو. ڇاڪاڻ ته آءٌ اهڙيءَ طرح هڪ ڳالهه کي چڏي. ٻيءَ ڏانهن وڃڻ وارو نه آهيان. جڏهن اسان کي مانيءَ تي ويهڻو هو. تڏهن اسان جون رسمون وري نيون ٿيڻ لڳيون. سوال هو ته آيا منهنجي وڏي ڏيءَ جا شادي شده هئي. ان کي هنن ٻن عورتن کان مٿي ويهڻ گهرجي يا نه؟ پر بحث مباحثي کي منهنجي پٽ "جارج" چوٽو ڪري چڏيو. هن رٽ ڏني. ته سڀني رفيقن کي ڪنهن به فرق کان سواءِ ويهڻ گهرجي. ۽ هر هڪ معزز پنهنجيءَ زال جي پرسان ويهي. اها رٽ منهنجيءَ زال کان سواءِ. جا مڪمل طرح راضي نه هئي. ٻين سڀني تحسين سان پسند ڪئي. ڇاڪاڻ ته هن اميد ٿي ڪئي ته ڪيس مٺ جي مٿئين پاسي تي ويهڻ ۽ سڃيءَ محفل لاءِ گوشت ڪوڙ جي اڳواٽيءَ جي عزت حاصل ٿيندي. پر باوجود انهيءَ جي. اسان جي خوش طبعيءَ جو بيان ڪرڻ ناممڪن آهي. آءٌ چئي نٿو سگهان. ته ان وقت اسان ۾ ڪا دستور کان زياده ظرافت هئي. پر مون کي يقين آهي. ته اسان ۾ زياده ڪل هئي. جنهن پچاڙيءَ تائين جٽاءُ ڪيو. هڪ چرچو جو مون کي خاص طرح ياد آهي. سو هيءُ آهي. جڏهن پيرسن "مسٽر ولمات" "موزز" کي پيالو ڏيئي رهيو هو. تڏهن منهنجي پٽ جواب ڏنو. "خاتون. آءٌ اوهان جو شڪر گذار

آهيان". جنهن تي ان پيرسن معزز باقي رفيقن کي اک جو اشارو ڪندي چيو، تہ لاهيءَ پنهنجي قربدار جو خيال ڪري رهيون آهيو". هن چرچي تي مون ڏٺو، تہ "فلمبرو" جون ٻئي ڪِڪِيون ايترو تہ ڪليون جو شايد مري پون ها. ايا ماني مس ختم ٿي، تہ مون پنهنجي جهوني دستور موجب پنهنجيءَ خوشيءُ ڏينڊڙ گهرو زندگيءَ ۾، هڪ دفعو وڌيڪ پنهنجي ڪٽنب کي ڏسڻ جي خوشيءَ حاصل ڪرڻ لاءِ عرض ڪيو، تہ ميز پري ڪئي ويجي. منهنجا ٻہ ننڍڙا ٻار هرهڪ منهنجي گوڏي تي ۽ باقي ڪٽنب جا ٻاتي پنهنجن رفيقن سان گڏ وينا. هاڻي قبر جي هِنِ طرف منهنجي لاءِ ڪابہ شيءِ طلب ڪرڻ لاءِ رهيل نہ هئي، سڀيئي منهنجيون حاجتون پوريون ٿي ويون هيون. منهنجي خوشي بيان ٽيڻ جوڳي نہ هئي. هاڻي صرف ايترو رهيو هو تہ منهنجي سڻي نصيب واري وقت جي احسانمنديءَ کي منهنجيءَ اڳئين مصيبت واري وقت جي اعتراف کان زياده ٽيڻ گهرجي.

★

ڪتابن جي فهرست جيڪي مترجم ترجمي وقت ڏنا

(A) English Books. (الف) انگريزي ڪتاب

1. The English to Sindhi Dictionary by Anandram.
2. Ferozson's English - Urdu Dictionary.
3. The Chamber's Twentieth Century Dictionary.
4. The Camber's Shorter English Dictionary.
5. The Concise Oxford Dictionary of English Litrature.
6. The Reader's Hankbook.
7. The Oxford companion to English Litrature.
8. The Oxford Encyclopaedia.
9. The Encyclopaedia Britanica.
10. Casell's Encyclopaedia of Litrature.
11. Chamber's Encyclopaedia.

(B) Sindhi Books. (ب) سنڌي ڪتاب

12	راندیون		پمو سدارنگاڻي
13	بلو ڪوڪر	ناول	ايس - سي شاهاڻي
14	سچ تان صدقي	=	لالچند امر ڏنومل جڳتياڻي
15	سون ورنيون دليون	=	=
16	دينسبريءَ جي آڪه	=	ليلا رام ولايت راءِ
17	ايسٽلن	=	=
18	سئنڊ فردِ ءِ هرٽن	=	ميرزا قليچ بيگ
19	هئمليٽ	ناٽڪ	=
20	خود ياوري		=

21	غلاميءَ مان متي چاڙهو		=
22	گمراهه دوست	ناٽڪ	عثمان علي انصاري
23	فيروز دل افروز	ناٽڪ	ميرزا قليچ بيگ
24	روهڻي	ناول	=
25	راسيلاس	=	=
26	مڪالات الحڪمت		=
27	طلسم	ناول	پيرومل مهر چند
28	مهراڻ جا رسالا		سنڌي ادبي بورڊ

*

سنڌي ادبي بورڊ پاران ناولن تي ڇپايل کجهه ڪتاب

ايرڪ	ف.و.فرار ميرزا قليچ بيگ	50/=
سون ورنيون دليون	لالچند امرڏنو مل جڳتياڻي	30/=
دنيا دورنگي	آغا غلام نبي خان	30/=
ٽي گهر	ن. و. فرار/ ميرزا قليچ بيگ	50/=
زينت	ميرزا قليچ بيگ	50/=
گلن جي ٽوڪري	ميرزا قليچ بيگ	50/=
خوش خصلت خاتون	بيگم بادام ناتوان	25/=
ڪئنديد	والٽيئر/ شمشير الحيدري محمد ابراهيم جويو	30/=
نيٽ ڇا ڪجي؟	ليو ٽالسٽاءِ/نورالدين سرڪي	100/=
جهان آرا	عبدالرزاق عبدالسلام	55/=
ڪنوار جو آئينو	نذير احمد	70/=
غازي صلاح الدين	ساڌو هيرانند شوقيرام آڏواڻي ءِ پيرومل مهر چند آڏواڻي	30/=
بلو ڪوڪر	صاحب سنگهه چندا سنگهه شاهاڻي	35/=
بدنصيب ٽري	محمد اسماعيل عرساڻي	50/=
انڪوائري آفيسر	ميرزا قليچ بيگ	20/=
ڪرامازوف پائر (پاڳو پهريون)	دوستو وسڪي/ احسان بدوي	225/=
ڪرامازوف پائر (پاڳو ٻيو)	دوستو وسڪي/ احسان بدوي	275/=
جوئاري	دوستووسڪي/قاضي خادم	110/=